

Hanna-Mari Kivistö,
Kanerva Kuokkanen, Marjukka Weide
& Joonatan Virtanen (toim.)

Politiikan tulkinta

Juhlakirja Marja Keräselle

[SoPHI]

POLITIIKAN TULKINTA

JUHLAKIRJA MARJA KERÄSELLE

*Hanna-Mari Kivistö, Kanerva Kuokkanen, Marjukka Weide
& Joonatan Virtanen (toim.)*

SoPhi 141

SoPhi on julkaissut akateemisesti korkeatasoista filosofista ja yhteiskuntatieteellistä kirjallisuutta vuodesta 1995. Kirjoittajamme ovat kansainvälisesti ansioituneita tutkijoita. Julkaisemme sekä suomen että englanninkielistä kirjallisuutta. Julkaistavat kirjat valitaan tieteellisin kriteerein asiantuntijalausuntojen pohjalta. SoPhin toimintaperiaatteina ovat nopeus, riippumattomuus ja ajankohtaisuus. Kirjat ovat helposti saatavilla maksutta internetistä. SoPhi-kirjat ovat vertaisarvioituja ja mukana julkaisufoorumin luokituksessa.

[www.jyu.fi /sophi](http://www.jyu.fi/sophi)

Kannen valokuva: Ia Ahonen

© 2018 Kirjoittajat ja Jyväskylän yliopisto

ISBN 978-951-39-7447-3 (nid.)

ISBN 978-951-39-7448-0 (verkkoj.)

ISSN 1238-8025

Sisältö

Esipuhe, 6

*Hanna-Mari Kivistö, Kanerva Kuokkanen, Marjukka Weide
& Joonatan Virtanen*

I TUTKIMUS JA TULKINTA

Kenelle yhteiskunta on *opus proprium?*, 12

Niilo Kauppi

Yhteisö tieteen ja nationalismin kielioppina, 19

Emilia Palonen

Vertailun politiikka, 32

Eeva Luhtakallio

Pluralismi eli yksi ja monta Marjaa, 42

Markku Koivusalo

II SUKUPUOLI

Politiikan sukupuoli, 58

Jaana Kuusipalo

Valtio-opin professorinaiset. Kokemuksia ja ajatuksia tulevasta, 74

Marjukka Weide

Stoppi naisten tutkijanuralle heti kättelyssä? Graduarvostelun sukupuolivääritymä Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin oppiaineessa, 87

Anne Maria Holli

Moniäänisyys tekstien maailmassa, 103

Leena Eräsaari

III POLIITTISUUS JA DEPOLITISAATIO

Depolituloivat kahtiajaot politiikassa ja tutkimuksessa, 110
Joonatan Virtanen

Muistutus reifikaatiosta: algoritmit toisena luontona, 122
Pertti Lappalainen

Kielen poliittisuus. Suomi ja suomalaisuus itähelsinkiläisen hiphopin
lyriikassa, 133
Kari Kulovaara

IV DEMOKRATIA

Demokratia, edustuksellisuus, osallistuminen, 150
Kyösti Pekonen

Edustaminen Suomessa ja Ranskassa, 160
Risto Alapuro

Machiavelli demokratiasta, 171
Sakari Hänninen

Liberalismista ja ihmisoikeusliberalismista, 180
Pertti Ahonen

Fragmentteja demokratiasta ja ihmisoikeuksista, 190
Hanna-Mari Kivistö

V OSALLISTUMINEN JA OSALLISTAMINEN

Poliittisen sosiologian avulla katse kansalaisyhteiskunnan hyveistä myös
patologioihin, 200
Tapio Litmanen

Simmelin formaalin sosiologian näkökulma osallisuuteen, 213

Martti Siisiäinen

Osallistumisen kehittämishankkeet, 226

Kanerva Kuokkanen

Tarina osallistavasta hallinnasta, 239

Taina Meriluoto

VI HALLINTA

Eurooppalaisen *governancen* alkuperästä, 254

Mika Ojakangas

Medborgaren i förvaltningsförändringen, 267

Stefan Sjöblom & Isak Vento

Moniselitteinen monitasohallinta, 275

Katja Mäkinen

Kirjoittajat, 287

Esipuhe

**Hanna-Mari Kivistö, Kanerva Kuokkanen, Marjukka Weide
& Joonatan Virtanen**

Jyväskylän yliopiston valtio-opin professori Marja Keränen emeritoidui maaliskuussa 2018. Tällä kirjalla haluamme kunnioittaa ja juhlistaa Marjan uraa. Marjan tutkimus- ja opetustyö on käsitellyt politiikan tutkimukselle keskeisiä kysymyksiä demokratiasta, poliittisuudesta, hallinnasta ja sukupuolesta. Feministisenä politiikan tutkijana ja yhtenä Suomen ensimmäisistä valtio-opin naispuolisista professoreista Marja on tehnyt pioneerityötä. Samalla hän on toiminut esikuvana ja suunnannäyttäjänä monille nuoremmille tutkijoille.

Marja on akateemisen uransa aikana toiminut useissa eri tutkimusympäristöissä Suomessa ja ulkomailla. Kotimaassa hän on työskennellyt sekä suomen- että ruotsinkielisissä organisaatioissa. Maisterin- ja lisensiaatin-tutkintonsa Marja suoritti Åbo Akademiassa 1980-luvun vaihteessa. Tohtoriksi hän väitteli Jyväskylän yliopistosta vuonna 1994. Marjan väitöskirjaan *Modern Political Science and Gender: A Debate Between the Deaf and the Mute* viitataan monessa tämän kirjan luvuista. Marja on työskennellyt myös Helsingin yliopistossa ja Svenska social- och kommunalhögskolanissa sekä ulkomailla erityisesti Isossa-Britanniassa ja Ruotsissa. Hän on toiminut Suomen Akatemian varttuneena tutkijana (1995–1998 ja 2008–2009) ja johtanut useita muun muassa Suomen Akatemian ja Koneen Säätiön rahoittamia tutkimushankkeita, kuten Restructuring

Political Spaces in Europe (1995–1998), Changing Gender Orders in Restructured European Societies (2000–2002), Muddy Waters: Democracy and Governance in a Multilevel Society (2008–2011), Politics of Participation and Democratic Legitimation in the European Union (2013–2015) sekä Superdemocracy: A Critical Assessment of the Participative Turn (2013–2017).

Marjan tutkimukset ovat koskeneet muun muassa valtio-oppia tieteenalana, sukupuolta ja politiikkaa, retoriikkaa ja kielen poliittisuutta, politisoitumisen ja depolitisoitumisen kysymyksiä, kansallisvaltiota, demokratiaa ja kansalaisten osallistumista. Marjalla ei ole ollut tapana ottaa poliittis-hallinnollisia muoteja annettuna. Hänen tutkimusotteensa on ollut usein kriittinen erilaisia traditioita ja auktoriteetteja kohtaan, mutta joissain kohdin hän on hienovaraisesti nostanut esiin edellä käyneitä tutkijanaisia, kuten Lolo Krusius-Ahrenbergin ja Alma Söderhjelmin. Marjan mukaan politiikan tutkijan tehtävä on purkaa valtarenkaita, kyseenalaistaa ja tarjota uusia näkökulmia. Hänen tutkimukselliselle lähestymistavalleen keskeistä on ollut pohtia toisin lukemisen ja kertomisen mahdollisuuksia. Viime vuosina esimerkiksi verkostomainen hallinta sekä uudenlaiset osallistumisen tai osallistamisen muodot ovat olleet Marjan kriittisen luennan kohteena. Tulkitseva politiikan tutkimus ja policy-analyysi (engl. *interpretive policy analysis*) ovat tarjonneet yhden viitekehyksen tällaiselle luennalle. Kirjan nimi viittaaakin Marjan teksteille ominaiseen tutkimusotteeseen.

Marja ei tee omasta persoonastaan suurta numeroa, mutta tutkijana hän tarttuu kunnianhimoisesti laajoihin kokonaisuuksiin ja politiikan tutkimuksen perustaviin kysymyksiin. Tätä rohkeutta ilmentävät hänen valtio-opin tieteenalaa kritikoivat väitöskirjansa sekä hänen demokratia-politiikkaa kriittisesti tarkastelevat hankkeensa. Tutkimus on ollut Marjalle samalla valtio-opin luonteen ja tehtävän reflektiota, mutta tästä ”valtio-oppiin katsomisesta” huolimatta hän ei ole työssään rajoittunut sen institutionaaliin puitteisiin. Marjalle on ollut luontevaa rajojen ylittäminen, ja hän on käynyt dialogia ja tehnyt yhteistyötä esimerkiksi sosiologian, filosofian, sukupuolentutkimuksen ja yhteiskuntapolitiikan tutkijoiden kanssa. Tästä seurauksena on myös juhlakirjan monitieteinen kirjoittajajoukko.

Paitsi tutkijana Marja tunnetaan myös arvostettuna ja pidettynä opettajana ja ohjaajana. Eräs kirjoittajista totesi juhla kirjaa suunnitellamme, että paras sana kuvaamaan Marjaa olisi ymmärrys, sillä se kuvastaa Marjan empaattista otetta ohjaamiseen ja ohjattaviin. Moni kirjoittajista kertoi, kuinka Marja oli kannustanut heitä tutkijanuralle. Kollegat ovat kuvailleet Marjaa muun muassa sanoilla solidaarinen, hyvä keskustelukumppani, tukipilari, tarkkanäköinen, oivaltava, kärsivällinen ja paneutunut. Marja on omalla toiminnallaan edistänyt positiivista, inkluusiivista ja solidaarista tieteellisen työn kulttuuria. Erityisesti nuorille tutkijoille Marja on ollut helposti lähestyttävä, keskusteleva ja oikeudenmukainen esinainen.

Juhla kirjiaan kirjoittaneet tuntevat Marjan eri yhteyksistä: opettajana, ohjaajana, vastaväittäjänä, kollegana, ystävänä. Kirjoittajat myös edustavat Marjan eri uravaiheita ja tutkimusympäristöjä. Pyysimme kirjoittajia valitsemaan lukunsa keskiöön jonkin sanan, termin tai käsitteen, jonka he liittävät Marjaan. Jaoimme luvut temaattisesti kuuteen osioon: tutkimus ja tulkinta, sukupuoli, poliittisuus ja depolitisaatio, demokratia, osallistuminen ja osallistaminen sekä hallinta. Teemat heijastelevat niin Marjan omia tutkimuksia, hänen hankkeidensa tutkimusaiheita kuin hänen monitieteisiä yhteistyöverkostojaan läpileikkaavia mielenkiinnon kohteita.

Kirjan avaavissa luvuissa tarkastellaan politiikan tutkimuksen ja tulkinnan luonnetta ja puitteita. *Niilo Kauppi* pohtii kysymystä ”omaksi” kokemisesta sekä tutkimuksen kielellisten ennakkoehtoien että poliittisen yhteisön jäsenten aseman kannalta. *Emilia Palonen* pohjaa analyysinsä Marjan toimittamaan *Kansallisvaltion kielioppiin* ja pohtii yhteisön käsitettä osana kansan, Euroopan ja eurooppalaisuuden määrittelyjä sekä tiedettä ja tiedekustantamista. *Eeva Luhtakallio* käsittelee vertailua oman tutkimuksensa ja Marjan esittelemän matkustavien käsitteiden metaforan kautta. *Markku Koivusalon* luvun keskiössä on pluralismi. Käsitettä lähestytään kettu vs. siili -vertauskuvan avulla punoen poliittisen ajattelun näkökulmat Marjan pluralistiseen tutkimusasenteeseen.

Kirjan toisessa osiossa paneudutaan sukupuolen ja politiikan sekä sukupuolen ja valtio-opin kysymyksiin. *Jaana Kuusipalo* tarkastelee luvussaan politiikan sukupuolijärjestystä ja naisten edustusta Suomessa. Hän pohtii sukupuolen merkitystä erityisesti nykyajan medioituneessa ja

digitalisoituneessa politiikassa. *Marjukka Weide* käsittelee luvussaan valtio-opin ammattikunnan ja työyhteisöjen sukupuolittuneisuutta keräämänsä haastatteluaineiston valossa. *Anne Maria Holli* tarkastelee analyysissään graduarvostelun sukupuolivääristymää ja sen muutosta Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin oppiaineessa. *Leena Eräsaaren* luku alkaa muistoilla ajasta, jolloin hän ja Marja kirjoittivat väitöskirjojaan. Marjan väitöskirjan teemojen kautta hän siirtyy arvioimaan kriittisesti kehityskulkuja valtio-opin tieteenalla ja yhteiskunnassa yleisemminkin.

Kolmas kirjan teemoista on poliittisuus ja depolitisaatio, joita luvuissa lähestytään eri näkökulmista. *Joonatan Virtanen* pohtii depolitisovia kah-tiajakoja ja ulossulkemisia Marjan keskeisinä tutkimuskohteina. *Pertti Lappalainen* käsittelee reifikaatiota eli yhteiskunnallisten todellisuuksien muuttumista ihmisten käsityksissä niistä luonnon kaltaisiksi – omalakisiksi ja automaattisiksi – nykypäivän algoritmikeskustelujen valossa. *Kari Kulovaaran* luvussa huomio kohdistuu puolestaan kielen poliittisuutteen hiphop-lyriikoiden kautta. Analyysin kohteena ovat suomalaisuuden ja Suomen tuottamisen identiteettikonstruktiot.

Usea kirjan luvuista tarkastelee demokratiaa sekä siihen kytkeytyviä käsitteitä ja poliittista ajattelua. *Kyösti Pekonen* pohtii demokratian, edustuksellisuuden ja osallistumisen suhdetta sekä näiden yhteyttä muun muassa poliittiseen johtajuuteen ja hallintaan. *Risto Alapuro* vertailee luvussaan edustamisen käsitettä Suomessa ja Ranskassa. Hän tuo esille ”edessä seisomisen” ja ”näkyväksi tekemisen” implikaatioita osallistumisen luonteelle ja muodoille. *Sakari Hänninen* avaa luvussaan Machiavelin käsitystä demokratiasta: Rooman perintöä, demokratiaa poliittisena toimintana, vapautena ja luovuutena sekä demokratian jatkuvaa muutosta. *Pertti Ahosen* luvussa liberalismia ja erityisesti ihmisoikeusliberalismia tarkastellaan sekä liberalistisen perinteen että nykykeskustelujen valossa. *Hanna-Mari Kivistö* puntaroi puolestaan demokratian ja ihmisoikeuksien jännitteistä suhdetta.

Viides kirjan keskeisistä teemoista on osallistuminen, osallistaminen tai osallisuus. *Tapio Litmanen* kirjoittaa kansalaisyhteiskunnasta poliittisen sosiologian valossa. Analyysissään hän tulkitsee kansalaisyhteiskunnan merkitystä ja tärkeyttä hyveteoreettisesta näkökulmasta mutta toisaalta myös kansalaisyhteiskunnan patologioita, sen ”pimeää puolta”. *Martti Siisiäinen* avaa Simmelin formaalin sosiologian tarjoamia tul-

kintamahdollisuuksia osallisuuden tutkimukseen analysoimalla muun muassa sotamarsalkka Mannerheimin ja vaikean alun elämälleen saaneen nuoren elämänkulkuja. *Kanerva Kuokkanen* käsittelee osallistumishankkeita erityisesti Marjan osallistumista koskevien kirjoitusten ja oman tutkimuksensa valossa. Kirjoituksensa lopussa hän pohtii osallistumishankkeiden tämänhetkistä tilaa: miten hankkeet institutionalisoituvat ja toisaalta mitä tapahtuu osallistumishankkeiden ja -politiikan reunoilla. *Taina Meriluoto* lähestyy osallistumista ja osallistamista tarinan kautta: minkälaista tarinaa osallistumisesta kerrotaan Helsingin kaupungin osallisuusmallin valmistelun yhteydessä ja toisaalta mitkä ovat ne vaihtoehtoiset tarinat, jotka jätetään kertomatta.

Kirjan päättävän kuudennen osion keskiössä on hallinta (engl. *governance*). *Mika Ojakangas* jäljittää governance-käsitteen taustaa Euroopan unionin aihetta käsitteleviin valkoiseen ja vihreään kirjaan, Niklas Luhmannin systeemiteoriaan sekä amerikkalaiseen 1940-luvun politiikan tutkimukseen. *Stefan Sjöblom* ja *Isak Vento* käsittelevät kansalaisen roolia hallinnon muutoksessa ja hallinnonuudistuspolitiikassa 1970-luvulta nykypäivään. *Katja Mäkinen* avaa monitasohallinnan käsitettä European Citizen Campus -hankkeen kautta, josta hän on tehnyt etnografista tutkimusta. Hän vertaa hankkeen osallistuja- ja toimeenpanotasoa sen koordinaatitasoon ja ohjelmatasoon sekä pohtii katkoksia ja jatkuvuuksia eri tasojen välillä.

Tutkijanpoluilla eri vaiheissa olevat kirjoittajat kuvastavat Marjan työn ylisukupolvista ja jatkuvaa merkitystä. Haluamme kiittää Marjaa hänen rikkaasta ja vaikutukseltaan lähtemättömästä urastaan tutkimuksen ja opetuksen parissa sekä toivottaa hänelle yhtä antoisia emeritaprofessorin päiviä.

Jyväskylässä ja Helsingissä 2.5.2018

Kirjan toimittajat

I Tutkimus ja tulkinta

Kenelle yhteiskunta on *opus proprium*?

Niilo Kauppi

Yhteiskuntatieteellisen ajattelun käsitteelliset ja filosofiset perusteet juontuvat indoeurooppalaisesta sanastosta ja instituutioista, kuten kielitieteilijä Émile Benveniste on hienosti kuvannut (Benveniste 1969). Platonin ja Aristoteleen tekstit ovat osa tätä perintöä. Niiden voima on nähtävissä vielä tänään. Ne vaikuttavat monin tavoin yhteiskunnallisen toiminnan ennakkoehtoihin. Ne institutionaaliset mekanismit, jotka mahdollistavat tiettyjen toimijoiden yhteiskunnallisen toiminnan ja toisten poissulkemisen, kirjoittautuvat todellisuutemme käsitteellisiin määritelmiin ja historiallisiin linjanvetoihin. Nämä määrittävät sitä, ketkä voivat osallistua poliittisen yhteisön toimiin ja millä ehdoin. Nämä kielellis-poliittiset ongelmat ovat olleet kysymyksiä, joihin Marja on tutkijan uransa aikana etsinyt vastauksia demokratiaa ja osallistumista koskevissa töissään (ks. esim. Keränen 1998, 2008).

Pascaliala mukaillen Jean-Jacques Rousseau totesi ”sivistyksen” syntyneen kuvitteellisessa nollapisteessä silloin, kun joku tuli ja sanoi: ”Tämä on minun” (Rousseau 1964, 164). Ja muut uskoivat häntä. Mikä on omaa, mikä on muiden? Taloustieteilijät ovat tulkinneet nämä kysymykset omaisuutta koskeviksi (Piketty 2011). Muille yhteiskuntatieteilijöille nämä kysymykset ovat ennen kaikkea poliittisia ja moraalisia kysymyksiä, jotka koskettavat sekä hänen omaa rooliaan että tutkittavien kohteiden toimintaa. Tarkastelen tätä kysymystä hyvin lyhyesti kahdessa laa-

jemmassa kehikossa: yhtäältä suhteessa käsityksiin tutkijan toiminnan kielellisistä ennakkoehtoista ja toisaalta suhteessa käsityksiin poliittisen yhteisön jäsenten toiminnasta ja asemasta. Tämän tematiikan ymmärrys on keskeistä Marjan tutkijan habitukselle. Ensimmäinen kehikoista koskee sitä, mikä on tiedon ja tutkijan rooli poliittisessa yhteisössä. Toinen koskee sitä, miten politiikka mielletään ja miten se näyttäytyy eri yhteiskunnallisissa asemissa oleville. Juonteet vievät kauas, ja samalla hyvin lähelle.

Kielellisiä ideaalisia syvärakenteita

Käsitteelliset jaot muodostavat ideaalisia syvärakenteita, jotka kietoutuvat erilaisiin institutionaalisiin valtarakenteisiin, jotka puolestaan ohjaavat todellisuuden määritelmäämme. Platon kehitti teologisen käsityksen totuudesta ja tiedosta kuuluisassa kielikuvassaan luolasta sekä muotojen ja ideoiden teoriassaan (Plato 1983). Ihmiset asuvat luolassa ja tarkastelevat ulkoa tulevien varjoja, pitäen varjoja oikeana tietona. Tosiasiassa totuus on ulkona, valossa. On olemassa vain yksi, ikuinen totuus, kuten on vain yksi Jumala. Totuudella on teologinen luonne. Se on jotakin, jota tutkija tarkastelee ja mietiskelee. Se on ilmestys, joka asettuu toiminnan vastakohtaksi. Toiminnalla ei totuutta saavuteta. Tutkija on, kuten pappi tai uskovainen, ikuisen totuuden mietiskelijä tai pohtija. Tutkija tutkii, muut toimivat. Tutkijan työ ei ole toimintaa tai puuttumista todellisuuteen, vaan enemmänkin totuuden etsimistä totuuden vuoksi, totuuden joka on irrallaan ainaisesti muuttuvasta todellisuudesta, joka ei siis voi olla tutkijan legitiiminä objektina. Aristoteleen työssä tämä sama ajatus ilmenee jakona ajatteluun (*theoria*), tekemiseen (*poiesis*) ja toimintaan (*praxis*) (Aristotle 1940). Tiede koskee ikuisia ja muuttumattomia kohteita. Taide tuottaa hyödyllisiä objekteja, kun taas toiminta luo merkitystä elämällemme. Aristoteleeta seuraten politiikan on ajateltu olevan etiikan ja talouden kanssa *praxista*.

Tässä indoeurooppalaisessa asetelmassa tutkija on tiedemiehenä tai -naisena irrallaan poliittisesta yhteisöstä. Hän on käsitteellisesti ja käytännöllisesti irrallaan alati muuttuvasta empiirisestä todellisuudesta, johon hän pääsee käsiksi vain tuottamalla muuttumattomia lakeja. Tämä

naturalismi näkyy vielä tänään yhteiskuntatieteissä, joiden ”kehittyneimpänä” alana pidetään laajasti taloustiedettä ”muuttumattomine” lakeineen. Tutkijan ja kohteen suhdetta ei nähdä interaktiivisena, vaan yksisuuntaisena: todellisuus vaikuttaa meihin, ja meidän on vain rationalisoitava sen toiminta. Me emme muokkaa todellisuutta. Mutta eikö voitaisi ajatella, *contra* Aristoteles, että *praxis* myös tuottaa jatkuvasti erilaisia hyödyllisiä objekteja, instituutioita, käytänteitä, arvoja jne. Tätä ajatusta kehittivät mm. Frankfurtin koulukunnan jäsenet ja heitä ennen mm. Antonio Labriola. Ajattelu ei rajoittuisi Aristoteleen *theoriaan*, vaan katkaisi myös *poiesiksen* ja *praxiksen* joitakin osa-alueita. Yhteiskuntatieteilijän hyödylliset objektit ovat, vastakohtana taiteilijan veistoksille, aineetomia ja niiden materiaallinen voima on toisenlainen mutta aivan yhtä todellinen. Niiden ”totuusarvo” riippuu siitä, missä määrin niistä tulee perusteltuja kollektiivisia uskomuksia tai itsestään selvyyyksiä ja niihin kietoutuvia toimintoja.

Kytökset ajattelun, ymmärryksen ja luovan toiminnan suhteista ovat tänään keskeisiä yhteiskuntatieteissä. Ei-indoeurooppalaiset sanastot ja instituutiot, kuten suomalais-ugrilaiset kielet ja erityisesti suomen kieli, voisivat tarjota vaihtoehdoisen käsitteellisen alustan pohdinnalle tutkijan työstä, tietoteoriasta ja niissä vakiintuneista jaoista, kuten mietiskely vastaan toiminta. Vastakohtana indoeurooppalaiselle mietiskely vastaan toiminta -jaolle suomenkielisessä sanastossa tietoteoria liittyy toimintaan ja hyödyllisiin objekteihin. Tieto tulee sanasta tie. Tieto viittaa tien seuraamiseen, alun perin ehkä eläimen tai saaliin jättämien jälkien muodostaman tien seuraamiseen. Mutta se voisi olla myös marjojen ja sienien etsimistä. Oikea tie ja tieto vievät saaliin luokse. Ajatella tulee ajosta. Ajattelu viittaa toimintaan, jossa ajetaan sanoilla johonkin suuntaan, jotakin päämäärää silmällä pitäen. Kuten tieto, ajattelu on jonkin tavoittelua. Tietäjä on merkitysten saalistaja ja ajattelija sanojen ajaja. Tähän samaan toiminnan ajatukseen viittaa myös sana ongelma, jonka yksi etymologinen alkuperä on onginnassa. Ottaako ajatus onkeen? (Toivonen & Itkonen 1957.) Totuuden ajajalla on oltava käytännön kyky suorittaa näitä konkreettisia toimintoja menestyksellä. Tämä vaihtoehtoinen käsitys osittain vastaa eräitä moderneja filosofisia käsityksiä tiedosta ja ajattelusta (ks. esim. Ryle 2002). Joiltakin osin tämä vaihtoehto lähestyy myös klassisen kiinalaisen filosofian joitakin oppeja (ks. esim. Huainan zi 2003).

Vaihtoehtona indoeurooppalaiselle, ranskalaisen kuvanveistäjä Rodinin marmorioimalle ikuisen totuuden ajattomalle mietiskelijälle, fenougrin seuraa jälkiä, ajaa sanoja ja onkii ongelmia. Totuus on tämän sotkuisen ja kontingentin maailman enemmän kuin muuttumattoman ikuisuuden. Tähän lopputulokseen eivät ole päätyneet vain yhteiskuntatieteilijät vaan myös fysiikan tutkijat havainnoissaan elektronien käyttäytymisestä (Weizmann Institute of Science 1998).

Jos tutkijan ideaalityyppi, ja sitä kautta myös ajattelun legitiimit toiminnan alueet ja muodot, on paljolti määrittynyt indoeurooppalaisen sanaston ja instituutioiden kautta, niin tavallisen kansalaisen rooli poliittisessa yhteisössä onkin tosiasiallisesti hatarammalla pohjalla, ja jatkuvan yhteiskunnallisen kamppailun kohde, kuten Marja on hienosti osoittautunut etenkin tutkimuksissaan epäpoliittisuudesta (ks. esim. Keränen 2008).

Omat ja muiden objektit

Mikä on omaa ja mikä on muiden ei ole vain poliittinen ja moraalinen kysymys, vaan myös eksistentiaalinen kysymys. Tutkijat eivät ole ainoat, joiden toimintaa ohjaavat instituutioiksi sementoituneet ideaaliset voimat. Poliittikan tutkijat ovat Suomessa hiljattain huomanneet (ks. esim. Wass 2017) sen, minkä muut yhteiskuntatieteilijät ovat tienneet pitkään: että marginalisoituminen ja vieraantuminen politiikasta korreloivat positiivisesti monen muun ilmiön, kuten elämän laadun ja pituuden, asuinpaikan, ruokailutottumusten jne. kanssa. Kuten Peter Berger totesi 50 vuotta sitten: antakaa sosiologille muutama tiedon murunen, niin hän voi piirtää varsin suurella tarkkuudella henkilön profiilin (Berger 1966). Tämän myös tiesivät yhteiskuntatieteellisen koulutuksen saaneet Cambridge Analytica kaverit, jotka auttoivat Donald Trumpia voittamaan USA:n presidenttivaalit.

Jako niihin, joilla on, ja niihin, joilla ei ole, korreloi joko negatiivisesti tai positiivisesti myös näkymättömien tekijöiden kanssa, jotka vaikuttavat siihen, mitä henkilöt tekevät ja jättävät tekemättä. Tämä koskee yhtä hyvin työtöntä kuin työllistettyä. Maailma, tai paremminkin elinympäristö, habitaatti, nimittäin näyttäyty ja ilmenee hyvin eri tavoin näistä kahdesta näkökulmasta, työttömän ja työllistetyn. Se elinympäristö, jossa

työtön liikkuu päivittäin kotinsa ulkopuolella, näyttäytyy perustavanlaatuisesti vieraana ympäristönä. Se on teologian termiä käyttäkseni *opus alienum*, maailma, josta työtön on vieraantunut ja johon hän ei enää niin vain pääse osalliseksi. Kyse on maailmasta, johon hän ei osallistu, joka jopa syrjii häntä, ja jota hän ei näin ollen pysty ottamaan omien toimimensa kautta haltuun, approprioimaan psykologisesti ja sosiaalisesti. Sen sijaan toisessa yhteiskunnallisessa osassa oleva diplomi-insinööri ajalee hienolla autollaan töihin, viettää lomansa perheensä kanssa Thaimaassa, äänestää säännöllisesti, seuraa politiikkaa ja maailman tapahtumia, ei juo kuin pullon hyvää viiniä kerran viikossa, tulee elämään pitempään (Lindberg 1995) ja nauttii kaikin tavoin korkeasta elintasostaan. Maailma näyttää tälle ideaalittyyppiselle kansalaiselle *opus propriumina*, maailmana johon hän osallistuu täysin rinnoin, jonka hän onnistuu toimimensa kautta ottamaan haltuun, jota hän voi tietyin rajoituksin muokata haluamakseen. Maailma palkitsee häntä kaikin tavoin, emotionaalisesti, seksuaalisesti, kulttuurisesti, taloudellisesti ja poliittisesti.

Myös poliitikot voidaan jakaa näihin ryhmiin sen mukaan, minkälaisista asuinympäristöistä eli habitaateista on kysymys ja minkälaisia objekteja tässä elinympäristössä asustaa. Useimmille kotimaan politiikka on legitiimiä puuttumisen aluetta. Sen jälkeen, kun Suomi liittyi EU:hun vuonna 1995, EU:sta on tullut keskeinen osa heidän elinympäristöään. Mutta kaikesta päätellen EU näyttäytyy suomalaiselle poliittiselle eliitille enemmän *opus alienumina* kuin *opus propriumina*. Ollaan keskilinjalla, kuten pääministeri Juha Sipilä on kuvannut. Aloitteellisuus jätetään muille. Halutaan taloudelliset edut ilman yhteisvastuun kasvattamista. EU näyttäytyy taloudellisena objektina – tulkinta, jota taloustieteilijät ovat innokkaasti pönkittäneet. Virat EU:ssa näyttävät kiinnostavan suomalaisia poliitikkoja ja virkamiehiä lähinnä niiden korkeiden palkkojen takia. Poliittinen haltuunotto ja omaksi kutsuminen näyttävät erityisen hankalilta. Sen sijaan esimerkiksi ranskalaisille tai hollantilaisille poliitikoille EU on *opus proprium*, heidän luomuksensa käsitteellisesti ja historiallisesti. He pyrkivät kehittämään sitä myös poliittisena objektina. Henkilökohtainen suhde tähän objektiin, tai sen puute, kertoo paljon siitä, mitä voidaan ja mitä ei kannata odottaa Suomen poliittisen eliitin EU -politiikalta. Tämä tarkoittaa, että Suomella ei ole omaa suunnitelmaa EU:lle, vaan se seuraa muiden tekemiä suunnitelmia. Luovan ajatte-

lun ja toiminnan näkökulmasta Suomi on *a-praxian* eli toimettomuuden tilassa, jota leimaa kyvyttömyys toimia proaktiivisesti suhteessa lähiympäristön poliittisiin muutoksiin.

Lopuksi

Mikäli pysymme indoeurooppalaisen sanaston ja instituutioiden raameissa, yhteiskunta näyttäytyy tutkijalle hankalana objektina. Edellä on mainittu klassisen kiinalaisen filosofian jotkin opit sekä jotkin fysiikan löydökset mahdollisina vaihtoehtoista ajattelua tukevina lähteinä. Tässä vaihtoehtoisessa kehikossa ajattelu, ymmärrys ja luova toiminta sulautuisivat toisiinsa, aukaisten tilaa uusille käytänteille ja toiminnoille. Kysymys siitä, mikä on omaa, mikä muiden, näyttäytyy tässä uudessa kehikossa toisella tavalla, jonakin joka on alati muuttuvaa ja kontingenttia. Tämä plastisuus edellyttää ajattelijalta ja tutkijalta enemmän metsästäjän kuin papin mentaliteettia.

Kirjallisuutta

- Aristotle (1940). *Basic Works*. New York: Random House.
- Benveniste, Émile (1969). *Le vocabulaire des institutions indo-européennes. 2. Pouvoir, droit, religion*. Paris: Minuit.
- Berger, Peter L. (1966). *Invitation to Sociology: A Humanistic Perspective*. New York: Anchor Books.
- Huainan zi (2003). *Philosophes taoïstes*. II. Paris: Gallimard.
- Lindberg, Marjut (1995). Sekatyömiesten ja hanslankarinaisten kuolleisuus on suurin. Opettaja ja pappi pitkän iän ammatteja. *Helsingin Sanomat* 24.5.1995. Viitattu 5.3.2018.
- Keränen, Marja (2008). Poliittisen osallistumisen epäpolitisoituminen. Teoksessa Korvela, Paul-Erik & Kia Lindroos (toim.) *Avauksia poliittiseen ajatteluun*. Jyväskylä: Minerva, 35–59.
- Keränen, Marja (toim.) (1998). *Kansallisvaltion kielioppi*. Jyväskylä: SoPhi.
- Piketty, Thomas (2011). *Le capital au XXIème siècle*. Paris: Gallimard.
- Plato (1983). *The Republic*. Harmondsworth: Penguin Classics.
- Rousseau, Jean-Jacques (1964). *Oeuvres complètes III*. Paris: Bibliothèque de la Pléaïde.

- Ryle, Gilbert (2002). *The Concept of Mind*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Toivonen, Yrjö Henrik & Itkonen, Erkki (1957). *Suomen kielen etymologinen sanakirja*. 2. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- Wass, Hanna (2017). Demokratiapolitiikka vaaliyllätysten aikakautena. *Politiikasta* -verkkolehti, 29.9. <http://politiikasta.fi/demokratiapolitiikka-vaaliyllatysten-aikakautena/>. Viitattu 5.3.2018.
- Weizmann Institute of Science (1998). Quantum Theory Demonstrated: Observation Affects Reality. *ScienceDaily*. 27 February. www.sciencedaily.com/releases/1998/02/980227055013.htm. Viitattu 5.3.2018.

Yhteisö tieteen ja nationalismin kielioppina

Emilia Palonen

Tiede syntyy yhteisöissä. Sain käteeni *Kansallisvaltion kieliopin*. ”Teillä voisi olla yhteisiä kiinnostuksen kohteita”, sanoi setäni Kari Palonen Marja Keräsestä. Juuri näin akateeminen maailma toimii: jokainen kirjoituksemme, seminaarimme ja konferenssimme antaa mahdollisuuden tuoda esiin ja kohtauttaa toistemme töitä. *Kansallisvaltion kielioppi* on erityinen kirja, koska siinä käydään dialogia. Se julkaistiin Suomen liittyttyä Euroopan unioniin, 1990-luvulla. Jo kellertävistä sivuista tunnistan, että siitä on aikaa. Luen kirjasta auki tieteen logiikkaa yhtä lailla kuin luen sitä dokumenttina Euroopan unioniin liittymisen ajan keskusteluista, eurooppalaisuudesta ja kansallisvaltiosta nykyisyyden historian tavoin. Samalla kommentoin Eurooppaa ja nationalismia.

Tieteen yhteisöllinen logiikka

Tiedettä tehdään kohtaamisissa. Yksi näistä on julkaiseminen. Se, missä ja miten julkaisemme, on relationaalista: tämän takia se luo jaettua tilaa. Toisen naispuolisen professorisankarini Doreen Massey'n (2005) mukaan jaettu tila on ikään kuin truismi, sillä juuri tila syntyy konfliktien kautta.

Tiedeyhteisöt eivät ole lähtökohtaisesti konfliktittomia. Se ei ole niiden tarkoitus. Mutta tiedettä edistävät tai tukevat konfliktit ovat pikemminkin agonistisia kuin antagonistisia.

Kansallisvaltion kieliopissa korostuu eronteko. Eronteko on merkityksellistä, koska tieteessä meidän tulee ymmärtää, mikä on oma kontribuutiomme. Usein ajatteluaan kehittävä tutkija tuntee kyllä oman kontribuutionsa, mutta hyvä tutkija tuntee, miten muut asiaa käsittelevät teemaa ja miten oma ajattelu siihen rinnastuu. Itse asiassa juuri tämä erottaa tutkimuksen kolumnien kirjoittamisesta tai journalismista.

Tutkijat toimivat eri tavoin: jotkut panostavat yhteen yhteisöön tai jopa yhteen kollegiaaliseen suhteeseen ja järjestävät seminaarinsa, sektionensa ja niin edelleen aina samalla porukalla. Toiset juttelevat laajojen joukkojen kanssa eivätkä kenties edes kiinnity mihinkään ryhmään syvästi. On tutkijoita, jotka verkostoivat tutkimusryhmiä ja jopa -aloja toisiinsa. On niitä, jotka luovat ryhmiä ja yhteisöjä tutkimusta kehittäessään. Yhteiskuntatieteellisellä alalla – paradoksaalista kyllä, koska usein tutkimme yhteisöjä ja jopa yhteiskuntia – tutkimusryhmien sijaan on perinteisesti arvostettu filosofikuninkaita. Jopa tämän sanan sukupuolituneessa merkityksessä.

Jokainen suomenkielinen tiedejulkaisu, jokainen *open access* -kirja ja jokainen juhlakirja on tiedeteko. Ne tuottavat suomenkielistä yhteisöä, kollegoiden yhteisöä kirjoittajineen ja lukijoineen. Tiedekustantaminen on kuitenkin viime aikoina ollut agendallani kansallisvaltion ja demokratiaosallisuuden rinnalla. Tämä on yhtä keskeinen tematiikka kuin edellä mainitut, ja siitä on puhuttu meidän yhteisössämme melko vähän. Otamme kenties annettuna, että meillä on foorumeita, joilla kirjoittaa ja julkaista. Tämän kirjoituksen lopussa pohdin tiedekustantamisen tulevaisuutta.

Kansallisvaltion kielioppi

Marjan toimittamassa *Kansallisvaltion kieliopissa* (Keränen 1998b) käydään vuoropuhelua tuolloin hiljattain ilmestyneen J.G.A. Pocockin artikkelin ”Deconstructing Europe” kanssa. Kirjoittajakollektiivin äänet kuuluvat juuri sellaisena yhteisöä luovana vuoropuheluna kuin tiede parhaimmillaan. Voidaan ajatella, että tämä dialogi oli myös juuri sellaista,

mitä nykyään tuotetaan vähän eri formaatissa sosiaalisessa mediassa tai blogeissa – ja kiinnostavissa jurnaaleissa.

Johdannossa Marja paneutuu siihen, minkä tunnistan universaalina ja partikulaarin paradoksina tai moninaisuuksina. Kansallismuseon näyttelyssä oli esillä koko joukko erilaisia sirppejä ja rukiinlapoja, joita suomalaisiksi kutsuttiin, olivathan ne Suomen Kansallismuseossa, vaikka tuskinpa niillä oli eroa muiden maiden lapoihin, kuten Marja totesi. (Keränen 1998a.) Geeniteknologia on viime vuosina tuonut uutta myös siihen, keitä me olemme, mistä sirpit ja rukiinlavat ovat tulleet. Tätä kirjoittaessani sain juuri tietää, että idästä tulleet naiset toivat jääkauden jälkeisen kulttuurin (innovaatiot) näille seuduille, jota Suomeksi kutsutaan. Se, että tutkijat ovat tuoneet enemmän tietoa siitä, mistä ja millä geeneillä tänne tultiin, ei vähennä myyttien ja merkitysten tuottamisen voimaa. Se voi haastaa myyttejä alkukodista Uralin mutkassa tai miesten roolista teknisessä kehityksessä, mutta merkitysten luominen ei lopu.

Kansallisvaltion kielioppi on malliesimerkki siitä, kuinka nationalismin tutkimus, retoriikka, diskursiivisuus ja narratiivit, joita korostettiin 1990-luvulla, ovat olleet minun tutkijanurallani jo aivan normaaleja. Koska itse olin vasta juuri aloittanut yliopisto-opinnot kirjan ilmestyessä, muutaman vertailevan politiikantutkimuksen peruskurssin jälkeen olen päässyt paneutumaan näihin uutena normaalina. Sittemmin olen joutunut tai päässyt opettelemaan erilaisia kielioppeja keskustellakseni perinteisempien politiikantutkijoiden kanssa.

Ehkä en aivan ymmärtänyt Marjan kirjaa 1990-luvulla. Tunsin lähinnä postmodernia nationalismitutkimusta, jota tämä kirja vahvisti. Olin toki kuullut sanat dekonstruktio ja narratiivisuus jo ennen ideologia- ja diskursianalyysin maisterinopintojani. Marjan toimittama kirja toi vahvan kontribuution jälkistrukturalistiseen ja postmoderniin tutkimukseen. Kyse on poliittisen merkityksenannon valottamisesta.

Kuitenkaan tätä ”uutta normaalia” ei pidä ottaa annettuna. Nyt kaksikymmentä vuotta *Kansallisvaltion kieliopin* julkaisemisen jälkeen olen kuullut artikkelini arvioijalta muun muassa, että Benedict Andersonin *Kuvitellut yhteisöt* (1983, 2. painos 2017) ja kansan tuottaminen on radikaali idea. Toinen suosikkini nationalismitutkimuksen alalla, Michael Billigin *Banal Nationalism*, joka oli juuri julkaistu vuonna 1995, on myös päässyt kirjaan: siinä korostuu kansallisen arkipäiväinen tuottaminen

välttämättömänäkin mutta kesytettyinä liimana. Aina tämän toiminnan poliittisuus ei avaudu.

Kansa ja Eurooppa

Marjan (Keränen 1998c, 156) mukaan ”on vain historiallisesti muuttuvia paikallisia kansakuntia.” Tätä paikallisuutta käsitellään *Kansallisvaltion kieliopissa* eri tavoin, joten jatkan tästä ”kansallisesta” yhteisöstä. Marjan huomio siitä, kuinka ”kansallisen identiteetin perusta on viime kädessä *symbolinen yhteisö*, jota erilaiset päivittäiset käytännöt uusintavat” on ollut minunkin tutkimustani ohjaava huomio, kun aloin tutkia kadunnimiä ja patsaita Budapestissa kandintutkielmaani varten.¹

Kansalaisten ja kansallisen yhteisö tuottamisen tapa avaa tai sulkee havaitsemisen skeemoja ja toiminnan mahdollisuuksia.

Politiikan tutkija voi myös huomauttaa, että antropologian, historian, poliittisen historian ja monen muun tieteenalan tuottamat kertomukset suomalaisuuden ”alkuperästä” ja ”vaiheista” ovat läpensä poliittisia. [...] *Tutkimuksen tehtävä on kertoa miten kansallista tarinaa kerrotaan ja osoittaa toisinlukemisen ja toisinkertomisen mahdollisuuksia.* (Keränen 1998a, 14, korostus alkuperäinen.)

Marjan toimittamassa kirjassa on monia tärkeitä tekstejä. Esimerkiksi näin Brexitin aikoihin Iisa Räsänen ja Joe Bleicherin (1998) artik-

1 Olisinko saanut Marjalta inspiraation Heino Nyyssösen (1993) ja Kari Palosen (1993) lisäksi? Tai sitten tämä ajatus oli jaettu ja välitetty yhteisössä? Todellisuudessa en ollut valmistellut laajennetun kandintutkielman aihetta, kun keväällä 1999 menin professoriani George Schöpfliniä tapamaan Lontoon yliopistossa (UCL, School of Slavonic and European Studies) kenttätyötä varten. Häätäpäissäni mainitsin tämän Karin ehdottaman aiheen, josta professorini innostui. Lukihäiriöisenä olen tätä moneen kertaan katunut, vaikka artikkeleissani olenkin käsitellyt paljon kadunnimiä, patsaita ja arkkitehtuuria, joista yhä ammennan tutkimuksellisesti: onhan se Unkarissa ehtymätön luonnonvara.

keli ”Luonnollisen yhteisön tuottaminen Suomessa ja Britanniassa”, jossa käsitellään juuri EU:n vastustajien tapoja puhua meistä, kansasta ja valtiosta.

Eira Juntin (1998) artikkeli ”Pohjolan naisten viemiset Eurooppaan” kertoo ilmiöstä, jossa naistenlehtien sivuilla pystyttiin keskustelemaan unionin jäsenyydestä vapaammin kuin muussa julkisessa keskustelussa. Myös Eurooppa-myönteisten naisten rooli nousee esiin. Kiinnostavalla tavalla monista näistä EU-debateissa ja naistenlehtien sivuilla profiloituneista naisista tuli vuosikymmeniksi politiikan kantavia voimia. Naistenlehdet foorumina, jolla voitiin keskustella rauhassa naisten kesken poliitikasta, tuo esiin kiinnostavan ilmiön.

Muulla miesten rooli korostui tänä aikana niin Britannian kuin Suomen EU-keskusteluissa. Heikki Heikkilä (1998) tarkastelee artikkelissaan valtion ja kansallisuuden ideoita Helsingin Sanomissa. Hän vertaa muun muassa presidentti Mauno Koiviston ja päätoimittaja Janne Virkusen ajatuksia.

Olimmeko tuolloinkaan edenneet niistä menneiden vuosikymmenten ajoista, jolloin keskustelut käytiin miesten kesken? Nyt 2010-luvulla sentään *manelien* eli mieskeskustelujen yleisyys on voitu kyseenalaistaa. Kiitos tästä kuuluu suomalaiselle kansainvälisen politiikan tutkimuksen miesvaltaiselle kentälle, jossa syntyi riittävästi frustraatiota ammentaa huumoria ja politisoimalla tehdä näkyväksi ilmiö niin, että siitä tuli jopa kansainvälisesti tunnettu. *Allmalepanel*-ilmiön esiin nostaneelle tamperelaiselle tutkijalle Saara Särmälle laaja suosio ja tunnettuus tuli yllätyksenä. Poliitiikan ja sen tutkimuksen kontingenssi, miesvalta ja naisvoima näkyivät tässä selvästi.

Eurooppaan meneminen

Kun Euroopan unionin tulevaisuutta ja yhdensuuntaista integraatiota on kyseenalaistettu 2010-luvulla ja sitä aiemminkin, on kiinnostavaa palata juuri 1990-luvulle siihen aikaan, kun Suomen unionin jäsenyys oli tuore ja jännittävä ilmiö monelle suomalaiselle, tutkijalle ja lukijalle.

”Kun Suomen hallitus oli päättänyt anoa EU-jäsenyyttä, eräät saksalaiset lehdet alkoivat julkaista uudistettuja Euroopan sääkarttoja, joissa

Suomi oli ensi kertaa kokonaan, pohjoista myöten, näkyvissä”, kirjoitti Ari Turunen (1998, 17). Hän pohti, oliko Suomi sääkartan laatijan mielestä tullut ”oikeaksi’ eurooppalaiseksi valtioksi”, mistä syystä Suomen lanseeraamalle ”pohjoiselle ulottuvuudelle” olisi tarvetta – EU:n itälääjentyntumisen yhteydessä erityisesti. Turunen korosti, että Eurooppa ei ollut ennalta annettu ja sen rajoja käytettiin poliittisessa argumentaatiossa. Le Monden Euroopan sääkartalla vuonna 1997 Suomea ei näkynyt (mt., 18). Merkityskamppailua eurooppalaisuus Suomessakin oli:

Karikoidusti voidaan sanoa suomalaisten kuvanneen maataan Pohjoismaaksi idän ja lännen välissä. Tässä spatiaalisten metaforien sekamelskassa Eurooppa on näyttäytynyt suomalaisille erillisenä kokonaisuutena. Kun 1994 järjestettiin kansanäänestys Euroopan unioniin liittymisestä, tämä vastakkainasettelu Suomi ja muu Eurooppa, korostui. Lehdissä puhuttiin Eurooppaan ”menemisestä”. Suomalaisten eurooppalaisuutta ei siis pidetty itsestään selvänä. Toisinaan Euroopasta käytettiin metonymia, jolla tarkoitettiin vain Euroopan unionia. (Turunen 1998, 26.)

Samalla tavalla kuin Suomessa myös Itäisen Keski-Euroopan maissa Eurooppaan meneminen korostui. Turusen kuvaama historiallisesti toiseuden ja jopa toisuskoisten barbaarien kautta tuotettu Eurooppa konkretisoitui myöhemmin esimerkiksi Unkarissa, jossa hallitus pystytti muurin rajalle katkaisemaan Syyriasta ja muista maista saapuvien turvapaikanhakijoiden ja maahanmuuttajien reitin Euroopan ja oman kansansa suojelemiseksi. Pääministeri Viktor Orbán keräsi juuri tätä kirjoittaessani vuonna 2018 kolmannen perättäisen vaalivoiton.

”Eurooppaan meneminen” tai jopa ”pääseminen” on ollut monilla tavoilla vahva metafora (ks. myös Juntti 1998, 74). Sen voimaa ja siihen liittyviä valtasuhteita ei Euroopan keskellä aina ole helppoa tunnistaa. Myös Eurooppaan menemiseen liittyvät odotukset ja niiden lunastaminen ovat osaltaan vaikuttaneet Eurooppaan liitettäviin mielikuviin. Pami Aallon mukaan Euroopan nähtiin takaavan identiteettien turvallisuuden. Turvallistaminen, ja sen taustalla oleva Venäjän uhka, näkyy myös retorikassa, Aalto toteaa ja lainaa artikkelissa Viron presidentti Lennart Meriä: ”olemme kuuluneet Eurooppaan jo 700 vuotta” (Aalto 1998, 145).

Tuleeko Euroopasta me tai yhteisö, jollaisesta Pasi Saukkonen (1998) ja Anu Kantola (1998) kirjan luvuissaan puhuvat, vai onko se rajattu kansalle? Entä onko mahdollista, että tämä onkin sisäisesti heterogeeninen ja jopa häilyvärajainen? Kantola analysoi Yleisradion vuoden 1967 Suomi 50 vuotta -juhlaohjelmistoa, jossa me nousee vahvasti esiin. ”Koska tarinan vihollista ei voida löytää yhteisön ulkopuolelta, se on haettava sisäpuolelta. Pääasiallisesti uhaksi nousee sisäpoliittinen erimielisyys. Keskeinen tavoite, niin kuin yleensä nationalistisessa puheessa, on sisäinen yhtenäisyys, mutta Suomen [kasvu]tarinassa se korostuu erityisen voimakkaasti. Kun ulkoisesta uhasta on vaiettava, ryhdytään siivoamaan ja järjestämään sisäisiä uhkia: erimielisyyttä ja erilaisuutta.” (Kantola 1998, 60.)

Pami Aallon mukaan turva ja turvallistaminen ovat tässä tärkeässä roolissa, kun poissulkeva ”me” tuottaa varmuutta:

Sirpaloituneessa, myöhäismodernissa eurooppalaisessa politiikassa yksilö on ’heitetty’ keskelle raakaa markkinataloutta ja hänen oman kontrollinsa ulottumattomissa olevia integroivia ja globalisoivia prosesseja; vailla vakuuttavia ja turvaa tuovia ankkuripisteitä tai ’meta-kertomuksia’ yksilö joutuu hakemaan varmuutta ja turvallisuutta. Siten yksilö tulee taipuvaksi osallistumaan poliittisten johtajien taitavalla retoriikallaan markkinoimiin poliittisiin projekteihin, jotka ovat suuntautuneet ’toisten’ tai ’muiden’ poissulkemiseen. Kriteereinä ovat havainnot kulttuurisista jakolinjoista. (Aalto 1998, 148.)

Tällainen uhkan kautta poliittisen ”meidän” luominen, vastapuolen fragmentointi ja metakertomusten tarjoaminen on yhtä lailla populismin työkalu. Nationalismissa vain kansa ottaa aina meidän paikan.

Nationalismin ja osallistamisen ylhäältä annetut yhteisöt

Kansallisvaltion kieliopissa Marja (Keränen 1998c, 166) korosti näkökulmia ”kansallisvaltioharhan” sijaan: ”poliittisia identiteettejä on parempi tutkia lokaalisessa, partikulaarisessa ja kontekstuaalisessa repertoaarissa eikä lähtökohdaisesti abstraktissa oikeuksien, demokratian ja universalismin repertoaarissa”. Yleiseen viittaamisen sijaan Marjalle on tärkeää nostaa esiin erityinen.

Nationalismi tarjoilee ylhäältä annetun ja rajatun kokonaisuuden, ja juuri siksi se on epäilyttävä, kävi ilmi Marjan esitelmästä Eduskunnan Tutkas ry:n järjestämässä populismia käsitelleessä seminaarissa Pikkuparlamentissa 17.4.2018. Marja teki eroa tulkintoihimme populismista ja korosti nationalismin historiaa tutkineen Jan-Werner Müllerin (2017) analyysia populismista, johon nationalismi vahvasti kytkeytyy: Müllerin tulkinta on, että jos joku pääsee määrittelemään kansaa, niin heti ollaan ongelmissa, sillä vallan tyhjä tila on täytetty.

Marja ihmetteli seminaarin jälkeen, miksi me nimenomaan irrotimme hankkeemme tutkijoiden kanssa tämän kytköksen. Tokihan tähän nationalismiin pitää päästä käsiksi, kun näitä voidaan yhdessä havaita. Selitin, että juuri siksi, että jos nationalismi nimetään populismiksi, ei päästä käsiksi nationalismiin ja mahdollisiin rasismeihin ja muukalaisvastaisuuteen. Populismiin kun liittyy demokraattinen eetos (populuksen puolesta puhuminen), jonka vuoksi nationalismia tai rasismia ei voisi muuten kyseenalaistaa. Tätä olen myös Müller-kritiikissäni käsitellyt (Palonen 2017a; 2017b).

Nationalismiin tuntuu kuuluvan jonkinlainen totaalisuus, joka toistuu myös populismille ja politiikallekin tyypillisessä pienen ihmisen puolesta puhumisessa. Marja tunnistaa saman puhutavan osallistavassa demokratiassa, jossa pientä ihmistä ja hänen osallisuuttaan käytetään määrittämässä koko yhteisöä, vaikka kyse on jälleen kerran ylhäältä määritellyssä raamissa. Sen sijaan resurssija pitäisi Marjan mukaan käyttää vaikkapa kansalaisjärjestöihin ja heidän omaehtoiseen toimintaansa ja moninaisuuden tukemiseen sitä kautta.

Tunnistan tämän saman ongelman kansan määrittelystä niin nationalismissa kuin osallistuvassa paikallisdemokratiassa. Mutta juuri siksi, että kansaa ei ole ennalta annettu, se pitää voida tilapäisesti artikuloida edustuksen kautta. Ellei näin tehdä, ei pystytäkään haastamaan kansan representaatioita ja edustamisen prosesseja. Vallan tilan täyttämässä ei siis kyse ole siitä, että joku ylhäältä alas määrittää kaikkien identiteetit muut vaan että hän tilapäisesti ja tietoisena omasta rajallisuudestaan ottaa kansan roolin.

Euroopan jälkeen

Kansallinen hahmottuu monessa jutussa suhteessa eurooppalaisuuteen. Juuri lokaalin, kansallisen ja eurooppalaisuuden yhteenkietoutuminen on kiehtonut minua – ja Marjaa.² Bulgarialainen kollega Ivan Krastev Wienin Itä-Eurooppaan globaalissa kontekstissa erikoistuneesta tutkimusinstituutista (Institute für die Wissenschaften vom Menschen, IWM) kirjoitti kirjan *After Europe* (2017), jossa hän ruotii nousutta populismia ja nationalismia. Hän tunnistaa, kuinka juuri siellä, missä kylät tyhjenevät, kun nuoret muuttavat kaupunkeihin ja etenkin ”länteen”, pelätään eniten maahanmuuttajien virtoja. Huoli ja kokemus muutoksesta arjessa saa vaatimaan turvallisuutta, jota kansallismieliset poliitikot tarjoilevat populistisen mustavalkoisella maailmankuvallaan.

Krastev (2017) kuvaa myös sitä, kuinka haavoittumattomaksi nähty Euroopan unioni – jälleen metonyymisesti korvaamassa Eurooppaa – on kyseenalaistunut. Yhtä lailla kun kansalliset identiteetit ovat tulleet kyseenalaistettaviksi, on vastaliikkeenä niille noussut vahvaa nationalismia. Kantolan (1998) analysoima 1960-luvulla Suomen 50-vuotista itsenäisyyttä leimannut me-retoriikka joko piilotti alleen sisäiset erot tai löysi näiden siivoamisesta vastapuolen. Samalla tavalla on käynyt monissa Euroopan maissa, joissa enemmistövallan korostaminen demokratiana on korvannut vähemmistöjen oikeuksia puolustaneet sodanjälkeiset demokratiat, kuten Krastev (2017) kirjoittaa.

Eurooppa ja integroitunut Euroopan yhteisö tarjosi 1990-luvullaakin toiseuden, jota vastaan kansakuntaa tuotettiin. Tämä näkyi yhteisön vastaisessa liikkeessä. Epäluulo oli myös läsnä Iso-Britanniassa: brittien oli vaikea löytää itseään tasavertaisena mannereurooppalaisten kanssa, olihan heillä imperialistinen menneisyys, jota säännöllisesti hehkutettiin kansallisena narratiivina.

Integraation perustat olivat paitsi rauhan ylläpitämisessä myös halvan työvoiman löytämisessä Benelux-maihin. Tämä herätti epäluuloja talousyhteistyötä ja koko unionia kohtaan vasemmalla. 1980-luvulla ne koros-

2 Marjan kanssa olemme tehneet yhteistyötä vasta hänen varsinaisen työuransa viime vuosina. Marjalta kenties enemmän kuin keneltäkään muulta opin, kuinka toimitaan vastaväittäjänä. Tutkimus synnyttää yhteisön, jossa opimme toisiltamme ja kehitämme ajatteluamme toistemme kanssa.

tuivat Iisa Räsänen ja Joe Bleicherin (1998) mukaan mm. työväenpuolueen konkarin Tony Bennin puheissa. 2010-luvulla työväenpuolueen takapenkeiltä puoluejohtajaksi nousi Jeremy Corbyn, jolle juuri tämä vasemmiston syvään juurtunut epäluulo Euroopan unionia kohtaan tuotti vaikeuksia puolustaa unionia hallitusta vastaan. Brexitin kohtalo sinetöitiin – kenties myös Euroopan unionin tulevaisuus. Kansakunnan tuottaminen oli ollut tärkeää myös *Cool Britannia* -vuosina 1990-luvulla Tony Blairille, eikä tähän sopinut Euroopan unioni.

Vasemmisto ei kuitenkaan kokonaisuudessaan ole ollut EU-kriittistä, vaan EU-kriittisyyttä on osattu käyttää poliittisena työkaluna. Kirjoitin graduni Lontoon pormestariksi puolueen ulkopuolelta nousseesta työväenpuolueen legendaarisesta lontoolaisvaikuttajasta Ken Livingstonesta. Livingstone oli ollut Suur-Lontoon valtuustonjohtaja vuoteen 1985, jolloin valtuusto ja katto-organisaatio borough-tason yläpuolella lakkautettiin Thatcherin politiikalla. Se palautettiin takaisin Blairin kaudella, mutta oletuksena oli, että johtoon saataisiin Työväenpuolueen vallanpitäjien ehdokas. Livingstone ei päässyt puolueen ehdokkaaksi mutta profiloikin omaa valta-asemaansa Lontoossa Uuden työväenpuolueen valtavirtaa ja Tony Blairia vastaan. Lontoolaisuudesta ja lontoolaisista tuli populus, ja metropoli itse kuului eurooppalaisiin ja globaaleihin kaupunkiverkostoihin eikä vain Britanniaan. Näin kansa ei välttämättä ollut ylhäältä annettu, rajattu ja kiistämätön vaan kamppailujen paikka. Uuden työväenpuolueen vaalilupauksissaan vuonna 1997 lupaama monitasoinen hallinto ja autonomian lisääminen toteutettiin, ja ne synnyttivät vastapoolia paitsi Euroopan unionille myös Britannialle, kuten Skotlannin itsenäisyysdebatit paljastavat.

Euroopan unionin tulevaisuutta on siis mahdotonta ennustaa; uusia me-politiikkoja voi syntyä minne vaan. Kulttuuripolitiikassa ja etenkin tutkimassani kulttuuripääkaupunkipolitiikassa essentialistinen 1980-lukulainen Eurooppa-käsitys muuttui korostamaan 1990-luvulla kaupunkia ja kaupunkilaisia jopa individualisoivalla tavalla (Palonen 2014). Marjan ajatuksia seuraten, tämä ei välttämättä nostonutkaan esille erilaisia järjestöjä ja toimijoita vaan nimenomaan ylhäältä alas raamittavan osallisuuden. Eurooppalainen me voidaan kuitenkin tuottaa eri tavoin erilaisissa porukoissa.

Tiedekustantaminen

Loppukaneettina tälle jutulle nostan esiin tieteen yhteisöllisenä toimintana. Se näkyy *Kansallisvaltion kieliopissa* mainiosti. Kirjan loppuosa on dialogi, joka näyttää lukijoille kirjoittajat keskustelevana yhteisönä. Tieteellinen julkaiseminen tuottaa näitä yhteisöjä lopputuotteinaan. Ne syntyvät toki yli kansallisvaltion rajojen, kuten Marjan ja kollegoiden kommentoima Pocockin teksti. Tiedejulkaisut mahdollistavat myös moniäänisen kansallisen tilan rakentamisen kotimaisilla kielillä. Vuoropuhelujen julkaiseminen voidaan myös avata laajammalle lukijajoukolle kuin niille, jotka pääsevät seminaariin tai yliopistolle.

Kukapa muu olisi kirjoittanut Suomesta, kansallisen identiteetin etsimisestä ja tuottamisesta Euroopan unionin tuoreessa jäsenmaassa kuin joukko suomalaisia tutkijoita suomeksi. Nyt tämä teos on osin jo historiallinen dokumentti tuosta ajasta, mutta aikanaan siitä saatiin uusia näkökulmia ja sanostoa muutoksen äärelle.

Tieteellinen kirjoittaminen myös kansallisella kielellä on tärkeää, ja sitä soisi myös julkisesti rahoitettavan ja arvostettavan. Siinä missä tiedekirjan julkaisukanavat ja ikä kirjakaupan hyllyillä ovat kutistuneet, avoimesti saatavilla olevien verkkojulkaisujen saatavuus on aivan eri luokkaa. Ne voidaan myös sosiaalisen median ja tiedonvälityksen verkostoissa saada käsiin aivan uudella tavalla. Videoabstraktit ja taltioidut keskustelut sekä muut tiedon visualisoinnit voivat tehdä tiedekirjoista ja -lehdistä suurelle yleisölle saavutettavia myös muotonsa puolesta.

Tieteellisen kriittisen käsitteistön ja uusien näkökulmien omaksuminen mahdollistuu juuri tällaisten hankkeiden, uusien formaattien ja laajojen levityskanavien kautta. Vaikka legitimiä tiedosta käydään nyt kamppailua ei vain tiedelehtien vaan laajasti ymmärretyn sosiaalisen mediankin palstoilla, se ei tarkoita sitä, etteikö tieteelle olisi kysyntää.

Tähän sisältyy myös toivo siitä, että hegemoniset käsitykset kansasta tai Euroopan unionista voivat saada jälleen uusia tulkintakehyksiä. Moni ongelmista – tiedekustantamisen tulevaisuutta myöten – ovat kansallista tasoa laajempia. Pragmaattinen vastaus voi löytyä muualta kuin kansallisvaltion kielestä. Sille vastaus kuitenkin täytyy kääntää kansallisvaltion kielioppia mukaillen ja työstäen.

Lähteet

- Aalto, Pami (1998). 'Itä' ja 'länsi': Virolaisten identiteettipolitiikka Euroopan muutoksessa. Teoksessa Marja Keränen (toim.) *Kansallivaltion kielioppi*. Jyväskylä: SoPhi, 137–151.
- Anderson, Benedict (2007). *Kuvitellut yhteisöt*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Billig, Michael (1995). *Banal Nationalism*. London: Sage.
- Heikkilä, Heikki (1998). Luottamus ja epäluulo: Valtion ja kansalaisuuden ideat Helsingin Sanomain EU-keskustelussa. Teoksessa Marja Keränen (toim.) *Kansallivaltion kielioppi*. Jyväskylä: SoPhi, 90–108.
- Juntti, Eira (1998). 'Pohjolan naisten viemiset Eurooppaan': Suomalaisten naistenlehtien EU-keskustelu. Teoksessa Marja Keränen (toim.) *Kansallivaltion kielioppi*. Jyväskylä: SoPhi, 64–89.
- Kantola, Anu (1998). Vaara sisällämme: Historiallinen dokumentti hallinnan tekstinä. Teoksessa Marja Keränen (toim.) *Kansallivaltion kielioppi*. Jyväskylä: SoPhi, 49–63.
- Keränen, Marja (1998a). Johdanto: Miksi tutkimme Suomea. Teoksessa Marja Keränen (toim.) *Kansallivaltion kielioppi*. Jyväskylä: SoPhi, 5–16.
- Keränen, Marja (toim.) (1998b). *Kansallisvaltion kielioppi*. Jyväskylä: SoPhi.
- Keränen, Marja (1998c). Suomi tutkimuksen luontona: Metodologisia huomioita. Teoksessa Marja Keränen (toim.) *Kansallisvaltion kielioppi*. Jyväskylä: SoPhi, 152–168.
- Krastev, Ivan (2017). *After Europe*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Massey, Doreen (2005). *For Space*. London: Sage.
- Müller, Jan-Werner (2017). *Mitä on populismi?* Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura.
- Nyysönen, Heino (toim.) (1993). *Nimet poliittisessa symboliikassa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Valtio-opin laitos.
- Palonen, Emilia (2014). Assigning Meaning to (EU-)Europe Through Cultural Policy: European Capitals of Culture. Teoksessa Claudia Wiesner, & Meike Schmidt-Gleim (toim.) *Meanings for Europe: Changes and exchanges of a contested concept*. New York: Routledge, 144–159.
- Palonen, Emilia (2017a). Complex Futures: Problems and Performance of Populism. *Redescriptions*, 2, 144–150.
- Palonen, Emilia (2017b). Demokratiaa, ei demografiaa. Populismikriittisen populismin toiselle puolen. *niin & näin*, 1, 28–29.
- Palonen, Kari (1993). Reading Street Names Politically. Teoksessa Kari Palonen and Tuija Parvikko (toim.) *Reading the Political: Exploring the Margins of Politics*. Tampere: Finnish Political Science Association, 103–121.

- Pocock, J.G.A. (1997). Deconstructing Europe. Teoksessa Peter Gowan and Perry Anderson (toim.) *The Question of Europe*. London: Verso, 297–317.
- Räsänen, Iisa & Bleicher, Joe (1998). Luonnollisen yhteisön tuottaminen Suomessa ja Britanniassa: Oman maan isännyydestä valtiolaivan johtajiin ja saarilinnitukseen. Teoksessa Marja Keränen (toim.) *Kansallisvaltion kielioppi*. Jyväskylä: SoPhi, 109–137.
- Saukkonen, Pasi (1998). Porvari ja talonpoika: Kansanluonteen 'kansa' Zachris Topeliuksella ja Robert Fruinilla. Teoksessa Marja Keränen (toim.) *Kansallisvaltion kielioppi*. Jyväskylä: SoPhi, 27–48.
- Turunen, Ari (1998). Suomi Euroopan maantieteessä. Teoksessa Marja Keränen (toim.) *Kansallisvaltion kielioppi*. Jyväskylä: SoPhi, 17–26.

Vertailun politiikka

Eeva Luhtakallio

Vertailu on ollut suomalaisen (poliittisen) sosiologian muotivirtauksista hetkahtamaton perustyökälu vuosikymmeniä – ehkä aina (ks. esim. Alapuro 1979; 2010; 2012; Gordon & Lahelma 2004; Melin 2005). Viime vuosina vertailevaa tutkimusta on kritisoitu monista lähtökohdista käsin, muun muassa vanhanaikaiseksi ”metodologisen nationalismin” vaivaamaksi menneisyyden jäänteeksi. Tähän asemointiin ja kritiikkiin, kuten moniin muihinkin vertailuun kohdistettuihin epäilyihin, saattaa olla tietynlaisissa vertailevan tutkimuksen muodoissa aihetakin. Kritiikki tuo kuitenkin kirkkaasti esiin sen, miten kapeasti ja virheellisesti vertailu voidaan käsitteellistää ja miten paljon hedelmällisiä näkökulmia menetetään näin tehtäessä. Tämän juhlaKirjan sankari on, monien muiden asioiden lisäksi, tehnyt merkittävää työtä ja toiminut tiennäyttäjänä vertailun monipuolisen ja erityisesti laadullis-teoreettisen käsitteellistämisen parissa. Tässä kirjoituksessa kuvaan vertailun politiikkaa omassa tutkimuksessani rinnastaen sitä Marjalta saamiini suuntaviittoiin.

Politisaatioprosessit

Väitöskirjassani (Luhtakallio 2010; 2012) vertailin suomalaisia ja ranskalaisia kansalaisaktivisteja, jotka Helsingissä ja Lyonissa pyrkivät vaikutta-

maan paikallisiin päättäjiin, saamaan ääntään kuuluviin, oikeuttamaan näkökantojaan julkisissa kiistoissa – eli politisoimaan huolenaiheitaan. Tutkimuskysymykseksi tiivistyi vuosien käsitteellis-empiirisen hämmästelyn jälkeen, *miten politisaation prosessit eroavat suomalaisessa ja ranskalaisessa poliittisessa kulttuurissa* ja millaisia seurauksia näillä prosesseilla erityispiirteineen on paikallisille kansalaisuuden käytännöille, demokration ja kansalaisuuden määritelmille ja uudelleenmäärittelylle, vallan ja vastarinnan dynamiikoille ja tavoille ratkoa kiistoja julkisuudessa. Politisaation ymmärsin laveasti poliittisen tilan avaamisena, konfliktin tunnistamisena ja sen yksityisestä yleiseksi tekemisenä (Palonen 2003; Hamidi 2006; Rosanvallon 2006). Lähtötilanteessa edessäni oli asetelma, josta ei stereotypioita puuttunut: neuvottelevat, konsensushakuiset suomalaiset vastassaan kaduilla raivoavat, kiistoja korostavat ranskalaiset. Myös valtio-kansalaisyhteiskuntateoriassa Suomi esiintyi toisiinsa sulautuneiden valtion ja kansalaisyhteiskunnan ”toimintavarmana” korporatistisena oppikirjaesimerkkinä, kun taas Ranska edusti valtion ja kansalaisyhteiskunnan jyrkän erottelun ja valtiovetoisuuden mallimaata (Jepperson 2002). Toisaalta paikallishallinnon kontekstissa molemmissa maissa vaikuttivat samat globaalit trendit: uusliberalistinen ”hyvän hallinnon” periaate, julkisuuden markkinaistumisprosessit, mutta myös sosiaalisten liikkeiden ylikansallisuus. Oman tasonsa vertailuasetelmaan toivat tutkmani paikallisuudet: tutkin kahdessa kaupungissa eri tavoin merkittäviä ja näkyviä aktivistiryhmiä. Ne olivat monin tavoin todellisia omenoita ja appelsiineja – aiheiden, ryhmätyyliin ja toimintatapojen kirjo oli suuri, eikä ”tasavertaisen” vertailun asetelmaa olisi ollut edes mahdollista rakentaa.

Tutkimukseni vertaileva lähestymistapa rakentui yhtäältä valtion antropologiaksi kutsutun lähestymistavan ja toisaalta kulttuurien välisen ongelmien konstruoinnin varaan. Valtion antropologia nostaa keskiöön jokapäiväiset, mikrotason poliittiset käytännöt, diskurssit ja vallankäytön muodot, joista ”valtio” muodostuu (Kantola 2007, 278–279). Hallinnolliset, poliittiset ja sosiaaliset käytännöt ovat se ainoa taso, jolla valtio materialisoituu ja tämä tapahtuu aina tavalla tai toisella paikallisesti: josain *paikassa*, jossa ihmiset ovat kosketuksissa hallinnon proseduurien, poliittisten päätösten tai viranhaltijoiden kanssa, oli se sitten kunnan virasto, valtuuston istuntojen suora tv-lähetys tai vaikkapa virtuaalinen

”paikka” kuten valtiollinen veroilmoitusportaali. (Esim. Abèles 1990; Verdery 1996; Alapuro 2005; 2010; Sharma & Gupta 2006; Kantola 2007.)

Demokratian voidaan ajatella ”olevan olemassa” vain näissä käytännöissä ja siten demokratian olemassaoloa eri konteksteissa on tutkittava käytäntöjen kautta. Mutta mitä tämä tarkoittaa konkreettisesti vertailevassa tutkimuksessa?

Marja Keräsen (2001) tekstien lukeminen oli avaintekijä, kun etsin omaan tutkimuskysymykseeni ja -otteeseeni hedelmällistä vertailun metodologiaa. Marja purki auki nk. komparatistisen (*comparatist*) ja monikulttuurisen tai kulttuurien välisen (*cross-cultural*) tutkimuksen eroa. Hän huomautti, että empiiriset vertailut ovat aina myös teoreettisia vertailuja: empiirinen aineisto ja tutkimustulokset ovat kontekstisidonnaisia, mutta niin ovat myös teoriat ja käsitteet. Tästä havainnosta tuli väitöskirjani koko tutkimusasetelmaa keskeisesti määrittävä kehys. Vertailun kokonaisvaltaisuudesta seuraa myös, että se, mitä vertailulla joskus tutkimuksessa ja usein julkisessa keskustelussa ymmärretään – lähinnä tietyn sosiaalisen ilmiön kvantitatiivisten esiintymien mittaamista eri maissa – osoittautuu ohueksi ja monissa tapauksissa täysin epäadekvaatiksi otteeksi monimutkaisten yhteiskunnallisten ilmiöiden ymmärtämisessä.

Olen Marjalle velkaa myös paljon hyödyntämäni *matkustavien käsitteiden* metaforan esittelemisestä. Marja varoitti ”safarimenetelmän” vaaroista: siitä varsin tavallisestakin tarinasta, jossa vertailevan tutkimuksen tekijä ei aivan jää nojatuoliinsa ja toimi sieltä käsin, mutta menee siihen ”toiseen” paikkaan valmiiden ja lukkoon lyötyjen kysymysten ja oletusten kera, kerää aineiston vastatakseen kysymyksiin ja palaa kotiin vertailemaan löydöksiään. Tästä menetelmästä tulee ongelmallinen heti kun käy ilmi, kuten usein käy, että tutkimuksen esiin nostama vertailtava ongelma ymmärretään aivan eri tavoin eri konteksteissa. Safari-tai ”turistimenetelmä” perustuu huolella pakattuihin matkalaukkuihin, mutta se kriisiytyy, kun matkakohteen ilmasto ei vastaakaan odotuksia, toisin sanoen kun ”ongelma” ymmärretään ja rakentuu täysin eri tavoin kuin siellä missä ja mistä käsin käsittepakki on pakattu. (Keränen 2001; Luhtakallio 2012.)

Sen sijaan että vertailuun luotettaisiin objektivoivana ja jollain tavoin kontekstuaaliset erot tasaavana menetelmänä, on korostettava vertailun *holistisuutta*: tutkijan matkojen lisäksi vertailussa matkustavat niin tutkimuskysymykset, teoria kuin metodologiset näkökulmat, eikä niistä usein yksikään palaa kotiin muuttumattomana. (Ks. Keränen 2001, esim. 85–87.) Päädyin itse kutsumaan tätä *Traveler methodiksi*, reppureissajamenetelmäksi, jonka periaatteisiin kuuluvat kevyehköt matkatavarat, soveltaminen paikan päällä ja matkailun riskeille altistuminen (Luhtakallio 2012, 6). Tämä menetelmä mahdollistaa kysymysten, käsitteiden ja teoreettisen ymmärryksen kehityksen, muutoksen ja – onnekkaimmillaan – tarkentumisen ja terävöitymisen matkan varrella.

Lisäksi, kuten muun muassa Carol Bacchi on osoittanut, keskeistä vertailevassa tutkimuskohteiden ymmärtämisessä on kontekstisidonnaisuus eroissa tunnistaa, esittää ja ratkoa (tai pyrkiä ratkomaan) ongelmia. Mikä on ja mikä ei ole ongelma riippuu vahvasti paikallisista, kontekstiin sidotuista tekijöistä ja dynamiikoista. Lisäksi ongelman määrittelyllä on merkittäviä vaikutuksia keinovalikoimalle, joka on tarjolla sen ratkaisemiseksi. Ongelmien määrittelykamppailut ovat poliittisen kulttuurin ytimessä: miten ongelma rajataan, miksi se nähdään ongelmana, mikä kaikki jätetään problematisoimatta kokonaan. (Bacchi 1999, 2–4, 7.) Vertailevassa tutkimusasetelmassa sen jäljittäminen, mikä on ja ei ole ”ongelma” erilaisissa kulttuurisissa konteksteissa, edellyttää myös perustavien käsitteellisten erojen tunnistamista. (Luhtakallio 2012, 5; Keränen 1998, 156.) Demokratian, kansalaisuuden ja julkisuuden käsitteet eivät toden totta ”tarkoittaneet” samaa asiaa Suomessa ja Ranskassa.

Politisaatioprosessit, joita tutkimuksessani jäljitin, tuottivat näille käsitteille paikallisia merkityksiä. Väitöskirjani tutkimustulokset muodostuivat monista vertailun poluista. Yksi poluista esimerkiksi kuvasi sukupuolen merkitystä paikallisissa politisaatioprosesseissa. Aktivistiryhmiä havainnoidessani ja aktivisteja haastatellessani nousi sukupuoli esiin politisaatioprosessin olennaisena ulottuvuutena, joka sai Helsingissä ja Lyonissa kuitenkin aivan erilaisia merkityksiä. Helsingissä toimijat monissa hyvin erilaisissa aktivistiryhmissä – talonvaltaajista hyvinvointipalveluja kaupunginosa-aktivisteihin – pitivät sukupuolta merkityksettömänä seikkana tasa-arvoisen suomalaisen kansalaistoiminnan kontekstissa. Sekä heidän haastattelukuvauksissaan että kenttähavainnoissani toistui kuitenkin sukupuolieroihin ja rakenteelliseen epätasa-arvoon kiinnittyviä

käytäntöjä, jotka tuottivat melko stereotyyppisiä roolituksia ja tehtävänjakoa, joka usein jäi implisiittiseksi ja toimijoilta itseltään huomaamatta. Tässä ei ollut minulle mitään uutta: olin jo aiemmin (Holli, Luhtakallio & Raevaara 2007) havainnut, että neutraalius suhteessa sukupuoleen oli suuri hyve suomalaisessa kansalaistoimintakentässä.

Lyonissa tilanne oli toinen. Aktivistiryhmien arkea värittivät toistuvat kiistat sukupuolittuneista käytännöistä. Niistä keskusteltiin niin ryhmien sisäisinä kuin toiminnan kohteena olevien yhteiskunnallisten ilmiöiden tai rakenteiden piirteinä. Rajutkin konfliktit olivat tavallisia: ryhmiä hajosi ja mobilisaatioprojekteja kriisiytyi sukupuoleen kiinnittyvien erimielisyyksien vuoksi. Toisaalta sukupuolen ekplisiittinen rooli keskusteluissa tuotti yhteiskunnallisia analyyseja, selkiytti ryhmien sisäisiä sidoksia ja usein sähköisti, joskus itsessään laukaisi politisaatioprosesseja.

Tämä ulottuvuus oli keskeinen tekijä sen hahmottomisessa, mikä erotti suomalaisten ja ranskalaisten aktivistien politisaatioprosesseja laadullisesti – osin myös tietyllä tavalla ”määrällisesti”. Sukupuoli oli potentiaalinen konflikti, jota suomalaiset aktivistit välttivät viimeiseen asti, ja sellaisena se oli määrittävä ”puuttuva konflikti”, olennainen tekijä siinä kulttuuristen dynamiikkojen ketjussa, jotka tekivät politisoimisesta usein vaikeaa, toisinaan suorastaan lähtökuoppiinsa näivettyvää. Ranskalaiset aktivistit riitelivät feminismistä, mutta ennen kaikkea analysoivat sukupuoleen kiinnittyviä intersektionaalisia yhteiskunnallisia rakenteita – oli kyse sitten puheajan käytöstä aktivistien kokouksissa tai paperittomien siirtolaisten asemasta. Näiden sukupuolikonfliktien käsittely tuotti heille runsaasti työkaluja paikantaa ja reflektoida epäkohtia, ymmärtää rakenteiden ja päivänpolitiikan yhteyksiä ja – politisoida. Sitä he sitten tekivätkin, energisesti ja näyttävästi ja vaikka usein konkreettisissa tavoitteissa epäonnistuen, toimijoiden ymmärrystä poliittisesta ja oman toimijuutensa merkityksestä tukien. (Luhtakallio 2012, 77–87, 89.)

On spekulatiivista pohtia, miten sukupuolen ja politisaatioprosessien yhteen kietoutuminen olisi näyttäytynyt, mikäli tutkimuksen asetelma ei olisi ollut vertaileva – mutta on selvää, että nykyisenkaltaisen kuvan siitä saattoi piirtää ainoastaan suomalaisia ja ranskalaisia sukupuolen, aktivismin ja poliittisen toiminnan dynamiikkoja toisiinsa peilaten. Ilman käsite- ja teorialähtöistä vertailua nämä dynamiikat ja niiden merkitys politisaatioprosesseissa olisivat jääneet näkemättä.

Kuten yllä esitetty esimerkki osaltaan kuvaa, tällaisella vertailumenetelmällä ei saada tuloksia, joissa ”Suomi” ja ”Ranska” ovat sitä tai tätä. Metodologisen nationalismin sudenkuopat on siis lopulta melko helppo välttää, kunhan tutkija pysyy asetelmansa rajoille uskollisena – mutta toisaalta positivistisen verhon taakse juuttuneille tällaiset tutkimustulokset ovat vaikeita hahmottaa. Tämänkaltaisen tutkimuksen erityisenä arvona ja sen välttämättömäksi yhteiskuntatieteissä tekävänä voidaan pitää kielitaytymistä liian yksinkertaisista johtopäätöksistä kompleksisten yhteiskuntien ymmärtämisessä.

Yhteisyyden tekeminen

Viimeaikaisessa tutkimuksessa olen jatkanut ”toivottomien” vertailuasetelmien parissa enkä ole ollut yksin: keskustelu ”omenoiden ja appelsiinien” vertailun hyödyllisyydestä ja merkittävydestä on kulttuurisosiologiassa moniäänistä (ks. esim. Krause 2014). Tämä joissakin piireissä ehkä radikaaliltakin kuulostava ajatus on lopulta yksinkertainen eikä sosiologian antropologisemmalle laidalle lainkaan vieras, sillä kyse on vertailusta, joka rakentuu nimenomaan käsitteellis-teoreettiselle painotukselle. Sellainen on käytössä *äärimmäisyyksien vertailuksi* nimeämässämme asetelmassa, jossa kollegani Iddo Tavoryn kanssa tutkimme suomalaisten ja malawilaisten ilmastoaktivistien sitoumuksia toimintaan, liikkeeseen ja toisiinsa (Luhtakallio & Tavory 2018).

Tällaisessa mahdollisimman erilaisten tapausten vertaamisessa huomio on prosesseissa ja dynamiikoissa, joilla voi olla sekä yhteneviä että eroavia piirteitä, mutta joiden erityispiirteet ennen kaikkea avautuvat vasta altistettuna rinnalle asetetulle tapaukselle (ks. myös Lamont & Thévenot 2000; Hantrais 2009; Lammert & Sarkowsky 2010). Tutkimuksessamme suomalaisten ja malawilaisten ilmastoaktivistien sitoumuksen muodoista ja näiden rinnastumisesta kollektiivisen identiteetin käsitteeseen emme niinkään olleet kiinnostuneita niistä erityisistä eroista, jotka tuottivat osallistujien sitoumuksia. Sen sijaan halusimme tavoittaa sen mahdollisuuksien skaalan, joka heidän sitoumuksillaan kussakin kontekstissa oli. Analyysin keskiössä oli se, mitä tämä skaala kertoo meille toiminnan koordinoinnin ja yhteisyyden rakentamisen dynamiikoista sosiaalisissa liikkeissä.

Tässä ilmeisen monella tavalla ”epätasaisessa” vertailuasetelmassa – rikas pohjoinen maa, jossa korkeasti koulutetut aktivistit potivat maailmantuskaa ja toimivat ”tehdäkseen oikein”, ja köyhä eteläinen maa, jossa toimeentulon kanssa kamppailevat aktivistit metsästäivät ilmaisia koulutuksia ja CV-merkintöjä kansainvälisistä järjestöistä ”päästäkseen eteenpäin” – suhtauduimme vertailuun yhteismitallisuuteen pyrkimisen sijaan nimenomaan äärimmäiset eroavaisuudet asetelmaan sisällyttäen. Sen sijaan että olisimme pyrkineet Millin ”vertailun kriteerien” kohtaamiseen ja kontekstien ja historioiden eroavaisuuksien ”sulkeistamiseen” (Mill [1843] 2002), analysoimme aktivistien kuvauksia ja kertomuksia liikkeen toiminnasta ja omista syistään olla mukana pragmatistisen sitoumusten sosiologian käsitteellisten työkalujen avulla (esim. Thévenot 2007).

Molemmissa konteksteissa aktivisteilta oli kyllä haastatteluissa kysytty samoja kysymyksiä – millainen heidän elämänsä oli ollut, miten he olivat päätyneet mukaan ilmastojärjestöön, mitä he siellä tekivät, kenen kanssa, ja missä he arvelivat olevansa viiden vuoden kuluttua. Näistä haastatteluista rakentui narratiiveja, joista löysimme kussakin kontekstissa vahvasti toistuvia kuvioita. Kummassakin aktivistit toimivat ilmastojärjestöissä yhtäältä tullakseen ideaaliensa mukaisiksi ihmisiksi – ja ymmärrettävästi nämä ideaalit olivat varsin erilaisia. Oli kuitenkin kiinnostavampaa seurata eri yhteisyyden tekemisen tasojen dynamiikkaa ja tilannekohtaisuutta: suomalaiset ilmastoaktivistit *koordinoivat toimintaa* ja *loivat yhteisyyttä* yhtäältä yhteishyvän käsitteisiin nojautuvan, liikkeen argumentteja politisoivan julkisen oikeuttamisen avulla, toisaalta läheisten suhteiden ja niille rakentuvan luottamuksen kautta. Malawilaiset aktivistit sen sijaan rakensivat yhteisyyttä *erityisesti* toteuttamalla omia yksilöllisiä suunnitelmiaan yhteistoiminnassa toisten, tunnistettavasti samaan suuntaan pyrkivien toimijoiden kanssa, jos kohta heidän toiminnan koordinaationsa perustui osin myös läheisiin suhteisiin. (Luhtakallio & Tavory 2018; ks. myös Thévenot 2007; Keränen 1998; Eranti 2018.)

Richard Biernacki (2012) on kuvannut poleemisesti sosiologisen tekstintutkimuksen arbirtaarisuusriskejä lähtien liikkeelle omien umpikujien kuvaamisesta tutkiessaan tehdastyöläisten oloja 1800-luvun Englannissa ja Saksassa. Analysoidessaan lehtijuttuja – huolella ”vastaaviksi” valittujen – tehtaiden oloista Biernacki totesi, että retorisesti monimut-

kaisten valitusten ”saman” otsikon alle koodaaminen merkitsi pikemmin lainalaisuuksien *luomista* aineistoon kuin niiden rekisteröintiä. Myös historiallisia päiväkirjoja aineistona käyttäneessä tutkimuksessaan hän päätyi ongelmiin yrittäessään pitävällä tavalla koodata aineistoaan. Kovin harvat sosiologien tutkimuskohteista ovat ”luonnollisia”, joten vaikkapa päiväkirjojen suhteen se, ”mitä on” ja mihin ryhmään asioita tämä olemisen kuuluu, on mahdollista tietää vasta jälkikäteen – siinä vaiheessa kun tulkitsija ymmärtää niin paljon kuin mahdollista tämän tietyn olemisen erityisistä toiminnoista laajemmassa kulttuurisessa kontekstissa. Niinpä esimerkiksi tekstien suhteen tutkija ei voi oikeastaan lainkaan olettaa, että kaksi artefaktia ovat rakenteellisesti geneerisiä ja luettavissa samankaltaisten kategoriaan vain koska ne näyttävät samalta tai sattuvat löytymään analyttisesti samankaltaisista ”paikoista”. (Mt. 5.)

Kun muuttujien kokonaisuus ja konteksti muuttuvat, myös jäljittämämme muuttujien merkitys siis väistämättä muuttuu (ks. Biernacki 2012; Keränen 1998). Tämä edellä umpikujana kuvattu tilanne voidaan kääntää voimavaraksi ajattelemalla vertailua ja siihen sisältyvää tulkintaa ikään optiikkana, jonka läpi katsoen voidaan hyödyntää esitettyä teoreettista näkökulmaa hedelmällisesti eri empiirisissä asetelmissa ja konteksteissa (esim. Eliasoph & Lichterman 2003).

Tässä kirjoituksessa refleктоmani vertailun politiikka tekee mahdolliseksi abduktiivisen, aineistojen ja teorian vuorovaikutukseen perustuvan tutkimusotteen (ks. Tavory & Timmermans 2014) ja empiriaan kiinnittyvän teorian rakentamisen. Tästä lähtökohdasta käsin esimerkiksi ”ääripäiden” – mahdollisimman erilaisten tapausten – vertailu on olennaista ja opettavaista. Tällaisia suuntaviittoja seuraavassa tutkimusotteessa analyttinen taso kurottaa ja yltyä kauas ”safareista”. Se opettaa tutkijaa hyvätapaiseksi turistiksi, kohteliaaksi vieraaksi tai avuliaaksi matkakumppaniksi, joita voi toki olla monella eri tavalla niin vieraissa kuin tutuissakin paikoissa (vrt. Keränen 1998).

Kirjallisuus

- Abèles, Marc (1990). *Anthropologie de l'État*. Paris: Armand Colin.
- Alapuro, Risto (1979). Nineteenth century nationalism in Finland: a comparative perspective. *Scandinavian Political Studies*, 2(1), 19–29.

- Alapuro, Risto (2005). Associations and Contention in France and Finland: Constructing the Society and Describing the Society. *Scandinavian Political Studies*, 28(4), 377–399.
- Alapuro, Risto (2010). Introduction: Comparative approaches to associations and civil society in Nordic countries. Teokasessa Alapuro, Risto & Stenius, Henrik (toim.) *Nordic associations in a European perspective*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co.
- Alapuro, Risto (2012). Revisiting microhistory from the perspective of comparisons. Teoksessa Susanna Fellman & Marjatta Rahikainen (toim.) *Historical knowledge: In quest of theory, method and evidence*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 133–154.
- Bacchi, Carol Lee (1999). *Women, Policy and Politics. The Construction of Policy Problems*. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage Publications.
- Biernacki, Richard (2012). *Reinventing evidence in social inquiry: Decoding facts and variables*. New York: Palgrave Macmillan.
- Eliasoph, Nina & Lichterman, Paul (2003). Culture in Interaction. *American Journal of Sociology*, 108(4), 735–794.
- Eranti, Veikko (2018). Engagements, grammars, and the public: From the liberal grammar to individual interests. *European Journal of Cultural and Political Sociology* 5: 1-2, 42-65.
- Gordon, Tuula & Lahelma, Elina (2004). Vertaileva ja poikkikulttuurinen tutkimus. Teoksessa Alapuro, Risto & Arminen, Ilkka (toim.) *Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia*. Helsinki: WSOY, 97–110.
- Hamidi, Camille (2006). Éléments pour une approche interactionniste de la politisation: Engagement associative et rapport au politique dans des associations locales issues de l’immigration. *Revue française de science politique*, 56(1), 5–25.
- Hantrais, Linda (2009). *International comparative Research: Theory, Methods and Practice*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Holli, Anne Maria, Luhtakallio, Eeva & Raevaara, Eeva (2007). *Sukupuolten valtakunta. Poliitiikka, muutos ja vastarinta suomalaisissa kunnissa*. Tampere: Vastapaino.
- Jepperson, Ronald L. (2002). Political Modernities: Disentangling Two Underlying Dimensions of Institutional Differentiation. *Sociological Theory*, 20(1), 61–85.
- Kantola, Johanna (2007). The Gendered Reproduction of the State in International Relations. *The British Journal of Politics & International Relations*, 9(2), 270–283.
- Keränen, Marja (1998). Suomi tutkimuksen luontona. Metodologisia huomioita. Teoksessa Keränen, Marja (toim.) *Kansallisvaltion kielioppi*. Jyväskylä: SoPhi, 152–168.

- Keränen, Marja (2001). Vertaileva ja poikkikulttuurinen tutkimus. Kaksi tapaa lähestyä muita maita. *Politiikka*, 43(2), 82–92.
- Krause, Monika (2014). Comparing Everything to Everything Else: Freeing the Practice from the Theory. Paper Presented at the American Sociological Association, San Francisco.
- Lammert, Christian & Sarkowsky, Katja (2010). *Travelling Concepts: Negotiating Diversity in Canada and Europe*. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften.
- Lamont, Michelle & Thévenot, Laurent (toim.) (2000). *Rethinking Comparative Cultural Sociology: Repertoires of Evaluation in France and the United States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Luhtakallio, Eeva (2010). *Local Politicizations. A Comparison of Finns and French Practicing Democracy*. Helsinki: University of Helsinki.
- Luhtakallio, Eeva (2012). *Practicing Democracy. Local Activism and Politics in France and Finland*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Luhtakallio, Eeva & Tavory, Iddo (2018). Patterns of engagement: identities and social movement organizations in Finland and Malawi. *Theory and Society*, 47(2), 151–174.
- Melin, Harri (2005). Vertailevan tutkimuksen monet lähtökohdat. Teoksessa Räsänen, Pekka, Anttila, Anu-Hanna & Melin, Harri (toim.) *Tutkimus menetelmien pyörteissä. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat*. Jyväskylä: PS-kustannus, 53–64.
- Mill, John Stuart ([1843] 2002). *A System of Logic: Ratiocinative and Inductive*. Honolulu, HI: University Press of the Pacific.
- Palonen, Kari (2003). Four Times of Politics: Policy, Polity, Politicking, and Politicization. *Alternatives*, 28(2), 171–186.
- Rosanvallon, Pierre (2006). *La contre-démocratie: La politique à l'âge de la défiance*. Paris: Éditions du Seuil.
- Sharma, Aradhana & Akhil Gupta (2006). *Anthropology of the State: A Reader*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Tavory, Iddo & Timmermans, Stefan (2014). *Abductive Analysis: Theorizing Qualitative Research*. Chicago: University of Chicago Press.
- Thévenot, Laurent (2007). The Plurality of Cognitive Forms and Engagements: Moving between the Familiar and the Public. *European Journal of Social Theory*, 10, 413–427.
- Verdery, Katherine (1996). *What Was Socialism, What Comes Next?* Princeton, Chichester: Princeton University Press.

Pluralismi eli yksi ja monta Marjaa

Markku Koivusalo

Tämän kirjoituksen aiheeksi annettiin sana, termi tai käsite, jonka liittäisin Marja Keräseen. Mutta mikä Kerästä kuvaava termi olisi ja olisiko termejä yksi vain monta? Marja on itse reflektoinut omaa luonnettaan politiikan tutkijana viittaamalla kreikkalaisen palkkasoturi Arkhilokhoksen kuuluisaan runosäkeeseen (Keränen 2010): ”Kettu tietää paljon asioita. Siili tietää suuren asian (πόλλ’ οἶδ’ ἀλώπηξ, ἀλλ’ ἐχῖνος ἐν μέγα).” (Archilochus, frag. 201.) Painotus tuossa kolmimittaisessa jambissa on lopussa asettaen vastakkain monet (πολύς) ja yhden suuren (μέγας).

Liberaalina pluralistina tunnettu Isaiah Berlin liitti tämän siili ja kettu -vertauksen monismiin ja pluralismiin suhteeseen esseessään Tolstoin historian käsityksestä. Hän väitti sen ilmaisevan ”yhden syvimmistä eroista [...] ihmisten välillä” (Berlin [1953] 2004, 9), sillä valtava kuilu erottaa siilit, jotka suhteuttavat kaiken yhteen keskeiseen näkemykseen, ketuista, jotka tavoittelevat monia, usein erilaisia ja jopa ristiriitaisia päämääriä. Berlinin mukaan Puškin oli kettujen kettu ja Dostojevski selkeä siili, kun taas ”Tolstoi oli luonnoltaan kettu mutta uskoi siilinä olemiseen” (mt., 13). Berlinistä itsestään voitaisiin sanoa, että hän uskoi kettuna olemiseen eikä ymmärtänyt kuinka paljon oli siili. Tämä onkin tyypillistä useille miespuolisille pluralismien edustajille ja näiden yksitotiselle näkemykselle pluralismista.

Poliittinen pluralismi ja yksilöetujen pluralismi

Kettu vai siili. Berlinin pluralismi oli yksilöllistä arvopluralismia, ei suinkaan poliittista ryhmien ja instituutioiden pluralismia, joka kehittyi Hobbesin valtiosuvereniteetin teoriaa vastaan ja edusti sekä liberaaleissa että sosialistissa muodoissaan sekä kollektivismiin että individualismiin, sekä valtiosuvereniteetin että markkinayksilön kritiikkiä (Runciman 1997; Hirst 1989). Tälle kuten aikaisemmille näkemyksille tasavaltalaisesta pluralismista keskeistä vapauden kannalta on hallinnan jakaminen ja moninaisuus. Berlinille keskeinen kysymys ei taas ollut vallan jakaminen vaan sen laajuus suhteessa yksilöiden erilaisiin vakaumuksiin. Hän lähti eksplisiittisesti liikkeelle Hobbesin negatiivisen vapauden käsitteestä, tosin liittäen siihen yksilöiden kilpailevien vakaumusten pluralismiin.

Marja taas on korostanut poliittisten pluralistien tapaan muitakin poliittisia toimijoita kuin valtio tai yksilöt ja kiinnittänyt erityistä huomiota kansalaisjärjestöjen ja liikkeiden poliittiseen vaikutukseen. Näissä naiset ovat olleet aktiivisia toimijoita. Hyvinvointivaltion rakentamisessa olikin vahva pluralistinen alkuvaihe, ja suuri osa sittemmin valtion takaamiksi tulleista sosiaalisista oikeuksista syntyi juuri kansalaisjärjestöjen aloitteista. Marjan mukaan tämä pluralistinen perinne ei ole myöskään kokonaan kadonnut niissä hyvinvointivaltion muutoksissa, joissa se muodostui ensin valtiollis-korporatistiseksi järjestelmäksi, jota on sittemmin taas purettu yksilöllisen palveluiden kuluttajamarkkinamallin mukaisesti. (Keränen 2017.) Berlinin yksilöllinen arvopluralismi sopii viimeiseen vaiheeseen, jossa kyse ei ole niinkään hallinnon pluralisoimisesta kuin sen kattavuuden keskittämisestä ja toiminnan tehostamisesta.

Berlinin pluralismi oli siis arvopluralismia, ei varsinaista poliittista pluralismia. Kuuluisan vapausesseensä viimeisessä, yhtä ja montaa (*One and Many*) koskevassa kappaleessa Berlin esitti sen kuitenkin humanimpana ihanteena kuin monistisen yhden suuren ja kaiken ratkaisevan positiivisen ihanteen etsimisen, jota Berlin syytti historian pahimmista teurastuksista. ”Pluralismi on aidompi ihanne, koska siihen sisältyy sen tosiseikan tunnistaminen, että ihmisillä on useita päämääriä, jotka eivät kaikki ole yhteismitallisia ja jotka jatkuvasti kilpailevat keskenään.” (Berlin [1958] 2001, 96.) Esseensä lopuksi Berlin siteerasikin Joseph Schumpeteriä, jolle demokratiassa ei ollut kyse poliittiseen vapauteen liittyvästä arvosta

vaan hallitsemisen keinosta. Osallistuvan demokratian sijaan Schumpeter kehitti oletettavasti ”realistisemmän” teorian demokraattisesta metodista yksilöiden keskinäisenä kilpailuna päätösvallan antavista kansanäänistä.¹ Berlinin lainaa tähän liittyvää Schumpeterin lausumaa, jonka mukaan ”omien vakaumuksiensa suhteellisen pätevyuden käsittäminen ja silti niiden luja kannattaminen erottaa sivistyneen ihmisen barbaarista” (Schumpeter [1942] 1992, 243). Yksilöiden vakaumusten pluralismille ei tule siis etsiä mittatikkua yhdestä ja suuresta korkeammasta ihanteesta, vaikka yksilöt valitsevatkin viime kädessä juuri lujasti kiinni pitämiensä ehdottomien arvojen välillä, ”jotka ovat yhtä olennainen osa heidän olemistaan ja tietoista ajatteluaan ja oman identiteettinsä tuntemusta kuin heidän fyysinen perusrakenteensa” (Berlin [1958] 2001, 96). Paljastavaa on, että Berlin on tässä vakuuttunut Jeremy Benthamin tavoin, että ”yksityiset edut ovat ainoita todellisia etuja” (Bentham 1843, 580) ja että tämä Benthamin toteamus on ”politiikkaa koskevan empiirisen näkemyksen ytimessä vastakohtana metafysiselle näkemykselle politiikasta” (Berlin [1958] 2001, 102).

Väitöskirjassaan Marja taas analysoi juuri 1950-luvun pyrkimystä rakentaa erityisesti yksilön äänestyskäyttäytymisen ja valintojen perustalle uusi empiiristä näkemystä edustava politiikan tiede, joka eroaisi valtio-opin vanhoista metafysisistä ja juridisista näkemyksistä (Keränen 1993). Tuon uuden tieteen, joka Jan-Magnus Janssonin sanoin kaipasi ”sellaisen nuorten tiedemiesten esiinmarssia [...] jotka ovat valmiit rohkeastikin tunkeutumaan kartoittamattomille alueille” (Jansson 1959, 1), aidon empiirisen poliittisen todellisuuden kokemus rakentui kuitenkin sukupuolen pluralismin poistavalle maskuliiniselle kokemukselle. Marjan väitöksen mukaan se homogenisoi, autonomisoi ja ”tieteellisti” itsensä ”maskuliinistamalla identiteettinsä” (Keränen 1993, 234). Kyse oli pyrkimyksestä vastata miesidentiteettien alkaneeseen horjuvuuteen ja ajan polarisoituneeseen sukupuoliekonomiaan eräänlaisella siilin taktiikalla, kääriytymällä maskuliinisuuden piikkipalloon. Tässä urossiilien perustamassa politiikan tieteessä Marja katsoo vaihtuvien tutkimusintressien ja -metodien suhteen näyttävänsä ennen kaikkea ketulta (Keränen 2010,

1 ”Demokraattinen metodi on institutionaalinen järjestely poliittisiin päätöksiin pääsemiseksi, jossa yksilöt saavat päätösvallan kilpailevana taisteluna kansanäänistä.” (Schumpeter [1942] 1992, 269.)

2). Marja ei olekaan kääriytynyt yhden näkökulman piikkeihin vaan sekoittanut pluralistisesti niin valtio-oppia, hallinto-oppia kuin feminististä sukupuolentutkimusta; liikkunut tekstikriittisistä ja dekonstruktivisista luennoista vertailevaan tutkimukseen, retoriikan tutkimukseen ja etnometodologiaan; käsitellyt niin hallintoa, demokratiaa kuin kansalaisvaltiollista identiteettiä. Marja tietää siis useita asioita. Mutta samalla Marja katsoo, että juuri turbulentissa ja moninaisessa maailmassa tämä uteliaisuus useisiin asioihin saattaa auttaa hahmottamaan paremmin pluralistista maailmaa kokonaisuudessaan kuin yksi suuri visio, josta voi muodostua ”silmäläpät ja putkinäkö” (Keränen 2010, 2). Moninaisesta ketusta voisi siis tulla kokonaisvaltaisemman näkemyksen omaava siili eikä näiden välillä olisikaan Berlinin ”valtavaa kuilua”.

Siis siili JA kettu, yksi JA moni. Marjan väitöskirjan esipuhe oli ”JA-sanan kriisi”, ja se ilmoitti navigoivansa tuolla erilaiset kuilut ylittävällä hybridisellä alueella, jossa ”ja-sanan yhdistämiä käsitteitä ei voida sen enempää asettaa vastakkaisiksi kuin myöskään sekoittaa samoiksi” (Keränen 1993, 12). Juuri kuilujen ja rajojen kyseenalaistaminen on ollut yksi suuri teema Marjan muuten monitahoisessa tutkimuksessa, jonka voitaisiin nähdä liikkuvan jälkikantilaisessa kriittisessä ehtojen, representaatioiden ja rajojen kysymisen perinteessä. Millä ehdoilla ja miten jokin tulee esitetyksi poliittisena, hallinnollisena tai kansallisena, ja ennen kaikkea: mitä nämä esitykset jättävät esittämättömiksi ja sulkevat ulkopuolelleen? Marjan väitöskirjassa kyse oli itse politiikan tieteen kriittisestä itsereflektiosta. Marja kysyi sen tieteellisyyden rakentamisen ehtoja ja rajoja (Keränen 1993, 103–159) ja suhdetta ulkopuoleen (mt., 160–217) – erityisesti sukupuoleen, joka määrittyi Marjan mukaan kuurojen ja mykkien välisenä ”väittelynä”. Jos sukupuoli saattoikin tulla representoiduksi esiintyen ”poliittista käytöstä ja aktiivisuutta selittävänä muuttujana” (Keränen 1997, 90), oli tuo muuttuja jo *a priori* tuominut naissukupuolen passiivisemmaksi poliittiseksi toimijaksi myös silloin kun naisten äänestysaktiivisuus oli miesten aktiivisuutta suurempi. Kantin kriittisen filosofian käsitteistöllä voitaisiin sanoa, että kaikessa innostuksessaan uuden empirisyyden pluraalisuudesta uusi, todellisuutta tarkemmin heijastava tutkimusdata, rakentui sellaisen yksitotisen ymmärryksen kategorioilla, jonka transsendentaali subjekti oli ennen kaikkea mies. Niinpä huolimatta siitä, mitä kaikkea naiset yhteiskunnassa ”puuhasivat”, vakava politiikka oli

määritelmänsä mukaan sitä, mistä miehet ovat kiinnostuneempia. Tutkimuskohteen vaihtaminen valtiosta äänestäviin yksilöihin ei siis pluralisoinut itse poliittista kokemusta jäsentävää ja hallinnoivaa subjektia. Tämä subjekti oli edelleen ykseys, aivan kuten negatiivisen vapauden arvopluralismin teoriassa yksinvaltiias voi edustaa jopa arvopluralistisempaa näkemystä kuin jaettu pluralistinen poliittinen valta.

Filosofisesta pluralismista poliittiseen pluralismiin

Siili vai kettu, yksi vai usea. Filosofisena pluralistina tunnettu William James piti ”yhden ja monen antiikkista ongelmaa [...] kaikkein keskeisempänä filosofisena ongelmana” (James [1907] 2008) ja katsoi, ”että jos tiedätte ihmisen vakaumukselliseksi monistiksi tai pluralistiksi, tiedätte luultavasti enemmän hänestä kuin jos nimittäisitte häntä millä tahansa muulla isti-päätteisellä sanalla” (mt., 103–104). Mutta James ei viitannut poliittiseen pluralismiin vaan tarkoitti yhden ja monen ongelmalla kahta erilaista näkemystä maailmankaikkeuden perustasta ja siten metafysisistä ongelmaa. Metafysiikka-termi juontuu Aristoteleen ensimmäisistä filosofiaa koskevista kirjoituksista, joissa tämä määritteli filosofian poliittisesta, Sokrateen hyvän kansalaisuuden kysymyksestä, poiketen luonnon ensimmäisten syiden ja periaatteiden tutkimuksena (Aristoteles, *Met.*, 981b, 25). Kuitenkin metafysiikan teologisessa *Lambda*-kirjassa, jossa Aristoteles asetti myyttien pluralistisen monijumalaisuuden tilalle ajatuksen yhdestä aistein tavoittamattomasta ikuisesta ja liikkumattomasta jumalallisesta olemuksesta, Aristoteles puolusti tämän yhden jumaluuden hyvää ykseyttä poliittisella vertauksella sotajoukkojen järjestyksen asettavasta päälliköstä. Hän lopetti kirjan lainaukseen Iliaksesta: ”Ei hyvä lie monivaltius, yks ylivalentias olkoon.” (Aristoteles, *Met.*, 1076a, 4.)

Ilias-eeпокsessa sama säe on laitettu ylimys Odysseuksen suuhun, joka Troijan edustalla sotaleirissä käski valtikan ja väkivallan voimalla kunniantomien ja epäsoitaisten miesten istua alas ja olla hiljaa yhteisessä neuvonpidossa. Kun häpeällisin (αἰσχρός) näistä, suupieksäjä (ἀμετροεπής) Theristes edelleen nalkutti (κολώω) haastaen neuvonpidossa riitaa ylimystön kanssa, vaiensi Odysseus tuon kumpurajalan väkivallalla: ”Valtikan nosti, sen varrell’ iski jo selkään. Kyykertyi heti koukkuun mies,

vedet kumpusi silmiin.” (Hom. Il. 2.265–6.) Iliaan kuvauksia sotureiden neuvonpidosta on pidetty länsimaisen politiikan pluralistisena alkunäyttämönä, missä yhden vallan (κράτος) tilalle asetui useampien valta ja yhden sanan tilalle toimintaa ohjaava yhteinen ja jaettu sana, *logos* (λόγος). Mutta tuo pluralistinen jaettu *logos* oli ylhäisten soturimiesten *logos*, joka erotti itsensä väkivalloin kaikesta sen omia etuja kritisovasta epämääräisestä nalkutuksesta. Theristes, nalkuttava, epäsoitaisa ja epämiehekäs rivimies, edustaa Iliaan tekstissä samaa feminiinistä semanttista merkkiä, jota vasten Marjan mukaan myös myöhempi suomalaisen politiikan tutkimuksen ”ukkkologia” perusti itsensä.

Kreikkalaisen demokratian kehitys olikin soturikansalaisuuden kehitystä ja edellytti itse sodankäynnin tekniikan muutosta, jossa myös Theristeksen kaltaiset rivimiehet saivat lopulta kansankokouksessa poliittiset puheoikeudet. Naisilta, muukalaisilta ja orjilta ne kiellettiin edelleen kuoleman uhalla. Metafysiikasta poiketen Aristoteles kritisoi ”ihmisten asioita koskevassa” filosofiassaan liiallisen poliittisen ykseyden etsimistä huomauttaen poliittisen yhteisön koostuvan erilaisista ihmisistä, jossa yhdenvertaisten ja samalla harkinnan (βουλευτικός) kyvyllä varustettujen kansalaisten osalta oli harjoitettava vallan jakamista ja kiertoa. Mutta vaikka Aristoteleen mukaan myös naisilla (toisin kuin orjilla ja lapsilla) oli sama harkinnan kyky, poliittisten oikeuksien antaminen naisille oli kuitenkin mahdotonta yksinkertaisesti heidän harkintansa arvovallan puutteen (ἄκυρος) vuoksi (Aristoteles, Pol., 1260a, 14).

Kun filosofia yhdistettiin metafysiikkaan, unohdettiin, että varhainen kreikkalainen viisaus ei syntynyt niinkään luonnon tai maailmankaikkeuden vaan politiikan ja ihmisten maailman perustojen miettimisenä. Yhden ja monen ongelma ei koskenut niinkään universumia vaan poliittista pluriversumia eli kysymystä siitä, miten yhdestä kansalaisesta tulee monta ja monesta kansalaisesta yksi ja tulisiko yhden, harvan vai usean hallita. Herodotuksen kertomassa persialaiskeskustelussa Darios saa esittää yksinvaltiuden puolustuksen vedoten sen keskitettyyn tehokkuuteen, kun taas Otanen edustaa avoimesti demokratian kannattamista moneuden valtana:

Useiden vallalla (πληθος δὲ ἄρχων) on ensiksikin kaikkein kaunein nimi kaikista, samanlakisuus (ἰσονομία), eikä toiseksi siinä ole

mitään yksinvaltiaan (μούναρχος) tekoja. Se hallitsee hallitsemisensa (ἀρχὰς ἄρχει) arvalla, sen hallinta on vastuunalainen ja toimii yhteisen harkinnan kautta. Minä lausun siis sen ajatuksen, että luopuisimme yksinvaltiudesta ja korottaisimme useat. Sillä paljoudesta kaikki riippuu (ἐν γὰρ τῷ πολλῷ ἔνι τὰ πάντα). (Hdt., II, 80, 6.)

Megabyzos taas asettuu näiden väliin esittäen harvainvallan ”tolkun” ihmisten valintana rahvaan ja tyrannin ääripäiden ja hybriksen välissä. ”Sillä ei ole kestävämpää kuin paeta tyrannin röyhkeyttä (ὑβρίν) kurittoman (ἀκόλαστος) kansan (δῆμος) röyhkeyteen.” (Hdt, III,81,1.) Megabyzoksen argumentit väkijoukon (ὄμιλος) kelvottomuudesta (ἀχρηίου) ja typeryydestä (ἄξυνετώτερον) toistuvatkin yhä uudestaan antiikin filosofien kirjoituksissa. Tosin nykynäkökulmasta olisi muistettava, että antiikin kontekstissa meidän edustuksellinen demokratiamme olisi ollut harvainvaltaa. Meillä kansalaiset eivät itse hallitse vaan korkeintaan valitsevat hallitsijansa, eikä virkamiehiämme suinkaan valita kansan keskuudesta arvalla. Platon halusi siirtää kysymyksen hallitsijoiden määrästä kysymykseksi näiden filosofisesta laadusta ja katsoi ettei suuri joukko (πλήθος) kykene filosofiaan, koska se ei juuri kykene tekemään eroa yhden ja monen välille (Platon, Resp., 494a), erottamaan monta (πολύς) oikeudenmukaiselta näyttävää itse oikeudenmukaisuuden ideasta. Platonin varhaisessa teoriassa populismista taas demokraattinen kirjavuus ja moneus lopulta tuhoutuu juuri kansanjohtajasta versovaan tyranniaan. Vastaavasti kansantahdon perinteessä, jossa demokratia yhdistyy pluralismin sijaan kansan yhtenäiseen tahtotilaan tai vähemmistöistä syntipukin kaikkeen pahaan löytävään enemmistön diktatuuriin, tulee pluralismista ainoastaan harvojen etuoikeus. Pluralistiset politiikan teoriat päätyvät siten lopulta poliittisen eliitin harvainvallan legitimaatioksi. Mutta olisiko aidon pluralistinen osallistuva demokratia massayhteiskunnassa ja kuluttajakansalaisten aikakaudella edes mahdollista? Marja on osaltaan kysynyt juuri tätä demokratiaa koskevissa tutkimuksissaan nähden osallistuvan demokratian hankkeissa jotakin muutakin kuin vain ylhäältä päin asettuvan hallinnollisen tekniikan kansalaisten ”osallistamiseen” hallitusohjelman tukemiseen.

Poliittisen taistelun ja viekkauuden pluralismi

Kettu vai siili, monta temppua vai yksi temppu. Arkhilokhoksen arkaa-inen säe on säilynyt meille 800 vuotta myöhemmin Hadrianuksen kei-sarikunnassa eläneen sananlaskujen keräilijän Zenobiuksen kautta, joka huomautti kaikkein pahimpien lurjusten käyttävän sitä. Sanatarkasti termi on *panourgos* (πάνουργος) ja viittaa henkilöön, joka on valmis tur-vautumaan kaikkiin mahdollisiin keinoihin. Negatiivisesti sillä tarkoitetiin petkuttajaa tai roistoa, positiivisesti ovelaa ja juonikasta. Kristinus-kossa käsite tunnetaan Paavalin retorisesta kysymyksestä korintolaisille: ”Mutta ehkäpä olen petkuttanut teitä, viekas (πάνουργος) kun olen?” (2. Kor. 12:16.) Arkhilokhoksen säkeessä vastakkainasettelu usean ja yhden välillä ei liittynyt kosmiseen näkemykseen monismista tai pluralismista vaan moninaisen ketun ja yksinkertaisen siilin taisteluun, jossa juonikas moniosaja kohtaa voittajansa piikkipalloksi käpertyvästä siilistä.

Arkhilokhoksen on itse katsottu samaistuneen kettuun (Bowra 1940), ja myös Platon viittaa ironisesti viisaan Arkhilokhoksen oveliin kettuihin keskustelussa, jossa Sokrateen on tarkoitus puolustaa aitoa oikeamieli-syyttä eikä vain kettumaisesti sitä teeskentelevää (Platon, Resp., 365c). Viittasin edellä Odysseuksen väkivaltaan Theristestä kohtaan, mutta itse asiassa kreikkalaisessa tarustossa Akilleus on väkivallan mestari, kreikka-lainen tappokone. Moni-neuvo (πολύ-μητις) Odysseus on taas varhainen ällin sankari, joka voittaa vastustajansa ylivertaiset voimat kettumaisella viekkauudellaan. Odysseuksen ovelaa viisautta ja taidokasta neuvokkuutta kuvattiin termillä *metis* (μητις), ja juuri ketun nähtiin ilmentävän samaa neuvokkuutta eläinkunnassa.

Kreikkalaiselle maailmalle kettu oli itse viekkaus, viekasta temppua voitiin kutsua ketuksi (άλώπηξ). Yleisemmät kettuun liitetty adjek-tiivit olivat αιολόβουλος (keinottelija), ποικιλόφρων (monimuotoin-nen), ποικίλος (moninainen, kirjava). Se on petoksen (δόλος) mes-tari, sen sanat ovat lumoavampia kuin sofistien. (Detienne & Vernant 1991, 35.)

Viekas neuvokkuus (μητις) edeltääkin viisastelua, sofistiikkaa eri-tyisenä sanan käynnön taitona ja se toimi myös edeltäjänä Aristoteleen

tilannekohtaiselle käytännölliselle poliittiselle järkevyydelle (φρόνησις). Mytologiassa Metis (Μήτις) jumalallistettiin toisen sukupolven titainina ja Roomassa sen allegoria yhdistettiin käytännölliseen järkevyyteen (*prudentia*). Cicerolle *prudentia*, kreikan *fronesis*, on tietoa (*scientia*) siitä mitä tulee tavoitella tai karttaa (Cicero, Off, I, 153) mutta ei itsenäisenä viekkautena vaan oikeudenmukaisuudelle alisteisena. Ciceron keskeinen valtiomiesten ominaisuus onkin suoraselkäisyys tai rehtiys (*honestum*), ja arkaaisen kreikan sankarisotureiden hyveet, voima ja viekkaus, kuuluvat nyt vääryyteen: ”Vääryys voi tapahtua kahdella tavalla, väkivallan tai viekkauten kautta. Viekkaus on ominaista ketulle, väkivalta leijonalle, kumpikin on kaikkea muuta kuin ihmisarvon mukaista, mutta viekkaus ansaitsee vielä suurempaa inhoa.” (Cicero, Off, I, 41.)

Joudummekin odottamaan renessanssiin ennen kuin kettuilu saa taas poliittista arvostusta erityisesti Firenzen suuren ketun Machiavellin kuuluisassa ruhtinaspeilissä. Rehellisyyttä ja lupauksia koskevassa luvussa Machiavelli toteaa, että on kaksi tapaa taistella (*combattere*), joko lakien (*leggi*) tai voiman (*forza*) avulla. Edellinen on sopiva ihmisille ja jälkimmäinen pedoille (*bestie*), mutta koska ihmisen keinot eivät useinkaan riitä, on ruhtinaan turvauduttava myös jälkimmäiseen ja opittava sekä ihmisyyden että eläimellisyyden hyvä käyttö. (Machiavelli [1532] 1971, 283.) Suorana viitteenä Ciceron rehtiyden moraalisaarnaan tämä renessanssihovien käytäntöjen tarkkailija katsoo juuri välttämättömyyden vaativan ruhtinaalta ei suinkaan vain leijonan voimaa vaan erityisesti ketun viekkautta:

Ruhtinaan on siis välttämätöntä (*necessitato*) tuntee pedon hyvä käyttö (*bene usare*) ja valita kettu ja leijona; sillä leijona ei osaa yksin välttää ansoja eikä kettu kykene yksin puolustautumaan susilta. Täytyy siis olla kettu keksiäkseen ansat ja leijona pelottaakseen sudet. Ne, jotka tahtovat esiintyä yksinomaan leijonina, eivät ymmärrä asiaansa (Machiavelli [1532] 1971, 283.)

Machiavelli ei ole niinkään voimapolitiikan kuin viekkauten korostaja, sillä juuri viekkaus takaa voimaakin vahvemman menestyksen ja ruhtinaista se, joka on taitanut ”parhaan ketun käytön [*usare la golpe*] on parhaiten onnistunut” (Machiavelli [1532] 1971, 283). Suoran voiman

sijaan poliittinen viekkaus edellyttää simulaatiota, ja taitavan ruhtinaan on oltava Paavi Aleksanteri IV:n tapaan suuri teeskentelijä ja simuloija (*gran simulatore e dissimulatore*), joka on tosin aina ”olevinaan armelias, uskollinen, lempeä, hurskas ja vilpitön” (mt., 283), vaikka ”valtansa säilyttääkseen [*per mantenere lo stato*], hänen on toimittava vastoin kaikkea uskoa, armeliaisuutta, ihmisyyttä ja uskontoa” ja olla valmis myös pahaan (mt., 284). Ruhtinaan välttämättömin hyve on hyveellisesti näyttäminen, sillä ihmiset arvostelevat lähinnä silmillään sitä, miltä asiat näyttävät. Niinpä ruhtinaan on vain voitettava ja säilytettävä valtansa. Silloin kettumaisetkin keinot arvostellaan oikeudenmukaiseksi ja vieläpä kiitosta ansaitsevaksi, sillä ”rahvas [*vulgo*] kiinnittää huomionsa vain asian ulkonäköön ja lopputulokseen. Ja koko maailmahan on pelkää rahvasta.” (mt., 284.)

Machiavelli, joka oli enemmän huolissaan isänmaansa monista ja vaihtuvista poliittisista päämääristä kuin kristikunnan yhdestä suuresta asiasta, sielun pelastuksesta, tuomittiin tietenkin kristillisessä kulttuurissa heti pahuuden opettajaksi. Mutta politiikan tieteessä Machiavellilta on jo aikoja sitten poistettu saatanan sarvet ja päinvastoin vaihdettu ne uudelleen sädekehään. Ensin Machiavellista tehtiin ”realistisen” politiikan tieteen isä. Cambridgen historiallinen koulukunta on taas halunnut väen vänkään tehdä Machiavellista tasavaltalaisen politiikan ja kansalaishyveiden suuren sankarin. Samalla se on painanut alas ne Machiavellin radikaalimmat elementit, joiden kautta ruhtinaan tukeutuminen ylimystön ja rahvaan välisessä ”luokkataistelussa” kansaan oli hyökkäys tasavaltaisuuden perustaltaan aristokraattista pluralismia vastaan. Quentin Skinner jopa väittää, että Machiavellin näkemys oikeudenmukaisuudesta ei perustaltaan eroaisi Ciceron näkemyksestä (Skinner 2002, 208), ja lopulta Erica Benner (2013) on halunnut paljastaa Machiavellin hyväntahtoiseksi ja rehdiksi ihmiseksi ja erehtynyt siis luulemaan Machiavellia Marja Keräseksi.

Ruhtinaan kettumaisista pyrkimyksistä säilyttää valtansa kehittyi vähitellen valtiojärjen oppi, jossa valtioille oli välttämätöntä säilyttääkseen valtansa tukeutua kaikkiin mahdollisiin keinoihin ja jonka perustalta luotiin myös ajatus kansainvälisen järjestelmän pluralismista valtioetujen keskinäisenä kilpailuna. Tätä valtiopluralismia puolustanut vanha kettu Carl Schmitt julistikin, että ”poliittinen maailma on pluriversumi (*Plu-*

riversum), ei universumi (*Universum*)” (Schmitt [1928/1932] 2016, 60) ja ilmoitti jokaisen valtioteorian olevan pluralistinen. Schmitt ei kuitenkaan tarkoittanut tätä valtiosisäis-pluralistisen (*innerstaatlich-pluralistisch*) teorian merkityksessä. Päinvastoin Colen ja Laskin kehittämät pluralistiset valtioteoriat olivat Schmittin hyökkäyksen kohteena, koska ne pyrkivät kyseenalaistamaan valtion ehdottoman ykseyden. Schmitille ”poliittinen maailma on olemuksellisesti pluralistinen, mutta tämän pluralismin kantajina ovat poliittiset ykseydet itsessään eli valtiot” (Schmitt 1930, 37). Valtion poliittinen ykseys lepäsi taas viimekädessä vain sille (muista yhteisöistä erotettuna) kuuluvalla sodan oikeudella (*jus belli*), eli ”reaalisella mahdollisuudella määrittää kussakin tapauksessa omalla päätöksellään [*Entscheidung*] vihollisensa ja taistella tätä vastaan” (Schmitt [1928/1932] 2016, 51). Schmitt saattoikin Proudhonia siteeraten väittää juuri ihmisyydestä puhuvia epäpoliitisoiviksi ja asiat neutralisoiviksi petollisiksi ketuiksi ja ylistää Machiavellia selvänäköisen ja todellisen poliittisen teorian edustajana, joka ansiokkaasti ”nostettiin Fichten ja Hegelin toimesta jälleen kunniaan, kun saksalaisen kansan tuli puolustautua humanitaarisen ideologian nojalla etenevää vihollista vastaan” (mt., 74).

Troijan edustalta toiseen maailmansotaan ja kenties kolmanteenkin poliittinen pluralismi on perustaltaan taistelijoiden pluralismia. Poliittiselle vallalle kuuluu monopoli ”elämän ja kuoleman” päätöksistä, ja yhteiskunnan, talouden, kulttuurin, kansalaisjärjestöjen ja ennen kaikkea naisen tunkeutuminen vallan keskiöön voi merkitä vain aidon taistelevan politiikan epäpoliitisaatiota. Marja taas kääntää tämän ajattelun toisin päin esittäen, että juuri kansalaisjärjestöjen ja naisjärjestöjen esittäminen vakavalle politiikalle ulkopuolisena puuhasteluna ja kahvinkeittona merkisi naisten poliittisen toiminnan epäpoliitisaatiota (Keränen 2005) ja että politiikan pluraalisuus ei suinkaan toteudu vain poleemisessa taistelussa vaan pluralistisessa toiminnassa.

Lopuksi: Siili, kettu ja kaksi kissaa

Palatkaamme lopuksi takaisin alkuun. Yksi vai monta termiä. Siili vai kettu. Kumpi Marja on? Marja ei käperry piikkipalloonsa, mutta Marjassa ei ole myös yhtään mitään kettumaista. Tämä ei tarkoita, etteikö

Marjalla olisi ällä ja vaihtelevien tilanteiden poliittista ymmärrystä vaan että Marjalta yksinkertaisesti puuttuu kokonaan kyky pettä, juonitella, puukottaa selkään, iskeä alle vyön, viritellä ansoja ja teeskennellä josta-kin muuta kuin on. Nämä ovat renessanssiruhntinaiden kettumaisia piirteitä, joita löytyy nykyään myös jatkuvasti kiihtyvistä akateemisesta kilpailusta.

Adjektiivi, joka Marjasta tulee mieleen, ei ole suinkaan viekkaus vaan hyväntahtoisuus. Cicerolle, jolle huoli maailmasta ja yhteisestä muodosti poliittisen toiminnan lähtökohdan, aulius (*beneficentia*), hyväntahtoisuus (*benignitas*) ja antelaisuus (*liberalitas*) olivat juuri oikeudenmukaisia ihmisen välisen yhteyden toteuttamisen tapoja (Cicero, Off, I, 20). Kirjoituksessaan ystävyydestä Cicero liittää hyväntahtoisuuden (*benevolentia*) ja rakkauden (*caritate*) todelliseen ystävyYTEEN ja asettaa sen kaikkia virkoja, rikkauksia ja valtaa koskevan kilpailun yläpuolelle samalla myös pyrkien erottamaan sen roomalaisesta hierarkkisesta holhous- ja suojattisuhteesta (Cicero, Amic). Kuitenkin politiikan tutkimuksessa hyväntahtoisuus on haluttu nähdä holhoavana tai epäpoliittisena ominaisuutena, jonka alta politiikan on pitänyt paljastaa todelliset viekkaat intressit. Mutta jopa kyyninen Nietzsche, Machiavellin, Schmittin ja Foucault'n lukenut politiikan tutkija on aseeton Marjan rehdin hyväntahtoisuuden edessä. Tämä yksinkertaisesti ei vain esitä hyväntahtoisista Machiavellin ohjeiden mukaisesti, vaan on oikeasti hyväntahtoinen. Kenties politiikan tutkijoiden olisi opittava lukemaan uudestaan myös hyväntahtoisuuden politiikkaa.

Arkhilokhoksen runosäe ketusta ja siilistä on luultavammin ollut kommentti eläinsatuun, mutta kun vastaavanlainen Aisopoksen nimiin laitettu eläinsatu ilmaantuu keskiajalla latinalaisessa muodossa Cheritonin Odon kokoelmaan (Odonis, F39), on siinä yhden tempun siili vaihtunutkin kissaksi. Tarina koskee nyt ketun ja kissan yritystä paeta metsästäjien verikoiria. Kettu on rehvastellut kissalle omaavansa säkin täydeltä petoksia (*fraudes*), mutta kun verikoirat iskevät, ei kettu kykene käyttämään niistä yhtäkään. Kissa kiipeää korkealle puuhun, josta se kauhistuneena katselee verikoirien raatelevan kettua. Marjasta ei tule mieleen siili tai kettu vaan kaksi kissaa, Hertta ja Esmé, joiden kanssa Marja asustaa. Ne ovat luonteeltaan erilaiset, mutta kissoina sekä itsenäisiä toimijoita että hyväntahtoisien sosiaalisia. Ne kehräävät ja osaavat kynsiäkin,

mutta taistelun sijasta ne kiipeävät mieluummin hyllyn päälle tarkkailemaan maailmaa. Ei siili eikä kettu, Marja on kahden kissan kissanainen.

Lähteet

- Archilochus (frag. 201). Teoksessa Martin. L. West (toim.) *Iambi et Elegi Graeci: Ante Alexandrum Cantati*, Vol. 1. Oxford: Oxford University Press, 1972, 109–172.
- Aristoteles (Met.). *Metaphysica*, toim. W.D. Ross. Oxford: Clarendon Press, 1924.
- Aristoteles (Pol.) *Politica*, toim. W. D. Ross. Oxford: Clarendon Press, 1957.
- Benner, Erica (2013). *Machiavelli's Prince. A New Reading*. Oxford: Oxford University Press.
- Bentham, Jeremy (1843). Principles of the Civil Code. *The Works of Jeremy Bentham*, Vol. 1. Edinburgh: William Tait.
- Berlin, Isaiah ([1953] 2004). *Siili ja kettu: Tutkielma Tolstoin historianfilosofiasta*. Helsinki: Otava.
- Berlin, Isaiah ([1958] 2001). Kaksi vapauden käsitettä. Teoksessa *Vapaus, ihmissyys ja historia*. Helsinki: Gaudeamus, 44–103.
- Bowra, Cecil M. (1940). The Fox and the Hedgehog. *The Classical Quarterly*, 34(1–2), 26–29.
- Cicero, Marcus Tullius (Amic.). Ystävyydestä. Teoksessa Cicero: *Vanhuudesta, ystävyydestä ja velvollisuuksista*. Helsinki: WSOY 1967, 45–93.
- Cicero, Marcus Tullius (Off.). Velvollisuuksista. Teoksessa Cicero: *Vanhuudesta ystävyydestä ja velvollisuuksista*. Helsinki: WSOY, 1967, 95–275.
- Detienne, Marcel & Vernant, Jean-Pierre (1991). *Cunning Intelligence in Greek Culture and Society*. Chicago: University of Chicago.
- Herodotus (Hdt.). *Herodotus in Four Volumes: Books III and IV*. Vol. II. Cambridge: Harvard University Press, 1971.
- Hirst, Paul Q. (1989). *The Pluralist theory of the state*. New York: Routledge.
- James, Willam James ([1907] 2008). *Pragmatismi*. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura.
- Jansson, Jan-Magnus (1959). Poliitikan tutkimus Suomessa. *Politiikka*, 1, 1–6.
- Keränen, Marja (1993). *Modern Political Science and Gender. A Debate Between the Deaf and the Mute*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Keränen, Marja (1997). Mapping Women, Mapping the Self. Representations of Women in Participation Studies. Teoksessa Terrell Carver & Matti Hyvärinen (toim.) *Interpreting the Political: New Methodologies*. London: Routledge, 89–107.

- Keränen, Marja (2005). Miten naisten poliittinen toiminta 1900-luvulla epäpolitisoitui. <http://www.helsinki.fi/sukupuolentutkimus/aanioikeus/artikkelit/keranen.htm>. Viitattu 2.4.2018.
- Keränen, Marja (2010). Arkipäivän poliittista antropologiaa. Teoksessa Pekka Korhonen & Kari Palonen (toim.) *Politiikan tutkimus Jyväskylän yliopistossa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2–5.
- Keränen, Marja (2017). Hallinnallistuuiko kansalaistoiminta? Teoksessa Elina Kestilä-Kekkonen & Paul-Erik Korvela (toim.) *Poliittinen osallistuminen*. Jyväskylä: SoPhi, 134–160.
- Machiavelli, Niccolò ([1532] 1971). *Il Principe*. Teoksessa Mario Martelli (toim.) *Machiavelli, Tutte le opere*. Firenze: Sansoni.
- Odonis de Ceritona: De fraudibus vulpis et catti. (F39) Teoksessa Léopold Hervieux: *Les fabulistes latins*. Tome IV. Paris: Libraire de Firmin-didot 1896, 212.
- Platon (Resp.). *Respublica*. Teoksessa Ioannes Burnet (toim.) *Platonis Opera*, Vol. IV. Oxford: Oxford University Press, 1903.
- Runciman, David (1997). *Pluralism and the personality of the state*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schmitt, Carl ([1928/1932] 2016). *Poliittisen käsite*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Schmitt, Carl (1930). Staatsethik und pluralistischer Staat. *Kant-Studien* 35, 28–42.
- Schumpeter, Joseph ([1942] 1992). *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: Routledge.
- Skinner, Quentin (2002). *Visions of Politics. Volume II: Renaissance Virtues*. Cambridge: Cambridge University Press.

II Sukupuoli

Politiikan sukupuoli

Jaana Kuusipalo

Marja Keräsellä on ollut merkittävä rooli politiikan sukupuolentutkimuksen tunnetuksi tekemisessä ja vakiinnuttamisessa Suomessa. 1990-luvun alussa hän keräsi yhteen alan harvat suomalaiset tutkijat ja toimitti ryhmän kirjoittaman antologian *Gender and Politics in Finland* (Keränen 1992). Artikkelini jatkaa samasta aiheesta tarkastelemalla poliittisen edustuksen sukupuolittumista, sen historiaa, lainalaisuuksia ja uusia muotoja tämän päivän medioituneessa politiikassa ja yhteiskunnassa.

Jos tasa-arvoksi riittää, että naisilla on kohtuullinen osuus (noin 40 prosenttia) eduskunnassa ja hallituksissa, niin määrällinen tasa-arvo on Suomessa lähes toteutunut. Mutta jos huomioidaan myös se, että politiikan ylimmillä johtopaikoilla naiset ovat edelleen harvinaisuus ja että politiikan asiasisällöt ja tehtävät ovat edelleen sukupuolittuneita, tasa-arvon toteutumisesta ei voi vielä riemuita. Nämä tasa-arvo-ongelmat näkyvät esimerkiksi hallituksen kokoonpanosta ja työnjaosta. Ongelma tunnistettiin pohjoismaisessa naistutkimuksessa jo 1970-80-luvuilla ja sille annettiin nimi: sukupuolten välinen vertikaalinen ja horisontaalinen työnjako politiikassa (Haavio-Mannila ym. 1983).

Aika yleinen on käsitys, että naiset näyttävät vain ajautuvan tai jäävän sellaisiin poliittisiin tehtäviin ja asemiin, joista harvoin noustaansa kansakunnan kaapin päälle. Poliitiikan sukupuoli viittaa tähän syvälle yhteiskunnan rakenteisiin, instituutioihin, poliittiseen toimintaan ja toimijoi-

hin syöpyneeseen sukupuolijakoon ja sen seurauksiin. Toisin sanottuna, politiikka – toimintana ja instituutiona – ei ole sukupuolineutraalia. Poliitiikan sukupuolenmukaista työn- ja vallanjakoa kuvaa parhaiten se, että naiset ovat vain harvoin päässeet talous- ja ulkopoliitiikan johtotehtäviin (Niemi 2014). Tutkimuksessani poliittisen edustuksen sukupuolitumisesta 1900-luvun Suomessa päättelin, että juuri poliittisen agendan sukupuolittuminen on johtanut poliittisen vallan keskittymiseen miehille (Kuusipalo 2011).

Moderni edustuksellinen politiikka määriteltiin 1700- ja 1800-luvuilla lähtökohtaisesti rationaaliseksi toiminnaksi, jota ei pidetty naisille sopivana, eikä naisten oletettu siihen edes kykenevän. Rationaalisuus miehenä ja emotionaalisuus naisisena ominaisuutena kuului modernin ajattelun rakentaman sukupuolieron luonnollistettuihin ehtoihin, joiden varaan erottelun ja hierarkian järjestelmät nojasivat (Scott 1999, 206–207). Poliitiikkaan muodostui kuitenkin 1800-luvulla alkaen uusia sisältöjä ja alueita, joissa naispoliitikot olivat kuin kalat vedessä. Tällä *sosiaalisella* alueella naispoliitikot toimivat kulttuurisesti naisille luontaisessa ympäristössä, missä heillä ei juuri ollut miespuolisia kilpailijoita.

Ehkä tästäkin syystä naiset pääsivät ministereiksi jo viime vuosisadan alkupuolella, mutta vain tietyillä politiikan sektoreilla: aina 1990-luvulle asti naisministerit olivat pääosin sosiaali- tai opetusministereitä. Sosiaalisissa asioissa naispoliitikot ovat ajaneet ikään kuin naisia luontaisesti huolettavia asioita, kuten lasten, nuorten, vanhusten, sairaiden sekä muiden huolenpitoa tarvitsevien ja huono-osaisten hyvinvointiin sekä kasvatukseen, koulutukseen, kulttuuriin ja ympäristön turvallisuuteen liittyviä kysymyksiä. Naiset siis äitivät myös politiikassa.

Edellinen havainnollistaa sitä, *miten* 1800- ja 1900-luvuilla rakentuneen modernin poliittisen edustuksen subjekti sukupuolittui: vain miesten uskottiin voivan tulkita kansakunnan yhteistä tahtoa eli *kansan tahtoa*, kun taas naisten oletettiin ymmärtävän sosiaalista hyvää eli *naiskansan tahtoa*. Samalla kuitenkin ajateltiin, että tämä naisten ”erityisintressi” esti heitä ymmärtämästä yleisiä intressejä eli kansakunnan parasta pidemmällä tähtäimellä. Toisaalta juuri tämä äidillis-sosiaalinen alue, jossa naispoliitikot myöhemminkin toimivat, antoi naisille avaimen parlamentaariseen politiikkaan. Myös poliittiset naisjärjestöt vaativat naisille ääni- ja vaalioikeutta perustelemalla sitä yhteiskunnallisen äitiyden ide-

alla; äitikansalaisilla on oma agendansa myös eduskunnassa, jossa kansakunnan yhteisistä asioista päätettiin. (Kuusipalo 2011.)

Merkkejä tämän *modernin* politiikan sukupuolijärjestyksen ja hierarkian murtumisesta alkoi näkyä 1990-luvulla ja erityisesti 2000-luvun alussa, kun Suomeen valittiin ensimmäinen naispresidentti ja naispääministeri. Naisten poliittinen johtajuus ei kuitenkaan ole vakiintunut, vaan se täytyy perustella aina uudelleen. Päteviä naispoliitikkoja pidetään ikään kuin reservissä odottamassa sopivaa hetkeä astua areenalle. Naisedustus politiikassa riippuu myös vallassa olevien puolueiden tasa-arvopolitiikasta; tukeeko puoluejohto naisten etenemistä johtotehtäviin vai ei.

Aluksi kuvaan naisten poliittisen edustuksen historiaa Suomessa kansainvälisen vertailevan tutkimuksen valossa (Dahlerup & Leyenaar 2013). Sitten tarkastelen, missä määrin uudet käsitykset sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta ovat murtaneet heteronormiin ja kaksijakoiseen sukupuoleen perustunutta käsitystä poliittisen johtajuuden maskuliinisuudesta. Digitalisaatio ja medioituminen (mediatisaatio) eivät muuta vain politiikan toimintaympäristöä, vaan itse poliittista toimintaa. Lopuksi pohdin, millaisia poliittisen edustamisen käytäntöjä ja johtajuutta hybridinen mediaympäristö ja sosiaalisen median mahdollistama *läsnäolon politiikka* (Rosanvallon 2013) tuottavat ja miten nämä käytännöt sukupuolittuvat ja sukupuolittavat.

Naisten poliittisen edustuksen historialliset vaiheet

Viimeisen kahden vuosikymmenen aikana miesten monopoliin nojanut sukupuolittunut poliittinen edustus on jossain määrin murtunut lähes kaikkialla maailmassa – ainakin jos indikaattorina on naisten edustus parlamentissa. Etenkin etelän maissa muutos on ollut huomattava. Parlamenttienvälisen liiton (IPU) listauksen (tammikuu 2018) mukaan naisten osuus maailman parlamenteissa on suurin Ruandassa (61.3 %). Niiden kymmenen maan joukossa, joissa naisedustus on korkein, on vain kolme Pohjoismaata: Ruotsi (43.6 %) on kolmas, Suomi (42 %) kahdeksas ja Norja (41.4 %) kymmenes. Muut ovat Bolivia, Kuuba, Nicaragua, Meksiko, Etelä-Afrikka ja Senegal.

Kuubaa lukuun ottamatta kaikissa näissä etelän maissa on joko vapaaehtoiset tai laissa säädetyt sukupuolikiintiöt, joilla pyritään nostamaan naisten osuutta parlamentissa. Puolet maailman maista on ottanut käyttöön sukupuolikiintiöt lisätäkseen naisten osuutta parlamentissa. (IDEA.) Kiintiöiden menestykseen on vaikuttanut kansainvälinen tasa-arvopolitiikka ja tasa-arvo-ohjelmat, kuten YK:n neljännen naisten maailmankonferenssin (1995) Pekingin toimintaohjelma. Globaalin tasa-arvotyön ansioista sukupuolikiintiöistä on erityisesti etelän maissa tullut tehokas keino naisten osuuden lisäämiseksi poliittisessa päätöksenteossa.

Teoksessa *Breaking Male Dominance in Old Democracies* (Dahlerup & Leyenaar 2013) on kuvattu, miten naisten poliittinen edustus on kehittynyt ”vanhoissa demokratioissa”. Tätä termiä kirjoittajat käyttävät hyvinvointivaltioista, joissa demokraattisilla käytännöillä on pitkät perinteet ja joissa naiset saivat äänioikeuden 1900-luvun alussa (mt., 3). Tutkituissa maissa matka sukupuolten tasapuoliseen edustukseen (40–60 %) parlamentissa on kestänyt kauan. Suomessa tämä kesti sata vuotta; ensimmäiset naiskansanedustajat valittiin vuonna 1907, mutta naisten osuus eduskunnassa ylitti 40 prosentin rajan vasta vuonna 2007. Vanhoja demokratioita luonnehtii siis hidas kehitys, kun taas etelän maissa naisten parlamentaarisen edustuksen kasvu on ollut nopea ja äkkinäinen. Tästä voinee päätellä, että politiikan tasa-arvo-ongelmien kohdalla (asenteiden) muutoksen odottelu ei tuo muutosta, vaan poliittiset toimenpiteet ja reformit.

Tutkimuksessa on pohdittu, mitä vaikutuksia naisten määrällisellä edustuksella parlamentissa on ollut politiikkaan kohdistuviin tasa-arvovaatimukseen ja naisten etenemiseen politiikan johtopaikoille. Näitä on kirjassa esitelty taulukossa (Dahlerup & Leyenaar 2013, 226), jonka tekstit olen suomentanut taulukkoon 1. Kirjoittajien analyysin mukaan politiikka on miesvaltaista, kun naisten osuus parlamentissa on alle 10 prosenttia; kun parlamentin naisedustus on 10–25 prosentin luokkaa, naiset muodostavat pienen vähemmistön; suuri enemmistö viittaa tilanteeseen, jossa parlamentin jäsenistä 25–40 % on naisia. Sukupuolten tasapuolinen edustus (*gender balance*) saavutetaan, kun naisia on 40–60 % parlamentin jäsenistä.

Tutkittujen maiden naisedustuksen kasvua kuvaavien kehityskulkujen pohjalta on koottu malli naisedustuksen tasoista. Suomi ei ollut tutki-

muksessa mukana, mutta tarkastelen seuraavassa naisedustuksen historiaa Suomessa suhteessa taulukon 1 kuvaamaan malliin. (Ks. myös *Naisen äänioikeus 110 vuotta.*)

Toisin kuin missään muussa maassa, Suomessa naisten osuus parlamentissa oli ensimmäisistä eduskuntavaaleista (1907) alkaen suhteellisen korkea, mutta pysytteli kuitenkin 10 prosentin tietämällä vuoteen 1948 asti. Toisin kuin taulukossa 1 esitetään, Suomessa nimitettiin ensimmäinen naisministeri jo pienen naisvähemmistön kaudella, vuonna 1926 (apulaissosiaaliministeri Miina Sillanpää). Näin tapahtui myös Tanskassa (1924) ja Britanniassa (1929). Suomen eduskunnassa oli noin 30 vuotta (1948–1979) pieni naisvähemmistö. Tänä ajanjaksona samassa hallituksessa oli pari kertaa kolmekin naisministeriä, joskin tavallisemmin yksi tai kaksi. Naisministerien salkut oli kuitenkin rajattu kahteen ministeriöön, koska naisministerit olivat enimmäkseen sosiaali- tai opetusministereitä (*social policy niche*, ks. taulukko 1).

Taulukko 1. Naisten poliittisen edustuksen neljä vaihetta (A four-stage model of breaking the male dominance in old democracies, Dahlerup & Leyenaar 2013, 226)

Tasot	Naisten edustus	Feministiset vaatimukset	Puoluejohdon vastaukset	Naiset puoluejohtajina	Naiset hallituksissa
Miesten monopoli	< 10%	Äänioikeus; "naisten intressien" edustus	Naiset tunkeilijoina: yksi pakollinen nainen	Ei naisia	Ei naisia
Pieni vähemmistö	10–25%	Enemmän naisia politiikkaan	Naiset hyväksyttiin sosiaalipolitiikan lokeroon	Ei naisia	Yksi naisministeri; naisten salkkujen määrä ja laatu rajoitettu ja rajattu
Suuri vähemmistö	25–40%	Naiset johtajiksi; "miehisen" poliittisen kulttuurin kritiikki	Aktiivisia toimia naisten rekrytoimiseksi	Ensimmäiset naiset puoluejohtajaksi	Korkeintaan 1/3 naisia; laajempi valikoima salkkuja.
Sukupuolten tasaapuolinen edustus (<i>gender balance</i>)	40–60%	Sukupuolikiintiöt tai sukupuolineutraalius	Institutionalisoitu pariteetti tai sukupuolineutraalius	40–60%	40–60% ministereistä naisia; kaikki tehtävät auki myös naisille

Samoin kuin taulukossa 1 kuvataan, myös Suomessa naisten määrä hallituksissa nousi vasta, kun naiset saivat eduskuntaan suuren vähemmistön vuoden 1979 vaaleissa (26 %). Sen jälkeen naisministerien määrä per hallitus alkoi nousta ja naiset alkoivat pakostakin saada tehtäviä myös ”sosiaalipolitiikan lokeron” ulkopuolelta. Naisten osuus hallituksessa ylitti ensimmäisen kerran 40 prosentin rajan jo vuonna 1991, ehkäpä senkin vuoksi, että samana vuonna pidetyissä vaaleissa naisten osuus eduskunnassa oli noussut poikkeuksellisen korkeaksi (38.5 %). Neljännen tason, sukupuolten tasapuolisen määrällisen edustuksen Suomi saavutti vuoden 2007 vaaleissa, jolloin naisten osuus eduskunnassa nousi 42 prosenttiin. Tämän jälkeen naisten osuus eduskunnassa on pysynyt suurin piirtein samansuuruisena.

Vaikka sukupuolikiintiöt eivät Suomessa koske vaaleilla valittuja elimiä eivätkä hallitusta, 30–40 prosentin naisedustus hallituksissa on muodostunut normiksi, jota yleensä noudatetaan. Enemmistöasema naisilla on ollut kerran – vuonna 2007 nimitetyssä hallituksessa. Miesvaltaisuuden viimeinen indikaattori – kaikki ministerintehtävät auki myös naisille – murtui 2011, jolloin ensimmäinen nainen sai 1. valtiovarainministerin salkun. Toisen valtiovarainministerin tehtävissä naisia oli ollut jo aikaisemmin. Suomeen ei kuitenkaan ole nimitetty naista ulkoasiainministeriksi eikä 1. valtiovarainministeriksi Tarja Halosen (1995–2000) ja Jutta Urpilaisen (2011–14) kausien jälkeen. Naispääministereitäkin on ollut vain kaksi, joista ensimmäinen oli tehtävässä vain pari kuukautta (2003).

Tutkimuksen *Breaking Male Dominance in Old Democracies* (Dahlerup & Leyenaar 2013) keskeinen tulos on, että naisten poliittisia tehtäviä on rajattu sekä horisontaalisesti että vertikaalisti. Vaikka Suomi ei ollut tutkimuksessa mukana, näin on myös Suomessa (Kuusipalo 2011). Vertikaalinen rajaaminen tarkoittaa naisten marginaalista asemaa poliittisessa eliitissä. Horisontaalinen rajaaminen viittaa naisille sallittuun liikkumatilaan politiikan sektorien ja asiasisältöjen suhteen.

Edustuksen monet muodot

Politiikan miesvaltaisuus ei rajoitu vain määrälliseen poliittiseen edustukseen vaan koskee myös määrittelyvaltaa ja politiikan sisältöä: mitkä asiat

ja poliittiset kysymykset nousevat politiikan asialistan kärkeen ja mitkä jäävät vähemmälle huomiolle. Tämä preferenssijärjestys ohjaa myös resurssien allokointia. Jos naiskansalaisille tärkeät asiat jäävät vähemmällä huomiolle ja saavat vähemmän resursseja kuin vastaavat mieskansalaisten toimintapiiriä läheisesti koskettavat asiat, myös politiikan sisältöä koskeva päätöksenteko on sukupuolittunut. Rärkeimmin tämä tulee esiin tasa-arvokysymyksissä, jotka helposti sivuutetaan ilman naisten läsnäoloa. Tasa-arvopolitiikka samoin kuin tasa-arvo-ongelmien politisoiminen ja esiin nostaminen on suosiolla jätetty naisten aloitteellisuuden varaan (esim. *metoo*-kampanja).

Naisten määrällinen edustus ja politiikan sisältö eli ne asiat, joista politiikassa päätetään, linkittyvät yhteen. Mitä enemmän politiikassa on naisia, sitä todennäköisemmin naisille tärkeät poliittiset kysymykset nousevat politiikan asialistalle. Tämä edellyttää kuitenkin suurta vähemmistöä, kuten Drure Dahlerup esitti jo vuonna 1988, kun hän esitteli teoriasa kriittisestä massasta. Käsite viittaa naisedustuksen suuruuteen (30 %), jonka jälkeen vähemmistölläkin on voimaa muuttaa politiikan agenda ja toimintatapoja. Teoriaa kriittisestä massasta on käytetty kansainvälisen tasa-arvopolitiikan argumenttina YK:ssa ja sillä on myös perusteltu politiikan sukupuolikiintiöitä.

Kriittisen massan tuottamaan efektiin viittaavat monet seikat myös Suomessa, jossa naisten osuus kansanedustajista nousi ensimmäistä kertaa yli 30 prosentin vuoden 1983 vaaleissa. Samoihin aikoihin feministinen naisliike alkoi kritisoida politiikan miesvaltaisuutta ja maskuliinista kulttuuria. Tämä kritiikki sai jalansijaa myös eduskunnassa vuoden 1991 vaalien jälkeen, jolloin eduskuntaan perustettiin naiskansanedustajien verkosto. Poliitiikan feministinen kritiikki oli myös naispresidenttiä vaativien liikkeiden taustalla vuosien 1994 ja 2000 presidentinvaaleissa.

Myöhempi tutkimus käsitteellisti Pitkinin (1967) analyysia mukailen määrällisen edustuksen ja politiikan sisällön välisen suhteen deskriptiivisen ja substantiivisen edustuksen väliseksi suhteeksi (Lovenduski 2005, 3; Holli & Wass 2009, 135). Deskriptiivinen edustus perustuu yhteiseen ryhmäidentiteettiin ja substantiivinen edustus arvioon edustajan kyvystä ajaa omalle ryhmälle tärkeiksi koettuja asioita (Holli & Wass 2009, 128). Poliitiikan medioituminen on nostanut keskusteluun myös symbolisen edustuksen (Lombardo & Meier 2014). Sukupuolen symbolista repre-

sentaatiota sekä esittämisen että edustamisen mielessä on Suomessa tutkittu analysoimalla median naispoliitikoista (Niemi 2014; Railo 2011; Kuusipalo 2000; 2007) tai miespoliitikoista (Nieminen 2013; Koivunen 2011) luomaa kuvaa ja kuvastoja. Tämä tutkimus käänsi huomion poliittisen edustamisen sukupuolittaviin käytäntöihin ja median rooliin niiden tuottamisessa. Onko naisten kasvanut määrä poliittisessa eliitissä muuttanut poliittisen edustuksen käytäntöjä ja millaisiin arvoihin ja affekteihin ne kiinnittyvät?

Jälkitekollista yhteiskuntaa uudelleen järjestäviin ideoihin kuuluu sukupuolen ja seksuaalisuuden uudelleenmäärittely, joka kumpuaa heteronormin ja kaksijakoisen sukupuolikäsityksen feministisestä kritiikistä. Modernin teollisen ajan sukupuolijärjestystä ylläpitänyt kaksijakoinen sukupuoli-identiteetti on muuttumassa moneksi. (Nieminen 2013; Urrio 2011; Deleuze ja Guattari 2003, 213.) Sukupuoli ja seksuaalisuus nähdään enemmänkin jatkumona kuin dikotomiana. Samalla sukupuolesta on tullut politiikkojen julkikuvan oleellinen elementti, jossa nais- ja miessukupuoleen kulttuurisesti liitetyjä ominaisuuksia yhdistellään uudella tavalla.

Miespuolisten huippupoliitikkojen mediakuvat saattavat liioitella sukupuolieroa ja korostaa esimerkiksi aikaisempaan moderniin sukupuolijärjestykseen kuuluneen hegemonisen maskuliinisuuden piirteitä (esim. Vladimir Putin ja Donald Trump). Tämä vahvistaa politiikan heteronormatiivista poliittista järjestystä ja sen maskuliinista johtajuutta. Toisaalta uudenlaiset poliittiset ”hahmot” voivat osoittautua menestykselliseksi juuri yhdistelemällä vanhoja ja uusia maskuliinisuuksia kekseliäällä tavalla, kuten Timo Soinin nostalginen ”protestimaskuliinisuus” (ks. Nieminen 2013).

Naisellisen puolensa yleisölle kääntävät puolestaan ne miespoliitikot, jotka avoimesti kyönehtivät televisiokameroiden edessä (Koivunen 2011). Voivatko tällaiset maskuliinisia ja feminiinisiä tyylejä yhdistelevät poliittiset figuurit kyseenalaistaa politiikkaan sisäänrakennettua heteronormia? Jiri Niemisen (2010, 40) mukaan ”(o)n oletettavaa, että myös poliittisessa järjestelmässä kulttuurin feminisoitumisesta hyötyvät ennen kaikkea miespoliitikot, jotka osaavat yhdistää luovasti maskuliinisia ja feminiinisiä ominaisuuksia ja jopa leikitellä häilyvällä seksuaali-identiteetillä, kunhan pysyvät sopivuuden rajoissa”. Myös politiikan hetero-

normia ravistellut kamppailu vuoden 2012 presidentinvaaleissa osoitti, että naiset häviävät tässä roolipelissä. Mies on parempi johtajaehdokka kuin nainen oli sitten hetero tai ei. Liberaali suvaitsevaisuus ei riitä purkamaan heteronormin tuottamaa hierarkiaa sen koommin miesten ja naisten kuin heterojen ja ei-heterojen välillä.

Medioituneen politiikan jaot ja hierarkiat

Politiikan medioituminen on osaltaan johtanut politiikan markkinoihin, joissa tuotteistetaan myös sukupuolta ja tuotetaan poliittista sukupuolta. Vaikka sukupuolen (ja seksuaalisuuden) moninaisuuden tunnustaminen on luonut tilaa uudenglaisille sukupuolihahmoille, suurin osa ihmisistä toimii nais- tai miestapaisesti (esim. Jokinen 2017). Tämä selittää ainakin osaltaan sukupuolten työn- ja vallanjaon pysyvyyttä myös politiikassa. Poliittisten ”hahmojen” sukupuolitapaisuus eriarvoistaa, jos miestapaisuus tuottaa vaikutelman vallasta ja naistapaisuus sitä vähentää. Jälkimmäistä ruokkii se, miten naistapaisuus mediassa kuvataan.

SDP:n ensimmäistä naispuheenjohtajaa ja valtionavarainministeriä Jutta Urpilaista, haastateltiin televisiossa budjettiin liittyen, kun kamera alkoi zoomata hänen punaiseksi lakattuja kynsiään. Tästä nousi mediakohu. Pääministeri Mari Kiviniemeä kuvattiin takaapäin nousemassa portaita samasta kuvakulmasta kuin seksisymboleina toimineita filmitähtiä 1950-luvulla. Nämä olivat kuvia, joita tuskin olisi otettu vastaavissa tehtävissä olevista miespoliitikoista. Samanlaisista tapauksista, joissa naispoliitikkoja kuvataan seksistisillä tavoilla, ja jotka epäilemättä horjuttavat heidän uskottavuuttaan vakavasti otettavina poliitikkoina, on raportoitu muissakin maissa, kuten Australiassa (Sawer 2013).

Mediakuvat, jotka hyödyntävät käsitystä ”turhamaisesta naisellisyydestä” ja siihen liitettyjä kulttuurisia koodeja, kuten lakattuja kynsiä, trendikkäitä käsilaukkuja ja minihameita, pystyvät saattamaan maailman vaikutusvaltaisimmatkin naiset naurunalaisiksi. Myös naisellinen ruumiillisuus voi olla tällaisen viestin käyttövoimaa, kuten Angela Merkelin hiestä mären kainalot. 1990- ja 2000-lukujen kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa on lukuisia esimerkkejä sukupuolitavista mediarepresentaatiosta (Trimble 2007; van Acker 2003; Ross 2002; Devitt 1999; Norris

1997; Sreberny-Mohammidi & Ross 1996; Braden 1996; Kahn 1994).

Naiselliset vaatteet, asusteet ja esineet viittaavat myös uusiin sukupuolittuneisiin identiteetteihin, kuten jälkiteollisen kulutusyhteiskunnan kansalaisuuteen: ”ostan – siis olen (nainen)”. Rosalind Gillin (2007) mukaan naiskuluttaja on uusliberalismin ihannesubjekti. Tämä tulkinta poliittisesta sukupuolesta on uskottava. Silti toisia naisia innostaa enemmän kulutuskansalaisuutta kritisoiva toiminta, kuten kierrätystä suosiva elämäntapa. Markkinat osaavat kuitenkin yhdistää nämäkin vastakohtat ja tehdä sillä rahaa. Ehkäpä myös politiikan markkinat, joiden tasetta mittaa kannatus.

Edellä esitelty naispoliitikon muotokuva on kovin kaukana 1980- ja 1990-luvun vastaavasta, jossa naispoliitikot esitettiin ja monesti he itsekin pyrkivät esiintymään vaatimattomina ja ahkerina kansakunnan hyvinvoinnista huolehtivina äitikansalaisina (ks. Railo 2011). Sellaisia monet heistä varmaan olivatkin, sillä juuri naispoliitikot olivat rakentamassa naisystävällisen pohjoismaisen hyvinvointimallin selkärankana olleita universaaleja hyvinvointipalveluja (Anttonen, Henriksson & Nätkin 1994; Bergqvist, Kuusipalo & Styrkårsdóttir 1999). Naispoliitikkojen mediajulkisuus ei ole ollut vain kielteistä. Erityisesti nuorten ja nuorehkojen naispoliitikkojen saama myönteinen mediahuomio on tukenut naisedustuksen kasvua ja auttanut yksittäisiä naisia etenemään politiikan huipulle.

Politiikan osalta muutosta modernista teollisesta jälkiteolliseen yhteiskuntaan voi kuvata siirtymisenä puoluedemokratiasta yleisödemokratiaan, jota luonnehtii median merkityksen kasvu poliittisessa toiminnassa, kuten vaaleissa (Manin 1997; Borg & Paloheimo 2009, 14–15). Yleisödemokratia on ainakin Suomessa lisännyt nuorten naisten poliittista nostetta (Paloheimo 2007) ja samalla naisten poliittista edustusta. Sama 2000-luvun noste työnsi naisia myös huipulle, suurten puolueiden johtajiksi ja jopa pääministereiksi (Niemi 2014). Nyttemmin naisten poliittisen johtajuuden puolesta puhuvat työelämän uudet vaatimukset. Nykyajan työelämässä haluttua työvoimaa ovat tohkeissaan olevat nuoret naiset: ”Nykytyössä hillittömyys, innokkuus, yletön sosiaalisuus ja kaikille suuntautuva energisyys ovat toivottuja kvalifikaatioita” (Jokinen 2015, 32). Tämä pätee ehkä myös politiikassa. Hillittyjen ja harmaiden asiantuntijoiden sijaan tai ainakin rinnalle politiikkaan nousee värik-

käitä oman elämänsä asiantuntijoita, sosiaalisessa mediassa maineensa luoneita, intoa puhkuvia nuoria naisia.

Digiajan poliittista edustusta ja sykkivien affektien virtaa

Dahlerup ja Leyenaar (2013, 282) selittävät politiikan medioitumista sillä, että poliittisten puolueiden sijaan media toimii nyt kansalaisyhteiskunnan ja edustuksellisten elinten keskinäisen kommunikoinnin välineenä ja kenttänä. Tämä ei ole kaukaa haettu ajatus etenäkään, koska digitalisaation myötä laajentuneeseen hybridiin mediaympäristöön kuuluu myös sosiaalinen media. Puolueet ovat paljolti tyhjentyneet vanhoista, moderniin teollisen luokkayhteiskuntaan kiinnittyneistä tehtävistään ja etsivät uutta tarttumapintaa medioituneen yhteiskunnan uusista toimintakentistä. Tässä ovat toiset puolueet onnistuneetkin, kuten Perussuomalaiset (Niemi 2014). Millaisia mahdollisuuksia uuteen mediaympäristöön muodostunut poliittinen julkisuus sitten tarjoaa politiikassa toimiville tai sinne pyrkiville naisille?

Aikaisemmat teoriat politiikan medioitumisesta (Meyer 2002), joka viittaa traditionaalisen median (TV, radio, sanomalehdet) kasvaneeseen rooliin poliittisen politiikassa, eivät enää riitä kuvaamaan digitaalisen ajan poliittisen toiminnan muotoja. Näin siksi, että sosiaalisen median kasvanut käyttö arkisessa kommunikoinnissa on digitalisoituneen ja medioituneen yhteiskunnan indikaattori (Couldry & Hepp 2017). Somesta on tullut keskeinen areena myös poliittiselle toiminnalle ja poliittisen edustuksen näytöksille. Somessa poliitikot eivät vain voi, vaan heidän *täytyy* kertoa, mitä he ajattelevat, tuntevat ja tekevät seuraten yleisön eli mahdollisten kannattajien affektiivisia impulsseja ja virtauksia. Pelko, viha, ilo ovat niitä vahvimpia voimia, jotka tiivistyvät affektiivisessä poliittisessä kulttuurissa ja läsnäolon politiikassa (Rosanvallon 2013).

Läsnäolon politiikka viittaa poliitikkojen velvollisuuteen olla koko ajan läsnä kuuntelemassa kansalaisten huolia, mihin tietotekniikka on antanut välineet. Hybridissä mediaympäristössä sosiaalisesta mediasta, kuten Twitteristä, on tullut oleellinen osa poliittista julkisuutta, joka luo uudenlaisia, muuntuvia ja toisiaan risteäviä poliittisia yhteisöjä. Digiajan ”tee se itse” -poliitikot eivät välttämättä tarvitse puoluekoneiston tai vies-

tintätoimiston apua brändätäkseen itseään ja hankkiakseen kannatusta sosiaalisen median areenoilla.

Puhe diginatiiveista viestii syvästä kuilusta sukupolvien välillä, jossa nuoremmat opettavat vanhempiaan kuten maahanmuuttajaperheissä. Molemmissa on kysymys kahden erilaisen kulttuurin törmäyksestä. Myös suomalaisten poliitikkojen välillä on tällainen sukupolvikuilu. Nuoret poliitikot suhtautuvat eri tavoin niin mediaan kuin politiikkaan (Hakala 2011). Poliitikkojen nuoremmille sukupolville sosiaalinen media on poliittisen toiminnan keskeinen toimintakenttä. Tänä päivänä politiikasta ehkä kiinnostutaankin somessa samalla kun se tarjoaa välineitä ja areenoita vaikuttamiseen. Todennäköisesti suuri osa tulevaisuuden päättäjistä löytyykin tubettajien, tai bloggaajien joukosta. Vaikuttajamarkkinointi vetää puoleensa myös nuoria naisia, joiden ”yhden asian politiikka” kuorrutetaan yhteistyökumppaneiden mainoksilla.

Poliitikkojen odotetaan jatkuvasti reagoivan hektiseen päätöksentekoon samalla kun heidän on oltava empaattisia kuuntelijoita. Tämän luulisi kohentavan naispolitiikkojen asemaa. Pidetäänhän naisia kulttuurisesti miehiä empaattisempina etenkin ihmisten arkisten huoliin liittyvissä kysymyksissä. Arjen asiantuntemus on myös kysyttyä tieto-taitoa politiikan verkkojulkisuudessa. Sukupuolijaot ja -hierarkiat eivät kuitenkaan näytä väljentyneen – oikeastaan päinvastoin. Some-maailma on monella tavalla jakautunut sukupuolen mukaan, vaikka on myös kasvava määrä kaikille sukupuolille yhteisiä areenoita.

Pienen välähdyksen vallan sukupuolittavista liikkeistä antaa tutkimus, jossa analysoitiin poliittisen eliitin ja toimittajien Twitter -verkostoja (Ruoho & Kuusipalo 2018; Ruoho ym. 2014). Tuloksista selvisi, että sukupuolijaot ja hierarkiat eivät tasoitu ainakaan näissä Twitter-verkostoissa. Sosiaalisen median areenat näyttävät avoimilta ja sukupuolineutraaleilta, mutta ketä siellä oikeasti kuunnellaan, onkin jo toinen kysymys. Tutkimuksestamme selvisi, että vaikka poliitikoista ja toimittajista koostuvassa Twitter-eliitissä oli yhtä paljon naisia ja miehiä, naiset jäivät vähemmistöön, kun tarkasteltiin Twitter-eliitin eniten seuraamia eli suosituimpia Twitter-tilejä. Vuonna 2013 kerätyssä aineistossa poliitikkojen, toimittajien ja heidän seurattaviensa kymmenen seuratuimman henkilön

listaan mahtui vain kolme naista. Toisin sanottuna, miehiä seurataan eli kuunnellaan enemmän kuin naisia.

Johtopäätöksenä voi todeta, että vaikka digiajan poliittisen edustuksen käytännöt ja kohteet muuttuvat, olemassa olevat valtarakenteet näyttävät säilyvän. Tietotekniikan luomat uudet mahdollisuudet avoimempaan ja läpinäkyvämpään yhteiskunnalliseen keskusteluun ja poliittisen julkisuuteen eivät automaattisesti muuta yhteiskuntaa demokraattisemmaksi. Oikeastaan päin vastoin, sillä nämä uudet viestintävälineet ovat omalta osaltaan suuntaamassa ja ohjaamassa myös julkista keskustelua. Toiset sosiaalisen median areenat houkuttelevat erityisesti naiskansalaisia ja toiset mieskansalaisia. Myös ikä-, luokka- ja muut sosiaaliset erot lohkouttavat digitaalisia verkostoja ja yhteisöjä. Näin ollen poliittisen edustuksen naisia syrjivä ja toiseuttava sukupuolisegregaatio säilyy myös medioituneessa yhteiskunnassa, jos sen ei tunnisteta ja tunnusteta olevan este demokratian toteutumiselle.

Lähteet

- Anttonen, Anneli, Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.) (1994). *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino.
- Bergqvist, Christina, Kuusipalo, Jaana & Styrkársdóttir, Auður (1999). The Debate on Childcare Policies. Teoksessa Christina Bergqvist, Anette Borchorst, Ann-Dorte Christensen, Viveca Ramstedt-Silén, Nina C. Raaum & Auður Styrkársdóttir (toim.) *Equal Democracies? Gender and Politics in the Nordic Countries*. Nordic Council of Ministers. Oslo: Scandinavian University Press, 137–157.
- Braden, Maria (1996). *Women politicians and the media*. Lexington: University of Kentucky Press.
- Couldry, Nick & Hepp, Andreas (2017). *The Mediated Construction of Reality*. Cambridge: Polity.
- Dahlerup, Drude (1988). From a small to a large minority. Women in Scandinavian Politics. *Scandinavian Political Studies*, 11(4), 275–298.
- Dahlerup, Drude & Leyenaar Monique (2013). *Breaking Male Dominance in Old Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix (2003). *A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia*. Lontoo: Continuum.
- Devitt, James (1999). *Framing gender on the campaign trail. Women's executive*

- leadership and the press*. A report for the Women's Leadership Fund.
- Gill, Rosalind (2007). Postfeminist media culture. Elements of sensibility. *European Journal of Cultural Studies*, 10(2), 147–166.
- Haavio-Mannila, Elina (toim.) (1983). *Keskeneräinen kansanvalta. Naiset Pohjoismaiden politiikassa*. Oslo: Pohjoismaiden ministerineuvosto.
- Hakala, Salli (2011). Notkistuva politiikka. Teoksessa Kantola, Anu (toim.) *Hetken hallitsijat. Julkinen elämä notkeassa yhteiskunnassa*. Helsinki: Gaudeamus, 89–114.
- Holli, Anne Maria & Wass, Hanna (2009). Sukupuoli ja äänestäminen. Teoksessa Sami Borg & Heikki Paloheimo (toim.) *Vaalit yleisdemokratiassa. Eduskuntavaalitutkimus 2007*. Tampere: Tampere University Press, 126–148.
- IDEA. Gender Quotas Database. <https://www.idea.int/data-tools/data/gender-quotas/quotas>. Viitattu 20.4.2018.
- Jokinen, Eeva (2017). Sote-seikan sukupuoli. Teoksessa Teppo Eskelinen, Hannele Harjunen, Helena Hirvonen & Eeva Jokinen (toim.) *Tehostamistalous*. SoPhi: Jyväskylä, 52–74.
- Jokinen, Eeva (2015). Tohkeisuus. Teoksessa Eeva Jokinen & J. Venäläinen (toim.) *Prekarisaatio ja affekti*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 118. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä, 31–51.
- Kahn, Kim Fridkin (1994). The distorted mirror: Press coverage of women candidates for statewide office. *Journal of Politics*, 56(1), 154–173.
- Keränen, Marja (toim.) (1992). *Gender and Politics in Finland*. Aldershot: Avebury.
- Koivunen, Anu (2011). Jyrki Kataisen kyyneleet: sukupuoli, valta ja tunnepolitiikka. Teoksessa Anu Koivunen & Mikko Lehtonen (toim.) *Kuinka meitä kutsutaan? Kulttuuriset merkityskamppailut nyky-Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 219–237.
- Kuusipalo, Jaana (2000). Sukupuolen rooli kampanjoinnissa. Teoksessa Pekka Isotalus & Eeva Aarnio (toim.) *Presidentti 2000. Mistä vaalit on tehty?* Jyväskylä: SoPhi, 41–62.
- Kuusipalo, Jaana (2007) Presidenttipelin sukupuolittuminen. Teoksessa Pekka Isotalus & Sami Borg (toim.) *Presidentinvaalit 2006*. Helsinki: WSOY, 98–114.
- Kuusipalo, Jaana (2011). *Sukupuolittunut poliittinen edustus Suomessa*. Acta Universitatis Tamperensis 1614. Tampere: Tampere University Press.
- Lombardo, Emanuela & Meier, Petra (2014). *The Symbolic Representation of Gender. A Discursive Approach*. Farnham: Ashgate.
- Lovenduski, Joni (toim.) (2005). *State Feminism and Political Representation*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Manin, Bernard (1997). *The Principles of Representative Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meyer, Thomas ja Hinchman, Lew (2002). *Media Democracy. How the Media Colonize Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Naisten äänioikeus 110 vuotta <https://www.eduskunta.fi/FI/tietoaeduskunnasta/kirjasto/aineistot/yhteiskunta/historia/naisten-aanioikeus-110-vuotta/Sivut/naiset-kansanedustajina.aspx>. Viitattu 20.4.2018.
- Niemi, Mari K. (2014). *Kaksi tietä huipulle. Media ja puoluejohtajuus Suomessa naisten noususta populismin aaltoon*. Turun yliopiston julkaisuja. Universitatis Turkuensis. Sarja - ser. C osa - tom. 385. Turku: Scripta Lingua Fennica Edita.
- Nieminen, Jiri (2010). Hegemoninen maskuliinisuus Suomen poliittisessa järjestelmässä ja politiikan tutkimuksessa – eli Alexander Stubbin seikkailut kontrolliyhteiskunnassa. *Politiikka*, 23(1), 31–42.
- Nieminen, Jiri (2013) *Hegemonisesta maskuliinisuudesta miesten moneuteen*. Acta Electronica Universitatis Tampereensis 1306. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Norris, Pippa (toim.) (1997) *Women, Media and Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Paloheimo, Heikki (2007). Eduskuntavaalit 1907–2003. Teoksessa Anne Ollila & Heikki Paloheimo *Kansanedustajan työ ja arki*. Suomen eduskunta 100 vuotta, osa 5. Helsinki: Edita, 174–369.
- Pitkin, Hanna F. (1967). *The Concept of Representation*. Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press.
- Railo, Erkka (2011). *Henkilökohtainen on poliittista. Neuvottelu politiikan sukupuolittuneesta työnjaosta Annan julkaisemissa poliitikkojen henkilökuviissa vuosina 1975–2005*. Turun yliopiston julkaisuja. Annales Universitatis Turkuensis. Sarja - ser. C osa - tom. C 310. Turku: Scripta Lingua Fennica Edita.
- Rosanvallon, Pierre (2013). *Demokraattinen oikeutus. Puolueettomuus, refleksiivisyys, läbeisyys*. Tampere: Vastapaino.
- Ross, Karen (2002). *Women, Politics, Media: Uneasy Relations in Comparative Perspective*. Cresskill, NJ: Hampton Press.
- Ruoho, Iris, Kuusipalo, Jaana, Vainikka, Eliisa & Huhtamäki, Jukka (2014). *Twitter politics – democracy, representation and equality in the new online public spheres of politics* http://www.uta.fi/cmt/en/research/comet/projects/democracy_political_representation/index/ABSTRACT%20Tviittien%20politiikkaa%20ENG%2021.4.2015.pdf. Viitattu 20.4.2018.
- Ruoho, Iris & Kuusipalo, J. (2018). Läsnaolon valtaa: Poliitiikan ja median eliittiverkostot Twitterissä. Teoksessa Pekka Isotalus, Jari Jussila & Janne Matikainen (toim.) *Twitter viestintänä. Ilmiöt ja verkostot*. Tampere: Vastapaino, 51–65.

- Sawer, Marian (2013). Misogyny and misrepresentation: Women in Australian parliaments. *Political Science*, 65(1), 105–117.
- Scott, Joan Wallach (1999). *Gender and the Politics of History*. Revised Edition. New York: Columbia University Press.
- Sreberny-Mohammidi, Annabelle & Ross, Karen (1996). Women MP's and the media: Representing the body politic. *Parliamentary Affairs. A Journal of Comparative Politics*, 49(1), 103–115.
- Trimble, Linda (2007). Gender, Political Leadership and Media Visibility: Global and Mail Coverage of Conservative Party of Canada Leadership Contests. *Canadian Journal of Political Science*, 40(4), 969–992.
- van Acker, Elizabeth (2003). Media Representations of Women Politicians in Australia and New Zealand: High Expectations, Hostility or Stardom. *Policy and Society*, 22(1), 116–136.
- Urrio, Eeva (2011). Deleuze ja feministinen ajattelu. *Naistutkimus*, 4, 42–46.

Valtio-opin professorinaiset

Kokemuksia ja ajatuksia tulevasta

Marjukka Weide

Marja Keränen on edelläkävijä: hän kuuluu Suomen yliopistojen ensimmäiseen sukupolveen valtio-opin professorin tehtävään nimitettyjä naisia. Väitöskirjassaan politiikan tutkimuksen ja sukupuolen tutkimuksen suhteesta Marja teki näkyväksi valtio-opin tieteenalan suuret haasteet naisten inklusiivissa (Keränen 1993). Oman työuransa aikana hän on ollut muuttamassa tätä epäkohtaa. Siksi on erityisen merkityksellistä, että Marja nimitettiin valtio-opin professoriksi Jyväskylän yliopistoon 1.1.2013 alkaen. Hän oli jo tätä ennen hoitanut professuuria 2003–2008 ja 2010–2012. Jäädessään eläkkeelle keväällä 2018 hän oli ensimmäinen valtio-opin professorin tehtävästä emeritoitunut nainen Suomessa sitten 1970-luvun.

Tätä artikkelia varten kysyin viideltä Suomessa valtio-opin (4) tai sukupuolentutkimuksen (1) professoreina vakinaisessa tehtävässä toimivalta naiselta heidän ajatuksiaan valtio-opin ja sukupuolen suhteesta.¹

1 Haastattelut tehtiin tammi–maaliskuussa 2018 ja niiden kesto vaihteli vajaasta tunnista noin puoleentoista. Haastatteluissa yhdistelin temaattisen ja avoimen haastattelun piirteitä (Payne & Payne 2004, 132). Informoin haastateltuja siitä, että he saattavat olla tunnistettavissa tekstistä. Heillä on myös ollut mahdollisuus kommentoida artikkeleita. Sydämellinen kiitos haastatelluille!

Mitä merkitystä sukupuolella on tieteessä ja työyhteisöissä? Muuttuuko tuo merkitys? Onko tasa-arvo saavutettu, saavutettavissa vai saavuttamattomissa? Haastatteluisia puhuu moniääninen ryhmä professoreja, joiden tutkimusaiheet ja asiantuntijuuden osa-alueet sekä työyhteisöt poikkeavat toisistaan. Omista lähtökohdistaan he pitävät hieman eri asioita olennaisina luvun teemalle. Tekstissä yritän tuoda esille paitsi yhdistäviä teki-
jöitä, myös tämän moninaisuuden.²

2010-luku: Miesprofessorien hegemonia päättyy

Valtio-opin tieteenala institutionalisoitui Suomessa 1920-luvun kuluessa, kun Helsingin yliopistoon perustetun oppituolin haltijaksi nimitettiin Karl Brotherus ja tämä alkoi antaa opetusta (Berndtson 1995, 75). Ensimmäisen neljännesvuosisadan ajan professoreina toimi pieni joukko miehiä. Vuonna 1948 Svenska handelshögskolan nimitti ensimmäisenä Pohjoismaissa historian ja valtio-opin professorin virkaan naisen, Lolo Krusius-Ahrenbergin (von Bergmann-Winberg 2011). Krusius-Ahrenbergin merkitystä aikansa valtio-opille Suomessa on luonnehdittu merkittäväksi esimerkiksi kansainvälisten yhteyksien rakentamisen ja tieteellisen keskustelun uudistamisen suhteen (mt.). Hän muun muassa toimi Valtiotieteellisen yhdistyksen puheenjohtajana vuosina 1952–1954 (Paakkunainen 1985, 287).

Lolo Krusius-Ahrenbergin jäätyä eläkkeelle 1973 palattiin liki neljäksikymmeneksi vuodeksi tilanteeseen, jossa kaikki vakinaisessa virassa toimivista valtio-opin professoreista olivat miehiä. Vuonna 2012 Helsingin ja Turun yliopistot nimittivät Anne Maria Hollin ja Maija Setälän toistaiseksi voimassa oleviin valtio-opin professuureihin. Seuraavana vuonna nimitettiin Marjan lisäksi myös Tampereen yliopistossa vastaavaan tehtävään Kaisa Herne. Vuonna 2017 Helsingin yliopiston valtiooppiin nimitettiin Åsa von Schoultz. Poliitiikan tutkimuksen yliopistollisista yksiköistä kolmessa, Åbo Akademiassa, Lapin yliopistossa ja Svenska social- och kommunalhögskolanissa (HY), tieteenalan kaikki (ainut tai molemmat) professorit olivat kirjoitushetkellä (keväällä 2018) miehiä;

2 Kiitän Alfred Kordelinin säätiötä työskentelyapurahasta lukuvuodelle 2017–2018, jonka aikana tämä teksti on kirjoitettu.

Jyväskylän yliopisto liittyi tähän joukkoon Marja Keräsen eläkkeelle jäämisen jälkeen. Ensimmäinen sukupolvi naisia Suomen yliopistojen valtio-opin professorin vakinaisissa tehtävissä on siis kuitenkin vakiinnuttanut asemansa 2010-luvulla.³ Miksi siinä kesti niin kauan, kun valtio-opin opiskelijoista jo pitkään noin puolet – tai yli – on ollut naisia?⁴

”Mitäs me professorit”

Väitöskirjansa loppupuolella Marja analysoi lyhyesti Lolo Krusius-Ahrenbergin tekstejä ja niiden kohtaamaa kritiikkiä, jossa Krusius-Ahrenberg esitettiin stereotyyppisen naiskäsitteen valossa (Keränen 1993, 218–221). Luvussa viitataan myös videohaastatteluun, jossa Krusius-Ahrenbergiltä kysyttiin, millaista oli toimia naisena miesvaltaisessa tiedeympäristössä. Tämä vastasi sen olleen vaikeaa – näkyviin tehtäviin eivät (ainakaan yli 35-vuotiaat) naiset kelvanneet (mt., 221). Eräs tätä tekstiä varten haastateltu professori muistelee tilannetta omina perustutkinto- ja jatko-opintovuosinaan:

Naisia ei oikeastaan värvätty jatko-opiskelijoiksi. (...) Helsingissä [valtio-opista] väitteli ensimmäinen naispuolinen henkilö vuonna 1989, Hilikka Summa. (...) Ja kun mä väittelin (...) taisin olla kahdeksas. (...) Meitä ei rohkaistu.

Yliopistoissa johtavassa asemassa olevien (miesten) käsitys naisista soveltumattomiksi professorin arvovaltaiseen asemaan, tai sitä uravaiheina edeltäviinkään tehtäviin, lienee yksi syy vuosikymmeniä jatkuneeseen naisprofessorittomaan jaksoon (ks. Savigny 2014; Kantola 2015). Näitä käsityksiä ei myöskään päästy haastamaan ja hakijoita arvioimaan kovin usein, kuten osa haastatelluista huomautti. Virkoihin/tehtäviin nimitetyt hoitavat niitä usein eläkkeelle jäämiseen saakka, ja professuu-

3 Naisprofessorien määrä Suomen yliopistoissa ylipäätään on edelleen vain noin 30 %, ja naisprofessorin euro vastaa 95,8 senttiä (Professoriliitto 2017).

4 Helsingin yliopistossa valtio-opin opiskelijoista enemmistö on ollut naisia vuodesta 1990 (Kantola 2005).

reihin valittiin vuosien varrella miehiä, joilla oli nimitettäessä vielä pitkä työura edessään (ks. Ellonen 2008, hakutermi ”valtio-opin prof”).

Kolmantena näkökulmana voi pohtia, millaisia esteitä valtiotieteilijänaisten meritoitumisen tiellä on ollut. Esimerkiksi miestutkijoiden keskinäisten verkostojen tiedetään vaikuttavan naisten kannalta epäedullisesti julkaisemisessa (Bagilhole & Goode 2001). Johanna Kantola toteutti vuonna 2004 Helsingin yliopiston valtio-opin laitoksella tasa-arvohankkeen, jonka aineisto muodostui tilasto- ja asiakirjalähteiden lisäksi niin perustutkinto-opiskelijoiden, jatko-opiskelijoiden kuin henkilökunnan haastatteluista ja kirjeistä (Kantola 2005). Hankkeessa tuli ääneen sanotuksi esimerkiksi tapa sopia (myöhempiä hakuja silmällä pitäen meritoivat) sijaisuudet ja virantäytöt pienessä mieskollegojen piirissä, jossa opetus oli määrittynyt ”miesten työksi”.⁵ Myös ohjaukseen liittyvät sosiaaliset käytännöt suosivat jatko-opiskelijamiehiä. Useita epäkohtia dokumentoimalla ja – tulosten selvittyä – myös epäasiallista vastustusta kohdanneen selvitystyön jälkeen laadittiin tasa-arvosuunnitelma, joka vaikutti muun muassa siihen, että sijaisuuksia alettiin avata useammin avoimeen hakuun (Kantola 2015). Vuosina 2010–2011 tiedekunnan tasolla toteutettu tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusselvitys kuitenkin viittasi siihen, että asiat eivät olleet vielä puolen vuosikymmenen kuluessa juurikaan parantuneet (Valkeapää 2011; Kantola 2015).

Yliopiston tutkiva ja opettava yhteisö muodostuu monenlaisista tehtävistä, ja tätä tekstiä varten tehdyissä haastatteluissa käsiteltiin myös muiden kuin professorien merkitystä tasa-arvoisten työ- ja tiedeyhteisöjen muotoutumiselle.⁶ Professuureihin kuitenkin kytkeytyy paljon niin muodollista kuin symbolisista hierarkioista juontuvaa valtaa. Eräs haastatelluista kertoi muutoksista sosiaalisessa asemassaan yliopistolla:

5 Eräs haastatelluista muisteli, että tavan mukaan tutkimusvapaalle lähtevä professori, tai muussa virassa toiminut ihminen (useimmiten mies), sai melko vapaasti itse päättää sijaisensa.

6 Artikkelin kapea fokuointi vakinaiisiin professoreihin on käytännön rajoitusten sanelema, eikä sen tarkoituksena ole sivuuttaa muissa tehtävissä ja sijaisuuksissa toimivien panosta valtio-opin kehittämisessä ja avoimemaksi tekemisessä.

[M]uutos [suhteessa feministisen tutkimuksen vähättelyyn] tapahtui sen jälkeen kun mut oli valittu professoriksi. Sen jälkeen feministisestä tutkimuksesta tuli ainakin mun kohdalla ihan hyväksyttyä. (...) Tämä kertoo todella aika paljon tästä yhteisöstä, kuinka hirveän professori-valtainen ja hierarkkinen se on. (...) [J]otkut ihmiset, jotka oli vuosikymmeniä katsoneet mua pitkin nenää (...) yhtäkkiä ne sitten poukkaa jossain konferensseissa [tervehtimään]: (...) 'Mitäs me professorit!'

Naiset politiikan tutkimuksen tekijöinä ja tutkimuskohteena

Muistan semmoisen [tilanteen], kun olin (...) menossa (...) johonkin ensimmäiseen kongressiin. Ja tämä on triviaalilla tavalla konkreettinen [esimerkki], mutta on kuitenkin. Että mä mietin, että mitä nainen pitää päällään sellaisessa tilanteessa. Koska ei mulla ollut mitään muita esimerkkejä kuin miehiä pukuineen.

Eri sukupuoliin identifioituvien ihmisten professorina toimimisen tärkeyttä voi lähestyä professorien merkittävän valta-aseman vuoksi osin samojen argumenttien kautta, jotka Anne Phillips (1995) kokosi läsnäolon politiikan käsitteen alle. Läsnäolon politiikalla Phillips viittaa marginalisoitujen ihmisten deskriptiivisen edustuksen sisällölliseen ja yhteiskunnalliseen merkityksellisyyteen. Koko yliopistoyhteisö hyötyy laadukkaamman keskustelun ja päätöksenteon muodossa monimuotoisesta professorikunnasta. Sillä on myös symbolinen merkitys aiemmin syrjittyjen ryhmien tunnustamisessa tasavertaisiksi (ks myös Mansbridge 1999). Kaikki haastatellut professorit kuvasivat alalla heitä ennen ja samanaikaisesti heidän kanssaan toimineita naisia merkityksellisiksi omalle kiinnittymiselleen valtio-oppiin: ”On kiritetty ja sitten myös tuettu toinen toisiamme”. Marjalla oli jo 1980-luvulla keskeinen rooli politiikantutkijanaisten keskuudessa: hän muun muassa veti Helsingin yliopiston valtio-opissa ensimmäisenä sukupuoli ja politiikka -kurseja ja feminististä lukupiiriä. Feministiseen politiikan tutkimukseen suuntautuneille akateemisen yhteisön tarjosi myös valtakunnallinen ja monitieteinen naistutkimusverkosto. Haastatellut painottivat oman sukupuolensa merkitystä erityisesti opiskelijoille tieteenalasta välittyvien käsitysten sekä tutkijoihin identifioitumisen näkökulmista.

Sukupuolta politiikan tutkimuksen kohteena käsiteltiin kolmessa haastattelussa. Yksi haastateltu kuvasi jättäneensä naisten osallistumista käsittelevät kysymyksenasettelut aiemmin sivuun omissa hankkeissaan, koska tiesi ”sukupuolettomien” kysymyksenasettelujen tulevan oman tutkimusalansa yhteisössä paremmin vastaanotetuiksi. Sittemmin yritys lähestyä sukupuolentutkimuksen tiedeyhteisöä ei ollut onnistunut toivotusti, mutta sukupuoleen liittyvät tutkimuskysymykset olivat joka tapauksessa alkaneet kiinnostaa häntä nyt enemmän. Saavutettu asema mahdollistaa suuremman vapauden asettaa oma tutkimusagenda.

Toinen haastateltu taas arvioi, että tutkimus naisten osallistumisesta muodollisissa instituutioissa olisi ollut hyväksyttävämpi aihe kuin esimerkiksi naisliikkeet – ja erityisesti feminismit. Tutkijan feminismit aiheutti työyhteisössä 1990-luvulla jopa kammaa, joka myöhemmin oluttuopin äärellä haluttiin tunnustaa. Helsingin laitoksella tehdystä tasa-arvoselvityksessä tätä negatiivista suhtautumista feministiseen tutkimukseen kuvattiin muun muassa termein ”miesten valtio-oppi, feministien harhaoppi” (Kantola 2005).

Sukupuolen ja politiikan tutkimus on nyttemmin vakiintunut kansainväliseksi tutkimusalaksi, jolla on oma konferenssi, lehdet ja kirjasarjat (ks. Celis ym. 2013). Suomen valtio-opissa tämä tutkimusyhteisö muodostaa ensisijaisen viiter ryhmän vielä melko harvoille. Alaa voi olla vaikea lähestyä väitöskirjavaiheessa, jos siihen ei ole tarjolla johdatusta perustutkinto-opinnoissa. Eräs haastateltu kuvasi tilannetta pintatason ja syvätason erona: Poliitiikan tutkijoiden keskuudessa on nykyisin paremmin kuin ennen valmiutta ymmärtää sukupuolen merkitystä, mutta sukupuolesta kiinnostuneet tutkijat ovat osin nuorempaa sukupolvea ja prekaareissa asemassa yliopistolla. Sukupuoleen liittyvien näkökulmien perustavanlaatuisen sisällyttäminen esimerkiksi peruskursseihin tai opetukseen yleensä on vielä puutteellista. Edelleenkin kaikissa valtio-opin opetusta antavissa yksiköissä ei tarjota edes valinnaista opetusta sukupuolen ja politiikan kysymyksistä: ”Kovasti ehdotin (...) kollegoille että me voitaisiin vähän järjestää sukupuolinäkökulmaakin tähän opetukseen, (...) vaikka dosenttiopetusta, mutta ei se oikein ottanut tulta.”

Työyhteisöjen dynamiikat

[E]hkä hiukan on ollut orpo olo (...) kun on ollut ainoana naisena siellä (...). Vaikka on ollut ihan hyvässä asemassa siinä yhteisössä. (...) Kyllä varmaan meininki olisi asiallisempaa jos olisi vähän monipuolisempi työpaikka (...). Niin ihmiset joutuisivat vähän miettimään enemmän, mitä päästävät suustansa. (...) Ehkä yliopistomaailmassa siedetään kaikenlaista käytöstä enemmän kuin monissa muissa työpaikoissa.

Valtio-opin laitokset ja nyttemmin oppiaineet ovat olleet, ja ovat edelleen, erittäin miesvaltaisia työpaikkoja. Yhdessä suurimmista valtio-opin yksiköistä, Helsingissä, keväällä 2018 alle 30 % vakinaisiin tehtäviin nimitetyistä oli naisia, vaikka tällä hetkellä heitä, helsinkiläisen haastattelun mukaan, onkin enemmän kuin koskaan. Miesvaltaisuutta ja sen näkymistä miestapaisten käytäntöjen yleisyytenä ei sinänsä kukaan haastatelluista kieltänyt, mutta heidän puheensa osallisuudesta työyhteisössä vaihteli. Kokemus akateemisesta toimintaympäristöstä ja omasta urakehityksestä tuntui olevan myönteisempi niillä haastatelluilla, joiden tutkimusaiheet ja metodit edustavat politiikan tutkimuksen valtavirtaa. Joissain tilanteissa nimenomaisesti sukupuoleen liittyvät työyhteisöasiat lienevät jääneen pitkään jatkuneen huonon työilmapiiriin varjoon, tai yksittäisen kollegan seksistiseen käytökseen liittyviä ongelmia ei ole mielletty koko työyhteisön ongelmaksi.

Omista nykyisistä ja entisistä työyhteisöistä puhuminen erityisesti kontekstissa, jossa anonymiteettiä ei voida taata, voi olla sosiaalisesti riskialtista (ks. Savigny 2014). Professorin aseman itsenäisyys ja vapaus akateemisessa kulttuurissa kuitenkin teki mahdolliseksi kysyä tekemissäni haastatteluissa myös koetusta tai havaitusta syrjinnästä. Vastaukset hajautuivat jatkumolle, jossa joku totesi itse tullessa aina asiallisesti kohdatuksi ja painotti syrjintää ”varmasti olemassa olevana”, mutta omasta työelämän kokemuksesta melko irrallisena asiana, kun taas jotkut kertoivat itse kokemastaan syrjinnästä sekä todistamastaan räikeästäkin stereotyyppisten roolien paineesta ja verbaalisesta seksuaalisesta ahdistelusta työyhteisössä. Tälle välille asettui haastattelu, jossa rakentui itsereflektiivinen tarina osin ambivalentista ja muuttuvasta suhteesta sukupuoleen liittyviin kysymyksiin:

Puhetapaan kuului sellainen selvä miehisuus, karkeus (...) En välittänyt. En loukkaantunut. (...) Sain juhlassa kuulla, että 'niin niin, eivät naiset osaa tehdä tiedettä'. (...) [O]lin juuri esittänyt osan väitöskirjasta ja saanut kehuja (...) tältä kyseiseltä henkilöltä, joka sitten tokaisi näin. Niin kyllähän se ärsytti.

Työyhteisöt vaikuttavat yksilöön. Yksi haastatelluista kertoi omakseen sellaista miestapaisuutta, että tiesi olevansa ”hyvä jätkä”, toinen taas koki jossain määrin vieraantuneensa muiden tutkijanaisten kollegiaalis-sosiaalisista suhteista. Eräs haastateltu kertoi esimerkin, jossa hänelle tuli toisen naiskollegan kanssa puhe väitöstutkijamiehestä, jonka he yksissä tuumin totesivat harvinaisen hyvännäköiseksi. ”Sitten me katsottiin toisiimme ja mä sanoin: Hei näin me ei kyllä voida tehdä. Tämä on ihan samaa kuin mitä äijät on tehneet kaikki nämä vuodet. Me käytäydytään ihan kuin ne. Se ei käy.” (...) Niin ei tämän päivän maailmassa toimita.” Haastatteluissa tavoiteltavan arvoisiksi piirtyivät ”monenlaisten ihmisten” muodostamat työyhteisöt, joihin kuuluu myös naisia. Viimeisenä haastateltu professori summasi: ”Tasa-arvoinen työpaikka on houkutteleva työpaikka.”

Instituutiot ja käytännöt

[M]itä kauemmin olen ollut alalla, sitä enemmän olen alkanut ajatella ja huomata... Kun olen miettinyt (...) että [urani] on mennyt aika hyvin (...) niin olen huomannut, että kaikilla kuitenkin ei. (...) Siinä mielestäni näkyy selvästi, että naiset, useammin kuin miehet, jäävät pois.

Haastatellut olivat yhtä mieltä, että naisten asema yliopistoissa ja valtiopuolueissa on parantunut viime vuosina. Samanaikaisesti haastatelluista välittyi pohdinta, miten useampi politiikantutkijanaainen voisi jäädä yliopistolle. Optimistisesti tulevaisuuteen suhtautuneiden haastateltujen ajatuksissa naisten määrän valtiopuolueissa tutkijoina ja vakinaisissa tehtävissä odotettiin edelleen nousevan, työyhteisöjen kehittyvän monimuotoisemmiksi ja tasavertaisemmiksi. Nykyiset naisten ”hallussa” olevat

professuurit ymmärrettiin merkiksi tällaisesta kokonaisvaltaisesta, joskin hitaahkosta muutosprosessista, jossa tehtäviin nimitetyt naiset omalla syrjimättömällä ja sukupuoleen liittyvistä kysymyksistä tietoisella toiminnallaan osaltaan tuottavat muutosta. Naisten toimiminen erilaisissa akateemisissa luottamustehtävissä ja esimerkiksi oppiainevastaavana nähtiin myös tärkeäksi tunnustukseksi. Pari haastateltua tosin totesi, että työlläät mutta vähän meritoivat vastuutehtävät oppiaineissa saattavat myös kertyä naisille, mitä ei voi pitää tasa-arvoistumisena (ks. Peterson 2015).

Muutosuskoa edusti erityisesti tarina työpaikkakulttuurista, jossa arkinen seksismi oli pitkään normalisoitunutta ja hyväksyttyä (ks. myös Savigny 2014). Tälle ”jätkäkulttuurille” povattiin sukupolvenvaihdoksen tuomaa loppua aivan lähitulevaisuudessa. Haastateltu kuvasi illallisia, joiden aikana muun muassa kerrottiin seksistisiä vitsejä. Kertojien kanssa naurettiin, mutta ehkä naurettiin vähän myös heille. ”Sanoin ihan suoraan, että ’antakaa mennä nyt vaan, sillä nämä on viimeiset juhlat, kun kuulen noita juttuja. Kun te ette enää ole täällä, tällaista ei tapahdu.’ (...) Näen aivan selvän muutoksen siinä, miten käyttäydymme toisiamme kohtaan, ja miten puhumme toistemme kanssa työpaikalla.”

Vaikka naisena työyhteisössä toimiminen vaikutti liki kaikista haastatelluista normaalistuneen ajan mittaan, kaikkien yleiset tulevaisuudenäkymät eivät olleet varauksettoman optimistiset: ”Ottaen huomioon, että kuinka vähän ihmiset (...) pohtivat näitä sukupuoliaspekteja (...) yliopistopolitiikkaa tai (...) rakenteita kehittäessä. Tai sitten niitä ei koskaan evaluoida. Asioita vaan tapahtuu, ja sitten yhtenä päivänä ollaankin jossain [tilanteessa], että ’kuinkas meillä on täällä näin vähän naisia valittuna.’” Toinen haastateltu muistutti ”peruskysymysten” olevan edelleen tärkeitä: ”Mitä asiantuntemusta arvostetaan? Kuka on politiikantutkija? (...) Kenen kirjoja käytetään opetuksessa, mitä kurseja tarjotaan? Kuka saa opettaa? Työpaikkakulttuuri on ehdottomasti isoin [asia].”

Kysyin haastatelluilta, minkä asioiden muuttamisen he näkisivät keskeisiksi naisten aseman ja urien kohentamiseksi yliopistolla. Erityisesti kolme asiaa nostettiin esille: perheiden huomioiminen ja perhevapaauudistus, yliopiston omissa rakenteissa ja rahoittavien tahojen organisaatioissa tapahtuva tasa-arvotyö – mukaan lukien tehtävien täytöt – sekä hyvät ohjaussuhteet ja verkostot.

Erityisesti kaksi haastateltua nosti perhevapaisten tasaamisen vanhem-

pien välillä keskeiseksi naistutkijoiden urien kannalta. Poissaolo työstä nähtiin riskinä jäädä ”aika paljon jälkeen” oman tieteenalan kehityksestä sekä katkona julkaisemiseen uravaiheessa, jossa juuri julkaisujen tuottaminen olisi keskeistä. Eräs haastateltu huomautti verkostojen luomisen vaikeutuvan, jos ei pysty matkustamaan aktiivisesti, kun taas toinen painotti kekseliäitä käytännön ratkaisuja liikkuvuuden mahdollistamiseksi myös lapsiperheellisille. Kommentoitiin myös, että perhevapaat tulee arvioinneissa ottaa yksiselitteisesti siten huomioon, että tarkastellaan ainoastaan aktiivista tutkimusuraa. Näin perhevapaan ei *suoraan* pitäisi tuottaa arvioitavalle heikompa asemaa suhteessa muihin. Esimerkiksi tenure track -arvioinneissa tällaiset käytännöt eivät kuitenkaan liene vielä sitovia ja vakiintuneita.

Vaikeuttaa, että tutkijoina on keskimääräistä enemmän naisia, joilla ei ole lapsia (ks. myös Mason & Goulden 2004). Tätä jotkut haastatellut pitivät erityisesti valitettavana asiantilana, johon olisi hyvä puuttua – mutta toisaalta ilmiöön suhtauduttiin joissain kohdin miltei työnkuvan väistämättömänä sivuvaikutuksena. Haastatteluissa tulivat esille diskurssi tutkijantyöstä erityisenä tehtävänä (ks. Gumpport 1990; Weber 2009), jonka kovassa kilpailussa menestyminen muualta työelämästä tutuilla kehyksillä on liki mahdotonta (ks. Mills & Berg 2010), sekä vastadiskurssi, jossa vaaditaan työn järjestämistä perheystävällisesti myös yliopistolla (esim. Bradley 2008). Pari haastateltua huomautti, pohjautuen kokemuksiinsa Ruotsista, että tutkijamiesten ja -isien aktiivinen osallisuus perheystävällisten käytäntöjen vaatimisessa ja juurruttamisessa on keskeistä.

Tasa-arvoa edistävästä akateemisista rakenteista tuli mainituksi Suomen Akatemian pyrkimys tukea naisten tutkijanuria ja tasa-arvoa tutkimusyhteisöissä (ks. Suomen Akatemia 2016). Yliopistojen käytäntöjen ja sääntöjen jatkuva analysointi intersektionaalisesta⁷ näkökulmasta koettiin tärkeäksi, mutta myös haastavaksi: ”[se on] valtio-opin tutkijoiden kohdalla todella outo juttu – että ihmiset eivät ole sen verran reflektiivisiä,

7 Sukupuolentutkimuksessa yleinen lähestymistapa, jossa tarkastellaan sukupuolen, iän, luokan, etnisen taustan, ja muiden, kussakin kontekstissa olennaisten taustatekijöiden samanaikaista vaikutusta, joka tuottaa erilaisia sosiaalisia positioita ja valta-asetelmia esimerkiksi naisten välille (Phoenix and Pattynama 2006; Crenshaw 1991).

että seuraisivat, mitä heidän (...) akateemisessa ympäristössään tapahtuu, ja pystyisivät analysoimaan niitä rakenteita samalla tavalla, kuin ne pystyy jotain muuta tuolla 'kaukana', 'yhteiskunnassa'." Sama haastateltu pohti myös epätasa-arvoa tuottavien mekanismien muuttumista sekä sitä, voiko professorin tehtävässä joutua niin kauas osasta yliopistoyhteisöä, etteivät esimerkiksi opiskelijoiden viestit uusista epäkohdista enää kantaudu omiin korviin.

Yliopistohallinnon viimeaikaisten uudistuksien suhteen haastatellut näkivät naisten kannalta sekä myönteisiä että kielteisiä kehityskulkuja. Pohdittiin, onko rekrytointien muuttuminen joustavammaksi edullista naisille, vai johtaako se läpinäkyvyyden puutteeseen ja piiloon jäävään syrjintään (kriitikistä ks. myös Kantola 2015). Yksi haastateltu arvioi, että yliopiston perinteinen tapa nostaa vakinaisissa opetus- ja tutkimustehtävissä olevia ihmisiä hallinnollisiin johtotehtäviin, joita nämä saattavat hoitaa osin jopa vastentahtoisesti, ei aina tuota ammattimaista ja henkilöstön kannalta hyvää hallintoa. Siksi tutkimusyhteisölle ulkopuolisen johdon lisääminen yliopistolla saattaa olla yhdenvertaisuuden ja työilmapiirin kannalta myönteistä. Vastakkainen näkökulma tuli esille kokemuksessa, että hallinnon keskittämisen yhteydessä oman yksikön piirissä kehitetyt sukupuolisensitiiviset käytännöt olivat osin vesittyneet: "Se [tasa-arvotyö] käynnistyi laitostasolla, mutta sittenhän laitokset lakkautettiin, ja siirryttiin tiedekuntatasolle. Se veti pohjan pois siltä hyvin alkaneelta työltä. Ja sitten piti uudelleen alkaa tehdä [samaa työtä] tiedekuntatasolla." Käyttöön oli esimerkiksi tullut "yli vuoden" -periaate sijaisuuksien avaamisessa avoimeen hakuun, kun yksikössä aiemmin oli pyritty soveltamaan "yli puolen vuoden" -periaatetta. Hallinnon etäännyminen tutkivasta ja opettavasta henkilökunnasta tuottaa siis erilaisia vaikutuksia, joita pitäisi pystyä arvioimaan monipuolisesti ja tasaisin väliajoin (ks. myös Holli tässä julkaisussa).

Arvioinneilla nimittäin voi olla vaikutusta. Helsinkiläinen haastateltu muisteli yli kymmenen vuoden takaista tasa-arvoselvitystä: "[Se] aiheutti mieshenkilökunnassa sellaisen identiteettikriisin, että selvästi joutuivat miettimään, että onko näin kuin selvitys esittää, että miesjatko-opiskelijat ovat suotuisammassa asemassa [siten että heille useammin ehdotetaan, että] 'sinähän voisit opettaa täällä tuntiopettajana' tai 'tule meidän kirja-projektiin'". Väitöskirjaohjaajien inklusiivinen, kannustava ja asiallinen

työskentelytapa koettiin äärimmäisen tärkeäksi (ks. myös Pietiläinen ym. 2018, 63–64). Kaikki haastatellut kiittivät omia ohjaajiaan erinomaisesta tuesta. Yksi näistä haastateltujen kiitoksista koskee Marja Kerästä – itse vielä opinnäytteeni ääreltä yhdyn siihen kiitokseen.

Lähteet

- Bagilhole, Barbara & Goode, Jackie (2001). The Contradiction of the Myth of Individual Merit, and the Reality of a Patriarchal Support System in Academic Careers: A Feminist Investigation. *European Journal of Women's Studies*, 8(2), 161–180.
- Berndtson, Erkki (1995). *Politiikka tieteenä. Johdatus valtio-opilliseen ajatteluun*. Helsinki: Valtionhallinnon kehittämiskeskus.
- Bradley, Desi (2008). Gender, Contingent Labor, and Our Virtual Bodies. *Workplace: A Journal for Academic Labor*, 15, 93–102.
- Celis, Karen, Kantola, Johanna, Waylen, Georgina & Weldon, Laurel S. (2013). Introduction: Gender and Politics: A Gendered World, a Gendered Discipline. Teoksessa Georgina Waylen, Karen Celis, Johanna Kantola and S. Laurel Weldon (toim.) *The Oxford Handbook of Gender and Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Crenshaw, Kimberle (1991). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241–1299.
- Ellonen, Leena (toim.) (2008). *Suomen professorit 1640–2007*. CD-ROM. Helsinki: Professoriliitto.
- Gumport, Patricia J. (1990). Feminist Scholarship as a Vocation. *Higher Education*, 20(3), 231–243.
- Kantola, Johanna (2005). *Mykät, kuurot ja kadotetut. Sukupuolten välinen tasa-arvo Helsingin yliopiston valtio-opin laitoksella*. Acta politica 29. Helsinki: Helsingin yliopisto, yleisen valtio-opin laitos.
- Kantola, Johanna (2015). Political Science as a Gendered Discipline in Finland. *European Political Science*, 14(2), 79–86.
- Keränen, Marja (1993). *Modern Political Science and Gender. A Debate between the Deaf and the Mute*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Mansbridge, Jane (1999). Should Blacks Represent Blacks and Women Represent Women? A Contingent “Yes”. *The Journal of Politics*, 61(3), 628–657.
- Mason, Mary Ann & Goulden, Marc (2004). Marriage and Baby Blues: Redefining Gender Equity in the Academy. *The Annals of the American Academy*

- of *Political and Social Science*, 596(1), 86–103.
- Mills, David & Berg, Mette Louise (2010). Gender, disembodiment and vocation: Exploring the unmentionables of British academic life. *Critique of Anthropology*, 30(4), 331–353.
- Paakkunainen, Kari (1985). *Demokratia, tiede, kansanvalistus. Valtiotieteellisen yhdistyksen intellektuaalihistoriaa 1935–1985*. Helsinki: Valtiotieteellinen yhdistys.
- Payne, Geoff & Payne, Judy (2004). *Key Concepts in Social Research*. London: SAGE.
- Peterson, Helen (2015). Is managing academics “women’s work”? Exploring the glass cliff in higher education management. *Educational Management Administration & Leadership*, 44(1), 112–127.
- Phillips, Anne (1995). *The Politics of Presence. The Political Representation of Gender, Ethnicity and Race*. Oxford: Clarendon Press.
- Phoenix, Ann & Pattynama, Pamela (2006). *Intersectionality*. Sage Publications London, Thousand Oaks and New Delhi.
- Pietiläinen, Marjut, Viitasalo, Niina, Lipiäinen, Liudmila, Ojala, Satu, Leinonen, Minna, Otonkorpi-Lehtoranta, Katri, Jokinen, Esa, Korvajärvi, Päivi & Nätti, Jouko (2018). *Työssä koettu syrjintä ja myöhempi työura*. Loppuraportti: Työsuojelurahaston tutkimushanke 2015–2017, Työraportteja 97/2018. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Professoriliitto (2017). *Palkkaselvitykset 2016*. Helsinki: Professoriliitto.
- Savigny, Heather (2014). Women, know your limits: cultural sexism in academia. *Gender and Education* 26(7), 794–809.
- Suomen Akatemia (2016). *Suomen Akatemian tasa-arvosuunnitelma*. Voimassa 1.1.2017–31.12.2018.
- Valkeapää, Annukka (toim.) (2011). *Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusselvitys 2010–2011*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Weber, Max (2009). *Tiede ja politiikka. Kutsumus ja ammatti*. Tampere: Vastapaino.
- von Bergmann-Winberg, Marie-Louise (2011). *Krusius-Ahrenberg, Lolo*. *Studia Biographica* 4. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Stoppi naisten tutkijanuralle heti kättelyssä?

Graduarvostelun sukupuolivääritymä Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin oppiaineessa

Anne Maria Holli

Vuonna 2002 julkistettiin toistaiseksi ainoan nais- ja sukupuolentutkimuksen valtakunnallisen arvioinnin loppuraportti (Academy of Finland 2002). Yleinen valtio-oppi nostettiin siinä esiin erityisen huolestuttavana tieteenalana: politiikan tutkimuksessa sukupuoliaspekteja käsitteleviä väitöskirjoja oli muihin aloihin verrattuna äärimmäisen vähän (2 kpl). Pohtiessaan ilmiön syitä arvioijat viittasivat johtopäätöksissä toiseen näistä harvinaisuuksista, silloisen dosentti Marja Keräsen väitöskirjaan *Modern Political Science and Gender: A Debate between the Deaf and the Mute* (1993):

The subject matter of her thesis – the genderedness of political science with a focus on Finland – could hardly be more fit (...) for to call attention to the problem evidently still prevailing. She approaches the critical situation as a strategic non-debate, not as a voluntary conspiracy by men, but as a changeable default value in the discursive formation of the discipline. The critical force of her thesis hits the discipline of political science in Finland more strongly today than at the time of its writing. (Academy of Finland 2002, 76.)

Keränen oli väitöskirjassaan nostanut esiin ne moninaiset tavat, joilla suomalainen valtio-oppi oli sukupuolittunut ”miehiseksi” ja sulkenut naiset ja naisisen ulkopuolelleen. Sukupuolittamisen tavat eivät koskeneet ainoastaan tutkittavien ilmiöiden hyväksyttävyyttä tutkimuskohteiksi, vaan ne myös määrittivät naisten ja miesten paikkaa ja osallisuutta valtio-opin tutkimuksessa, opetuksessa ja opiskelussa. Esimerkiksi naisten osuus väitelleistä, tutkijoista ja valtio-opin laitosten henkilökunnasta alkoi muuttua merkittävämmiin vasta 2000-luvulla. Lolo Krusius-Ahrenbergin (professorina Hankenilla 1948–72) jälkeen seuraavat naiset politiikan tutkimuksessa valittiin professuureihin Suomessa vasta vuonna 2012.

Sukupuolittamisen vaikutukset läpäisivät jatko-opiskelijaksi tai ammattitutkijaksi rekrytoitumisen ohella myös ne tavat, joilla nais- ja miesopiskelijat kohdattiin ja heitä arvioitiin opintojen kuluessa joko ”näppärinä neiteinä” tai ”nuorina tutkijoina”¹. Valtio-opille ominaisen sukupuolittamisen asenteelliset, opiskelijan näkökulmasta hyvin konkreettisetkin vaikutukset olivat Helsingin yliopistossa nähtävissä selvästi vielä 2000-luvun alussa: naispuoliset opiskelijat eivät esimerkiksi saaneet korkeimpia arvosanoja graduista samassa suhteessa kuin miespuoliset (Kantola 2005).

Onko tilanne muuttunut Kantolan vuonna 2005 julkaistun selviytyksen jälkeen mitenkään? Vieläkö valtio-opin miehiseksi määritetty luonne ja siihen liittyvät sukupuolistereotyytiat näkyvät vääristyminä graduarvosteluissa? Tarkastelen tätä kysymystä määrällisten tietojen valossa Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin tieteenalalla vuosina 2005–2017 ja kysyn: Kohdellaanko nais- ja miesopiskelijoita tasapuolisesti pro gradu -tutkielmien arvostelussa? Entä onko arvostelun sukupuolilibias² muuttunut ajan saatossa mitenkään?³

1 Termit viittaavat Onikin ja Seppäsen (1989) artikkelin otsakkeeseen ja samalla keskeiseen tulokseen.

2 Sukupuolibiaksella viitataan sukupuoleen liittyviin käsityksiin, asenteisiin ja ennakkoluuloihin, jotka tuottavat epäoikeudenmukaisia seurannaisvaikutuksia naisten ja miesten olosuhteissa ja kohtelussa. Käsitteelle ei ole vakiintunut hyvää yksiselitteistä suomenkielistä vastinetta, joten käytän artikkelissa kontekstista riippuen joko termejä sukupuolilibias, sukupuolivääristymä tai -vinouma tai sukupuolta koskeviin asenteisiin ja stereotyyppioihin liittyviä termejä.

3 Kiitän Liisa Tainiota, Erkki Berndtsonia sekä kirjan toimittajia kommentista tämän artikkelin ensimmäiseen versioon.

Tarkastelun aineistot koostuvat Helsingin valtiotieteellisessä tiedekunnassa ja yleisen valtio-opin oppiaineessa kerätyistä kyseistä aikaväliä koskevista tiedoista. Enemmistö niistä kerättiin joko osana oppiainetta tai tiedekuntaa koskevia tasa-arvoselvityksiä (Kantola 2005, N=747; Valkeapää ym. 2011, koko tiedekunta N=1910, yleinen valtio-oppi N=375) tai oppiaineessa toimineen tasa-arvotyöryhmän aloitteesta (graduaineisto 2012, N=450). Lisäksi allekirjoittanut keräsi syksyllä 2017 oppiainevastaavan ominaisuudessa vuosia 2014–17 koskevat tiedot graduarvosteluista oppiaineen sisäistä evaluointia varten (graduaineisto 2017, N=228).

Graduarvostelun käytännöt ja sukupuolen vaikutus arvosanaan

Pro gradu -tutkielma on opiskelijalle maisteriopintojen päätepiste. Se on myös opiskelu-uran suurin yksittäinen voimanponnistus, jossa opiskelija osoittaa, miten kykenee itsenäisesti ratkomaan ongelmia tieteen antamin välinein ja kaiken siihen asti oppimansa pohjalta. Opiskelijoilla itsellään tapaa olla hieman virheellinen käsitys graduarvosanan merkityksestä työelämässä. Useimmiten sille ei panna lainkaan sellaista painoa kuin muille rekrytointiin liittyville kriteereille (sopiva pääaine tai aineyhdistelmä, aiempi työkokemus, henkilön muut ansiot), vaan se, että ylipäätään on saanut maisterin tutkinnon suoritetuksi, riittää.

Sitä vastoin tutkijaksi ja tiedeyhteisön jäseneksi rekrytoitumisessa graduarvosanalla on ratkaiseva rooli: esimerkiksi Helsingin valtio-opissa jatko-opiskelu-oikeutta hakevalta edellytetään ennakkokriteerinä vähintään magnan arvosanaa gradusta. Sitä korkeamman arvosanan saaneita usein jopa rohkaistaan hakeutumaan jatko-opintoihin. Tästä näkökulmasta graduarvostelu ja sen mahdolliset eriarvoistavat käytännöt – myös sukupuolinäkökulmasta – asettavat eräänlaisen kynnyksen, jonka avulla vuohet erotetaan lampaista ja osa opiskelijoista potentiaalisiksi tutkijoiksi erotuksena muista.

Graduarvostelua säätelee joukko muodollisia ja virallisia, mutta myös epävirallisia normeja ja kriteereitä. Muodolliset kriteerit koostuvat yliopisto- tai tiedekuntatason ohjeistuksista eri arvosanoille. Epäviralli-

semman tason normeja taas voidaan laatia esimerkiksi oppiainetasolla kirjallisesti tai niitä koskien muotoutuu ajan saatossa institutionalisointeja ”hiljaisia” käytäntöjä. Erityisesti viimeksi mainitut antavat tilaa myös sellaisille epävirallisille käytännöille, jotka voivat yksittäisten töiden tai joidenkin ihmisryhmien töiden arvioinnin kannalta muodostua pulmallisiksi. Arvostetaanko oppiaineessa teoreettisia vai empiirisiä töitä? Määrällisiä vai laadullisia menetelmiä? Onko oppiaineessa vahva ymmärrys siitä, mitkä aiheet ja ongelmat ”kuuluvat” valtio-opin kenttään ja ydinalueisiin ja miten suhtaudutaan näiden ”ulkopuolelle” sijoittuviin tutkimuksiin?

Myös opettajien ja ohjaajien omat mieltymykset ja tutkimusaiheet saattavat määrittää tätä kriteerien kenttää vahvasti. Opettajien käsitykset sukupuolesta ja nais- ja miesopiskelijoista potentiaalisina tieteen tekijöinä ja tutkijoina ovat erityisesti aiempina vuosikymmeninä värittäneet myös Suomessa vahvasti arviointia opiskelijan työn tuloksista ja ansioista (ks. esim. Onikki & Seppänen 1989). Tutkimus onkin todennut, että opiskelijan sukupuoli, etninen alkuperä ja mm. vammaisuus, ”pärstäkerroin” (ns. *halo-effect*) sekä opettajan kokeneisuus ja selkeästi asetettujen arviointikriteerien olemassaolo/puuttuminen vaikuttavat nykyäänkin opiskelijan arvosanaan silloin, kun on kysymys subjektiivista arviointia edellyttävästä arvostelusta. Koulutusasteella ei ole merkitystä: samat seikat vaikuttavat niin peruskoulun kuin yliopistopetuksenkin tulosten arviointiin (Malouff & Torstensson 2016; ks. myös esim. Bradley 1984).

Suomessa pro gradu -tutkielmien arvosanoja ja sukupuolen vaikutusta niihin on tutkittu hyvin vähän ja satunnaisesti. Outoa tarkastelujen vähyys on semminkin, kun seurantaan olisi vahvoja normatiivisia perusteita myös olemassa olevan oikeuden näkökulmasta. Tasa-arvolaisissa (L 609/1986) on vuodesta 2005 alkaen ollut erityinen säännös oppilaitosten ja koulutusta antavien tahojen velvollisuudesta huolehtia siitä, että naisilla ja miehillä on samat mahdollisuudet koulutukseen ja ammatilliseen kehitykseen (5 §). Lain 8 b §:ssä todetaan lisäksi:

...menettelyä on pidettävä tässä laissa kiellettyinä syrjintänä, jos henkilö asetetaan opiskelijavalinnoissa, opetusta järjestettäessä, *opintosuo-*

ritusten arvioinnissa tai oppilaitoksen tai yhteisön muussa varsinaisessa toiminnassa sukupuolen perusteella muita epäedullisempaan asemaan... (Kursivointi AMH:n).

1980–90-luvun taitteessa gradujen arvosanojen sukupuolittuneisuudesta syntyi ensimmäistä kertaa keskustelua, kun Naistutkimus-lehti julkaisi lyhyen katsauksen (Onikki & Seppänen 1989) aihetta laadullisesti kartoittaneesta pro gradu -tutkielmasta. Tekijät olivat tarkastelleet suomen kielen pro gradu -tutkielmien lausuntoja 1950–60-luvun taitteessa ja raportoivat paitsi arvosanaeroista myös tavoista, joilla (ainoastaan miespuolisten) arvioijien näkemykset naisten ja miesten kyvykkyydestä tutkimuksen tekemiseen heijastuivat lausuntoihin. Kirjoitus innoitti muutamia yliopisto-opettajia (Eskola 1991; Luostarinen 1991; Nummenmaa 1990) tarkastelemaan oman oppiaineensa sen hetkistä tilannetta sukupuolinäkökulmasta. Kaikki osoittivat (ks. myös Kantola 2005; Holli 2011; Holm 2013; Kääpä 1997 myöhemmistä selvityksistä), että miehet saivat keskimäärin naisia korkeampia graduarvosanoja. Sukupuolten ero on erityisen selvä aivan korkeimpien arvosanojen suhteen.

1980–1990-luvun taitteen jälkeen aihetta koskevat tarkastelut Suomessa ovat mitä ilmeisimmin jääneet harvoin yliopistojen sisäisiin tasa-arvoselvityksiin (joita ei ole tähän kirjoitukseen systemaattisesti kartoitettu; ks. kuitenkin Kantola 2005; Holli 2011) ja muutama graduun (Holm 2013; Kääpä 1997). Sanni Holm (2013) totesi tilastotieteen tutkielmassaan koko Helsingin yliopistoa koskien miesopiskelijoiden saavan korkeampia arvosanoja kuin naispuolisten. Kolmen korkeimman arvosanan suhteen sukupuolten ero oli tilastollisesti merkitsevä (mt., 27). Tutkimus osoitti myös, että tiedekuntien välillä oli suuria eroja arvosanaskaaloissa sekä siinä, saivatko miehet vai naiset korkeampia arvosanoja enemmän kuin vastakkaisen sukupuolen edustajat vai eikö sukupuoliero ollut. Korkeampia arvosanoja koko yliopiston tasolla selittivät myös tekijän nuori ikä (vrt. Holli 2011), nopea valmistusaika sekä ylioppilastutkintotausta (verrattuna muihin, esimerkiksi Avoimen yliopiston väylään).

Helsingin yliopiston valtio-opissa kullekin tutkielmalle on ainakin 1970-luvulta saakka määrätty tiedekunnassa tieteenalan oppiainevastaa-

van ehdotuksesta kaksi tarkastajaa. Ensimmäinen tarkastaja, joka laatii myös lausunnon pohjan, on riippumaton: hän ei ole toiminut työn ohjaajana eikä ole ollut työn kanssa tekemisissä muutoinkaan. Toinen tarkastaja on (miltei aina) työn ohjaaja: se professori, joka on vetänyt opiskelijan graduseminaaria ja ohjannut opiskelijan työtä myös henkilökohtaisesti. Toisen tarkastajan vakiintunut rooli tarkastusprosessissa valtio-opissa on ollut lähinnä ”peesata” ensimmäistä tarkastajaa (ja olla vaikuttamatta epäasiallisin tavoin tämän riippumattomaan arvioon työn laadusta) sekä toimia myös laadunvarmistuksena ensimmäisen tarkastajan arviointiprosessille. Mikäli toisen tarkastajan/ohjaajan näkemys työn ansioista ja puutteista poikkeaa päätarkastajan näkemyksistä, näistä eriväisistä näkemyksistä keskustellaan tarkastajien kesken prosessin aikana pyrkimyksenä kumpaakin tyydyttävä konsensus tai kompromissi arvosanasta. Mikäli erimielisyydet arvosanasta ovat perustavia eikä kompromissia tarkastajien välillä synny, tarkastajat voivat jättää eriväiset lausunnot tiedekunnalle. Tällöin tutkielmalle määrätään uudet kaksi riippumatonta tarkastajaa.

Politiikan tutkijana – sekä ohjaajana, tarkastajana ja viime vuosina myös oppiainevastaavana toimineena – on mahdotonta olla ollut huomaamatta ja pohtimatta niitä rakenteellisia ”pelin politiikan” paikkoja, joita arvostelun prosesseissa ja yhtälöissä syntyy. Peesaako toinen tarkastaja (ohjaaja) oikeasti ensimmäistä tarkastajaa vai vaikuttaako hän näkemyksillään ensimmäisen tarkastajan työhön jo lähtökohtaisesti – tietoisesti tai tiedostamattaan? Ennakoiko esimerkiksi väliaikaista lehtoraatin viransijaisuutta hoitava päätarkastaja jo lausuntoehdotuksellaan vahvoja mielipiteitä ja mieltymyksiä omaavan vakiprofessorin näkemyksiä (jonka hyvántahtoisuudesta myös oma ura oppiaineessa voi olla riippuvainen) ”palkitseamalla” tämän oppilaita – ja näin samalla korottamalla vakiprofessorin mainetta erinomaisena ohjaajana? Entä oppiainevastaava ja tämän vaikutukset: jakaako hän työt arpomalla tarkastajille vai onko oppiaineessa olemassa jotkut tietyt vakiintuneet jakoperiaatteet? Miten oppiainevastaava ratkaisee esimerkiksi omien opiskelijoidensa arvostelemisen: valikoiko hän joidenkin töiden arvioijiksi henkilöt, joiden tiedetään arvostavan juuri sovelletun kaltaisia aiheita ja lähestymistapoja? Keiden työt menevät kollegiaalisesti kyllä tiedetyille, joko alhaista arvosalinjaa suosiville tai ”kiltimmille” arvioijille?

Nämä graduarvioinnin rakenteet ja vallan (väärin)käytön paikat olisivat sinällään kiinnostavia tutkimuskohteita akateemisen työn näkökulmasta. Opiskelijanäkökulmasta ja koulutuksen tasavertaisuuden takaamiseksi olennaisempaa on kuitenkin saada tutkittua tietoa olemassa olevasta tilanteesta ja sen oikeuden- tai epäoikeudenmukaisuudesta. Vai kuttaako opiskelijan sukupuoli (tai muut henkilöön liittyvät syyt) gradusta annettuun arvosanaan?

Graduarvostelun sukupuolivääristymä Helsingin yliopiston valtio-opissa 2000-luvulla

Huoli naisopiskelijoiden epäoikeudenmukaisesta kohtelusta graduarvosanojen suhteen nousi esille Helsingin yliopistossa vuonna 2005, kun ensimmäinen valtio-opin oppiainetta koskeva tasa-arvoselvitys (Kantola 2005; 2007) julkaistiin. Tutkimuksen tekijä oli laadullisten aineistojen ohella tarkastellut graduarvosanojen jakaumia sukupuolen mukaan vuosien 1990 ja 2003 välillä. Kantola totesi tuloksenaan, että miespuoliset opiskelijat olivat kyseisellä ajanjaksolla saaneet kolme kertaa useammin korkeimpia arvosanoja (eximia tai laudatur) kuin naispuoliset. Miehistä sen oli saanut 9 %, naisista vain 3 %. Ero oli tilastollisesti merkitsevä ($p < 0,05$).⁴ (Mt. 38; ks. kuvio 1.)

Tämä ja raportin muut huomiot naisia syrjivistä käytännöistä johtivat oppiainekohtaisen tasa-arvotyöryhmän perustamiseen ja valtio-opin laitosta koskevan tasa-arvosuunnitelman laatimiseen. Oppiainekohtainen institutionalisoitu tasa-arvotyö kuitenkin pysähtyi vuoden 2010 yliopistouudistuksen jälkeen, kun myös valtiotieteellisen tiedekunnan laitosrakenne muuttui eikä uudella ”suurlaitoksella” asetettu enää vastaavia tasa-arvorakenteita.

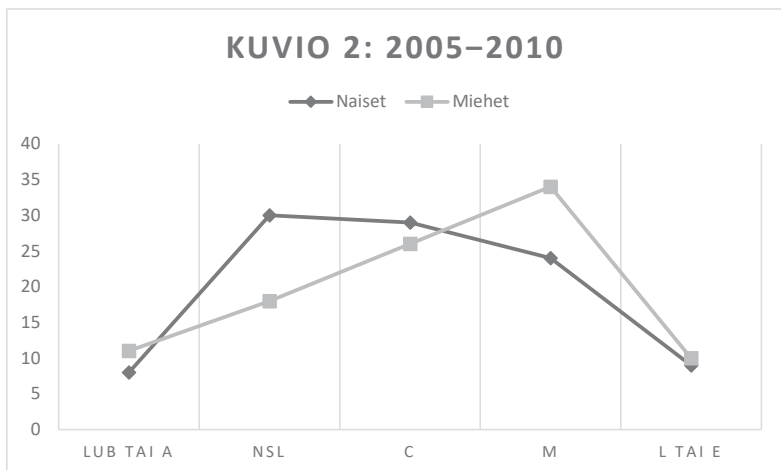
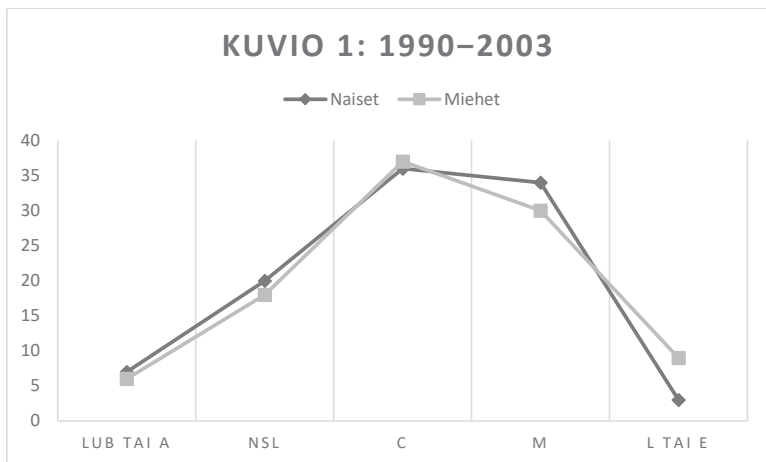
Tiedekunnan aktiivisten feministien ansiosta valtiotieteellinen tiedekunta sai kuitenkin vuosikymmenen vaihtuessa yliopiston tasa-arvotoumikunnalta määrärahan tiedekuntaa koskevan tasa-arvoselvityksen teke-

4 Kiinnostavaa kylläkin, Jyväskylän yliopiston valtio-opissa naisten ja miesten arvosanoissa ei ollut 1990-luvulla vastaavaa sukupuolieroja kuin Helsingissä (ks. Käpä 1997, 86 sekä liite 18).

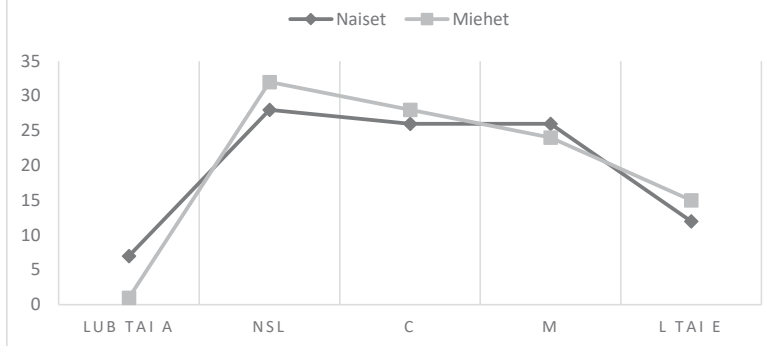
mistä varten. Siinä kartoitettiin sukupuolten tasa-arvon tilannetta koko tiedekunnassa, mukaan lukien perusopiskelijoiden kokema syrjintä ja heidän saamansa graduarvosanat vuosina 2005–10. Yleistä valtio-oppia koskevat tulokset olivat jälleen karua luettavaa. Valtio-opissa oli tiedekunnan muihin oppiaineisiin verrattuna alhaisin skaala annetuissa graduarvosanoissa. Keskiarvoja tarkasteltaessa huomattiin myös, että valtio-opin politiikan tutkimuksen linjalla⁵ oli suurin ero naisten ja miesten graduarvosanoissa (naiset 3,85, miehet 4,54; ks. kuvion 4 selite laskutavasta) – sen sijaan hallinnon ja organisaatioiden tutkimuksen linjalla sekä maailmanpolitiikassa vastaavaa eroa ei ollut (Holli 2011, 23; Valkeapää ym. 2011, 50). Poliitiikan linjalla arvosanojen jakaumassa oli myös suurehko mutta tilastollisesti ei-merkitsevä ero naisten ja miesten arvosanoissa: miesopiskelijoista 54 % oli saanut magnan tai sitä korkeamman arvosanan gradustaan, naisista 35 % (Valkeapää ym. 2011, 50). Raportin merkittäviä huomioita oli myös havainto siitä, että yleisesti ottaen tiedekunnassa korkeimpia arvosanoja saivat nuoret miehet, alhaisimpia vanhemmat naiset. Kaikissa ikäryhmissä naiset saivat alempia arvosanoja kuin miehet.

5 Helsingissä oli 1970-luvun lopusta alkaen syksyyn 2017 kolme erikoistumisuntausta: politiikan linja, hallinnon ja organisaatioiden tutkimuksen sekä maailmanpolitiikan tutkimuksen linja (näiden nimikkeet tosin vaihtelivat vuosikymmenien mittaan).

Kuviot 1-3: Graduarvosanojen jakauma opiskelijan sukupuolen mukaan Helsingin yleisessä valtio-opissa 1990–2003, 2005–2012 ja 2014–17

KUVIO 3: 2014–17

Myös Holm (2013) tutki valtiotieteellisen tiedekunnan arvosanoja tilastotieteen pro gradu -tutkielmassaan käyttäen samoja valtiotieteellistä tiedekuntaa koskevia 2005–2010 aineistoja kuin itse tekemässäni selvityksessä (Holli 2011), mutta hienostuneemmilla tilastollisilla menetelmillä. Valtio-opin sukupuolivaikutusten kohdalla Holm sai hieman risti-riitaisia tuloksia. Fisherin eksaktilla testillä tarkasteltuna hän ei havainnut sukupuolella ja arvosanalla yhteyttä missään valtiotieteellisen tiedekunnan oppiaineessa, joskin mm. valtio-opin politiikan tutkimuksen linja oli hyvin lähellä korjatun merkitsevyyden rajaa. Fisherin yhdistetyllä testillä tarkasteltuna Holm taas havaitsi, että opiskelijan sukupuolella näytti olevan yhteys arvosanaan nimenomaan valtio-opin politiikan tutkimuksen linjalla.

Valtio-opin oppiaineen osalta tarina graduarvosanoista sai jatkoa vuonna 2012, kun oppiaineessa vielä tuolloin toiminut tasa-arvotyöryhmä pyysi allekirjoittanutta selvittämään, oliko tilanne oppiaineessa parantunut sukupuoliväeristymän osalta mitenkään edellisen (Valkeapää ym. 2011) selvityksen jälkeen. Aineisto koostui sillä kertaa vuosien 2009–12 (vuoden alku) graduarvosanoista. WebOodista saatu anonymisoitu arvosana-aineisto sisälsi myös muita taustatietoja opiskelijoista, muun muassa iän, opintojen keston, kansallisuuden, äidinkielen

sekä taustatiedon siitä, oliko opiskelija suorittanut kandidaatintutkintonsa ruotsinkielisessä Social- ja kommunalhögskolanissa (Soc&kom).

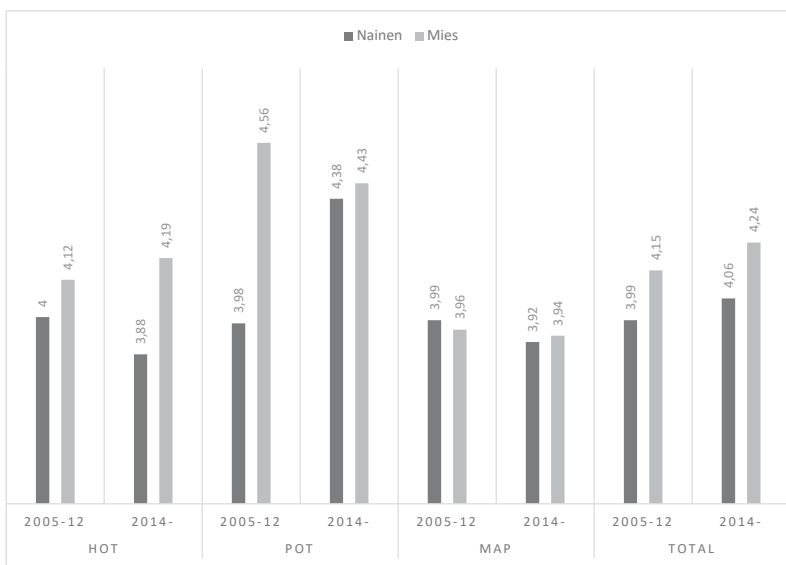
Vuosien 2009–12 osalta havaittiin, että politiikan tutkimuksen linja erosi edelleen muista, hallinnon ja organisaatioiden tutkimuksen ja maailmanpolitiikan linjoista: siellä naispuoliset opiskelijat saivat edelleen heikompia arvosanoja kuin miespuoliset. Ero ei kuitenkaan ollut enää – päinvastoin kuin vielä vuosien 2005–2008 kohdalla (tuloksia ei raportoida tässä) – tilastollisesti merkitsevä. Regressioanalyysit osoittivat lisäksi, että politiikan tutkimuksen linjalla keskeinen vaikuttava tekijä alhaisempiin arvosanoihin (iän ohella) oli opiskelijan tausta Social- ja kommunalhögskolanissa (melkein merkitsevä, $p < 0,10$). Sen opiskelijat voivat jatkaa maisteriksi valtiotieteellisessä tiedekunnassa. Oppiaineessa hieman harmittavastikin huokaistiin havainnon myötä helpotuksesta: aiempi sukupuolibias oli poistunut. Soc&kom-taustaan liittyviä alempia graduarvosanoja näytettiin sen sijaan opettajien keskuudessa pidettävän ”luonnollisina”. Käsityksen taustalla oli se seikka, että Soc&komiin on huomattavasti helpompaa päästä opiskelemaan kuin valtiotieteelliseen tiedekuntaan. Arvosanaeron ymmärrettiin näin johtuvan erilaisesta opiskelija-aineksestä ja arveltiin, että sille ei myöskään tarvitse oppiaineessa tehdä mitään eikä se edellytä jatkotoimenpiteitä esimerkiksi tehostetun graduohjauksen muodossa.

Uusin seurantatieto Helsingin valtio-opin graduarvosanoista kerättiin syksyllä 2017 koskien vuosien 2014–17 (syyskuu) välillä valmistuneita opiskelijoita ja graduja. Päinvastoin kuin vuonna 2012, aineisto ei nyt sisältänyt opiskelijasta muita taustatietoja, koska se kerättiin manuaalisesti tiedekunnan pöytäkirjojen liitteistä. Sen sijaan aineistoon lisättiin uusia muuttujia: tiedot työn ohjaajasta ja tarkastajista. Pyrkimyksenä oli evaluoida sitä, onko valtio-opin opettajien arvosanakäytännöissä suuria eroja ja vaikuttaako ensimmäisen tarkastajan valinta opiskelijan saamaan arvosanaan. Samalla aineistosta analysoitiin myös sukupuolen vaikutus arvosanaan ja tarkistettiin potentiaaliset yksittäisten ohjaajien ja tarkastajien jompaakumpaa sukupuolta syrjivät tai suosivat käytännöt.

Opiskelijan sukupuolella ei vuonna 2017 ollut enää vaikutusta arvosanaan millään valtio-opin linjalla. Myöskään yksittäiset opettajat eivät arvioineet nais- ja miesopiskelijoiden graduja eri skaalalla (tilastollisesti merkitsevällä tasolla). Koko oppiaineessa miesopiskelijat saivat vuo-

sina 2014–2017 keskimäärin edelleen hieman korkeampia arvosanoja (miehet 4,24; naiset 4,06), mutta ero menee satunnaisvaihtelun tiliin. Poliitiikan tutkimuksen linjalla nais- ja miesopiskelijoiden gradujen keskiarvot olivat nyt samat, niin kuin myös maailmanpolitiikan linjalla (ks. kuvio 4). Sen sijaan sukupuoli-ero graduarvosanoissa oli hieman kasvanut hallinnon ja organisaatioiden tutkimuksen linjalla (miehet: 4,19; naiset 3,88). Ero ei ole tilastollisesti merkitsevä. Asiaa tullaan seuraamaan jatkossakin mahdollisten korjausta vaativien ongelmien havaitsemiseksi.

Kuvio 4: Naisten ja miesten graduarvosanojen keskiarvot 2005–12 ja 2014–17 linjoittain sekä yhteensä Helsingin valtio-opissa

Selite: Latinalaiset arvosanat on muunnettu numeroarvoiksi skaalalla 1–7 niin, että 1 vastaa approbaturia ja 7 laudaturia. Keskiarvoissa yleisimmin esiintyvä 4 vastaa siis cum laudea, 3 non sineä ja 5 magna. Lyhenteet viittaavat valtio-opin kolmeen linjaan Helsingissä: HOT=hallinnon ja organisaatioiden tutkimus; POT=politiikan tutkimus; ja MAP= maailmanpolitiikan tutkimus.

Selvityksen keskeiset havainnot liittyivät kuitenkin muihin seikkoihin kuin sukupuoleen. Yhtäältä graduarvosanat olivat parantuneet oppiaineessa sitten vuoden 2012. Tämä selittyi sillä, että nimenomaan poliittikan tutkimuksen linjalla joko gradut ja/tai niille annetut arvosanat olivat parantuneet. Arvosanat olivat nyt noin puoli arvosanaa korkeammat kuin muilla linjoilla, mikä vaikutti koko oppiaineen keskiarvoon. Toinen päähavainto liittyi tarkastajien toimintaan. Pääsääntöisesti ensimmäisen tarkastajan henkilö ei vaikuttanut opiskelijan saamaan arvosanaan, joten arvostelua oppiaineessa voi yleisesti ottaen pitää suhteellisen objektiivisenä ja tasalaatuisena mittarina gradun tieteelliselle tasolle.

Poikkeuksena pääsäännöstä todettiin kuitenkin, että muutaman yksittäisen opettajan arvosanalinja ensimmäisenä tarkastajana oli merkittävästi alhaisempi kuin muiden arvioijien, mikä vaikutti myös opiskelijoiden saamiin arvosanoihin. Se, valikoituuko juuri kyseisten henkilöiden tarkastettavaksi huonompia graduja kuin muiden opettajien (esimerkiksi oppiaineessa vakiintuneet tarkastajien valintakäytännöt suosivat ”saman linjan” opettajia linjan gradujen tarkastajina) vai onko kyseessä arvioijien ylikriittisyys ja muita selvästi nihkeämpi linja, on jatkoselvitysten aiheena, samoin kuin pohdinnat gradutarkastuskäytäntöjen parantamiseksi ylipäätään. Ensi toimenpiteenä kukin opettaja sai oppiaineesta taavalta yksityisesti tiedoksi itseään koskevat tulokset, so. tiedot omien ohjattavien ja ensimmäisten tarkastusten kohteiden arvosanajakaumista sekä mahdollisissa ongelmatapauksissa myös regressioanalyysien tulokset.

Yhteenveto

Voi siis todeta, että vielä 2000-luvun alussa valtio-opin graduarvosanoissa Helsingissä syrjittiin selkeästi naisopiskelijoita: he saivat huomattavasti harvemmin korkeimpia arvosanoja kuin miespuoliset opiskelutoverinsa. Tilanne jatkui ongelmallisena (ks. kuvio 2) vuosikymmenen loppuun saakka. Ongelmat liittyivät ennen kaikkea politiikan linjalla annettuihin arvosanoihin. Sen kohdalla muutosta parempaan ja opiskelijoita tasapuolisemmin kohtelevaan tilanteeseen oli havaittavissa vasta vuonna 2012 tehdyssä arvosanaseurannassa.

Vuonna 2017 opiskelijan sukupuoli ei enää vaikuta hänen saamaansa arvosanaan sen paremmin Helsingin valtio-opissa yleisesti kuin yhdelläkään sen linjalla, mukaan lukien politiikan tutkimuksen linja – mikä on siis tavoiteltava sukupuolten koulutuksellisen tasa-arvon näkökulmasta. Arvosanojen seurantaan tullaan jatkamaan, joskin se on jäänyt lähinnä allekirjoittaneen harrastuneisuuden varaan – tietojen keruuta ja analyysiä ei ole institutionalisoitu oppiaineessa tai tiedekunnassa toistaiseksi millekään taholle. Seurannan jatkamista puolustaa sekin, että vuoden 2014–2017 aineistossa oli esimerkiksi liian vähän graduarvosteluita per opettaja, jotta joistakin mahdollisista trendeistä olisi voinut saada kovin paljon luotettavaa tietoa.

Osasyinä havaittuun muutokseen sukupuolen ja arvosanan suhteessa voi pitää kolmea seikkaa. Ensinnäkin 2000-luvun mittaan henkilökunnassa on tapahtunut sukupolvien vaihdosta. Toiseksi opettajarakenne on myös muuttunut hieman tasapainoisemmaksi sukupuolinäkökulmasta, kun myös naiset ovat päässeet kiinni sekä vakivirkoihin että ennen kaikkea viransijaisuuksiin. Kolmanneksi voi arvioida, että säännöllisen epä-säännöllisestikin toteutettu arvosanojen seuranta ja monitorointi on vaikuttanut opettajien muuttuneisiin arviointikäytäntöihin. Tiedot graduarvosanojen sukupuolivääristymästä panivat monet tarkistamaan omia käytäntöjään ja muuttamaan niitä tasavertaisempaan suuntaan. 2–6 vuoden välein toteutetut arvosanaseurannat ovat pitäneet asiaa esillä henkilökunnan keskuudessa. Sen sijaan opiskelijoiden oikeutettu närkästys tilanteesta ja vaateet oikeudenmukaisemmasta kohtelusta ovat hiipuneet yhden opiskelijakohortin vaihtuessa toiseen ja kolmanteen, eikä tieto olemassa olevista tasa-arvo-ongelmista ole välttämättä siirtynyt eteenpäin. Sekä opiskelijoiden että henkilökunnankin keskuudessa (samoin kuin suomalaisessa yhteiskunnassa laajemminkin) vallitsee myös luja tasa-arvoillisuus, mikä liittyy sukupuolten tasa-arvoon tyypillisesti vahvan edistysuskon (Skjeie & Teigen 2003) ja ymmärtää tasa-arvo-ongelmat kaukaisen historian ilmiönä tai siirtää ne ”jonnekin muualle” (vrt. esim. Holli ym. 2006).

Myös me 1980-luvun opiskelijat – samoin kuin meitä seuranneet monet opiskelijapolvet 1990–2000–2010-luvuilla – uskoimme tismalleen samoin, jo toteutuneeseen sukupuolten tasa-arvoon. Ollisimme järkyttyneet, jos meitä olisi informoitu graduarvosanojen silloisista

sukupuolijakaumista. Vaikka pitkään kestänyt arvostelun vääristymä näyttää nyt hävinneen Helsingistä⁶, ei ole syytä kuvitella tilannetta täysin muuttumattomaksi ja pysyväksi. Dahlerup ja Leyenaar (2014) muistuttavat siitä, että sukupuolten tasa-arvo ei mitenkään ”automaattisesti” etene lineaarisesti kohti aina vain parempaa – vaan kehitys voi pysähtyä ja jopa huomaamattamme kääntyä vastakkaiseen suuntaan, lisääntyneeksi eriarvoisuudeksi. Siksi numerotiedot ja määrällinen seuranta tulevat jatkuvasti olemaan tarpeen yliopistojen arviointimenettelyjen tasapuolisuuden tarkistamiseksi. Muuten ainoa asia, joka meidät – usein virheellisesti – vakuuttaa sukupuolten tasavertaisen kohtelun toteutumisesta, on pelkkä luja uskomme siihen, että ”eihän sellaista (sukupuoleen perustuvaa erilaista kohtelua esimerkiksi graduarvosanoissa) voi enää nykypäivänä tapahtua”. Erityisesti tasa-arvoasioissa, erityisesti Suomessa – pelkkä luulo ole koskaan tiedon väärä.

Lähteet

- Academy of Finland (2002). *Women's Studies and Gender Research in Finland Evaluation Report* Helsinki: Publications of the Academy of Finland 8/02.
- Bradley, Clare (1984). Sex bias in the evaluation of students. *British Journal of Social Psychology*, 23, 147–153.
- Dahlerup, Drude & Leyenaar, Monique (toim.) (2014). *Breaking Male Dominance in Old Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Eskola, Jari (1991). Gradujen arvostelusta ja sukupuolesta. *Sosiologia*, 4, 281–282.
- Holli, Anne Maria (2011). Naisten ja miesten oppinäytteiden arvosanat. Teoksessa Valkeapää, Annukka (toim.) *Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusselvitys 2010–2011*. Helsinki: Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta, 19–27.
- Holli, Anne Maria, Luhtakallio, Eeva & Raevaara, Eeva (2006). Quota trouble. Talking about gender quotas in Finnish local politics. *International Feminist Journal of Politics*, 8(2), 169–193.

6 Muiden yliopistojen valtio-opin oppiaineiden suhteen arvostelun tasapuolisuutta sukupuolinäkökulmasta ei ole ilmeisesti edes selvitetty, poikkeuksena Jyväskylän yliopisto 1990-luvulla (Kääpä 1997).

- Holm, Sanni (2013). *Tutkielmien arvosanat Helsingin yliopistossa*. Helsinki: Helsingin yliopisto, matematiikan ja tilastotieteen laitos, pro gradu -tutkielma.
- Kantola, Johanna (2005). *Mykät, kuurot ja kadotetut: Sukupuolten välinen tasa-arvo Helsingin yliopiston valtio-opin laitoksella*. Acta politica 29. Helsinki: Helsingin yliopisto, yleisen valtio-opin laitos.
- Kantola, Johanna (2007). 'Why do all the women disappear?' Gendering processes in a political science department. *Gender, Work and Organization*, 15(2), 202–225.
- Keränen, Marja (1993). *Modern Political Science and Gender. A Debate Between the Deaf and the Mute*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 103. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Kääpä, Johanna (1997). *Tasa-arvoa ja sukupuolibalanssia etsimässä. Jyväskylän yliopiston sukupuolijakaumat tilastojen valossa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielma.
- L 609/1986= Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta. Helsinki: Säädoskoelma.
- Luostarinen, Heikki (1991). Opiskelijat uudistaisivat gradun. Teoksessa Luostarinen, Heikki (toim.) *Puheenvuoroja tutkijakoulutuksesta*. Tampere: Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos, sarja C14/1991, 35–59.
- Malouff, John M. & Thorsteinsson, Einar B. (2016). Bias in grading: A meta-analysis of experimental research findings. *Australian Journal of Education*, 60(3), 245–256.
- Nummenmaa, Tapio (1990). Psykologian tutkielmien arvosanat sukupuolitain. *Naistutkimus – Kvinnoforskning*, 3, 43.
- Onikki, Tiina & Seppänen, Eeva-Leena (1989). Näppärä neiti ja nuori tutkija. *Naistutkimus – Kvinnoforskning*, 2, 49–54.
- Skjeie, Hege & Teigen, Mari (2003). *Menn imellom: mannsdominans og likestillingspolitikk*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Valkeapää, Annukka (toim.) (2011). *Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusselvitys 2010–2011*. Helsinki: Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta.

Moniäänisyys tekstien maailmassa?

Leena Eräsaari

Markku Kuisma (2017, 13–14) kirjoittaa Juha Siltalan juhla kirjassa, että hänen keskustelunsa Siltalan kanssa, opintopiirit merkittävien teosten ympärillä, luentosarjat tärkeistä aiheista ja keskustelut jatko-opiskelijoiden tutkimusten ympärillä, ovat muokanneet merkittävästi hänen näkemystään maailmasta, Euroopasta ja Suomesta. Minun ja Marjan yhteiset keskustelut eivät olleet yhtä pitkäkestoisia, eikä meillä ollut varsinaisesti yhteisiä opiskelijoita kuten Kuismalla ja Siltalalla. Mutta keskustelujemme aiheet olivat yhtä laajoja: maailman lisäksi Eurooppa ja Suomi olivat tapetilla. Monet ajatukseni muuttuivat yhteisten keskustelujen ja toistemme tekstien lukemisen myötä. Kuisma ei omassa artikkelissaan mainitse sitä, että kollegat käsittelevät myös henkilökohtaisempia asioita kuten ystäviä, lapsia, kollegoita, sydänsuruja, onnen ja tyytyväisyyden hetkiä, kehuja makeutta ja kritiikin kitkeryyttä. Kun Marja kirjoitti väitöskirjaansa ja minä omaani, kävimme asiallisten keskustelujen ohella asiattomia, näitä henkilökohtaisia siis. Vaikea muistaa, kummat keskustelut olivat enemmistönä, molempia käytiin runsaasti. Väitöskirjojen lisäksi meitä yhdisti myös kirja, jonka toimittamiseen osallistuin, ja johon Marja (Eräsaari, Julkunen & Silius 1995) kirjoitti artikkelin.

Kuurojen ja mykkien välinen keskustelu maailmassa

Marjan väitöskirja (Keränen 1993) käsittelee valtio-opin murroskautta 1950- ja 1960-luvuilla, valtio-opin modernisoitumista. Marja lukee ja siteeraa keskeisiä suomalaisia valtio-oppineita. Nämä tekstit olivat aiemmin olleet minusta huipputyösiä. En ollut ikinä kuvitellut, että tulisin joskus perehtymään niihin. Valtio-opin luonnetta, alaa ja tehtäviä käsittelevät tekstit ovat sillä tavalla abstrakteja, ettei niistä saanut otetta, ja siksi ne eivät olleet kiinnostavia. Samanlaisia olivat oikeastaan myös sosiaalipolitiikan alaa määrittelevät tekstit. Marja löysi valtio-opin teksteistä eroja ja ennen kaikkea luki rivien välit. Ja rivien välistä löytyi kiinnostava maailma ilman naisia. Tai, ei se oikeastaan ollut kokonaan ilman: naiset olivat läsnä, eivät itsenään naisina, vaan vähän kuin alustatalouden alusta nykyisin. Liiketoiminta-alustaa luonnehditaan nykyisin siten, että se mahdollistaa yrityksen toiminnan, mutta on näkymätön. Naiset olivat saaneet äänioikeuden, joten naiskysymys ja tasa-arvo olivat tulleet hoidetuiksi. Jos naiset satunnaisesti ilmestyivät valtio-oppineiden teksteihin, olivat he siellä hölmöinä tai järjettöminä äänestäjinä, miesten vastakohtana. Äänestivät vasta sunnuntaina, vaikka jo lauantainakin olisi voinut. Samalla tavalla naiset olivat kuulumattomissa sosiaalipoliittisissa teksteissä, vaikka olivatkin toimenpiteiden kohteina ja tekijöinä. Turha sanoakaan, että naiset eivät kirjoittaneet valtio-opin tekstejä.

Valtio-opin maailma muuttui 1950-luvulla radikaalisti, keskustelun painopiste muuttui. Marja käytti tästä maailman muuttumisesta ilmausta metaforisen juuren muutos (Keränen 1995). Ennen sotia keskeiset ulkomaiset vaikutteet tulivat Saksasta valtio-opin nimeä myöten. Keskeisessä asemassa olivat valtio ja sen instituutiot. Sodan jälkeen valtio-opin painopiste muuttui ja englantia puhuvasta maailmasta tuli toisella tavalla tärkeä. Samansuuntainen kehitys – siirtyminen Saksa-keskeisestä tutkimuksesta Amerikka-keskeiseen, tai pikemminkin englanninkieliseen tutkimukseen – tapahtui myös sosiaalitieteissä. Tämä tutkimuksen painopisteen muutos Euroopasta Amerikkaan oli yksi niistä konkreettisista asioista, joita havainnoin myös omalla alallani, sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön yhteyksissä, monasti myöhemminkin.

1950-luvun valtio-oppiin tuli uusia keskustelujaja: oltiin kiinnostuneita äänestämisestä, kehitettiin gallupeja ja mielipidemittauksia. Ei vain val-

tio-oppi tieteenä tai tutkimuksena muuttunut vaan myös politiikan tekemisen tapa. Nythän ollaan jo niin pitkällä, että politiikka tuntuu olevan pelkkää gallupia. Puolueiden kannatuksia mitataan ja raportoidaan jatkuvasti, ja keskitytään eri mittauslaitosten tulosten vertailuun. Puolueet reagoivat vain gallupien tuloksiin, ja politiikasta tuntuvat hävinneen suuret kysymykset. Myös omalla tutkimusalallani, sosiaalipolitiikassa ja sosiaaliyössä, suuret kysymykset ovat saaneet väistyä teknisluontoisten tieltä.

Marjalta opin myös ajatuksen, että kaikki tutkimustekstit ovat polyfonisia. Kun tutkija siteeraa toisen tutkijan tekstiä, samalla hän tulee vetäneeksi tämän toisen dialogiin kanssaan. Kaikista teksteistä löytyy useampia ääniä, joten ne ovat polyfoniaa. Tämän oivalluksen jälkeen olen ymmärtänyt, että suomalainen tutkimus ylipäänsä on hyvinkin kansainvälistä. Suurin osa suomalaisesta tutkimuksesta siteeraa erilaisia vieraskielisiä tekstejä, suomalaisten tekstien lisäksi vähintään muutamaa englanninkielistä. Aiemmin teksteissä oli myös runsaasti ruotsinkielisiä ja saksalaisia ääniä. Toisin sanoen Marjan ajatus tekstin moniäänisyydestä on saanut minut kriittiseksi sitä nykyistä näkemystä kohtaan, jonka mukaan ainoa tapa tutkimusten kansainvälisyyteen on, että tutkija matkustaa ulkomaille tai asuu joitakin aikoja Suomen ulkopuolella. Kaikkein luontevin tapa tutustua toisten tutkijoiden tekemisiin on heidän tutkimuksiinsa perehtyminen ja oman tutkimuksen rakentaminen näiden tulosten varaan. Tällä tavalla suomalainen tutkimus on aina ollut kansainvälistä ja moniäänistä, mutta tätä jälkimmäistä tapaa ei pidetä lainkaan kansainvälisyytenä.

1950-luvun suomalainen valtio-oppi oli mieskeskeisen lisäksi Suomi-keskeinen, mutta toki valtio-oppineet silloin ja nykyisin siteerasivat kansainvälisiä tekstejä ja olivat siinä mielessä moniäänisiä. Naisiin moniäänisyys ei juurikaan ulottunut, koska heitä ei kentällä ollut. Marjan väitöskirjan alaotsikko on hieno metafora, joka kuvaa sukupuolten välistä vuorovaikutusta monellakin tutkimuksen alueella: ”kuurojen ja mykkien välinen keskustelu”. Vähän aikaa 1990-luvulla ja kenties 2000-luvun alkuvuosinakin näytti siltä, että sukupuolten välinen dialogi lisääntyisi ja tuottaisi parempaa politiikkaa – siis naisille parempaa politiikkaa, myös sosiaalipolitiikkaa. Mutta sitten tuli uusi paradigmanmuutos, siirryttiin uusliberaaliin aikaan. Hyvinvointivaltio muuttui epämuodikkaaksi ja samalla naiskysymys sosiaalipolitiikassa ja -työssä hävisi näkymättömiin.

Nyt jälleen olemme uudessa tai uusvanhassa tilanteessa, missä naiset ovat vain alustatalouden näkymätön alusta. Naisten äänen kuulumattomuus esimerkiksi sote-uudistuksessa on ilmeistä. Uudistuksella tulee olemaan äärettömän suuri merkitys naisten asemalle, sillä he tekevät ja käyttävät miehiä enemmän julkisen sosiaali- ja terveystoimien palveluita. Soten liiketoiminta-alusta rakentuu naisten varaan, mutta uudistusta suunnitellaan ilman naisia, hallituspuolueiden puheenjohtajamiesten välisenä sopimuksena.

Uudet äänet nousivat Euroopasta

Toisen maailmansodan jälkeen Saksa menetti sekä kielenä että kulttuurina aseman, joka sillä oli aiemmin ollut suomalaisessa yhteiskunnassa. Valtio-oppi oli saanut nimensä saksalaisesta *der Staat* -alkuisesta termistä, ja tätä nimeä vieläkin käytetään politiikan tutkimuksen ohella. Englantia puhuva maailma puhuu vastaavasta tieteenalasta politiikkatieteestä (Political Science). Samalla kun suomalainen valtio-oppi ryhtyi moderniksi, se alkoikin ottaa vaikutteensa ensin USA:sta ja myöhemmin muustakin englantia puhuvasta maailmasta. Vastaavanlainen kehitys tapahtui myös sosiaalipolitiikassa. Tällainen tendenssi on entisestään vahvistunut vuosikymmenten myötä. Eikä kyse tietenkään ole pelkästään politiikan tutkimuksesta vaan uusliberaalin politiikan tuomisesta suomalaiseen yhteiskuntaan. Kun Suomi liittyi Euroopan unioniin, puhuttiin, että meillä ja Pohjoismailla yleensä voisi olla hyvinvointivaltio viemisinä EU:hun. Mutta vaikutus on ollut toisen suuntaista, Euroopan unioni muuttaa suomalaisia julkisia instituutioita. Kaikesta ei ehkä voi syyttää EU:ta, sillä suomalaiset poliitikot ja virkamiehet käyttävät EU:ta hyväksi, kun haluavat syventää uusliberalismia maassamme. Uusliberalismi puolestaan muuttaa sukupuolten välisiä suhteita entistä epätasa-arvoisemmiksi. Sukupuoliaiheen kriittinen tarkastelu ei ole ollut erityisen näkyvää politiikan tutkimuksessa, sosiaalipolitiikassakin se on ollut hyvin marginaalista.

Naisten ääni Suomessa

Feminismistä, naisten aseman tarkastelusta valtio-opissa, politiikan tutkimuksessa tai sosiaalitieteissä, ei tullut valtavirtaa. 1980- ja 1990-luvuilla uskoimme – tai ainakin minä uskoin – että naisten asema tulee parantumaan. Ja uskoimme tai ainakin toivoimme, että tutkimuksella olisi vaikutusta asiaan. Lähestyimme yhteiskunnan rakenteita monin tavoin naisten kannalta kriittisesti argumentoiden. Toisaalta Suomessa suuri osa valtioon ja hallintoon liittyvistä kysymyksistä siirrettiin samalla pois valtio-opin piiristä hallinto- ja kunnallistieteisiin. Itse asiassa, kun hyvinvointivaltiota muutettiin uusliberalistiseksi, keskusteluihin osallistuivat vain hallintotieteet. Kaikki julkisen sektorin karsinta, keskittäminen sekä muutokset hyvinvointivaltion, työmarkkinapolitiikan, koulutuksen ja opetuksen, asumisen ja rakentamisen alueilla hoidettiin yhdessä hallintotieteiden kanssa. Tutkimuksellisessa tai tieteellisessä mielessä suomalainen uusliberalismi on ollut monologia polyfonian tai dialogin sijaan.

Useampi vuosikymmen hallitusohjelmiin liitettiin hallinnon tehostamisohjelmia. Näitä ohjelmia laativat valtiovarainministeriön virkamiesten lisäksi hallintotieteilijät, jotka olivat mieltyneet ns. julkistaloustieteesseen. Jälkimmäisen keskeinen idea oli vähentää julkisia menoja. Julkisten menojen vähentämisessä keskeistä oli demokratian vähentäminen ja ylätasoin päätökset (Elinkeinoelämän valtuuskunta ja Valtiovarainministeriö tekivät päätökset). Hallintotieteilijät tuottivat byrokratiatalkoisiin esimerkiksi sellaista tietoa, että koko paisunut julkinen sektori on hallintoa (byrokratiata) ja unohtivat mainita sen olevan myös terveys- ja sosiaalipalveluja, kouluja, teitä ja yliopistoja. (Yliaska 2014.)

Suomalaisen naisen yhteiskunnallisen aseman hyvyttä on selitetty kahdella peruspilarilla, äänioikeudella ja hyvinvointivaltiolla. Äänioikeus naisilla on edelleen, mutta demokratian merkitys vähenee, tai ainakin muuttuu, lisääntyvän yksityistämisen myötä. Uusliberalismi on myös kyseenalaistanut hyvinvointivaltion.

Pitkään on tuntunut siltä, että sukupuoleen liittyvistä ongelmista ei kannata lainkaan puhua. Siksipä olen ilahtunut #metoo-kampanjasta. Tai oikeastaan kampanjan vastaanotto on saanut virttyneen feministin ristiriitaisten ajatusten valtaan. Yksi keskeinen teema vastaanotossa on ollut ajatus, että nyt seksuaalisesta häirinnästä syytetään joitakin miehiä

aivan liian myöhään. Olisi pitänyt aikoja sitten. Työpaikoilla tapahtuvaa seksuaalista häirintää on yhteiskuntatieteissä käsitelty rakenteellisesti 1980-luvulta lähtien. Mutta silloin ei ollut sosiaalista mediaa eikä internetiä. #Metoo muutti kerralla maailmaa niin, että sukupuoleen liittyvä rakenteellinen ongelma on tullut näkyväksi. Toisaalta olemme edelleen kohdassa, jossa on vaikea sanoa, johtaako tämä asialliseen muutokseen vai jääkö keskustelu silleen. Sosiaalinen media on joka tapauksessa näyttänyt voimansa myös naisten ongelmien esiin nostamisessa. Tätä ennen sosiaalisen median naiskysymys on ollut lähinnä naisiin alustataloutena suhtautuvien populistien äänitorvena. Toisaalta Perussuomalaiset ja Trump edustavat naisten intressien kannalta pelottavaa tulevaisuutta, sellaista mikä tekee Margaret Atwoodin *Orjattaresi*-romaanin (1986) dystopian ajankohtaiseksi. Romaanista on tehty puhutteleva tv-sarjakin. Romaanissa naisilta vietiin ekokatastrofin seurauksena pankkitilit, työ ja äänioikeus. Heille ei jäänyt muita tehtäviä kuin synnyttäjän, vaimon ja palvelijoiden. Tämäkin tulevaisuus vaikuttaa nykyisin mahdolliselta. Se ei kuitenkaan ollut se tulevaisuus, jota me Marjan kanssa väitöskirjoja vääntäessämme 1990-luvulla kuvittelimme. Toivottavasti emme olleet aivan väärässä.

Lähteet

- Atwood, Margaret (1986). *Orjattaresi*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Eräsaari, Leena, Julkunen, Raija, Silius, Harriet (toim.) (1995). *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Tampere: Vastapaino.
- Keränen, Marja (1993). *Modern Political Science and Science. A Debate Between the Deaf and the Mute*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 103. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Keränen, Marja (1995). Yksityisen ja julkisen muuttuvat rajat. Teoksessa Leena Eräsaari, Raija Julkunen, Harriet Silius (toim.) *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Tampere: Vastapaino, 29–48.
- Kuisma, Markku (2017). Waatimattomia Ajatuksia Maailmasta, Euroopasta ja Suomesta. Teoksessa Marja Jalava, Ilkka Levä, Tuomas Tepora & Ville Yliaska (toim.) *Yhteisöstä yksilöön. Juha Siltalan juhlakirja*. Helsinki: Into, 13–36.
- Yliaska, Ville (2014). *Tehokkuuden toiveuni. Uuden julkisjohtamisen historia Suomessa 1970-luvulta 1990-luvulle*. Helsinki: Into.

III Poliittisuus ja depolitisaatio

Depolitisoivat kahtiajaot politiikassa ja tutkimuksessa

Joonatan Virtanen

Vakinaisen professuurin juhluennossaan vuonna 2013 Marja pohti tiedon ja politiikan suhdetta sekä kysymystä siitä, millaiselle yleisölle valtio-opin ja politiikan tutkimuksen tulisi olla suunnattu. Hän piti ongelmallisena ajatusta epäpoliittisesta asiantuntijatiedosta, jonka yleisöksi on ajateltu homogeeniset ”päättäjät”, sen sijaan että se olisi jotain moninaisempaa ja ristiriitaisempaa, kuten kansa, julkiso, erilaiset julkisuudet tai demokraattinen päätöksenteko. Poliitiikan tutkimuksen tavoite tulisikin asettaa toisin:

Se voisi olla myös vaihtoehdottomina näyttäytyvien ajattelumallien reflektointia ja vaihtoehtoisten ajattelutapojen etsintää. Se voisi olla poliittisuuden avaamista teknokraattisilta näyttäytyvissä kysymyksissä, tai vahvistuvan depolitisaatiosuuntauksen, päätöksenteon teknokratistoitumisen ja ihmisistä etäntymisen avaamista kansalaisia koskettavalla tavalla. Silloin tieteenalan yleisökin olisi toinen. Kansalaiset nähtäisiin, ei vain toimenpiteiden kohteina vaan demokraattiseen järjestelmään kiinnittyvinä toimijoina, päättäjinä, aktiivisina kansalaisina. (Keränen 2013, 93.)

Depolitisointi ja depolitisaatio – erilaiset pyrkimykset häivyttää tai rajata poliittisuutta ja politiikkaa – yhdistävät useita Marjan tutkimusmielenkiinnon kohteita. Marja on tarkastellut depolitisointia klassisissa ilmenemismuodoissa kuten hallinnossa ja hallinnassa sekä kansallisuudessa ja kansallisvaltiossa, mutta myös pintapuolisesti itsestään selvästi ”poliittisilta” tuntuissa kohteissa, kuten kansalaisten demokraattisessa osallistumisessa ja politiikan tutkimuksessa itsessään. Depolitisoinnin ilmiöiden tutkimus on ollut samalla Marjalle politiikan tutkimuksen kriittistä itsereflektiota. Kriittinen tiedonintressi ei ole tehnyt depolitisoinnista ”toiseutettua”, pohjimmitaan käsittämätöntä tai epäkiinnostavaa vastustajaa, vaan päinvastoin Marjalle depolitisoinnin laadullinen ymmärtäminen ja pyrkimys politisoinnin mahdollistamiseen ovat liittyneet tiiviisti yhteen.

Englanninkielisessä tutkimusmaailmassa mielenkiinto depolitisointia sekä sille läheisiä ilmiöitä ja käsitteitä kohtaan on ollut lähimenneisyydessä kasvussa. Muun muassa teknokratian ja asiantuntijuuden politiikan, antipolitiikan ja politiikanvastaisuuden sekä ns. post-politiikan ja post-demokratian ajatukset ilmentävät erilaisia depolitisoinnin muunnelmia poliittisissa instituutioissa ja liikkeissä (ks. esim. Flinders & Buller 2006; Flinders & Wood 2014; Turner 2014, Wood 2016; Fawcett ym. 2017.) Rinnakkain näiden ilmiöiden kanssa on keskusteltu myös politiikan tutkimuksen tehtävistä ja ”relevanssista” sellaisissa yhteiskunnallisissa oloissa, joissa yhteiskuntatieteiltä tahdotaan välineellistä roolia teknokraattisessa hallitsemisessa sekä välineellisiä ratkaisuja poliittis-hallinnollisesti määritettyihin ongelmiin (esim. Wood 2014; Stoker ym. 2015).

Vaikka kysymykset politiikan ja sitä koskevan tiedon luonteesta ja rajoista ovatkin klassisia, ajankohtaisuuden tunne on ymmärrettävää, sillä aika kylmän sodan ja reaaliosialismin päättäneen 1990-luvun murroksen jälkeen on todellakin ollut erilaisten depolitisoitivien ja teknokratisoitivien ilmiöiden ja liikkeiden hallitsemaa. Näitä ovat olleet muun muassa yhteiskuntaa markkinaehtoiseksi muokkaavan uusliberalismin nousu superideologiseen asemaan (Mirowski 2014), globalisaatioon liittynyt pyrkimys globaaliin hallintaan teknokraattisten ylikansallisten instituutioiden kautta (Gill & Cutler 2014) sekä poliittisen vasemiston ja työväenliikkeen sopeutuminen edellisten asettamiin poliittisiin kehyksiin ”kolmannen tien sosialismin” (Arndt & van Kersberger

2015) sekä sen myöhempien johdannaisten kuten macronismin (Rathgeb & Wolkenstein 2017) muodossa. Toisaalta reaaliosialismin kaatuminen 1990-luvulla ja maailmansodan uhan silloinen hälväminen loivat myös uskoa ”politiikan mahdollisuuteen”, pluraalin kansalaisyhteiskunnan potentiaaliseen voimaan ja siihen, että järkähtämättömiltä vaikuttavat poliittiset ja yhteiskunnalliset instituutiot voidaan aina haastaa ja myös onnistua kumoamaan (vrt. esim. Evans 2008).

Nyttemmin 2010-luvulla puhjenneet ja syvenneet kriisit maailman ja Euroopan taloudessa, kansainvälisissä suhteissa, demokraattisissa poliittisissa järjestelmissä sekä ympäristön tilassa ovat vähintäänkin hankaloittaneet tätä depolitoiminnan ja politisoiminnan välistä tasapainoilua. Uusliberaali teknokratia ei ole onnistunut hallitsemaan maailmaa oman kehityslupauksensa mukaisesti, mutta sen ulkopuoliset politisoivat voimat ja liikkeet eivät kuitenkaan ole onnistuneet syrjäyttämään tai reformoimaan sitä. Tähän ilmiökenttään suuntautuneessa tutkimusmielenkiinnossa Marja on ollut aallonharjalla ja Suomen kontekstissa edellä aikaansa. Suomessa laajempi mielenkiinto politiikan ja asiantuntijatiedon suhteita kohtaan vaikuttaa virinnee uudelleen vasta 2010-luvulla. Tämän taustalla lienevät viimeaikaiset poliittiset ilmiöt, joissa joko kyseenalaistetaan asiantuntija-auktoriteetteja tai pyritään tukeutumaan niihin entistäkin vahvemmin, sekä myös tutkimuksen poliittis-hallinnollista ohjausta vahvistamaan pyrkivä tiedepolitiikka.

Marjan tutkimuksissa kaikkein urauurtavimpana depolitoimintaiheena voi pitää naisten ja sukupuolen rajaamista ulos politiikan tutkimuksen teoreettisista lähtökohdista ja tutkimuskohteista. Se kulminoitui hänen väitöksessään *Modern Political Science and Gender* vuonna 1993. Siinä hän otti kritiikin kohteeksi suomalaisen valtio-opin vuosina 1945–65, jotka olivat valtio-oppia luonnontieteellistämään pyrkineen behavioralistisen liikkeen nousukauden aikaa. Lektiossaan Marja totesi pyrki- myksensä olleen

kirjoittaa siitä mistä 1950-luvun valtio-opissa ei voinut puhua – tehdä näkyviksi tietomuodon rajat. Tehdä ymmärrettäväksi, miksi sen tietomuodon sisällä tuntuu olevan mahdotonta puhua naisista. Olen pyrkinyt politisoimaan luonnollisena esiintyvän maailman, jonka rajojen sisällä naisista ei voida puhua. (Keränen 1994, 44.)

Marjan väitöstutkimusta käsittelevät tässä kirjassa muiden muassa Anne Maria Holli, Leena Eräsaari ja Marjukka Weide. Sen sijaan otan omaan tarkasteluuni Marjan tekstit hänen hieman aiemmin toimittamassaan artikkelikokoelmassa *Finnish 'Undemocracy': Essays on Gender and Politics* (1990). Kokoelman johdannossa sekä esseessään *Modernity, Modernism, Women* Marjan voi nähdä hahmottelevan väitöksensä tutkimustehtävää ja sen laajempaa kontekstia. Ajallisesti tekstit sijoittuvat kiinnostavaan poliittiseen murroskohtaan, harppaukseen lähimenneisyyden depolitisoituun yhteiskuntaan, jonka hallitsevia trendejä edellä sivusin. Tarkastelen seuraavassa joitakin Marjan tekstien keskeisiä ajatuksia sekä niiden nykyhetkisellem depolitisoinnin tutkimukselle tarjoamia kiinnostavia huomioita. Lopuksi hyppään henkilökohtaisemmalle tasolle pohtimaan Marjan tutkimuksen, opetuksen, ohjauksen ja esimerkin vaikutusta itseäni.

Naisten binäärimoderni depolitisointi

Finnish 'Undemocracy' johdannossa Marja hahmottaa kokoelman yhteiseksi aiheiksi neljä risteyskohtaa (*intersection*): ensiksi, politiikan tutkimuksen ja feministisen tutkimuksen risteyskohdan; toiseksi, erilaisten kulttuurien ja sukupuolijärjestelmien risteyskohdan ja niiden suhteet keskuksina ja periferioina; kolmanneksi, traditionaalisen ja radikaalin risteyskohdan; ja neljänneksi, sukupuolen ja modernin tieteen risteyskohdan. Neljäs risteyskohta kysyy, miten sukupuoli toimii perusmetaforana modernissa tieteessä – ja ehkä erityisesti *political sciencessä* – joka konstituoit itsensä erottautumalla tieteelliseksi, rationaaliseksi ja julkiseksi suhteessa epätieteeseen, emotionaaliseen ja yksityiseen (Keränen 1990a, 7–10). Marjan oma *Modernity, Modernism, Women* -essee koskettaa näistä aiheista kaikkia, mutta syventyy erityisesti neljäljanteen. Kokoelman muut kirjoittajat ovat Jaana Kuusipalo, Anne Maria Holli, Helena Karento ja Tuija Parvikko, joista kaksi ensin mainittua ovat kirjoittaneet myös tähän kirjaan.

Modernity, Modernism, Women tarkastelee valtio-opin sukupuolittunutta luonnetta yleisemmässä moderniuden, modernin ajattelun ja sen kritiikin kehityksessä. Tässä modernius perustuu binääriseen, kaksijakoi-

seen logiikkaan, jossa se rajataan erilleen traditiosta ja traditionaalisuudesta. Moderni on positiivista ja edustaa valistusajattelun alkujaan asettamia tavoitteita inhimillisestä vapautumisesta sorrosta ja puutteesta, ”itseaiheutetusta epäkypsyyden tilasta”, järjen, tieteen ja niihin perustuvan yhteiskunnallisen kehityksen avulla. Modernin negatiivisena vastapuolena ja ”toisena” on traditionaalisuus, jota pidetään takapajuisena, alempiarvoisena sekä jonain, mikä ansaitsee olla näkymätöntä. Vaikka moderniin saattaa sisältyä myös sukupuolisen ylivallan ja sorron kumoamisen – tai ainakin tietynasteisen sukupuolineutraaliuden – lupaus, käytännössä modernit positiiviset normit heijastavat historiallisesti maskuliiniseksi normitettuja yhteiskunnallisia ominaisuuksia ja alueita sekä traditionaaliset vastaavasti feminiinisiä. Naiset ovat (myös) modernissa yhteiskunnassa toisia, sekä ideologisesti että konkreettisenä yhteiskunnallisena asemana. (Keränen 1990b, 113–114; Keränen 1990a, 12.)

Tämä binäärisyys heijastuu myös työnjakoon moderneissa yhteiskuntatieteissä, joista osa suuntautuu toisia enemmän ja osa vähemmän toiseuden alueelle. Valtio-oppi ja politiikan tutkimus on syntyprosessissaan kytkeytynyt tiiviisti moderneihin poliittisiin ilmiöihin ja instituutioihin, kuten yhteiskunnallisen ja poliittisen järjestyksen demokratisointiin, oikeuksille ja vapauksille perustuvaan kansalaisuuteen sekä kansallisvaltioiden instituutioiden ja keskinäissuhteiden muodostumiseen. Näiden yhteiskunnallisiksi taustavoimiksi on ajateltu talouskasvun ja teknologisen kehityksen kaltaisia modernisaatioprosesseja. Kun samalla länsimaat ovat saavuttaneet hallitsevan asemansa maailmanjärjestelmässä, on niitä pidetty koko maailmaa modernisoivina toimijoina ja esikuvina. Valtio-opissa binäärisyys merkitsee siis paitsi periaatteellista jakoa modernin politiikan oikeutettuun alueeseen ja sen depolitisoituun ulkopuoleen, myös depolitisoidun ja ulosrajaamaan pyrkivän politiikan mahdollistumista sisäpuolella. Valtio-opin binäärimodernia luonnetta on pyritty edelleen vahvistamaan erityisesti toisen maailmansodan jälkeen yhteiskuntatieteiden behavioralistisella kaudella. Toiseus on pyritty ulkoistamaan valtio-opista kokonaan, joten kysymys naisten ja sukupuolen ”integroinnista” on samalla perustava kysymys koko tieteenalan luonteesta. (Keränen 1990b, 113–114.)

Moderniuden kritiikin erilaisia linjoja Marja jäsentää erilaisten etnosentrisyyksien kritiikkien pohjalta ja etnosentrismiä yleiskäsitteenä käyt-

täen. Kriitikki voi kohdistua alueelliseen etnosentrismiin (länsimaat ovat normatiivinen esikuva muulle maailmalle), historialliseen etnosentrismiin (länsimaiden relevantti historia alkaa vasta modernista ajasta ja ”kehitysmaiden” osalta vasta siirtomaaherruudesta ja länsimaistamisesta), moderniin siirtymisen totaalisuuteen (yhteiskunta siirtyy moderniin aikaan samanaikaisesti ja täysimääräisesti) tai modernin ajattelun totaalisuuteen (moderni rationaalisuus on realisoitu ja levitetty kaikenkattavasti, ja traditionaalisuus, irrationaalisuus ja myyttisyys ovat vastaavasti kokonaan kadonneet). Erilaisten kriitikoiden johdosta modernin maailmankuvan oikeutus on kyseenalaistunut, jopa niin että ”alkuperäinen modernistinen edistyksen myytti on kuollut” (von Wright 1989). Kuitenkin sen jäänteet vaikuttavat yhteiskunnassa laajasti erilaisina teknokraattien ja ”politokraattien” toimintaa ohjaavina voimina. Näiden virheellisten mytologioiden paljastaminen on intellektuellien tärkeä (*critical*) tehtävä. (Keränen 1990b, 114–116.)

Rakentaessaan naisten toiseuttamisen kritiikkiä etnosentrisyyden kritiikin tuella Marja pohtii jonkin verran erilaisiin toiseuksiin liittyvien tiedonintressien keskinäisyyksiä. Modernin kritiikit on rakennettu eri tavoin riippuen siitä, minkä marginaalisen ryhmän näkökulma on niiden lähtökohdaksi. Niitä voi pitää jossain määrin rinnastettavina ja hahmotella niiden pohjalta yhdistävää ”yleistä toiseuden teoriaa”. *Modernity, Modernism, Women* heijasteleekin ajatusta naisista sekä kaikkia binääri-modernia toiseuttamista edustavina ”yleisinä toisina” että konkreettisina sosiaalisina kategorioina ja partikulaarisina toiseuden muotoina muiden joukossa. Käytännössä vastavuoroisen rinnastamisen rakentaminen erilaisten toiseuskategorioiden välille on haastavaa erityisintressien välisten solidaarisuuksien luomista. Kriittisiä näkökulmia yhdistää ennen kaikkea binääristen keskustusten ja toiseutettujen periferioiden tunnistaminen. Kaikilla keskuksilla on taipumus yleistää oma asemansa yleismaailmalliseksi, peittää omat riippuvuussuhteensa periferiaan tai ajatella ne käänteiseksi siten että periferia onkin riippuvainen keskuksesta. (Keränen 1990b, 116–117.)

Binääriset modernin ja traditionaalisen vastakkainasettelut vaikuttavat jäsentävän laajasti valtio-opin keskeisiä käsitteitä ja tutkimuskohteita, joita ovat muun muassa julkinen vastaan yksityinen, keskus vastaan periferia, kaupunki vastaan maaseutu, kansainvälinen vastaan kansallinen

sekä yksilöllinen vastaan yhteisöllinen. Näissä binaarisuuksissa naiset tunnetaan käytännössä aina asettuvan kauemmaksi modernista politiikasta, poliittisuudesta, vallasta ja muusta politiikan tutkimuksen ”kovasta ytimestä”. Esimerkiksi keskuksen ja periferian vastakkainasettelussa naiset ovat eri tavoin vallan ja hierarkioiden ulkokehällä tai pohjalla; valtion ja kansalaisyhteiskunnan suhteessa miehet assosioidaan valtioon ja naiset järjestöihin, liikkeisiin ja ”ruohonjuuritasolle”; julkisen ja yksityisen vastakkainasettelussa naiset ovat syvemmillä yksityisessä piirissä ja julkisessa politiikassakin heidän voidaan ajatella keskittyvän tiettyihin ”yksityisempiin” politiikan alueisiin, näkökulmiin ja tavoitteisiin. (Keränen 1990b, 120–121.)

Valtio-opin status quota vastaan Marja asettaa kysymykset, mitä on keskuksen ulkopuolella ja mikä on sen suhde keskukseseen. Millaisia seurauksia on valtio-opille, jos sen keskeisiä binäärisyyksiä pyritään purkamaan sisällyttämällä siihen aiemmin ulkopuolelle rajattuja ilmiöitä ja kategorioita? Voiko tieteenala integroida naiset ja toiset muuttamatta luonnettaan, vai riippuuko sen koheesio ja itsenäisyys kohtalokkaasti näiden ulossulkemisesta? Onko modernia maailmaa mahdollista tarkastella moninaisena ja monimutkaisena, itsessään erilaisia vastakkainasetteluita ja ristiriitoja sisällyttävänä, ilman jakoa sisäpuoliseen moderniin keskukseseen ja ulkopuoliseen traditionaaliseen periferiaan? Marjan mukaan ratkaisut lähtevät toisten olemassaolon tunnustamisesta ja näkyviksi tekemisestä sekä keskuksen ja periferioiden suhteen uudelleentulkitsemisesta. Kyse ei tarkalleen olekaan asetelman kääntämisestä pääläelleen ja toiseuden asettamisesta uudeksi positiiviseksi keskuksiksi vaan modernin politiikan avaamisesta peitetyille toiseuksille ja moninaisuudelle (mt. 117, 126). Kritiikin luonne onkin enemmän modernin itsekritiikkiä kuin torjuntaa, kutsu sen demokratisoinniksi jatkuvan laajentamisen ja uudistamisen kautta, ja samalla myös varoitusta depolitisoitujen ulkopuolien rakentamista vastaan.

Binäärimoderni 2010-luku?

Olen edellä tarkastellut Marjan moderniin valtio-oppiin kohdistamaa feminististä kritiikkiä osana hänen tutkimustensa laajemmin ilmentä-

miä depolitisointikritiikkejä. Tulkintani ei pyri vihjaamaan, että feministisen politiikan tutkimuksen (kritiikin) voisi jollain tapaa palauttaa vain yhdeksi depolitisoinnin tutkimuksen alalajiksi. Vastavuoroisesti voisi väittää depolitisointitutkimuksen olevan politiikan tutkimusta feministisesti siinä mielessä, että se on ”yleisen toisen” kriittisen näkökulman mahdollistamaa. Seuraavaksi pohdin vielä joitakin *Finnish 'Undemocracyn'* tekemiä huomioita ja herättämiä ajatuksia hieman lähemmin.

Ensiksi, lukiessa *'Undemocracyn'* tekstejä lähes 30 vuotta julkaisun jälkeen ei voi välttyä ajatukselta, että ulossulkevat binäärisyydet ovat nykyhetken oloissa ja ajattelussa vahvistuvassa suhdanteessa. Kuten edellä pohdin, 1990-luvun epäpoliittisten instituutioiden ja pluraalin kansalaisyhteiskunnan tasapaino tuntuu horjahtaneen: edellisiä vastaan asettuu vähemmän politisoivaa monenkeskisyyttä ja entistä useammin uusia depolituloivia kahtiajakoja. Länsimaaailma on jaettu uusin vastakkainasetteluin, jotka pyrkivät peittämään alleen muita jakoja sekä pakottavat valitsemaan puolia suhteessa itseensä. Monenkeskisyydestä on tullut näissä oloissa entistä arveluttavampaa ja se joutuu perustelemaan olemassaoloaan. Esimerkiksi talouskriisin seurauksena Eurooppaa on laajasti jaettu talouskuria kannattaviin ”vastuullisiin” maihin sekä ”vastuuttoomiin” kriisimaihin. Tämä jaottelu kuitenkin häivyttää kuvasta monimutkaisempia ristiriitoja muun muassa suurten EU-jäsenmaiden välillä, maiden erilaisten talousmallien välillä sekä EU-integraation edistämistä tai ylipäätään koossa pitämistä koskevien erilaisten linjojen välillä. Länsimaiden sisäpolitiikkaa on alettu jakaa populistiseen ja antipopulistiseen politiikkaan, joista edellinen usein ”vastustaa politiikkaa” tiettyjen voimien, instituutioiden tai jakolinjojen muodossa ja jälkimmäinen usein korostaa asiantuntija-auktoriteetteja ja depolituloituja välttämättömyyksiä. Kumpiakin tämän binäärisuhteen osapuolia leimaavat erilaiset pyrkimykset poliittiseen yhdenmukaistamiseen ja moninaisuuden ulossulkemiseen. Myös kansainvälisessä politiikassa kiristyneet suurvaltasuhteet pyrkivät jakamaan maailmaa leireihin ja sulkemaan ulkopuolisuuden tai kolmansien positioiden mahdollisuuksia. Kaikki nämä jaot muistuttavat yksinäisestä käsityksestä moderniuudesta: oikeutettujen poliittisten kiistojen ala sen sisällä on tarkkaan rajattu ja niiden ylittäminen johtaa koko moderniuuden ulkopuolelle. Toisaalta voidaan toki kysyä, onko binäärisyyden ja depolituloinnin näennäinen vahvistuminen osoitusta erilaisten

keskusten vallan lujittumisen sijaan niiden heikentymisestä.

Toiseksi, on huomionarvoista, että *Modernity, Modernism, Womenissa* Marjan kriittinen katse ei rajoitu vain keskuksiin, vaan hän pohtii lyhyesti Jacques Donzelotia (1979) mukaillen myös ongelmia, joita binäärimodernismi voi heijastaa toiseuksille ja periferioille rakennettavaan positiiviseen subjektiuteen. Esimerkkinä tästä on valtion ja kansalaisyhteiskunnan vastakkainasettelu: siinä valtiosta tulee usein essentiaalisesti negatiivinen hirviö, jota vastaan asettuvat positiiviset kansalaisyhteiskunnan subjektit, jotka aina sankarillisesti vastustavat sen rationaliteettia. Kansalaisyhteiskunta edustaa kaikkea hyvää, elävää yhteisöllisyyttä ja sosiaalisuutta, joka elää aina yhteiskunnan marginaaleissa, mutta jota kuitenkin pidetään historian varsinaisena moottorina. Tämän ajattelun seurauksena on, ettei valtiota voida pohjimmiltaan nähdä välineenä toiseutettujen subjektien emansipaatiopyrkimyksille. (Keränen 1990b, 122.) Vaikka tällaisissa asetelmissä toiseus on tehty näkyväksi ja nostettu politiikan keskiöön, ne päätyvät toistamaan binääristä ulossulkemista ja käytännössä jatkamaan valtion historiallisesti repressiivisiä rooleja. Politisoivasta otteestaan huolimatta ne ovat alkuperäisten depolitisointien ehdollistamia. Ratkaisu ongelmaan on tarkastella ja kritisoida valtaa pohjimmiltaan valtioon palautumattomana ilmiönä.

Kolmanneksi, kuvatessaan moderniuden muotoutumista Marja huomauttaa sille keskeisestä erikoistumisajattelusta, jossa laajenevan yhteiskunnallisen erikoistumisen ja fragmentaation ajatellaan merkitsevän kehitystä kohti suurempaa kokonaisrationaalisuutta. Samaa logiikkaa noudattaa myös tieteenalojen kehitys ja eriytyminen. Tätä vasten Marja asettaa Luce Irigarayn (1987) kysymyksen: miten saada eri tieteenalojen toisistaan erotetut maailmat (*the separated worlds of scientific disciplines*) kommunikoidaan keskenään? (Keränen 1990b, 113–114, 117.) Onkin kiinnostavaa pohtia, miten erikoistumisen ja kokonaisuhteyden piirteitä on modernisaatioajattelussa liitetty yhteen. Usein modernisaation perusajatuksena on tietyn, erikoistumisilmiöitäkin kehystävän yhteisen logiikan ulottuminen kaikkialle yhteiskuntaan (Marx, Weber). Niin ikään modernissa hallinto- ja organisaatioajattelussa jatkuva erikoistumista on pidetty vääjäämättömänä ilmiönä, minkä hallitsemiseksi puolestaan tarvitaan ”yleistä” ja ”tieteellistä” johtamista, suunnittelua, organisointia ja koordinaatiota (Taylor, Gulick). Erikoistumisen ja koko-

naisuuden välillä, pyrkimyksissä sekä erityisiin logiikkoihin että ne yhdistävään yleiseen logiikkaan, on perusjännite, niin tieteellisessä kuin hallinnollisessakin toiminnassa. On tosiaankin tärkeä ja vaikea kysymys, miten eri tieteenalojen rajat ja lähtökohdat ylittävää keskustelua voitaisiin käydä ilman, että sitä edellyttää käytännössä siirtyminen vahvoihin jaettuihin puitteisiin, kärjistettynä tieteelliseen imperialismiin tai yhtenäistieteseen. Myös tämä asetelma heijastaa ulossulkevan binäärisen modernin sekä monenkeskisen, erilaisuuksia, jännitteitä ja politiikkaa sisällään sieävän modernin välistä kiistaa.

Lopuksi: Marja ja minä

Omalla tielläni Jyväskylän valtio-opissa Marja on opettanut minua kirjaimellisesti alusta loppuun. Aloitin hänen pitämällään johdantokurssilla ja päätin hänen ohjaamallaan gradulla. Siinä missä monelle ikäiselleni ja hieman vanhemmalle opiskelukaverille Kari Palosen johdantokurssi on ollut tieteenalan henkeä määrittävä kokemus, itselleni keskushahmo on aina ollut Marja. Marjan graduohjaus oli tarkkanäköistä ja oivaltavaa – hän sai kiinni keskeneräisistä ajatuksistani ja niiden pohjalta mahdollisesti löytyvistä mielekkäistä ytimistä kauan ennen niiden selviämistä itselleni. Usein ymmärsin kommenttien ja lukuvinkkien todellisen osuuden vasta kuukausia myöhässä. Marjan kärsivällisyys ja joustavuus, mutta myös johdonmukaisuus ja paneutuneisuus, olivat vailla vertaansa. Hän jaksoi kuunnella korkealentoisia ideoitani ja tulkita sekavia luonnoksiani. Saatoin kadota opintojen parista järjestö- ja työelämään ja tulla takaisin ohjaukseen ilman minkäänlaisia ongelmia. Mitä kaikkea olisinkaan oppinut, jos olisin kuunnellut itse vähän tarkemmin? Kaiken kompurointinikin jälkeen Marja kannusti minua selväsanaisesti tutkijanuralle ollen siten yksi harvoista opettajista, jotka ovat yksiselitteisesti kannustaneet minua johonkin, ja heidän joukostaan se, jolla on ollut eniten merkitystä. Myös Marjan tutkimusmielenkiinnot ja tutkimuksissaan ottamat näkökulmat ovat jättäneet jälkensä omiini. Oma väitöskirjaprojektini, joka tarkastelee hallintopolitiikkaan liittyvää koordinaatioajattelua, on eri tavoin kasvanut depolitisoinnin ja teknokraattisen politiikan tutkimuksen kehyksestä. Marjan tutkimusasenne, jossa tartutaan kunnianhi-

moisella kritiikillä vakiintuneihin valtavirtoihin ja hallitseviin trendeihin, kuitenkin ilman yksioikoisia normatiivisuuksia tai akateemisen toisinajattelun performanssia, inspiroi itseäni. Huomaan palaavani siihen, kun pohdin, mikä on kaikkein kiinnostavinta yhteiskuntatieteellistä tutkimusta.

Lähteet

- Arndt, Christoph & van Kersbergen, Kees (2015). Social democracy after the Third Way: restoration or renewal? *Policy & Politics*, 43(2), 203–220.
- Donzelot, Jacques (1979). The Poverty of Political Culture. *Ideology & Consciousness*, 5, 71–86.
- Evans, Peter (2008). Is an Alternative Globalization Possible? *Politics & Society*, 36(2), 271–305.
- Fawcett, Paul, Flinders, Matthew, Hay, Colin & Wood, Matthew (toim.) (2017). *Anti-Politics, Depoliticization, and Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Flinders, Matthew & Wood, Matthew (2014). Depoliticization, governance and the state. *Policy & Politics*, 42(2), 135–149.
- Flinders, Matthew & Buller, Jim (2006). Depoliticization: Principles, Tactics and Tools. *British Politics*, 1(3), 293–318.
- Gill, Stephen & Cutler, A. Claire (toim.) (2014). *New Constitutionalism and World Order*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Irigaray, Luce (1987). Is the Subject of Science Sexed? *Hypatia* 2(3), 65–87.
- Keränen, Marja (1990a). Introductory notes. Teoksessa Marja Keränen (toim.) *Finnish “Undemocracy”*. Jyväskylä: The Finnish Political Science Association.
- Keränen, Marja (1990b). Modernity, Modernism, Women. Teoksessa Marja Keränen (toim.) *Finnish “Undemocracy”*. Jyväskylä: The Finnish Political Science Association.
- Keränen, Marja (1993). *Modern Political Science and Gender. A Debate Between the Deaf and the Mute*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Keränen, Marja (1994). Valta, tieto ja sukupuoli. *Lectio Praecursoria. Naistutkimus*, 7(1), 44–46.
- Keränen, Marja (2013). Tiedosta, politiikasta ja politiikkatieteen yleisöstä. *Kansalaisyhteiskunta*, 4(1), 89–93.
- Mirowski, Philip (2014). *Never Let a Serious Crisis Go to Waste. How Neoliberalism Survived the Financial Meltdown*. London: Verso.

- Rathgeb, Philip & Wolkenstein, Fabio (2017). *Third-way à la française: What do Macron's reforms involve and how likely are they to succeed?* LSE EUROPP blog 23.6.2017. <http://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2017/06/23/third-way-francaise-macron-reforms/>. Viitattu 12.3.2018.
- Stoker, Gerry, Peters, B. Guy & Pierre, Jon (toim.) (2015). *The Relevance of Political Science*. London: Palgrave.
- Turner, Stephen (2014). *The Politics of Expertise*. New York: Routledge.
- von Wright, Georg Henrik (1989). Edistyksen myytti. Puheenvuoro keskusteluun modernista. *Tiede & edistys* 14(1), 7–26.
- Wood, Matthew (2014). Bridging the Relevance Gap in Political Science. *Politics*, 34(3), 275–286.
- Wood, Matthew (2016). Politicization, Depoliticization and Anti-Politics: Towards a Multilevel Research Agenda. *Political Studies Review*, 14(4), 521–533.

Muistutus reifikaatiosta: algoritmit toisena luontona

Pertti Lappalainen

Marja Keränen tunnetaan laadullisten tutkimusmenetelmien suosijana ja kriittisenä yhteiskuntatieteilijänä. Tämä kirjoitus käsittelee ilmiötä, jonka analysoimiseen tarvitaan ennen muuta laadullisia menetelmiä ja itsestään selvyyksien kyseenalaistamista. Tarkoitan yhtä reifikaation uutta muotoa, matemaattisten mallien eli algoritmien saamaan valtaa nyky-yhteiskunnassa. Matematiikan tohtori ja aineistotieteilijä Cathy O’Neil väittää teoksessaan *Matikkatuhooajat: Miten suuraineisto lisää eriarvoisuutta ja uhkaa demokratiaa*, että vuoden 2008 talouskriisissä ”matematiikka oli sekä sotkeutunut syvällisellä tavalla maailman ongelmiin että oli monien ongelmien käyttövoima” (O’Neil 2017, 13). Matemaatikot olivat kehittäneet taianomaisia kaavoja ja näin edistäneet ja kiihdyttäneet asuntolainakriisiä, suurten rahoituslaitosten kaatumista ja työttömyyden lisääntymistä. Kaaosta kärjisti matematiikan yhdistymisen teknologiaan. Tässä tilanteessa O’Neilin mielestä olisi pitänyt pysähtyä pohtimaan, miten matemaattisia malleja oli käytetty väärin ja miten samanlaiset kriisit voitaisiin jatkossa välttää. (Mt., 13–14.)

Vuoden 2008 talouskriisin taustalla olleet matemaattiset mallit eivät ole erityistapauksia. Lähes poikkeuksetta niiden uskotellaan olevan työkaluja, jotka pystyvät esittämään ihmisistä kerätyn suuraineiston reilusti ja objektiivisesti. Puolueettomuuden maineestaan huolimatta mallit ovat

vain matematiikaksi puettuja mielipiteitä. Matemaattiset mallit eivät ole sään ja vuorovesien kaltaisia neutraaleja ja väistämättömiä voimia. Jos näin uskomme, pesemme kätemme vastuusta. (O’Neil 2017, 28–29, 198.)

Monet mallit koodaavat ihmisten ennakkoluuloja, väärinkäsityksiä ja vinoutumia ohjelmistoihin, jotka sitten ohjaavat laajalti ihmisten elämää. Tällaiset mallit ovat hyvin ongelmallisia, koska ne ovat läpinäkymättömiä, minkä vuoksi niitä ymmärtävät vain alan ylin papisto, matemaatikot ja tietojenkäsittelytieteilijät. Näin ollen malleista on tullut hyvin vaikeasti kiistettäviä ja kumottavia ja siten itsestään selviä luonnollistuneita ihmisten toiminnan ohjenuoria. O’Neil kutsuu kuvaamiaan malleja matikka-tuhoaseiksi, koska ne perustuvat usein matemaatikkojen vääriin ja vahingollisiin arvioihin. (O’Neil 2017, 14.)

Matematiikaksi naamioituja mielipiteitä, so. matikkatuhoaseita, ei juuri testata tai kyseenalaisteta. Mallit ovat mustia laatikoita, tiukasti suojattuja liikesalaisuuksia. Mallien lähtökohta on nykyinen tieto, jonka perusteella ennustetaan, miten eri tilanteissa tulevaisuudessa käy. Niillä yritetään kertoa, mitä on ennakoitavissa, ja siten pyritään ohjaamaan päätöksentekoa. Ne ovat yksinkertaistuksia, minkä vuoksi ”yksikään malli ei tavoita tosimaailman koko monimutkaisuutta tai kaikkia ihmisen viestinnän sävyjä” (O’Neil 2017, 28). Matikkatuhoaseet ovat alkeellisia työkaluja, jotka muokkaavat monimutkaisuudet yksinkertaisuusiksi. Mallien rakentelu edellyttää mukaan otettavien asioiden tärkeyttä koskevia valintoja, jolloin joudutaan tekemään yksinkertaistuksia. Esimerkiksi tehokkuutta mittaavan algoritmin rakentaminen on aivan liian monimutkainen asia mallinnettavaksi. Mallit perustuvat aina enemmän tai vähemmän mallintajien intresseihin, moraalikysymyksiin ja ideologioihin. (Mt., 18–28, 189–190.)

On helppo huomata, että algoritmit esitetään ikään kuin objektiivisina faktoina, joita ei kannata kyseenalaistaa, ja että ne elävät omaa, itsenäistynyttä elämäänsä. Mallit ovat läpinäkymättömiä, kyseenalaistamattomia eivätkä ole tilivelvollisia toiminnastaan. Ne tosiaankin määrittelevät oman todellisuutensa ja ovat itseään uusintavia; ne siis tuottavat oman todellisuutensa, minkä vuoksi niistä voi tulla erittäin tuhoisia. Valtaapitävät olettavat, että algoritmien antamat arviot ovat riittävän tosia ja siten hyödyllisiä, ja uskovat, että yksinkertaistavat algoritmit tekevät päätöksenteosta helppoa. He voivat tehdä kansalaisten kannalta tuhoisia pää-

töksiä ja syyttää niistä objektiivisina esitettyjä lukuja – olivatpa ne tosia tai ei. (O’Neil 2017, 17, 22, 125.) Mallintamisen tuloksena luvut näyttäytyvät ihmisistä riippumattomalta todellisuudelta, eräänlaisena numeromagiana. Tällaisia lukuihin perustuvia malleja voitaisiin kutsua toiseksi luonnoksi, sillä niin omalakisina ja itsenäisinä niitä usein pidetään. Toista luontoa on yhteiskuntatieteissä ollut tapana kutsua reifikaatioksi.

Unkarilaissyntyinen yhteiskuntafilosofi ja kirjallisuusteoreetikko Georg Lukacs (1885–1971) toi toisen luonnon käsitteen yhteiskuntatieteellisen kielenkäyttöön alun perin vuonna 1923 ilmestyneessä kokoomateoksessaan *Geschichte und Klassenbewusstsein*. Teoksen pääväite on, että ihmisten väliset suhteet muistuttavat esineiden välisiä suhteita, että yhteiskunnasta on tullut ihmisistä riippumaton esinemäinen objektiivinen todellisuus. Myös jugoslavalainen filosofi Mihailo Marcovic (1923–2010) on käsitellyt reifikaatiota. Hänestäkin reifikaatio viittaa siihen, että yhteiskunnan todellisuudet ilmenevät ihmisille kuin luonnon objektit. Se tarkoittaa ytimekkäästi sanottuna ”esineelle luonteenomaisten ominaisuuksien saamista” (Markovic 1971, 125). Vaikka ihmisiä ympäröivät todellisuudet ovat heidän tekemiään, ne näyttäytyvät ihmisistä itsenäistyneinä objektiivisina ja autonomisina rakenteina, minkä vuoksi ne saattavat kontrolloida ja jopa orjuuttaa heitä. Reifioituneet olosuhteet voidaan kokea ihmisiä pakottaviksi voimiksi, ehkäpä mystisiksikin entiteeteiksi. (Mt. 1971, 127.)

Markovic uskotteli kuitenkin vuonna 1971, että ”meidän aikanamme kaikki kehittyneet yhteiskunnat ovat siirtymässä reifioituneesta yhteiskunnasta kohti vapaata yhteiskuntaa” (Markovic 1971, 127). Tässä artikkelissa väitän täsmälleen päinvastoin kuin Markovic eli että reifikaatiosta on tullut entistä ajankohtaisempi ilmiö algoritmien käytön yleistymisen myötä. Niitähän hyödynnetään nykyään näkyvästi esillä olevissa tekoälyhankkeissa (ks. Honkela 2017). Tekoälyohjelmat ovat kuitenkin ”vain kokoelma taitavasti laadittuja algoritmeja, jotka tekevät, mitä ohjelmoijat ovat käskeneet. Ne eivät oikeasti ymmärrä, mitä ne ovat tekemässä eivätkä tiedä edes olevansa olemassa.” (Haikonen 2017, 270–271.) Jos tai kun näin on, algoritmit edistävät yhteiskunnan reifioitumista.

Reifioitumisprosessin siemen: tyypittely

Matemaattisia algoritmeja kohdistetaan rahoitusmarkkinoiden kaltaisten kohteiden lisäksi yhä enenevässä määrin ihmisiin. Niiden avulla halutaan tietää ihmisten toiveista, haluista tai kulutusvoimasta. Informaatiota kerätään huikeita määriä ennen kaikkea sosiaalisesta mediasta ja verkkokauppojen sivustoilta. Puhutaan suuraineistotaloudesta, joka perustuu matematiikan sovelluksiin. Ne käsittelevät yksilöitä jonkin tyyppin, kuten opiskelijoiden tai tietyn alan työntekijöiden edustajina. Toisin sanoen algoritmit tyypittelevät ainutkertaisia yksilöitä sijoittamalla heidät ennalta määriteltäviin luokkiin tai ryhmiin, joilla oletetaan olevan yhteisiä piirteitä. (O’Neil 2017, 14, 30.)

Algoritmit sijoittavat samoihin ryhmiin yksilöt, joiden käyttäytyminen näyttää muistuttavan toisia yksilöitä. Ne seulovat suuria populaatioita hallittaviksi pienemmiksi ryhmiksi, joilla oletetaan olevan yhteisiä, samantyyppisiä ominaisuuksia. (O’Neil 2017, 107, 152.) Tällöin tyypittely karsii väistämättä pois yksilöiden ainutkertaisia ominaisuuksia. Algoritmit tyypistävät ja yksinkertaistavat suuresti todellisuutta ja luovat siten lumetodellisuutta, josta tulee ajan oloon kyseenalaistamaton asiantila, johon suhteudutaan rutiininomaisesti tarkemmin reflektoimatta.

O’Neil kertoo yksilöitä arvottavasta, automaattisesta työvoiman valintaohjelmasta, jonka väitetään pystyvän seulomaan, palkkaamaan ja tunnistamaan tuottavimmat, suoriutuvimmat ja sopivimmat työntekijät, jotka pysyvät työpaikassaan pisimpään. Toisin sanoen mallin uskotellaan pystyvän konstruoimaan menestyvän työntekijän tyyppin. Muiden matikkatuhoaseiden tapaan kyseinen ohjelma yrittää ennustaa tulevaisuutta menneisyydestä kumpuavien ennakkoluulojen perusteella. Suuraineistot perustuvatkin menneisyyden koodaamiseen. Ne eivät kuitenkaan kykene hahmottamaan tulevaisuutta, sillä se edellyttää mielikuvitusta, jota on vain ihmisillä. (O’Neil 2017, 186.)

Ihmisiä mitataan näinä algoritmien herruuden aikoina mitä erilaisimmilla tavoilla, kun tilastotieteilijät ja matemaatikot kokoavat suuraineistoja esimerkiksi ihmisten postinumeroista ja ostoksista. Monet tieteenharjoittajien matemaattiset mallit koettavat ennustaa esimerkiksi ihmisten luottokelpoisuutta niin sanotuilla e-tuloksilla, jotka ovat kuitenkin mielivaltaisia, selittämättömiä, säätelemättömiä ja epäreiluja, eli

ne ovat matikkatuhoaseita. (O’Neil 2017, 134.)

On erittäin todennäköistä, että e-tulosjärjestelmä tuottaa jonkin köyhän alueen asukkaalle pettymyksen, jos hän esimerkiksi hakee pankista lainaa. Moni köyhän alueen asukas jättää lainansa hoitamatta, minkä vuoksi lähes kaikki alueen asukkaat leimataan tai tyypiteillään riskiasiakkaiksi. Näin ollen heille määritellään tiukempi luottoraja ja korkeampi korkotaso kuin vauraan alueen asukkaille. Tästä seuraa, että jo valmiiksi vaikeuksissa olevat ihmiset joutuvat kiihtyvään köyhyyden oravanpyörään. E-tulokset tyypitelevät ainutkertaisia yksilöitä varsinaisella korvikemuuttujien¹ joukolla. Ne tekevät muutamassa millisekunnissa laskelmia ihmisistä, joiden oletetaan olevan toistensa kaltaisia. Jos riittävä määrä samanlaisia ihmisiä on jättänyt esimerkiksi lainansa hoitamatta, yksilöä kohdellaan sen mukaisesti. (O’Neil 2017, 135–136.)

Pidän tyyppittelyä reifioitumisprosessien lähtölaukauksena. Ihmiset näyttäytyvät toisilleen usein tyyppinä, esimerkiksi miehenä, naisena, eurooppalaisena tai asiakkaana. Tämä tarkoittaa myös sitä, että ihmisen identiteetti on reifioitunut. Näin käy silloin, kun ”yksilö samastuu tai samastetaan täydellisesti sosiaalisesti määriteltyihin tyyppityksiin. Hän ei ole enää *mitään muuta kuin* tietyn tyyppin edustaja.” (Berger & Luckmann 1994, 106, kursiivi alkup.) Toiset ihmiset esiintyvät henkilölle X tyyppinä ja vieläpä tyyppillisissä tilanteissa. Tällaiset tyyppittelyt jäsentävät ihmisten keskinäistä vuorovaikutusta niin kauan, kun joku ei tee siitä käyttäytymisellään ongelmallista. Prosessin ratkaiseva vaihe muodostuu silloin, kun tyyppitykset muuttuvat vähitellen yksilöitymättömiksi, kun ne etäännyvät kasvokkaisesta vuorovaikutuksesta. Tyyppityksistä tulee ajan mittaan ainakin jossain määrin persoonattomia ja vailla yksilöllistettyjä sisältöjä olevia tyhjiä abstraktioita, jopa myyttejä. (Mt., 41–44.)

Tyyppittely johtaa totunnaistumiseen eli toiminnan toistumiseen yhä uudelleen samalla tavalla rutiininomaisesti ja vailla intensiteettiä. Totunnaistunutta toimintaa pidetään mielekkäänä, koska sillä halutaan tuottaa vakaa ympäristö. (Berger & Luckmann 1994, 65, 85.) Totunnaistuminen johtaa puolestaan instituutioitumiseen. Toisin sanoen tyyppittelystä alkava prosessi päättyy instituutioitumiseen; insituutioitunut toiminta ja instituutioissa toimivat ihmiset ovat tyyppillisiä. Näin ollen totunnaistu-

1 Tässä tapauksessa korvikemuuttuja tarkoittaa asuinpaikkaa, jonka oletetaan kertovan ihmisten vauraudesta.

neiden toimintojen tyyppitykset ovat kaikkien tietyn yhteiskuntaryhmän (jäsenten) omaksuttavissa ja instituutiot itse tyyppittävät yksittäisiä toimijoita ja toimintoja. Berger ja Luckmann väittävät voimakkaasti, että ”instituutio määrää, että tyyppiin X lukeutuvan toiminnan suorittaa tyyppiin X lukeutuva toimija” (Berger & Luckmann 1994, 65–67). Toisin sanoen instituutiolla on vahva tyyppitelevä säätelyfunktio, joka rakennetaan ajan mittaan yhteisen historian kuluessa. Kun instituutiot säätelävät, ne asettavat inhimilliselle käyttäytymiselle ennakolta määrättyjä malleja, jotka suuntaavat sitä tiettyyn suuntaan erotuksena muista mahdollisista suunnista. (Mt., 67.) Algoritmeilla etsitään juuri tällaista ihmisten totunnaisuutta käyttäytymistä, joka voidaan mallintaa. Samalla ne myös odottavat tietynlaista käyttäytymistä, luovat käyttäytymismallia.

Reifikaation täydellistyminen

Instituutioiden maailmasta tulee vähitellen vastaansanomattoman todellinen, minkä vuoksi sen muuttaminen ei onnistu helposti. Instituutioiden maailma esittäytyy ihmisille valmiina, luonnon kaltaisena todellisuutena, joka on ajoittain vaikeaselkoinen ja jopa käsittämätön. Tällöin voidaan puhua myös sosiaalisesta maailmasta, joka asettuu luonnon tavoin vastakkain yksilön kanssa. Sitä voidaan nimittää myös objektiiviseksi maailmaksi, jolloin instituutiot näyttäytyvät yksilöille objektiivisina ja kiistämättöminä faktoina. (Berger & Luckmann 1994, 72–73.) Objektivoitumista vauhdittaa esimerkiksi se, että matikkatuhoaseiden toiminnan analyysi ulkoistetaan koodaajille ja tilastotieteilijöille, jotka sitten siirtävät vastuun koneille, eli antavat koneiden hoitaa puhumisen. Matikkatuhoaseiden kaltoin kohtelemien yksilöiden todistustaakka on paljon suurempi kuin algoritmien itsensä, koska algoritmeja pidetään itsestäänselvyyksinä ja niiden uskotellaan olevan niin monimutkaisia, ettei niiden toimintaperiaatteisiin voida puuttua. (O’Neil 2017, 21.)

Instituutioiden aktiivisuuden objektivoituminen tarkoittaa sitä, että instituutioiden koetaan elävän omaa todellisuuttaan, josta on muodostunut yksilöiden vastainen ulkoinen ja pakottava fakta, objektiivinen todellisuus (Berger & Luckmann 1994, 72–73). ”Yhteiskunnallisen maailman objektiivisuus merkitsee tämän maailman ilmenemistä ihmisten itsensä

ulkopuolisenä tosiasiana. Ratkaiseva kysymys on, vieläkö yksilö säilyttää tietoisuuden siitä, että yhteiskunnallinen maailma on objektivoituneena-kin ihmisten tekemä – ja näin ollen yhä uudelleen ihmisten *tehtävissä*.” (Berger ja Luckmann 1994, 104, kursiivi alkup.) Tällöin instituutiot ovat osa yksilön itsensä ulkopuolista todellisuutta eikä hän kenties itse ymmärrä instituutioiden tarkoitusta tai toimintaperiaatteita. Näin käy siitä huolimatta, että instituutioiden maailman objektiivisuus on ihmisten tuottama.

Objektivoitumisen äärimuoto on reifikaatio. Aina kun objektiivinen yhteiskunnallinen maailma muodostuu, on reifioitumisen mahdollisuus. Reifikaatiolle on Lukacsin (1976) mukaan ominaista tavaroita tai hyödykkeitä koskevien ajattelumuotojen ja -käytäntöjen yleistymisen, jolloin se tarkoittaa myös ihmisten välisiä esinemäisiksi tulleita suhteita. Hän käyttää myös fetissitermiä kuvailemaan esinemäisten suhteiden objektiiviselta näyttävää luonnetta. Lukacs väitti jo omana aikanaan, että hyödykkeestä tulee universaalisti hallitseva ajattelun ja käyttäytymisen kategoria, modernin kapitalistisen yhteiskunnan hallitseva muoto.

Lukacs (1976) päättelee, että elämme teknisen rationaalisuuden dominoimassa maailmassa eli reifikaation ideasta on tullut kulttuurimme erotamaton aspekti. Teknologinen järjestys on laajentunut elämän ei-taloudellisille alueille. Teknologia ei enää ”sijaitse” tehtaissa, vaan se sisältyy sosiaalisen elämän jokaiseen aspektiin. Kaikenlaiset reifioituneet tekniset opit heijastavat ja määräävät elämän aspekteja eikä vain taloutta. Tekniikkavälitteisyyden yleistymisen on laajentanut reifikaatiota yli aiempien taloudellisten rajojen. Lukacs korostaa myös jatkuvaa rationaalisen laskelmoinnin trendiä yhtenä keskeisenä reifikaatiota aiheuttavana tekijänä. Rationaali laskelmointi tähtää siihen, että kaikki asiat tapahtuvat tarkassa järjestyksessä, minkä tavoite on tehostaa yhteiskunnan toimintaa. Kun tehokkuuden maksimoinnista on tullut kaiken kattava päämäärä, reifikaatio on lyönyt läpi yhteiskunnassa (vrt. Markovic 1971, 126).

Peter Berger ja Thomas Luckmann tarkoittavat reifikaatiolla ”ihmisten tuottamien instituutioiden kokemista esinemäisinä, ei-inhimillisinä ja mahdollisesti yli-inhimillisenä ilmiönä. Asia voidaan ilmaista myös siten, että reifikaatio on inhimillisen toiminnan tuotteiden kokemista *ikään kuin* ne olisivat jotakin muuta kuin ihmisten aikaansaannoksia – esimerkiksi luonnonlakeja, kosmisten lainalaisuuksien seurauksia tai jumalalli-

sen tahdon ilmenemismuotoja” (Berger & Luckmann 1994, 103, kursivi alkup.). Reifioitunut maailma näyttäytyy ihmisille ei-inhimillisenä maailmana, jolloin ihmiset kokevat sen joksikin oudoksi muodostelmaksi, johon ei voi vaikuttaa. Reifikaatiossa ”objektivoitunut maailma menettää ymmärrettävyytensä inhimillisenä projektina ja jähmettyy ei-inhimilliseksi, ei-inhimillistettäväksi ja elottomaksi esinemäisyydeksi” (mt., 104).

Ihmiset kokevat reifioituneen maailman oudoksi muodostelmaksi, jonka uskotaan olevan heidän vaikutusmahdollisuuksiensa ulkopuolella oleva *opus alienum*. Berger ja Luckmann ikään kuin viittaavat algoritmeihin tai matikkatuhoaseisiin, kun he päättelevät, että monimutkaisia rakennelmia voidaan pitää reifioituneina. Reifikaation erittely on tärkeää, koska se tarjoaa tehokkaan vastamyrykyn teoreettisen ajattelun reifioitumistaipumukselle. (Berger ja Luckmann 1994, 104.)

Reifioiminen ja de-reifioiminen poliittisena toimintana

Ihmisten toiminnan tarkoittamattomana sivutuotteena syntyneen yhteiskunnan vaihkeaisen reifioitumisen tai objektivoitumisen ohella voidaan puhua myös tietoisesta poliittisesta toiminnasta, joka uskottelee, että vaihtoehtoja ei ole ja että on pakko toimia vain yhdellä tietyllä tavalla. Tällöin kyse on aktiivisesta reifioimisesta. Kuten Berger ja Luckmann esittävät, ”instituutiot *reifoidaan* antamalla niille inhimillisestä toiminnasta ja merkityksenannosta riippumaton ontologinen status” (Berger & Luckmann 1994, 105, kursivi PL). Kyse on tietoisesta reifioimisesta, jos algoritmeihin perustuvalla koneälylle halutaan antaa poliittista valtaa kuvittelemalla, että se pystyy parempiin päätöksiin kuin ihmiset. Tämän tyyppisiä näkemyksiä on koneälyidealisten piiristä esitetty (ks. Helsingin Sanomat 1.3.2018).

Myös hegemonisesta talouspuheesta tutuksi tullutta välttämättömyysretoriikkaa voidaan pitää aktiivisena reifioimisena (vrt. Feenberg 2015, 512). Välttämättömyysretoriikka on Herbert Marcusen sanoin yksiulotteinen ajattelutapa, joka ”torjuu kokonaan ne aatteet, pyrkimykset ja tavoitteet, joiden sisältö ylittää vallitsevan puhe- ja toimintamaailman, tai sitten supistaa ne niin että ne sopivat tämän maailman puitteisiin” (Marcuse 1969, 35–36). Tarkoittamani välttämättömyysretoriikan erot-

tamaton aspekti on Bergerin ja Luckmannin mainitsema mitätöinti, jolla kielletään yhteiskunnalliseen tilanteeseen sopimattomat tulkinnat (Berger & Luckmann 1994, 131). Toisin sanoen sillä pyritään neutralisoimaan hegemonisiin käsityksiin kohdistuva uhka eli tiettyjä määrityksiä ei pidetä vakavasti otettavina argumentteina.

Välttämättömyysretoriikka ei tunne vaihtoehtoja, vaan päätöksenteossa olisi aina otettava huomioon erityisesti talouden sanelemat pakot. Tämä vaatimus painottui Margaret Thatcherin 1970- ja 1980-luvuilla pitämässä puheissa, joissa tuon tuosta toistui sanoma: meillä ei ole vaihtoehtoa. Välttämättömyyshokemat ovat eläneet sitkeästi Thatcherin ajoista alkaen eikä näy merkkejä niiden halvaantumisesta. Varsinkin talouspolitiikkaa koskevat välttämättömyyskottelut ovat saaneet suorastaan myyttisen aseman. Ne ilmentävät markkinafundamentalismia, jolle on ominaista syvä usko markkinoiden kykyyn ratkaista kaikki ongelmat optimaalisella tavalla. Suurelle yleisölle vakuutellaan, ettei ole olemassa ainuttakaan toimivaa vaihtoehtoista talousjärjestelmää markkinaliberalismille. (Lindholm 2016.)

Kun joku henkilö reifoi, hän voi väittää, että hänellä ei ole valinnanvara, vaan joutuu toimimaan jollakin tietyllä tavalla asemansa, esimerkiksi kenraalin, arkkipiispan tai gangsterin statuksen vuoksi. Tällöin tärkeä seikka on, että hän sanoutuu irti henkilökohtaisesta vastuusta. (Berger & Luckmann 1994, 106.) Kyseinen henkilö ymmärtää tällöin asemansa objektiivisena rakenteena, jota hän ei pysty muuttamaan. Yksi esimerkki tästä on natsirikollinen Adolf Eichmannin tapaus.

Eichmann ajatteli, että näin ne asiat vaan ovat, että tämä on maan johtajan määräyksiin perustuva uusi tilanne. Mitä tahansa hän tekiään, hän uskoi toimivansa lainkuuliaisena kansalaisena ja toteuttavansa velvollisuutensa. Sokea kuuliaisuus ja käskyjen totteleminen olivat leimallisia hänen toiminnalleen. Eichmann piti itseään keskimääräisenä kunnan miehenä, joka halusi tehdä työnsä hyvin ja totella määräyksiä kyselemättä. Eichmann lohduttautui sillä, että hän ei pystynyt päättämään omasta tekemisestään ja että hän ei pystynyt muuttamaan mitään. (Arendt 1968, 42, 135–137; Parvikko 1998.)

Bergerin ja Luckmannin kehittelemää legitimaatioteoriaa soveltaen voidaan antaa vastaus kysymykseen, kuinka instituutioita reifioidaan. He tarkoittavat legitimaatiolla prosessia, joka tekee objektivoitumat subjek-

tiivisesti uskottaviksi. Se muokkaa objektivoituneet merkitykset kognitiivisesti ja normatiivisesti päteviksi, jolloin painotetaan tietoa ja arvoja. Legitimaatio antaa tavallaan ohjeita siitä, miksi pitäisi toimia tietyllä tavalla ja miksi tietyt asiat ovat niin kuin ne ovat. Berger ja Luckmann jatkavat, että legitimaatio oikeuttaa arvottomalla vakiintuneet toimintakäytännöt positiivisesti. Legitimoinnilla tuotetaan järjestystä ja siten turvallisuuden ja yhteenkuuluvuuden tunnetta. (Berger & Luckmann 1994, 107–109.) Tätä ajatusta voidaan laajentaa siten, että legitimaation tarkoitus ei ole vain oikeuttaa vakiintuneita käytäntöjä, vaan aktiivisella legitimoinnilla yritetään muodostaa uusia käytäntöjä, joista sittemmin tulee toistojen jälkeen vakiintuneita kyseenalaistamattomia menettelytapoja.

Emme kuitenkaan ole tuomittuja elämään reifioitumisen ja reifioimisen maailmoissa. Jos niillä pyritään minimoimaan reflektion ja valinnan mahdollisuudet, automatisoimaan käyttäytyminen ja vahvistamaan maailman ymmärtämistä annettuna (Berger & Pullberg 1965, 206, 208), tämä täysin objektivoitunut todellisuus voidaan purkaa vastakkaisella de-reifioivalla toiminnalla. Pidän sellaisena voimana kansalaistoimintaa, joka kyseenalaistaa oletetut sosiaaliset lainalaisuudet ja välttämättömyydet ja joka osoittaa, että ihmiset ovat vapaita toimimaan monilla tavoilla. Kansalaistoiminta tuo esille erilaisia piileviä historiallisia mahdollisuuksia tai vaihtoehtoja ja näyttää, että yhteiskunnallisissa olosuhteissa, tilanteissa ja asioissa ei ole mitään välttämätöntä ja ikuista. Tarkoittamaani kansalaistoimintaa muodostuu silloin, kun ihmiset oppivat ja aloittavat jotakin uutta, kyllästyvät vanhojen tapojen toistamiseen ja kamppailevat epäoikeudenmukaisuuksia vastaan. (Vrt. Markovic 1971, 126–127; Lapalainen 2017.) Sen sijaan algoritmien kyllästävät automaattiset järjestelmät juuttuvat ajassa paikalleen ja muuttuvat vasta sitten, kun insinöörit hoksaavat muuttaa niitä (vrt. O’Neil 2017, 186).

Lähteet

- Arendt, Hannah (1968). *Eichmann in Jerusalem. A Report of the banality of evil*. New York: Penguin Books.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1994). *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Helsinki: Gaudeamus.

- Berger, Peter & Pullberg, Stanley (1965). Reification and the sociological critique of consciousness. *History and Theory*, 4(2), 196–211.
- Feenberg, Andrew (2015). Lukacs theory of reification and contemporary social movements. *Rethinking Marxism*, 27(4), 490–507.
- Haikonen, Pentti O. A. (2017). *Tietoisuus, tekoäly ja robotit*. Helsinki: Art House.
- Helsingin Sanomat 1.3.2018. Suomeen perustetaan perjantaina koneälypuolue – konsultteina kolme huippututkijaa, mutta perustaminen sisältää myös bileet.
- Honkela, Timo (2017). *Rauhankone: Tekoälytutkijan testamentti*. Helsinki: Gaudamus.
- Lappalainen, Pertti (2017). Kansalaistoiminta radikaalina aktiviteettina. *Tiede ja edistys*, 42 (2), 153–169.
- Lindholm, Christer (2016). *Viis taloudesta: Viisi myyttiä jotka romuttavat hyvinvoinnin*. Tampere: Vastapaino.
- Lukacs, Georg (1976). Reification and the consciousness of the proletariat. Teoksessa Lukacs, Georg, *History and class consciousness: Studies in marxist dialectics*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 83–222.
- Markovic, Mihailo (1971). Reifikaatio, ymmärtäminen ja selittäminen. *Sociologia*, 8(3), 125–133.
- Marcuse, Herbert (1969). *Yksilötteinen ihminen: Teollisen yhteiskunnan tarkastelua*. Helsinki: Weilin & Göös.
- O’Neil, Cathy (2017). *Matikkatuhoaseet: Miten suuraineisto lisää eriarvoisuutta ja uhkaa demokratiaa*. Helsinki: Terra Cognita.
- Parvikko, Tuija (1998). Hannah Arendt as Judge: A Conscious Pariah in Jerusalem. *Finnish Yearbook of Political Thought*, vol. 2. Jyväskylä: SoPhi 22, 37–57.

Kielen poliittisuus

Suomi ja suomalaisuus itähelsinkiläisen hiphopin lyriikassa

Kari Kulovaara

Suomalaisuuden konstruoinnissa keskeinen tarinankerronnan muoto on laululyriikka, jossa aikakautensa esittäjät tulkitsevat teksteissään samaan aikaan ajankohtaisia ja pysyviä ilmiöitä. Poliitiikan tutkimuksen näkökulmasta onkin mielenkiintoinen kysymys, miltä Suomi ja suomalaisuus näyttävät nykyaikaisen suomalaisen musiikin lyriikassa. Tässä tekstissä kysymystä tarkastellaan suomalaisen hiphop-musiikin Itä-Helsinki-genren näkökulmasta.

Minkä takia tutkin tätä juuri ylikansallisen hiphop-kulttuurin kautta? Ensinnäkin aikaisempi tutkimus on osoittanut, että eri puolilla maailmaa hiphop-kulttuuri on tarkoittanut globaalin kulttuurisen mallin paikallista muokkaamista, ilmaisua ja uudelleen kontekstualisointia (Westinen 2014, 335). Muihin musiikkityyleihin verrattuna hiphop on ollut tyypillisesti paikallisuutta korostavaa ja lokalisoitua ilmaisua, jonka johdosta hiphop-lyriikat tarjoavat erinomaisen tutkimusaineiston analysoitaessa kansallisten representaatioiden kulttuurisia ilmaisutapoja. Toiseksi hiphop on syntymästään lähtien ollut identiteettipoliitiikan väline, jonka kautta erityisesti marginalisoidut ja heikommassa asemassa olleet yhteiskunnalliset ihmisryhmät ovat saaneet omaa ääntään kuuluviin. Hiphopin kautta erilaiset ryhmät ovat voineet laajentaa poliittista puheavaruutta

ja tuoda esiin näkemyksiään, jotka muutoin olisivat jääneet pimentoon. Kolmanneksi hiphop on tänä päivänä poliittisesti todennäköisesti latautunein laululyriikan muoto, sillä tekstien aiheita ovat toistuvasti esimerkiksi poliittiset päättäjät, talouselämä, työmarkkinat ja sosiaaliturvajärjestelmä.

Hiphop on musiikkisuuntana tärkeä tämän päivän ihmisille (ks. esim. Westinen 2014), ja voidaan hyvin olettaa, että nykyajan hiphop-kappaleiden sanoituksilla on samanlainen merkitys kuin vaikkapa Reino Helismaan ja Juha Vainion lyriikoilla on ollut menneinä vuosikymmeninä. Osa laulujen teksteistä jää elämään kollektiiviseen muistiin, jolloin suomalaisen hiphop-lyriikan tarkastelu avaa näkökulman siihen, miten Suomea ja suomalaisuutta iskostetaan ihmisten mieliin tuleviksi vuosikymmeniksi. Poliitiikan tutkimuksen kannalta erityisen mielenkiintoista on se, että Suomen ja suomalaisuuden representaatioiden määrittelyt näyttäytyvät tarkastelussa poliittisena kamppailuna, jossa hiphop-lyriikat haastavat poliittisessa kielenkäytössä dominoivat narratiivit Suomesta ja suomalaisuudesta.

Tämän kirjoituksen tarkoituksena ei ole antaa lukijalle syvällistä katsausta hiphopista Suomessa. Sen sijaan luku tarjoaa yhden esimerkin siitä, kuinka kielen poliittisuutta voidaan tutkia tarkastelemalla epätyypillisempiäkin tutkimuskohteita. Marja Keränen on hienolla urallaan kannustanut opiskelijoitaan ennakkoluulottomaan tutkijanasenteeseen, ja toteankin ylpeydellä, että tekstini on siitä hänelle velkaa. Käsillä olevaa tutkimusta ovat innoittaneet mm. seuraavat sanat Marjan toimittamasta kirjasta *Kansallisvaltion kielioppi*:

Kansallisissa identiteeteissä ei siis olekaan kyse jostakin kulttuuritutkimuksen hömpästä, epäolennaisesta koristuksesta, vaan siitä kuka lasketaan täysivaltaiseksi kansalaiseksi. Kansalaisuus, kansallisvaltion jäsenyys, on identiteetti, joka säätelee meidän jokaisen elämää varsin radikaalilla tavalla. (Keränen 1998, 12.)

Hiphopista ja sen tutkimisesta

Hiphopin syntyajankohta voidaan paikallistaa 1970-luvun loppupuolen

Yhdysvaltoihin ja erityisesti New Yorkin Bronxiin, joka oli selkeästi afroamerikkalaisten ja muiden etnisten vähemmistöjen asuttama kaupunginosa. Kaupunginosa oli tunnettu väkivaltaisista jengeistä ja huumekaupasta, ja moni nuori purkikin turhautumista ja pahaa oloaan musiikkiin. Hiphop-musiikin syntyyn vaikuttivat muun muassa Jamaikasta ja muualta Karibialta Yhdysvaltoihin muuttaneiden ihmisten järjestämien ulkoilmadiskojen rytmit, joihin alettiin yhdistellä konemusiikkia. Vaiutteita uuteen musiikkityyliin otettiin toki myös vanhemmasta musiikin traditiosta, kuten jazzista, bluesista, gospelista ja funkista. (Krimms 2000.)

Ajan myötä hiphopista muodostui ilmiö, joka on samaan aikaan sekä oma alakulttuurinsa että joka maailmankolkkaan levinnyt musiikinmuoto (Richardson 2006, 9).¹ Ensimmäiset suomalaiset rap-yhtyeet perustettiin 1980-luvun loppupuolella, ja muutama niistä saikin hetkelisestikin merkittävää suosiota. Varsinaisesti hiphop löi Suomessa läpi vasta vuosituhaten vaihteessa, jonka jälkeen hiphop on ollut laskettavissa musiikkiteollisuuden valtavirtaan. Todistuksena tästä käyvät mm. Pikku G:n (Henri Vähäkainu) vuonna 2003 ilmestyneen albumin ”Räjähdyshaaran” 120 000 kappaleen myyntiluku sekä Cheekin (Jare Tiihonen) kaksi loppuunmyytyä konserttia Helsingin Olympiastadionilla vuonna 2014.

Tämän tutkimuksen kannalta on olennaista huomioida, että samaan aikaan kun hiphopista alkoi muodostua Suomessa kulttuurista valtavirtaa, myös hiphopin marginaalissa olevat alaryhmät selkeyttivät muotoaan ja ottivat etäisyyttä mediahuomiota saaviin julkkisartisteihin. Esimerkiksi artistinimeä Notkea Rotta käyttävä Mikko Sarjanen alkoi 2000-luvun alussa esikoisalbuminsa julkaisun kynnyksellä pukeutua rottanaamariin

1 Tätä seikkaa ilmentää mm. se, että eri maissa hiphop-musiikin esittäjät alkoivat tukeutua paitsi omaan kieleensä, myös englanninkieliseen sanastoon esimerkiksi taivuttamalla niitä kuin ne olisivat osa esittäjän omaa äidinkieltä (Westinen 2012, 123). Toisinaan selvälinjaista jakoa äidinkieleen ja vieraskielisiin ilmauksiin voi olla vaikea tehdä, sillä vieraskieliset sanat ovat voineet sulautua esittäjän omaan äidinkieleen kiinteäksi osaksi elinympäristön slangia. Esimerkkeinä tällaisista termeistä voidaan mainita mm. ”fitata” (esiintyä toisen artistin kappaleessa), ”dissata” (solvata), ”UG” (engl. underground; alakulttuuri) ja ”bommata” (maalata graffiteja).

alleiviivatakseen eroa muihin hiphop-artisteihin. Seppo Lampela puolestaan alkoi käyttää artistinimeä ”Steen Christensen”, jonka hän otti kaksi poliisia Helsingissä 1997 ampuneelta tanskalaiselta rikolliselta (sittemmin hän vaihtoi artistinimen korrektimpaan muotoon Steen1). Samalla kun hiphopin valtavirta läheni tyylillisesti perinteistä radiosoittomusiikkia, hiphopin marginaalissa korostui entistä voimakkaammin tahto ottaa pesäeroa sen kärkinimiin.

Onkin huomionarvoista, että tässä tekstissä tarkasteltava hiphop on samaan aikaan sekä ulkomailta omaksuttua että korostetusti suomalaista. Hiphopin juuret ovat 1970-luvun Yhdysvalloissa, josta ovat myös peräisin musiikkityylille tyypillinen sanasto, kuvasto ja tyylilliset normit (esim. ilmaisun rytmitykselle). Samalla hiphopin lyriikat kuitenkin luodaan lokaaleissa konteksteissa, joissa erilaiset aika- ja paikkasidonnaisuudet, yhteiskunnalliset diskurssit, kansalliset narratiivit, kulttuuriset viittaukset ja musiikkigenren sisäiset nokkimisjärjestykset vaikuttavat tekstien tyyliin ja muotoon.

Politiikan tutkimuksen kannalta hiphop on hedelmällinen tutkimuskohde kahdesta pääsystä. Ensinnäkin se on nähtävissä erityisenä sosiaalisen ja kulttuuripoliittisen alueena (Krimms 2000, 40), jossa musiikki ja siihen kytkeytyvät elementit toimivat keinona maailmankuvien ja yhteiskunnallisten identiteettien konstruointiin. Tämän takia hiphopilla on siihen sidoksissa olevien sosiaalisten ryhmien keskuudessa erityinen yhteiskunnallinen merkitys. Toiseksi hiphopin kieli on ominaispiirteitään voimakasta, havainnollista ja usein kärjistettyä (ks. esim. Richardson 2006, 11). Tämä tekee hiphop-lyriikasta hedelmällisen tutkimuskohteen, josta on havaittavissa tarkasteluperspektiiviä muuttamalla mitä monimuotoisempia löydöksiä.

Hiphopin sosiokulttuurinen laaja-alaisuus pakottaa tutkimusaluetta rajaaviin valintoihin. Tässä tekstissä suomenkielistä hiphopia käsitellään fokuoimalla yhteen sen osa-alueista, nimittäin itähelsinkiläiseen hiphopiin. Syyt tähän rajaukseen ovat valtio-opillisia. Ensinnäkin Itä-Helsinki on melko pieni ja selkeästi hahmotettava alue, mutta sen sosiaaliset, demografiset ja kulttuuriset erityispiirteet tekevät siitä Suomen mittakaavassa sangen poikkeuksellisen. Toiseksi kyseiset erityispiirteet ilmentyvät myös Itä-Helsinkiin sijoittuvassa tai siihen identifioituvassa hiphopissa. Itä-Helsinkiin sijoittuvalle tai siihen kytkeytyvälle hiphop-

lyriikalle on ominaista poikkeuksellisen vahva yhteiskunnallinen vastakainasettelu ja poliittinen kritiikki. Pohdittaessa Suomen ja suomalaisuuden ilmentymistä nykyaikaisessa musiikissa kyseinen tutkimusalue on siten ehdottomasti relevantti.

Analyysin lähtökohtana on Elina Westiseltä (Westinen 2014) peräisin oleva ajatus, jonka mukaan hiphopin kielestä on nostettavissa esiin erityisiä tutkimuksellisia paikkoja, jotka tarjoavat keinon tutkimusalueen järjestelmälliselle tarkastelulle. Westisen mukaan hiphopin diskursiivisen alueen voi nähdä rakentuvan tietyistä osatekijöistä, joiden kautta artistit sijoittavat itsensä ja tekstinsä tiettyyn sosiolingvistiseen kenttään ja jotka toisaalta taas mahdollistavat tutkijalle kyseisen kentän systemaattisen analysoinnin. Westinen (mt., 207–211) erottelee tällaisina tutkimuksellisinä kiintopisteinä:

kielelliset resurssit: kielen eri varieteetit, murteet, slangi

diskursiiviset resurssit: erilaiset diskurssit, genret, narratiivit, aiheet, puheaktit, kulttuuriset viittaukset

repertuaarit: yksilöllinen, elämänaikana kertynyt resurssivaranto

skaalat: aika- ja paikkakehykset ja -ulottuvuudet (esim. mikrotaso, globaali makrotaso)

polysentrisyys: erilaiset normikeskukset, joihin yksilöt orientoituvat kommunikoidessaan (esim. suomalainen hiphop-kulttuuri tai oma rap-ryhmä)

keskukset, marginaalit ja periferia: esim. kulttuurisia, taloudellisia tai sosiaalisia topoksia.

Tässä tarkastelussa tutkimusaineistoksi on valittu viisi itähelsinkiläistä hiphop-artistia, jotka ovat tehneet suomenkielistä musiikkia ja luoneet Suomi-kuvaa saman ajanjakson kuin koko nykyinen suomenkielinen hiphop on noussut suurempaan laajuuteen ja tietoisuuteen: Asa (ent. Avain; Matti Salo, s. 1980), Bulle (Joni Bollström), Julma-Henri (väestörekipisterissä oleva nimi tuntematon), Notkea Rotta (Mikko Sarjanen, s. 1975) ja Steen1 (Seppo Lampela, s. 1976). Koska kaikkien artistinimien takana olevien taiteilijoiden oikeat henkilöllisyydet eivät ole julkista tietoa, jatkossa kyseisiin artisteihin viitataan heidän taiteilijanimillään.

Hiphop ja Itä-Helsinki

Olen valinnut tutkimukseeni edellä mainitut taiteilijat, koska haluan tarkastella nimenomaisesti itse määriteltyyn suomalaisuuteen ja paikallisilta juuriltaan Itä-Helsinkiin identifioituvien hiphop-artistien tuottamaa Suomi-kuvaa. Jokainen artisteista on asunut ainakin jossain elämänvaiheessaan Itä-Helsingissä, minkä voi nähdä myös ilmenevän heidän lyriikoistaan. Lisäksi juuri kyseiset artistit ovat myös pyrkineet aktiivisesti ja avoimesti nostamaan musiikissaan esiin yhteiskunnallisia ja poliittisia aiheita.² Samalla on syytä huomauttaa, että tähän tutkimukseen valittu otos itähelsinkiläisistä hiphop-artisteista ei ole niin kattava kuin se voisi olla. Syynä tähän on ennen kaikkea se, että tämän tutkimuksen laajuudessa ei ole mahdollista ottaa huomioon kaikkia musiikkityylin edustajaryhmiä. Esimerkiksi Mercedes Bentso (Linda-Maria Roine) on tehnyt relevanttia poliittista hiphopia, jonka aikarajaus jättää tämän tekstin ulkopuolelle ja tulevien tutkimusten aiheeksi.

Mikä sitten tekee Itä-Helsingistä niin erityisen alueen tämän tutkimuksen kannalta? Itä-Helsinkiä voi pitää sosiaalisesti, poliittisesti ja demografisesti varsin erityislaatuisena alueena Suomessa, mikä tekee itähelsinkiläisen hiphop-lyriikan representaatioista hyvin mielenkiintoisen tutkimuskohteen. Itä-Helsinkiä on toisinaan kuvattu esimerkkinä yhteiskunnallisesta polarisaatiosta, joka ilmenee mm. siinä, että itähelsinkiläisten elinajanodote on pienempi kuin helsinkiläisillä yleensä: tilastollisesti jakomäkeläinen mies kuolee seitsemän vuotta aiemmin kuin ullanlinnalainen mies (Yle Uutiset 20.11.2017). Taloudellisesti kahtiajako näkyy mm. siinä, että toimeentulotuen saajia on määrällisesti selkeästi eniten

2 Esimerkiksi hiphop-artisti Pyhimys (Mikko Kuoppala) on verrannut Itä-Helsinkiä vertailemalla sitä kahteen muuhun suomalaisen hiphopin tärkeään paikkaan, Lahteen ja Tampereeseen todeten: ”Lahdesta ja Tampereelta tulee enemmän jenkkiäistä valtavirtaa mukailevaa hauskanpito- ja klubimeininkiä. Lahtelainen hiphop ei ole niin kanta-aottavaa kuin vanhalta teollisuuskaupungilta toivoisi” jatkaen toteamalla: ”Itä-Helsingistä ei tule klubimusiikkia ja rahalla elvistelyä, kuten Lahdesta ja Tampereelta. Idässä ollaan usein sillä tavalla yhteiskunnallisia, että päähenkilöllä on rooli syrjäytyneenä, joka kritisoi asioita omasta näkökulmastaan.” (Helsingin Sanomat 15.11.2008.)

juuri Helsingin itäisessä suurpiirissä (Helsingin kaupungin tietokeskus 2017, 78). Itä-Helsingin sosiaalisina ongelmina on mainittu etenkin sosiaalinen rauhattomuus ja se, että ihmiset tuntevat elinympäristönsä yleisesti ottaen turvattommaksi kuin muualla Helsingissä (Helsingin kaupungin tietokeskus 2017, 65). Turvattomuudentunne on myös ollut suurimpia syitä poismuutolle Itä-Helsingistä (Yle Uutiset 8.2.2018).

Yhteiskunnalliselta kannalta erityisen mielenkiintoista Itä-Helsingissä on sen demografinen monimuotoisuus. Helsingin väestöstä noin 15 % on ulkomaalaistaustaisia, mutta heidän jakautumisensa kaupungin sisällä on varsin epätasaista. Vieraskielisten (äidinkieli muu kuin suomi tai ruotsi) osuus väestöstä on suurin Jakomäen ja Mellunkylän peruspiireissä. Kurkimäessä, Meri-Rastilassa ja Kallahdessa vieraskielisten osuus väestöstä on yli 34 prosenttia (Mäki & Vuori 2017, 15).

Tutkijoiden mukaan Itä-Helsingin huonompisuus näkyy kielteisesti äänestysaktiivisuudessa (ks. esim. Helsingin kaupungin tietokeskus 2017, 190). Vuoden 2015 eduskuntavaaleissa Helsingin itäisen suurpiirin äänestysaktiivisuus oli vain 69 %, kun eteläisessä ja pohjoisessa suurpiirissä lukemat olivat selvästi yli 80 %, ja koko Helsingin äänestysaktiivisuuskin oli 75 % (Tilastoja 2015:20, 9). Tilannetta voi pitää varsin huolestuttavana, sillä kuten mm. Wass ja Borg (2016) ovat todenneet, poliittisen osallistumisen eriytyminen on pitkälti rinnakkainen kehityskulku yleisen eriarvoistumisen kanssa.

Yllä esitetyt huomiot ovat merkityksellisiä paitsi yhteiskuntatieteellisesti, myös siksi että ne osoittavat Itä-Helsingin erityisyyden kulttuurisena alueena. Hiphopin kannalta tämä on olennaista, sillä se on historiallisesti ammentanut olemassaoloonsa voimaa juuri kaupunkien rikkaampien keskustojen liepeillä, levottomissa ja sosiaalisesti ongelmallisissa lähiöissä. Tällaisissa yhteiskunnallisissa oloissa hiphop on merkinnyt monille keinoa ilmaista mielipiteitä ja tunteita väkivallattomasti lausumalla omia ajatuksiaan muille musiikin voimin (ks. Mikkonen 2004, 44). Samalla se on tietysti myös tarjonnut artisteille diskursiivisia resursseja, joista ammentaa. Suomen ja suomalaisuuden representaatioiden tutkimisen näkökulmasta Itä-Helsinki-genreen sijoittuvien lyriikoiden tarkastelu on siten hyvin perusteltua.

Hiphop ja identiteetin rakentuminen

Yhteiskuntatieteissä on levinnyt varsin laajalle käsitys, jonka mukaan identiteetit ovat sosiaalisesti tuotettuja konstruktioita, joilla on erityinen kontekstuaalinen, diskursiivinen ja performatiivinen luonteensa (ks. esim. van Dijk 1998). Tämä on merkinnyt sitä, että traditionaaliset käsitteet identiteetistä kokonaisen, yhtenäisen ja kestävän minuuden pohjana on hylätty lähes täysin. Koska identiteetit ymmärretään jatkuvasti muokkautuvina sosiaalisina konstruktioina, niiden ei katsota tulevan koskaan ”valmiiksi”, vaan sen sijaan ihmisten ja erilaisten ryhmien katsotaan joutuvan aina määrittelemään omat identiteettinsä yhä uudelleen. Tämä pätee myös kulttuuriseen identiteettiin, jonka ei katsota nykyään merkitsevän niinkään kytköstä johonkin myyttiseen menneisyyteen, vaan pikemminkin se ymmärretään nykyhetkessä tapahtuvana jatkuvana oman identiteetin arviointina, ylläpitämisenä ja uudelleenluontina (ks. Kriske 2000, 93–94).

Identiteetin konstruoiminen tapahtuu aina jossakin paikassa, jossa henkilökohtaista tilaa arvioidaan suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan. Hiphopissa – kuten muissakin sosiaalisen elämän sfääreissä – identiteettiä tuotetaan yksilön maailmankuvan, näkemysten ja arvojen sekä yhteisöllisesti jaettujen narratiivien, diskurssien ja symbolien avulla. Kaupallisen suosion puhjettua 1990-luvulla hiphopin piirissä esiintyi pelkoa siitä, että tuotteistettu ”pop-rap” liudentaisi yhteisöllisyyden ja paikallisuuden merkityksen hiphop-kulttuurissa (Forman 2002, 225; ks. myös Nieminen 2003). Osittain pelko olikin varmasti aiheellinen, mutta yhteisöjen ja paikkojen merkitys ei hävinnyt. Pikemminkin jakolinjojen piirtäminen ”kaupalliseen” ja ”ei-kaupalliseen” hiphopiin aiheutti sen, että tiettyssä hiphopin alalajeissa yhteisöllisyyden ja paikallisuuden merkitys lähinnä vahvistui. Keskeisinä tekijöinä yhteisöllisyyden ja paikallisuuden korostamisessa voidaan nähdä mm. yhteiseksi esitetty agenda, jaettu tunne jonkinlaisesta sorrosta ja näkökulma yhteisestä kulttuurista (ks. esim. Orejuela 2015, 129).

Politiikan tutkimuksen saralla esimerkiksi Ernesto Laclau ja Lilian Zac (1994, 37) ovat esittäneet, että toimijat eivät voi koskaan saavuttaa yhteiskunnallisella kentällä ”lopullista” tai ”valmista” identiteettiä, sillä muuttuva, ristiriitaisuuksia ja erilaisia konflikteja täynnä oleva kenttä

vaatii kaikilta aina sopeutumisia, hyväksymisiä, hylkäyksiä ja vastarintaa. Toisin sanoen, koska yhteiskunnallinen ja poliittinen järjestys on aina enemmän tai vähemmän epävakaa, toimijoiden on jatkuvasti seurattava ja ”päivitettävä” omaa identiteettiään muutoksia vastaavasti. Kuten muissakin poliittisesti latautuneissa yhteisöissä, myös hiphop-yhteisöissä keskeisinä identiteettien rakennusaineina toimivat osaltaan yhteiskunnalliset ja sosiaaliset vastakkainasettelut sekä yksilön ja yhteisön ulkopuolelta tulevat uhat. Hiphop-yhteisön jäsenten jakama kuva yhteisestä paikasta ei yleensä ole pelkästään positiivisin määrein kuvattu paikka: vaikka vastakkainasettelu ei olisikaan kovin vahvaa, yhteistä paikkaa määrittävät erottelut kuten lähellä–kaukana tai täällä–tuolla (Forman 2002).

Tarkastelun tulokset

Tähän tutkimukseen valitsemani viiden hiphop-artistin tuotannosta valikoin 10 studioalbumia, kaksi kultakin esittäjältä. Kyseisten albumien tarkastelussa peilasin taiteilijoiden lyriikoita aiemmin luvussa esitettyyn Westisen (2014) erittelyyn hiphop-diskurssien tutkimuksellisista kiintopisteistä. Jokaisen kiintopisteen yksityiskohtainen läpikäyminen ei ole tässä yhteydessä mahdollista, joten alle on koottu taulukko tarkastelun keskeisistä tuloksista. Taulukossa artistien lyriikat on jaoteltu neljään osaluokkaan sen mukaan, miten niiden voidaan nähdä määrittävän kappaleiden puhujaminän ryhmäidentiteettiä, nykyhetkeä, Suomea ja suomalaisuutta.

Yleisesti ottaen voidaan todeta, että mitä vahvempaa poliittinen ja yhteiskunnallinen vastakkainasettelu on, sitä selvemmin se ilmenee hiphopissa. Tämä ilmenee selvästi suomalaisen hiphopin Itä-Helsinki-genressä. Yhdysvaltalaisessa gansta-rapissa kenties ”myyttisin” paikka on ollut Los Angelesin pahamaineinen Compton (Forman 2002, 198). Vaikka Suomessa ei vastaavanlaisia asunalueita ole, suomenkielisessä hiphopissa konstruoidaan tiettyjä itähelsinkiläisiä paikkoja myyttisinä. Esimerkiksi Itäkeskus, Kontula, Meri-Rastila ja Roihuvuori kuvastuvat tutkimusaineiston perusteella merkittävällä tavalla. Westisen (2014) terminologiaa soveltaen voidaan todeta, että keskusten ja marginaalien välillä on havaittavissa selvä jännite: samalla kun teksteissä kuvataan Itä-Helsinkiä yhteis-

Artisti	Ryhmäidentiteettiä määrittävät tekijät	Nykyhetkeä määrittävät tekijät	Suomea määrittävät tekijät	Suomalaisuutta määrittävät tekijät
Asa	kapitalismikritiikki, yhteiskunnallinen eriarvoisuus, poliittinen vastakkainasettelu	rahan valta yksilön eksistentiaalinen kriisi	eriarvoistuminen, valtiollisen politiikan epäonnistuminen, kansalliset myytit ja symbolit	sosiaaliryhmien välinen yhteisöllisyys, yksilöllisen pärjäämisen eetos
Bulle	yhteiskunnallinen eriarvoisuus, hiphopin sisäinen vastakkainasettelu	rahan valta, väestöryhmien väliset jännitteet	sosiaalinen monimuotoisuus	sosiaaliryhmien välinen yhteisöllisyys, yksilöllisen pärjäämisen eetos
Julma-Henri	syrjäytyneisyys, päihteet yhteiskunnallinen polarisaatio	näköalattomuus, nihilismi	yhteiskunnallinen polarisaatio, sosiaaliturva, symboliset paikat	sosiaaliryhmien välinen yhteisöllisyys, yksilöllisen pärjäämisen eetos
Notkea Rotta	Itä-Helsinki, pikkurikollisuus yhteiskunnallinen eriytyminen	yksilöllinen selviytyminen	sosiaaliturva kansalliset myytit ja symbolit	yhteisölliset rituaalit yksilöllisen pärjäämisen eetos
Steen1	yhteiskunnallinen polarisaatio, Itä-Helsinki, päihteet, rikollisuus	yksilöllinen selviytymistaistelu	sosiaaliturva, symboliset paikat	sosiaaliryhmien välinen yhteisöllisyys, yksilöllisen pärjäämisen eetos

kunnan marginaalissa olevana paikkana, niissä myös osoitetaan, kuinka Itä-Helsinki merkitsee kappaleiden puhujaminälle ja heidän viiteryhmilleen (”posselle”) sosiaalisen elämän keskusta, johon identifioitua.

Ryhmäidentiteettiä määrittäviä tekijöitä tarkastellessa jokaisen artistin lyriikoista nousee selvästi esiin ajatus yhteiskunnallisesta vastakkainasettelusta. Aste-erot ovat kuitenkin huomattavia, mikä riippuu usein siitä, käsitelläänkö tekstissä yhteiskunnallista polarisaatiota yleisenä ilmiönä, vai peilataanko sitä erityisesti suhteessa Itä-Helsingin ja muun Suomen välillä. Voimakkainta yhteiskunnallista polarisaatiota ilmentävät Julma-Henrin ja Steen1:n lyriikat, joissa on havaittavissa katkeria ja suorataan väkivaltaisia purkauksia. Notkea Rotta edustaa tässä suhteessa varsin erilaista näkökulmaa: hänen lyriikoissaan yhteiskunnallinen eriytyminen otetaan selviönä, mutta näkökulma on edellisiin verrattuna yksilö-

painotteisempi ja positiivisempi: yhteiskunnallinen eriytyminen vaatii oveluutta ja kykyä poliittisen järjestelmän hyväksikäyttöön, mutta tässä pelissä ”rotta” pärjää hyvin oveluudellaan. Toisinaan Notkean Rotan kaupunkitarinat ja niiden sankarihahmo tuovatkin mieleen suorastaan Niccolò Machiavellin (1984) metaforan ketusta, joka oveluudellaan kiertää kaikki ansat.³ Kaikki tutkimusaineistoon valitut taiteilijat esittävät teksteissään yksilön ja massan välistä vastakkaisuutta. Kenties ilmeisimmin tämä vastakkaisuus ilmenee Bullella, jonka lyriikat kritisoivat toistuvasti median turruttamaa kansalaisten enemmistöä.

Nykyhetkeä määrittävät tekijät näyttäytyvät osin samoina kuin ryhmäidentiteettiä määrittävät tekijät, mikä onkin loogista. Muun muassa Teun van Dijk (1998, 154) mukaan sosiaalisten ryhmien identiteetit määrittyvät juuri suhteessa kulloiseenkin yhteiskunnalliseen taustakontekstiin, jolloin identiteettien keskeisinä rakennuselementteinä ovat sanallistetut käsitykset siitä, keitä he katsovat olevansa, mihin he katsovat kuuluvansa, mitä he haluavat, mitä heillä on ja mitä heiltä puuttuu. Nykyhetkeä määrittäviksi tekijöiksi nousee tutkimusaineistosta kaksi pääkohtaa: kapitalismi ja yksityisen ihmisen henkilökohtainen selviytymistaistelu. Osittain näiden keskinäinen suhde näyttäytyy hyvin kiinteänä, kuten seuraavassa Asan tekstissä:

*Rotat hyppää veteen, laivan kansi palaa
Kaikki ei tuu saamaan leivästämme kansipalaa
Kullanmurusista me synnyttiin pomo
Työttömille tietäjille pystytettiin jono
Tallinnanaukiolla kannan kavereita sieltä
Politiikka peittämässä markkinoiden tietä
Ihmisistä saastaa toisiinsa raastaa
Sanotaan vakavissaan omistavan palan maasta
Asa: Hidastaa (Leijonaa metsästä, 2005)*

Nykyhetki määrittyy kappaleissa toistuvasti jonkin tietyn konkreettisen paikan kautta, jolloin abstraktit yleistyksen kiinnittyvät tuttuun ja konkreettiseen. Muun muassa Tallinnanaukio ja Vaasanaukio kuvastuvat

3 Ks. esim. Notkean Rotan kappale ”Pöhinää” (Panokset piippuun, pöhinät pönttöön, 2002).

teksteissä suorastaan myyttisiksi paikoiksi ja eräänlaisiksi sotatantereiksi, joihin kuvastuvat sosiaalisen taistelun jäljet.⁴ Nämä ovat toki taiteellisia tehokeinoja ja leikittelyä Suomen sotahistorian kuvastolla, mutta skaalana se myös mahdollistaa erityisen aikaulottuvuuden liittämisen teksteihin.

Suomea määrittävät tekijät jakautuvat tutkimusaineistossa kahteen pääryhmään: toisaalta yhteiskunnalliseen eriarvoistumiseen ja sosiaalista turvaverkkoa ylläpitäviin instituutioihin, toisaalta kansallisiin symboleihin, joissa menneisyys kytkeytyy lyyrisesti nykyhetkeen. Kansallisten symbolien liittäminen tekstiin voi tehdä kappaleesta positiivissävytteisen ja jopa humoristisen. Esimerkiksi Notkean Rotan kappaleessa ”Paluu betoniin” Suomi nimetään Timo Soinin mukaan ”soinilandiaksi”, johon maailmanmatkaltaan palanut henkilö sijoittaa ilmeistä sympatiaa tuntien mm. saunan, salmiakkikossun ja makkaraperunat (Notkea Rotta, 2012). Yhteiskunnallisten ongelmien käsitteleminen luo teksteissä sen sijaan usein lähes lohduttoman vaikutelman, varsinkin jos ne kytketään kuvitelun henkilön henkilökohtaisiin ongelmiin. Toisinaan taas Suomi peilautuu vertauskuvallisena valtiolaivana Estoniaan tai Titaniciin. Yhteiskunnallinen eriarvoisuus ja jako menestyneisiin ja häviäjiin esitetään erittäin suurena, ja kuten todettua, juuri tämä on itähelsinkiläisen hiphopin keskeinen ominaispiirre, joka erottaa sen suomalaisen musiikin valtavirrasta.

Edellä esitettyjä huomioita peilaten ei ole yllättävää, että *suomalaisuutta määrittävät tekijät* ilmentyvät tutkimusaineistossa juuri yhteiskunnallisen vastakkainasettelun ja kapitalismikritiikin kautta. Nämä tekijät kytketään usein menneisyyden ja nykyisyyden väliseen dikotomiaan, jolloin teksteistä avautuva kuva lähenee eksistentialismia ja autenttisuuden ongelmaa. Keskeisenä kysymyksenä on, mihin yksilön on Suomessa mahdollista perustaa oma elämänsä ja mihin tämä voi turvautua.

Olisi helppo olettaa, että tutkimusaineistosta ei ilmene pyrkimyksiä yhtenäisen suomalaisuuden hahmotteluun. Jos *Suomea* kuvataan tois-

4 Vaasanaukiota nimitetään katukielessä yleisesti Piritoriksi. Esimerkiksi Julma-Henrin kappaleessa ”Terve menoa” lausutaan: ”nyt oman käden kautta mullan alle/antoisaa kaamosmasennusta koko kansakunnalle/toivottaa herra Katkera katkero käden jatkeena/ja tiedottoman tilan takeena/kun vanha kehno taluttaa Penaa, jätä räppi ja rupee treenaa/vaan Piritorin Macarenaa” (Al-Qaida Finland, 2007).

tuvasti yhteiskunnallisesti kahtiajakautuneena, mitä kansallisesti yhdistäviä ominaispiirteitä ihmisillä voisi olla? Tarkemmassa analyysissä voi huomata, että yhteistä suomalaisuutta kyllä kuvataan, vaikkakaan ei aina kovin eksplisiittisesti. Ensinnäkin, suomalaisuutta kuvataan tutkimusaineistossa yhteisenä menneisyytenä, kulttuurisena taustana ja kielenä. Suomalaisuutta ilmennetään yhteisenä perustana, johon ihmisten tavat ajatella ja olla lopulta palautuvat. Kiivaana käyvän yhteiskunnallisen monikulttuurisuuskeskustelun kannalta on mielenkiintoista, että tutkimusaineistossa Suomea ja suomalaisuutta ei kuvata juuri ollenkaan suhteessa toisiin kansallisuuksiin ja kieliin, vaan ennen kaikkea suhteessa suomalaisen yhteiskunnan sisäisiin epäkohtiin. Vaikka Itä-Helsinki on demografisesti poikkeuksellisen monimuotoinen, itähelsinkiläinen hiphop ei näyttäydy sen enempää rasistisena kuin antirasistisenaakaan. Kaikki tutkimukseen mukaan otettujen hiphop-artistien lyriikat heijastavat ajatusta siitä, että suomalaisen yhteiskunnan ongelmat johtuvat lopulta siitä, että Suomen poliittinen eliitti ei ole kiinnostunut tavallisten ihmisten ongelmista, olivat he kotoisin mistä tahansa.

Suomalaisuus näyttäytyykin tutkimusaineiston valossa pikemminkin uudenlaista aikakautta ilmentävänä yhteisöllisyytenä kuin tiettyinä kansallisina ominaispiirteinä. Teksteissä tätä yhteisöllisyyttä konstruoidaan suhteessa ihmisten omaan elinpiiriin ja vastakkainasetteluna vallanpitäjiin ja taloudellisen eliittiin nähden. Toisaalta perinteisempänä suomalaisuutta määrittävänä tekijänä näyttäytyy kaikilla artisteilla yksilöllisen pärjäämisen eetos, jota voi myös sisuksi nimittää: vaikka ajat ovat kovat ja elämä ei ole helppoa, kaikesta kuitenkin selvitään tavalla tai toisella. Ihmisen henkilökohtaisen pärjäämisen keinot ovat yksilöllisiä ja monet niistä laillisesti vähintäänkin epäilyttäviä, mutta yhtäkaikki ne esittävät lohdullisen uskomuksen siitä, että elämässä käy lopulta hyvin. Pärjäämisen keinoina ovat yksilön sisukkuus ja uskollisuus omille arvoilleen, mutta myös armollisuus itseään ja omia valintojaan kohtaan.

Lopuksi

Kielen tutkiminen on tärkeää, sillä kieli määrittää ajatteluamme ja tapaamme käsittää maailmaa. Hiphop-lyriikat ovat yksi väylä siihen,

kuinka Suomea ja suomalaisuutta konstruoidaan, haastetaan ja kyseenalaistetaan. Yhteiskunnallisesti merkityksellistä on myös se, että hiphop ei ole pelkästään erilaisten epäkohtien esiintuomista, vaan se voi myös tarjota kuuntelijalle henkilökohtaista uskoa, jolla selvitä vaikeiden aikojen yli.

*Mut jokane tekee ihan niin kun tahtoo
Meinaan, itte itteensä peilist joutuu kattoo
Ei se kuva muutu kattomal tai katuomal
Kunhan sen päätöksen hyväksyt sun oman hatun all'
Sit alkaa pikkuhiljaa oleen sujut itelleen
Kun suolat haavois ei tunnu eikä kirvele
Ja nyt luurangot kaapeis saa kerää luunsa
Kun mä rakastan mun elämää, mul ei oo mitään muuta*
Bulle: Jälkikätee (Äidinkielel, 2010)

Lähteet

- Forman, Murray (2002). *The 'hood comes first: race, space, and place in rap and hip-hop*. Middletown: Wesleyan University Press.
- Helsingin kaupungin tietokeskus (2015). Eduskuntavaalit Helsingissä 2015. Tilastoja 2015:20. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Helsingin kaupungin tietokeskus (2017). *Helsingin tila ja kehitys 2016*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Helsingin Sanomat 28.5.2015. Piritori on ”nimensä veroinen paikka” – voisiko se olla myös virallisesti Piritori?
- Helsingin Sanomat 21.11.2014. Notkea Rotta paljasti kasvonsa.
- Helsingin Sanomat 3.3.2012. Nyt raikaa romaniräppi.
- Helsingin Uutiset 20.4.2015. Some repesi: ”Kallio itsenäiseksi!” – Jopa 50 prosenttia äänesti punavihreitä.
- Image 20.9.2016. Suomiräpin kummisetä.
- Keränen, Marja (1998). Johdanto: miksi tutkimme Suomea? Teoksessa Keränen, Marja (toim.) *Kansallisvaltion kielioppi*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 5–16.
- Krims, Adam (2000). *Rap music and the poetics of identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Laclau, Ernesto & Zac, Lilian (1994). *Minding the gap: the subject of politics*.

- Teoksessa Laclau, Ernesto (toim.) *The making of political identities*. London: Verso, 11–39.
- Machiavelli, Niccolò (1984). Ruhtinas. Porvoo: WSOY.
- Miettinen, Karri (2011). *Rappioidetta: suomiräpin tekijät*. Keuruu: Like.
- Mikkonen, Jani (2004). *Riimi riimistä: suomalaisen hiphopin nousu ja uho*. Keuruu: Otava.
- Mäki, Netta & Vuori, Pekka (2017). *Helsingin väestö vuodenvaihteessa 2016/2017 ja väestömuutokset vuonna 2016*. Helsingin kaupunki, kaupunginkanslia, kaupunkitutkimus ja -tilastot. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Nieminen, Matti (2003). Ei ghettoja, ei ees kunnan katuja: hiphop suomalaisessa kontekstissa. Teoksessa Saaristo, Kimmo (toim.) *Hyvää paha rock'n roll: sosiologia kirjoituksia rockista ja rockkulttuurista*. Jyväskylä: Gummerus.
- Orejuela, Fernando (2015). *Rap and hip hop culture*. New York: Oxford University Press.
- Päijät-Häme 8.5.2015. ”Itä-Helsingissä tehdään parasta räppiä, mutta ihan söpöä, että muuallakin yritetään” – Rap-lyriikkaa tehdään suurella palolla.
- Richardson, Elaine (2006). *Hiphop literacies*. London: Routledge.
- Saaristo, Kimmo (toim.) (2003). *Hyvää paha rock'n roll: sosiologia kirjoituksia rockista ja rockkulttuurista*. Jyväskylä: Gummerus.
- Van Dijk, Teun (1998). *Ideology: a multidisciplinary approach*. London: Sage.
- Wass, Hanna & Borg, Sami (2016). Yhdenvertaisuus äänestyskopissa: äänestysaktiivisuus vuoden 2015 eduskuntavaaleissa. Teoksessa Kimmo Grönlund & Hanna Wass (toim.) *Poliittisen osallistumisen eriytyminen. Eduskuntavaalitutkimus 2015*. Selvityksiä ja ohjeita 28/2016. Helsinki: Oikeusministeriö, 177–199.
- Westinen, Elina (2014). *The discursive construction of authenticity: resources, scales and polycentricity in Finnish hip hop culture*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Yle Uutiset 8.2.2018. Nämä ovat yleiset syyt muuttaa pois lähiöstä Helsingissä: Humalaisten metelöinti ja monikulttuurisuuden tuomat jännitteet.
- Yle Uutiset 20.11.2017. Mies Jakomäessä kuolee 7 vuotta aikaisemmin kuin mies Ullanlinnassa – Niillä, joilla menee huonosti, menee todella huonosti.
- Yle Uutiset 17.1.2017. Paleface: räppi on kansanmusaa.

Käytetyt äänitteet

- Asa: Leijonaa metsästä. Fried Music 2005.
- Asa (Avain): Punainen tiili. Rähinä Records 2001.
- Bulle: Äidinkielel. Karma Musiikki 2010.

Bulle: Rääpilevy. Metronom 2013.
Julma-Henri: Al-Qaida Finland. Ähky Records 2007.
Julma Henri: Radio Jihad... SRJTNT vol. 2. Mörssi 2011.
Notkea Rotta: Notkea Rotta. Monsp Records 2012.
Notkea Rotta: Panokset piippuun, pöhinät pönttöön. Karealia Records 2002.
Steen1: Jedin paluu. Monsp Records 2011.
Steen1: Salaliittoteoria. Studioalbumi. Monsp Records 2004.

IV Demokratia

Demokratia, edustuksellisuus, osallistuminen

Kyösti Pekonen

Keskustelu hallitsemisen ja poliittisen johtamisen perusteista, siitä minkälainen hallitsemistapa on kansakunnan ja kansalaisten kannalta parasta, on ajankohtaistunut viime aikoina monessa mielessä. Klassinen jakolinja jo kysyi, onko yhden, harvan vai monien toteuttama hallinto parasta. Demokratia on perinteisesti puhunut monien toteuttaman hallinnon puolesta muun muassa siksi, että monien kokemuksen varaan rakentuvan käsityksen todellisuudesta on toivottu pitkän päälle olevan luotettavampi kuva kansalaisten ja kansakunnan tilasta ja tarpeista kuin yhden tai harvan. Demokratia ideana edellyttää toimiakseen kuitenkin vielä laajempaa demokraattista poliittista kulttuuria kuin pelkästään monien varaan rakentuvaa hallitsemista. Ollakseen demokraattista tuo hallitseminen vaatii ”turvallisuustakeita” kuten yhteisesti sovittuja reilun pelin sääntöjä ja oikeusvaltiota.

Demokratian monisärmäisestä käsitteestä on viime aikoina esitetty erilaisia tulkintoja demokratiasta monien valtana. Puhumalla monista on perinteisesti haluttu tehdä käsitteellinen ero yksin- ja harvainvaltaisiin poliittisiin järjestelmiin. Missä mielessä monien poliittisen vallan toivotaan olevan valistuneempaa valtaa kuin esimerkiksi valistuneen itsevaltiaan? Demokratian toivotaan kykenevän laajemman valistuksen toteuttamiseen kuin mihin yksin- ja harvainvaltaiset järjestelmät pysty-

vät. Edustuksellisessa demokratiassa tuo laajempi valistus ja viisaus ovat kuitenkin jotakin muuta kuin mitä ilmaukset ”kansan tahto”, ”kansan on aina oikeassa” tai ”enemmistön valta” antavat yksinkertaisimmillaan ymmärtää. Edustuksellisessa demokratiassa rohjetaan olettaa, ettei kansa ole väistämättä aina oikeassa ja toisaalta myös, ettei tyhmyys väistämättä tiivisty joukossa. Edustuksellisessa demokratiassa keskenään erilaisten monien yhdessä tavoittelema poliittinen viisaus on toisenlaista viisautta kuin yksittäisen ihmisen tai johtajan.

Demokraattisen valistuneisuuden ja viisauden tavoittelemiseen ja toteuttamiseen tarvitaan välttämättä yhteisesti hyväksytyjä demokraattisia reilun pelin mukaisia pelisääntöjä. Vaikka historiallisesti kehittyneet ja toivottavasti edelleen kehittyvät demokraattisen poliittisen toiminnan pelisäännöt eivät ole mitään itsestäänselvyksiä ja helposti toteutettavia, niin siitä huolimatta pelisäännöistä puhuminen on helpompaa kuin puhe abstraktista valistuksesta ja viisaudesta. Demokraattisia pelisääntöjä noudattavassa poliittisessä kamppailussa menestyminen ei yksin riitä demokraattisen poliittisen kulttuurin kriteerien toteuttamiseksi. Tarvitaan pohdintaa ja puhetta valistuneisuudesta ja viisaudesta, jotka konkretisoituvat esimerkiksi puheena yhteisestä hyvästä, yleisen edun toteuttamisesta, oikeudenmukaisuudesta ja tasa-arvosta. Konkreettisimmin valistuneisuuden ja viisauden merkitys aktualisoituu silloin kun niiden toteuttamisessa on selvästi epäonnistuttu, kuten esimerkiksi tilanteissa, joissa turvaudutaan poliittisen fyysisen väkivallan käyttöön.

Näyttää siltä, että olemme jälleen kerran tilanteessa, jossa epäillään monien vallaksi ymmärretyn demokratian mahdollisuuksia toteuttaa valistunutta viisautta. Syyt epätietoisuuteen löytyvät uusista haasteista, jotka kyseenalaistavat totutut tavat tavoitella viisautta. Vaikka edustuksellisten demokratioiden puitteet näyttävät olevan läntisissä demokratioissa jotakuinkin kunnossa, henki, into ja tarmo eivät tunnu olevan haasteiden tasolla. Yksi perimmäisistä syistä piilee uusien haasteiden ylikansallisisessa ja globaalissa luonteessa. Tällaisia haasteita ovat ilmastonmuutos, väestönkasvu, muuttoliikkeet, kansainvälisten voimasuhteiden muutos sekä sotien ja poliittisen väkivallan logiikoiden muutos. Ei voida myöskään unohtaa digitaalista vallankumousta seurannaisvaikutuksineen, joka pahimmillaan voi johtaa George Orwellin (2014) kuvaaman dystopian kaltaisiin tilanteisiin. Tiukasti kansalliseen ja paikalliseen pitäy-

tyvällä viisauden tavoittelulla ei näihin uusiin haasteisiin saada otetta. Ei ole mikään ihme, että kansalliset demokraatit edustuksellisine elimineen ovat kohdanneet lisääntyneitä vaikeuksia legitimoinnissaan. Erityisesti perinteinen puoluepoliittinen järjestelmä perinteisesti keskeisenä poliittisen edustuksellisuuden ja poliittisen osallistumisen organisoijana on menettänyt uudessa tilanteessa aloitteellisuuttaan ja samalla uskottavuuttaan. Tämä on viime aikoina näkynyt nopeina ja rajuina muutoksina esimerkiksi niin sanottujen perinteisten suurten puolueiden kannatuksessa läntisissä demokratioissa. Poliittisten puolueiden sijasta uusien haasteiden esiin nostajina ja edustajina ovat pikemmin kunnostautuneet kansainvälisesti organisoituneet kansalaisliikkeet ja niiden toteuttamat kampanjat.

Edustuksellisuus ja osallistuminen demokratiassa

Vuonna 1990 Valtiotieteellinen yhdistys julkaisi kaksi toimitettua kirjaa suomalaisesta demokratiasta. Toisen kirjan otsikkona on yksinkertaisesti *Finnish Democracy* (Sundberg & Berglund 1990) ja toisen provosoivammin *Finnish 'Undemocracy': Essays on Gender and Politics* (Keränen 1990). Marja Keräsen toimittaman kirjan keskeisen teesin mukaan suomalaisen demokratia ei suinkaan ole mikään valmis projekti. Suomalainen demokratia ei ole vielä riittävän edustuksellinen, erityisesti mitä tulee naisten edustuksen toteutumiseen suomalaisessa poliittisessä kulttuurissa. Yksi keino poliittisen kulttuurin muuttamiseen on naisten poliittisen osallistumisen vahvistaminen.

Edustaminen ja osallistuminen ovat modernin demokratian ja politologian peruskäsitteitä, joiden välillä on aina ollut jännitteitä. Jännitteet polarisoituvat kahdessa äärimmäisessä tulkinnassa: toisessa korostetaan edustuselinten itsenäistä poliittista roolia ja toisessa taas osallistumista ainoana oikeana demokratiana.

Parlamentin itsenäisyyttä korostavana ja edustamisen erityisyyden esille tuovana luonnehdintana politologisessa kirjallisuudessa esitetään usein Edmund Burken puhe valitsijoille Bristolissa vuonna 1774, jossa hän totesi: ”Valtion johto ja hallinto ovat terveen järjen ja harkinnan asioita. (...) Parlamentti ei ole poikkeuksellisten ja vihamielisten etujen

puolestapuhujien kokous: etujen, joista jokaisen puolestapuhujan täytyy pitää kiinni asiamiehenä ja asianajajana toisia asiamiehiä ja asianajajia vastaan. Parlamentti on sen sijaan *koko* kansakunnan neuvotteleva (*deliberative*) kokous. Sillä on yhteinen etu: kokonaisuuden etu, jossa ei paikallisten pyrkimysten eikä paikallisten ennakkoluulojen pitäisi johtaa, vaan yleisen hyvän, joka on tulosta kokonaisuuden yleisestä ymmärryksestä. Te todella valitsette edustajan, mutta sen jälkeen kun te olette hänet valinneet, hän ei enää ole Bristolin edustaja, vaan hän on parlamentin jäsen ja sen edustaja.” (Burke 1999.) Aluksi parlamentin itsenäinen asema käsitettiin esimerkiksi brittiläisessä parlamentarismissa niin jyrkästi että parlamentti pyrittiin suoranaisesti ”eristämään” ulkopuolisilta vaikutusyrityksiltä päätöksentekotilanteissa. Vaikka näin jyrkkä tulkinta parlamentin itsenäisestä asemasta on taakse jäänyttä historiaa, parlamentin luonne deliberatiivisena kokouksena, hallituksen- ja toimeenpanovallan valvojana, päätöksentekijänä ja lainlaatijana on edelleen ajankohtainen.

Vihreiden Heidi Hautala kuvaa eräässä haastattelussaan osuvasti edustajana toimimisen haasteellista roolia. ”Parlamentin työssä oppii miten erilaista on toimia parlamentissa ja olla parlamentin jäsen kuin toimitaessa yhteiskunnallisissa liikkeissä. Parlamentissa ei ole ollenkaan niin itsestään selvää, että voit kopioida, edustaa ja ajaa edustamasi yhteiskunnallisen liikkeen ideoita sellaisenaan, sillä edustuselimestä nuo ideat ja tavoitteet joutuvat uuteen kontekstiin. Liikkeen sisällä näistä puhutaan samaa mieltä olevien kanssa, mutta edustuselimestä liikkeen edustaja joutuu keskustelemaan ja perustelevaan tavoitteitaan toista mieltä oleville tarkoituksena enemmistöjen muodostaminen.” (Pekonen 2011.) Haaste on siinä, miten perustella aluksi erityiseltä edulta näyttävä tavoite yleisen edun mukaiseksi niin, että jopa aluksi eri mieltä olevat vakuuttuvat toimenpiteen tarpeellisuudesta.

Osallistumisen korostamisessa voidaan puolestaan mennä niin pitkälle, että edustamista pidetään lähestulkoon aidon demokratian pettämisenä. Osallistuvan demokratian innokkaimmat kannattajat näkevät osallistumisen edustuksellisen demokratian vaihtoehtona, koska he pitävät edustuksellista hallitsemistapaa nimenomaan keinona rajoittaa demokraattisia impulsseja ja massojen kontrollin välineenä. Osallistuvan demokratian kriitikot taas varoittavat siitä, että jos näitä ”osallistumisen impulsseja” ei kyetä linkittämään edustuksellisuuden toteuttamiseen, niin tuloksena on

edustuksellisen demokratian rapautuminen entisestään. Itse asiassa tämä tendenssi on ollut pitkään ajankohtainen lähes kaikissa edustuksellisissa demokratioissa.

Yleisin kanta politologisessa kirjallisuudessa lienee nykyisin se, että edustaminen ja osallistuminen eivät voi demokraattisessa poliittisessa kulttuurissa olla toistensa vastakohtia. Ne eivät myöskään sulaudu toisiinsa, vaan pikemmin edellyttävät toisiaan. Myös osallistumista korostavat liikkeet ovat väistämättä sidottu edustuksellisuuden problematiikkaan, koska niillä on omat vaikutusvaltaa omaavat äänitorvensa ja ne valitsevat puhemiehiä ja -naisia. Toisaalta toimiva edustuksellisuus edellyttää osallistumista. Todellisuuden taju ja todellisuuden tunteminen syntyy julkisuudessa kohdattaessa maailman monimuotoisuus. Oleellista on tarve tuoda itsensä esille, eli pyrkimys tulla huomioon otetuksi ja tunnustetuksi. Siinä määrin kuin asiat tulevat esiin, ne vaativat tunnustusta, kaipaavat vastausta ja haluavat tulla suvaituiksi. Todellisuutta koskevien käsitysten muodostumisessa on väistämättä kyse sekä näkyvyydestä että uskottavuudesta käytävästä kilpailusta. Tällaisen kilpailun puuttumisen, kieltämisen tai kaventamisen uhkana on julkisuuden köyhtyminen ja siten todellisuuden kaventuminen. Uhka piilee unohtamisessa ja välinpitämättömyydessä. Unohtaminen ja välinpitämättömyys voivat johtaa sisäänpäin kääntymiseen, sulkeutumiseen ja olemiseen vain samanmielisten kanssa. Unohtaminen ja sulkeutuminen johtavat todellisuuden tajuun yksipuolistumiseen.

Teorian tasolla osallistumisen ja edustamisen jännitteistä suhdetta ei voida lopullisesti ratkaista – tai jos yritetään, niin ”ratkaisu” jää väistämättä hyvin yleiselle tasolle. Jännite konkretisoidaan kulloisessakin tilanteessa. Sekä edustuksellinen että osallistuva demokratia on aina haastettu ja haastetaan tänäkin päivänä toivomalla vahvaa johtajaa. Toinen ajankohtainen esille nostettu kansalaisten poliittisen edustuksellisuuden ja osallistumisen kritiikin muoto on korostaa hallinnan ja hallintakyvyn merkitystä.

Vahva johtaja edustuksellisen ja osallistuvan demokratian haastajana

Vastikään käytyjen presidentinvaalien yhteydessä hehkutettiin julkisuudessa mielipidetutkimusten tuloksilla höystettyjä toiveita vahvasta poliittisesta johtajuudesta. Vahvaa johtajuutta koskevien puheiden löysyys ja ristiriitaisuus on ongelma.

Toive vahvasta johtajasta tarkoittaa käytännössä usein yksinkertaisesti vahvan johtajan nimeen vannottua omien toiveiden ja halujen peilikuvaa. Toive kertoo halusta, jossa asioiden loputtoman vatkaimisen ja kiistelyn sijaan poliittisen päätöksenteon ja valtiolaivan peräsimeen asettuisi joku, joka poliittisessa kriisi-, patti- ja turhautumistilanteessa osaa sanoa sen, mitä seuraajat tunnistavat haluavansa. Näin vahva johtaja tekee itsestään välttämättömän välineen seuraajien toiveiden toteuttamiseksi. Mutta kun vahvaa johtajaa toivovien toiveet ja halut väistämättä poikkeavat toisistaan, toivottu vahva johtaja todennäköisesti näyttäytyy joidenkin mielestä huonolta tai liian yksinvaltaiselta johtajalta. Se *mitä* vahvaksi johtajaksi haluava tavoittelee ja *miten* hän tavoitteisiinsa pyrkii, ei voi tyydyttää kaikkia eikä hän siten voi myöskään edustaa kaikkia. Jos vahva johtaja edes periaatteessa voisi edustaa yhtäläisesti kaikkia, hän ei suinkaan olisi vahva, vaan kaikkien myötäileminen tekisi hänestä itse asiassa heikon. Johtajuus johtajuutena edellyttää jonkin erityisen esiin tuomista ja toimimista tuon erityisen kanavana. Johtajuuteen liittyy väistämättä kiistanalaisena olemista sekä yhteys ja sidos johonkin kiistan osapuoleen. Toiveet vahvasta poliittisesta johtajasta erimielisyyksien epäpoliittisena ratkaisijana ovat sisäisesti ristiriitaisia ja mahdottomia.

Hallinta edustuksellisen ja osallistuvan demokratian haastajana

Jacques Rancière (2009) käyttää käsitettä post-demokratia ja väittää meidän elävän jo demokratian jälkeistä aikaa. Rancièren mielestä post-demokratiassa edustuksellisuus kansan edustamisena ja parlamentti edustamisen keskeisenä instituutiona eivät ole enää edes mitään relevantteja kysymyksiä. Poliitikkojen ja kansanedustajien edustuksellisuudelle

rakentuva rooli on korvautunut asioiden hoitamisen kyvyllä. Hallinnassa asiantuntijuudella ja asiantuntijoilla on keskeinen merkitys. Rancièren tulkinta ei kuitenkaan eliminoi kysymystä, mitä asiantuntijat näkemyksillään ja toiminnallaan edustavat: miten määriteltyjä ja kenen ongelmia he pääasiassa ratkovat. Asiantuntijat ovat yleensä erimielisiä sen suhteen, mitä pitäisi tehdä.

Analyysissään Suomen hallituksen vuoden 2003 Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmasta Marja Keränen (2007) väittää kansalaisten poliittisen osallistumisen vähenemisen olevan itse asiassa järkevä reaktio poliittisen järjestelmän sisällä ja ulkopuolella tapahtuneisiin muutoksiin. ”1970-luvulta alkaen kansalaisia ja äänestäjiä on puhuteltu enemmänkin hyvinvointipalvelujen saajina kuin poliittisina toimijoina” (mt., 213). Tilanteessa, jossa yhtäältä valtion kyky ja kenties myös halu turvata entiseen malliin kansalaisten sosiaalisia ja taloudellisia oikeuksia sekä totuttuja palveluita on heikentynyt, ja toisaalta kansalaisten edelleen odottaessa näitä palveluita, pettymys poliittiseen päätöksentekojärjestelmään on lisääntynyt. Pettymys on näkynyt lisääntyvänä apatiana ja turhautumisena. Ilmiön tunnusmerkit ovat kaikkien tiedossa, mutta miten pyrkiä parantamaan poliittisen järjestelmän legitimitettiä uudessa tilanteessa? Keräsen mielestä kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman tarjoama näkökulma on hallinnan tehostamisessa, jossa kansalaisia kyllä ”kutsutaan mukaan hallintaan, mutta enää ei puhutakaan osallistumisesta vaan osallistamisesta”. ”Demokratiasta on tullut managementiä.” (mt., 215.) Hallinnan näkökulmasta osallistamisella pyritään sekä saamaan asianosaiset mukaan prosessiin että sitouttamaan heidät yhteisiin tavoitteisiin ja pyrkimyksiin. Kuten termit ”osallistuminen” ja ”osallistaminen” kertovat, poliittinen osallistuminen ei ole enää ”luonnollinen fakta vaan kiistanalainen käsite” (mt., 216). Keränen päättelee kiistanalaisuuden palautuvan siihen mitä politiikan käsitteen puolta korostetaan: korostetaanko politiikan merkitystä yhteisen hyvän toteuttamisena vai pidetäänkö politiikan käsitteen erityisenä piirteenä asioiden poliittisuuden korostamista.

Poliittinen edustaminen ja osallistuminen edellyttävät toisiaan

Kuten Marja Keränen edellä totesi, näkökulmien erossa on paljolti kysymys siitä miten politiikkaa ja poliittisuutta eri tilanteissa lähestytään. Tätä mieltä on myös edellä lainattu Jacques Rancière. Poliitiikkaa on Rancièren käsityksen mukaan yleensä olemassa siksi, että ”politiikka perustuu perustan puuttumiseen, kaiken yhteiskunnallisen järjestyksen satunnaisuuteen. Poliitiikkaa on olemassa yksinkertaisesti siksi, että mikään yhteiskunnallinen järjestys ei perustu luontoon eikä mikään jumalallinen laki määrää ihmisten muodostamia yhteiskuntia.” (Rancière 2009, 42.) Poliitiikka, josta Rancière puhuu, on ”harvinaista”. Edustuksellisen demokratian implisiittisiin lähtökohtiin kuuluu sen tunnustaminen, että kansalaisilla on yleensä muita kiireitä ja siksi jonkun – tässä tapauksessa poliittisten edustajien – on yritettävä puhua heidän puolestaan. Jacques Rancièren mielestä puolesta puhuminen on tavallisesti väistämättä puhetta olemassa olevan tilanteen ja sille tunnusomaisten tosiasioiden pohjalta, puhetta järjestyksen nimissä. Vain harvoissa poikkeustapauksissa kyse on ”varsinaisesta poliittisesta puheesta”, jolla Rancière tarkoittaa provosoivaa järjestyksen ja järjestykselle rakentuvien luonnollisten asemien haastavaa puhetta. Tällaisessa haastavassa puheessa on kyse niistä motiiveista ja käsitteistä mihin perustuen keskustelua käydään. Nämä jälkimmäiset määrittelevät Rancièren mielestä ”ne poeettiset hetket, jolloin tekijät muodostavat yhteiselle kokemukselle uusia kuvauksia antavia uusia kieliä sekä keksivät uusia metaforia, joista tulee myöhemmin yhteisiä kielellisiä välineitä ja osa konsensuaalisen rationaalisuuden alaa” (mt., 97). Tällaiset poikkeukselliset tilanteet ovat myös poliittisen edustuksellisen puheen solmukohtia.

Varsinaisen poliittisen puheen ongelmana Rancièrellä on ”muodostaa näkyvä suhde ei-suhteeseen, vaikutuksettomaksi oletetun vallan vaikutus. (...) Kyse on sen paikan, jossa *demos* on olemassa, ja paikan, jossa se ei ole olemassa – jossa ei ole kuin väestöjä, yksilöitä, työnantajia ja työntekijöitä, perheenpäitä ja vaimoja ja niin edelleen – välisen eron tulkinnasta sanan teatterillisessä mielessä. Poliitiikka koostuu tuon suhteen tulkinnasta, toisin sanoen, ennen kaikkea sen dramaturgian muodostamisesta ja sen argumentin – sanan kahdessa mielessä, loogisessa ja draamaattisessa – keksimisestä, mikä asettaa suhteeseen sen, mikä on suhdetta

vailla.” (Mt., 132–133.) Erityisesti tällaisissa poikkeustilanteissa todentuu se, ettei politiikassa subjektilla ole pysyvää hahmoa. Edustaminen ja osallistuminen kadottavat entiset ”luonnolliset” rajansa. ”Poliittinen toimija on ajoittainen toimija, jolla on hetkensä, paikkansa ja tapauksensa ja jonka ominaisuutena on keksiä, sanan loogisessa ja esteettisessä kaksoismerkityksessä, *argumentteja* ja *demonstraatioita* asettaakseen ei-suhteen suhteeseen ja antaakseen ei-paikalle paikan.” (Mt., 133.)

Siirtäessämme katseemme asioiden väistämättömään kiistanlaisuuteen ja jatkuvaan muutokseen, poliittisen edustuksen ja poliittisen osallistumisen välinen jännite suhteellistuu ja saa konkreettisen muotonsa poliittisesta suhdanteesta ja tilanteesta riippuen. Kuinka harvinaisia tällaiset tilanteet ja ”varsinainen poliittinen puhe” ovat, riippuu tarkasteluperspektiivistä. Joka tapauksessa on tärkeä tunnistaa, että kenestä tahansa voi tilanteesta riippuen tulla merkittävä aloitteentekijä ja poliittinen edustaja. Osallistuminen tulee niin ikään ymmärtää laajasti ja moniulotteisesti. Demokraattisen poliittisen kulttuurin edistämisen kannalta tärkeä poliittinen toimija voi olla kuka tahansa ”tilapäispoliitikko” ja hänen osallistumisensa ja osallistumismuotonsa aivan jotakin muuta kuin mitä perinteisessä osallistumispuheessa osallistumiseksi määritellään. Vahva poliittinen johtaja ja epäpoliittiseksi hallintakyvyksi ymmärretty hallinta eivät myöskään pääse julkilausutuista pyrkimyksistä huolimatta pakoon poliittisen edustamisen ja osallistumisen problematiikkaa. Nekin toimivat joidenkin erityisten pyrkimysten ja tavoitteiden kanavana ja edustajina. Kanavana ja edustajana toimimiseen tarvitaan tueksi aina jonkinlaista osallistumista – minimissään osallistamista. Vahvan poliittisen johtajuuden ja epäpoliittisen hallinnan suurin ongelma on väistämättömässä muutoksessa, johon niiden oma toimintakulttuuri, keinot ja rakenteet ovat puutteellisesti valmistautuneita. Pysyäkseen mukana väistämättömässä muutoksessa ne tarvitsevat poliittisen osallistumisen ja edustamisen tuottamaa ”varsinaista poliittista puhetta”, joka tilanne- ja asiakohtaisesti kyseenalaistaa totuttuja arvoja ja toimintatapoja.

Lähteet

- Burke, Edmund ([1774] 1999). *Select Works of Edmund Burke, Vol. 4*. Indianapolis: Liberty Fund
- http://oll.libertyfund.org/option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=659&chapter=20392&layout=html&Itemid=27. Viitattu 15.3.2018.
- Keränen, Marja (toim.) (1990). *Finnish 'Undemocracy': Essays on Gender and Politics*. Jyväskylä: The Finnish Political Science Association.
- Keränen, Marja (2007). Poliittisen osallistumisen epäpolitisoituminen. Teoksessa Tapani Kaakkuriniemi ja Juri Mykkänen (toim.) *Politiikan representatio*. Helsinki: Valtiotieteellinen yhdistys, 193–221.
- Orwell, George ([1949] 2014). *Vuonna 1984*. Suomennos Raija Mattila. Helsinki: WSOY.
- Pekonen, Kyösti (2011). Members of the European Parliament as Delegates and Parliamentarians. Teoksessa Claudia Wiesner, Tapani Turkka & Kari Palonen (toim.). *Parliament and Europe. Rhetorical and conceptual studies on their contemporary connections*. Baden Baden: Nomos, 59–76.
- Rancière, Jacques (2009). *Erimielisyys. Poliittikka ja filosofia*. Käännös Heikki Kujansivu ja Tutkijaliitto. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Sundberg, Jan & Berglund Sten (toim.) (1990). *Finnish Democracy*. Jyväskylä: The Finnish Political Science Association.

Edustaminen Suomessa ja Ranskassa

Risto Alapuro

I

Suhde (demokraattiseen) edustamiseen ja edustuselimiin vaikuttaa osallistumisen mahdollisuuksiin ja luonteeseen (ks. Keränen 2014; 2017). Merkitystä on kuitenkin myös sillä, miten itse *edustaminen* ymmärretään. Erilaiset edustamisen käsittämistavat sisältävät erilaisia käsityksiä osallistumisesta. Asiaa valaisee vertailu ranskan kielen poliittista edustamista tarkoittavaan termiin representaatioon (*représentation*).

Käsitteen edustaminen – ja sen sukulaistermien edustus, edustuksellisuus jne. – ilmeisin poliittinen merkitys liittyy ”edustukselliseen demokratiaan”. Käsite ei viittaa vain vaaleihin ja poliittisen järjestelmän luonteeseen yleisemmin vaan myös muuhun kansalaisten demokraattiseen toimintaan. Esimerkiksi kokoomateoksessa *Mitä yhdistykset välittävät* (2003) on ilmaisuja kuten ”[kulttuuripoliittisilla] yhdistyksillä on roolinsa (...) erilaisissa uudistuksissa edustuksellisuuden muodossa” (Kangas 2003, 65–66). Organisaatioiden edustajia valitaan komiteoihin tai työryhmiin, tai heitä kuullaan niissä. Yhdistykset edustavat tiettyjä (etu)ryhmiä suhteessa valtioon. Toinen esimerkki samasta teoksesta: ”Yhdistykset (...) toimivat kansalaisten etujen edustajina ja valvojina” (Virtanen & Näsi 2003, 167).

Näissä muotoiluissa kansalaisyhteiskunnan järjestöt näyttävät orga-

nisaatioina, jotka huolehtivat laajemman joukon kuin vain oman jäsenistönsä eduista. Ne ovat suurempien ihmisryhmien puhetorvia; näiden edustaminen on delegoitu yhdistyksille. Vielä yksi esimerkki samasta ajatuksesta samassa kirjoituskokoelmassa. Se on valaiseva, vaikka itse edustamis-termi ei esiinnykään: ”Syntyneistä yhdistyksistä suurin osa on vakiintunut kumulatiivisesti yhdistyslaitoksen erilaisiksi kerrostumiksi huolehtiessaan yhteiskunnan eri alueiden intresseistä” (Siisiäinen 2003, 17).

Sama ajatus löytyy aihepiirin ranskalaisesta kirjallisuudesta. Niinpä Martine Barthélemy (2000, 191) sisällyttää typologiaansa ranskalaisista yhdistyksistä ”yhteisiä etuja” puolustavat yhdistykset (kuten kuluttajien, naisten ja vuokralaisten yhdistykset) sekä ”kamppailua” käyvät yhdistykset (jotka esittävät vaatimuksia esimerkiksi työläisten puolesta). Hän ei kuitenkaan typologiansa yhteydessä mainitse itse termiä edustaminen (*représentation*). Sen sijaan hän käyttää sitä viitattaessaan *kiistaan* vapaaehtoisten nuorisjärjestöjen edustavuudesta Ranskassa (mt., 162). Kiistassa taitettiin peistä siitä, olivatko tietyt itsensä nuorisoyhdistyksiksi esittäneet järjestöt todella ”nuorten liikkeitä” vai eivät. Kyse oli ennen kaikkea järjestöjen aktiivitoimijoiden ja niistä hyötyvän joukon välisestä suhteesta.

Lukuisat muut ranskalaiset tekstit yhdistystoiminnasta vahvistavat tämän esimerkin antamaa kuvaa: edustaminen etujen ajamisena nähdään usein nimenomaan kiistan tai kamppailun kohteena. Edustaminen vaikuttaa vähemmän itsestään selvältä kuin suomalaisessa perinteessä. On ikään kuin Suomessa edustaminen nimenomaan valtuutuksen tai mandaatin saamisen mielessä olisi riidattomampi asia kuin Ranskassa. Suomessa se tapa, jolla kansalaisyhteiskunnan organisaatiot ymmärretään laajempien perusjoukkojen edustajiksi, muistuttaa paljon sitä tapaa, jolla puolueet ymmärretään politiikan toimijoiksi: ne ovat saaneet mandaatin ohjelmiansa toteuttamiseen niitä kannattaneilta äänestäjiltä. Vaikka jonkin järjestön jäsenistön suhde koko perusjoukkoon (esimerkiksi vuokralaisjärjestön jäsenten suhde kaikkiin vuokralaisiin) on vähemmän yksiselitteinen asia kuin jonkin puolueen jäsenten suhde puolueen kaikkiin äänestäjiin, *vallitseva* edustamisen ajatus on sama. Järjestön hyväksyttävyyys laajemman joukon edustajana perustuu oletukseen sen tältä joukolta saamaan valtuutukseen.

Tämä ei estä sitä, että Suomessakin samalle tontille voi pyrkiä useita järjestöjä edustamaan vaikkapa juuri vuokralaisten etuja. Ero Ranskaan on kuitenkin siinä, että siellä edustamiskamppailu on paljon enemmän sääntö kuin poikkeus. Tunnetuin esimerkki on varmaan ammatillisen järjestäytymisen hajanaisuus Ranskassa. Oikeudesta edustaa työläisiä kamppailevat monet järjestöt (toisin kuin korporatistisen perinteen Suomessa), mille liikkumatilaa antaa se, että järjestäytymisaste on alhainen, kymmenen prosentin luokkaa.

II

Erojen luonnetta auttavat ymmärtämään ensinnäkin itse edustamista tarkoittavat sanat ja toiseksi se tapa, jolla edustamisajatus on vakiintunut Suomessa ja Ranskassa.

Kun suomen kielen poliittista sanastoa luotiin 1800-luvulla, lähtökohdaksi otettiin tässä tapauksessa kuva toisten edessä olemisesta tai toimimisesta. Alun perin kuva viittasi korkea-arvoisiin henkilöihin kirkon ja oikeuslaitoksen piirissä mutta myös niiden velvoitteisiin, jotka olivat toisten edessä ja toimivat heidän puolestaan (*edevastuu*). Myöhemmin edustaa-verbi oli käytössä kuvattaessa valitusten ajamista ja poliittisen säädyn jäseniä (*edevastaja, edes mies, edus mies, edustaja,...*) (Pohjantammi 2003, 366–368).

Toisin sanoen ”edustaminen” sisältää ajatuksen toimimisesta jonkun puolesta ja samalla ajatuksen, että edustaja on vastuussa edustettaville (mt., 368–369): hän ajaa näiden etuja. Juuri tätä piirrettä korostavat myös termit *eduskunta* ja *kansanedustaja* suomenkielisinä parlamentin ja sen jäsenen nimityksinä – erotukseksi deliberatioon viittaavasta parlamentti-termistä eli ”puhekunnasta”, kuten Kari Palonen (2005) on sitä nimittänyt.

Sen sijaan ranskan kielessä kuten monissa muissa eurooppalaisissa kielissä edustamis-termin lähtökohtana on latinan verbi *repraesentare*. Poliitiikan kielessä se esiintyy sellaisissa ilmauksissa kuin *la représentation du peuple* ja *la représentation proportionnelle*. Termiä käytetään siis samanlaisissa yhteyksissä kuin ”edustamista” suomessa. Suuri ero syntyy kuitenkin siitä, että ”representaation” merkityskenttä on kovin erilainen kuin ”edustamisen”. Sillä kentällä ”edustaminen” on vain yksi variantti. Se

asettuu siksi kovin toisenlaiseen kontekstiin kuin suomenkielinen termi. Ranskan kielen sanakirja *Le Petit Robert* (1978) antaa sanojen *représenter* ja *représentation* ensimmäisiksi merkityksiksi ”tehdä läsnä olevaksi, tehdä aistittavaksi” ja ”jonkun silmien tai mielen eteen asettaminen”.¹ Termeillä viitataan monenlaisiin asioihin alkaen teatteriesityksistä ja päätyen arvioimiseen, tulkitsemiseen ja havaitsemiseen.

III

Merkitysten laueus – tai ”näkyväksi tekemisen” juonne termin merkityksissä – ilmenee myös ehkä tyypillisimmässä ranskalaisessa representaatio-käsitteen käytössä osana politiikan sanastoa. Se sisältyy esimerkiksi sellaiseen ilmaukseen kuin ”marxismi yhteiskunnan representaationa”. Tämä ilmaisu löytyy jo mainittuun teokseen *Mitä yhdistykset välittävät* suomen-
netusta Alain Tourainen artikkelista (Touraine 2003, 255). Toisin sanoen tässä tapauksessa *représentation* on käännetty ”representaatioksi” eikä ”edustamiseksi”. Tämän kaltainen onkin termin tavallisin käyttö ranskalaisessa sosiologiassa alkaen Émile Durkheimin käsitteestä ”kollektiivinen representaatio”, jolla hän kuvasi hyvin monenlaisia intellektuaalisia muotoja.

Samankaltainen on termin vallitsevin merkitys myös Barthélemy'n kirjassa yhdistyksistä Ranskassa. Luvussa ”sitoutumisen representaatioista” hän kuvaa Pierre Bourdieun (1991, 171–174) lähestymistapaa representaatioon/edustamiseen (Barthélemy 2000, 197–199). Bourdieu tarkastelee yhdistyksiä laajasta ”sosiaalisen maailman representaation” tuottamisen näkökulmasta. Poliitiikan kentällä on ammattilaisia, jotka pystyvät tuottamaan seuraajilleen luokan representaation, ja tämä tapahtuu pysyvien organisaatioiden kuten puolueiden tai painostusryhmien kautta. Ne siis ”tekevät luokan läsnä olevaksi”. Tourainen huomautuksessa marxismi on representaatio juuri tässä mielessä.

Tällaisessa katsannossa representaatio edustamisena on vain yksi representaation alalaji, yksi muoto ”representaation yleistä taloutta” (Rosanvallon 1998, 299), mikä sisältää paitsi erilaisia tapoja kuvata yhteiskunta ja sen jaot myös erilaisia tapoja ”*tuottaa* yhteiskunta ja hahmotella tul-

1 ”*Rendre présent, rendre sensible*”; ”*Action de mettre devant les yeux ou devant l'esprit de qqn*”.

kinta siitä” – siis sen ryhmistä ja niiden suhteista (mt., 130, kursivointi lisätty). Pierre Rosanvallonin (mt., 299) mukaan tämä yleinen representaation taso sisältyy poliittisen edustamisen ideaan: ”1900-luvun alussa syntynyttä demokratiaa ei voi ymmärtää tuomatta esiin niitä tapoja, joita yhteiskunnalla on itsensä kuvaamiseen ja näytteille asettamiseen” (mt., 299). Edustuksellinen demokratia kääriytyy yleisemmän itsestään tekemänsä tulkinnan vaippaan: ”Sitä näkyväksi tekemisen [*figuration*] hanketta, joka on käynnissä poliittisen edustamisen [*représentation politique*] prosessissa, seuraavat, jakavat ja korjaavat moninaiset yhteiskunnan avaamisen ja tulkitsemisen [*déchiffrement*] muodot” (mt., 301; vrt. Bourdieu 1991, 185–186). (Ks. tarkemmin Alapuro 2005, 387, 390–391.)

Edustamisen voi siis ymmärtää paitsi valtuutuksena myös ”näkyväksi tekemisenä”, kuten Pierre Rosanvallonin hankalasti kääntyvän termin *représentation comme figuration* voi ehkä suomentaa. Ranskalaisessa kirjallisuudessa edustaminen/representaatio jälkimmäisessä mielessä muovaa edustamista myös edellisessä mielessä, valtuutuksena. Esimerkiksi Michel Offerlén yleisesityksessä ”eturyhmien sosiologiasta”, siis tyypillisestä valtuutus-edustamisen aiheesta, on kohteena se, miten ”etujen representaatiojärjestelmät rakentuvat” eri tasoilla (Offerlé 1994, 39). Asenteessa on sukulaisuutta Bourdieun näkemykseen ”sosiaalisen maailman representaatiosta”, jonka avainkohta on representaatioita tuottavien ammattilaisten ja hyödynsaajien välinen suhde, tai Barthélemyyn kuvaukseen edustauskiistasta nuorisotyössä.

IV

Tässä kaikessa korostuu yksi tärkeä seikka, kun sitä kontrastoi vallitsevaan suomalaiseen käsitykseen edustamisesta: se korostaa joustavuutta, ei-määräytyneisyyttä ja kontingenssia ja siis kiistoja tai kiistanalaisuutta organisoitumiseen perustuvassa sosiaalisten ryhmien muodostumisessa ja edustamisessa.² Representaatiot ovat olennaisia ryhmien luomisessa; ryhmät eivät ole valmiina odottamassa, että niitä edustetaan. Sosiaaliset

2 Kuvaavaa ajatukselle edustajien ja edustettavien välisen suhteen joustavuudesta on, että Bourdieu (1991, 182) esittää sen myös symbolisena suhteena merkitsijän ja merkityn välillä – siis suhteena, joka on arbitraarinen.

ryhmät eivät ole annettuja tai itsestään selviä muodostumia, joita niiden organisaatiot edustavat vaan lakkaamattoman ”representaatiotyön” tai ”representaatiokamppailun” tulosta.

Tämä ei sinänsä ole uutinen yhteiskuntatieteilijöille, jotka Bourdieunsa lukeneena tietävät, että luokkakamppailu on kamppailua luokista. Ja toki myös Suomessa järjestöt pyrkivät lisäämään vaikutusvaltaansa vakuuttamalla muut mahdollisimman laajasta edustavuudesta. Silti käytännössä eli suomalaisessa poliittisessa kulttuurissa edustamisen akti näyttäytyy huomattavasti vähemmän luovana toimintana kuin ranskalaisessa poliittisessa kulttuurissa. Suomessa edustaminen valtuutuksena on vahvemmillä kuin Ranskassa, missä sitä muovaa vahvasti edustaminen ”näkyväksi tekemisenä”. On tyypillistä, että vaikka yhteiskuntaluokka on ollut keskeinen politiikkaa jäsentävä käsite Ranskassa, periaate ei nojaudu itsestään selviin, eri mittareilla määriteltäviin sosiaaliryhmiin. 1800-luvun sosialistit pitivät puoluettaan luokkapuolueena, mutta he eivät pitäneet sitä (vain) työläisten puolueena eivätkä korostaneet kannattajien sosiaalista kokoonpanoa; sen sijaan he korostivat sosialistista oppia (Rosanvallon 1998, 199). 1800-luvun ranskalaisissa kumouksissa ”luokkatietoisuus” oli paljolti riippumaton taloudellisista rakenteista; keskeinen oli nimenomaan politiikan taso (Perrot 1986, 93).

V

Ranskan historiassa on piirteitä, jotka selittävät sitä, että edustamisen ajatuksessa on paljon avoimutta tai vapausasteita (mihin hyvin sopii korostunut poliittisuus). Ranskan vallankumouksen jälkeinen tasavaltalainen ajattelu suhtautui kielteisesti siihen, että erityisetuja ajavat organisaatiot olisivat välittäneet yksilön suhdetta yleistä etua edustavaan valtioon. Taustalla oli pelko vallankumousta edeltäneen ajan korporaatioiden paluusta uudessa muodossa. Suurimman osan 1800-lukua valtio ahdisteli, valvoi tai enintään sieti yhdistystoimintaa. ”Tasavalta teki sosiaalisesta abstraktia”, kuten Rosanvallon (1998, 330) muotoilee. Sittenmin tilanne on toki suuresti muuttunut, mutta yhä ranskalaiset ovat huomattavasti harvempien yhdistysten jäseniä kuin suomalaiset, ja monien todistusten mukaan tasavaltalainen ihanne vaikuttaa yhä. ”Yleisyyden poliittinen kulttuuri on säilynyt ajatustavassa kaikkine suvereenisuuskäsitystä tai

yleistä etua koskevine seurauksineen”, eikä lähtökohta suhtautumisessa ”erityisryhmien edustukselliseen luonteeseen” ole edelleenkään hyväksyvä (Rosanvallon 2004, 432, 434).³

Tässä valossa ei ole yllättävää, että edustukselliseen politiikkaan luontevasti kuuluva erityisetujen ajaminen juurtui ranskalaiseen järjestelmään vain vaivalloisesti. Rosanvallonin mukaan ”kansan” (*peuple*), tuo demokraattisen politiikan toimija, ei ollut mikään itsestään selvä entiteetti, joka olisi ollut tarjolla, vaan se täytyi luoda. Hänen kuvauksensa jakobiinien edustamista koskevasta pohdiskelusta (mt., 64) on valaiseva: ”Jos demokratia edellyttää, että on olemassa subjekti nimeltä ’kansan’ ja se on valmis ilmaisemaan tahtonsa, niin miten se tulisi määritellä ja tunnistaa?” Toisin sanoen, ”todellinen panos on kysymys kansan edustamisesta (*représentation*). Missä on kansan? Kuka on kansan?” Ja Ranskassa onkin, edelleen Rosanvallonin (1998, 309–310) mukaan, ollut vaikeampaa kuin muualla antaa ”kansalle havaittava hahmo politiikan näyttämöllä”.⁴ Niinpä vahvan puoluejärjestelmän ja suhteellisen vaalitavan vakiintuminen on Ranskassa ollut hankalampaa kuin monessa muussa maassa (mt., 310; Rosanvallon 1992, 385–386).

VI

Kuva Suomesta on kovin toisenlainen. Verrattuna Ranskaan jonkin enemmän tai vähemmän selkeän perusjoukon edustaminen näyttää itseltään selvemmältä tai ongelmattomammalta Suomessa. Sen sijaan, että yhdistystoimintaan olisi suhtauduttu kielteisesti, se oli yksi kulmakivi valtion ja kansakunnan luomisessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. 1860- ja etenkin 1870-luvulta alkaen keskeiset poliittiset suuntaukset pyrkivät rakentamaan kansallista kokonaisuutta yhä enemmän yhdistystoiminnan kautta. Usein yhdistyksillä oli läheinen yhteys paikallishallintoon, tai ne jopa osittain sulautuivat toisiinsa (Stenius 1987, 283, 310). ”Vapaaehtoisista yhdistyksistä tuli kansallisen vahvistumisen orgaanisia osia”, ja niiden kautta ”yksilö (...) saattoi suhteuttaa itsensä kansalliseen

3 On continue de "délégitimer *a priori* (...) le caractère représentatif des groupes particuliers" (Rosanvallon 2004, 434)

4 "figure sensible au peuple sur la scène politique"

kokonaisuuteen”, kuten Henrik Stenius (mt., 309, 310) sanoo. Miten toisenlainen onkaan yksilön ja kansallisen kokonaisuuden suhde tässä luonnehdinnassa Ranskan tilanteesta: ”[T]asavaltalaisessa katsannossa kansalainen näyttäytyy riisuttuna kaikista erityisiteistä, ja hyväksyttävä (...) kollektiivinen toiminta ajaa universaalia yhteistä hyvää eikä erityisiä tai nurkkakuntaisia etuja” (Doidy 2004, 73).

”Kansan tahdosta” tuli Suomessa poliittisen kielen peruskäsite yhdistys- ja kokoustoiminnan kautta. Tämä tapahtui niin, että kansalaisyhteiskunnan organisaatioista tuli hyväksyttäviä ”kansan tahdon” edustajia suhteessa valtioon (Liikanen 1995, 329, 332; ks. myös Alapuro 2006). Edustamiskamppailussa eri yhdistykset saivat roolin erilaisten ryhmien edustajina. Hyviä esimerkkejä ovat nuorisoseurat ja työväenyhdistykset (ja niitä ennen raittiusseurat). ”Kansa” ei ollut avoin lehti tai kirjoittamaton tai abstrakti käsite sillä tavoin kuin Ranskassa, josta Rosanvallan saat-
taa sanoa, että siellä kansa ”ei tarkoita ryhmää tai luokkaa vaan *moraalista periaatetta*” (2000, 80).

VII

Mutta jos ajatus edustamisesta valtuutuksena tai mandaattina on juurtunut niin syvälle suomalaisen poliittiseen kulttuuriin kuin olen edellä väittänyt (huolimatta viime vuosikymmenien rapautumisilmiöistä), niin silloin herää kysymys, voisiko tämä ajattelutapa leimata Suomea ”yhteiskunnan representaationa”, olla suomalainen muoto yhteiskunnan ”tekemisestä näkyväksi”. Eli olisiko yksi yhäti vaikuttava (vaikka ehkä väistymässä oleva) ”sosiaalisen maailman representaatio” Suomessa ”kokonaisuus, joka muodostuu yksilöistä, yhdistyksistä ja valtiosta”, kuten Henrik Stenius (1987, 18) on luonnehtinut suomalaisessa oikeusajattelussa viime vuosisadan puolimaissa vallinnutta käsitystä yhteiskunnasta?

Perusteita tälle ajatukselle voi etsiä suomalaisen sosiologian perinteisestä näkemyksestä yhteiskunnasta ja sen dynamiikasta. Erik Allardt puhui muutama vuosikymmen sitten (1984) suomalaisen sosiologian ”suuresta linjasta”, johon kuului sosiaalisten rakenteiden ja rakenteellisten ristiriitojen tutkimus, siis yhteiskuntaryhmien ja niiden välisten, erityisesti organisoitujen kamppailujen tutkiminen. Pertti Alasuutari (1996,

12–22) puolestaan on puhunut ”rakenteellisesta mallista” suomalaisessa sosiologiassa. Siinä yhteiskunta esitetään muodostuneeksi ensisijaisesta rakenteellisesta tasosta, johon kuuluvat luokkajaot, taloudelliset prosessit jne. organisoituneine ilmaisuineen. Ne ovat lähtökohtana muiden ilmiöiden kuten mielipiteiden ja aatteiden erittelylle. ”Suureen linjaan” ja ”rakenteelliseen malliin” sopii hyvin näkemys yhdistyksistä ryhmien ja ryhmäperustaisten etujen edustajina. Koska organisaatiot edustavat ryhmiä, rakenteet näyttävät määrävän inhimillistä toimintaa.

Ei ole sattuma, että Pierre Bourdieu (1987, 3) hyökkäsi jyrkästi tällaista sosiologista ajattelutapaa vastaan. Hän muotoili sen kritiikiksi niitä kohtaan, joille luokat ovat ikään kuin valmiina olemassa objektiivisessa todellisuudessa, tarjolla eriteltäviksi lähtien rakenteellisista ominaisuuksistaan. Bourdieulle, kuten monelle muulle ranskalaiselle yhteiskuntatieteilijälle, yhteiskunta näyttäytyy tuloksena kamppailusta, joka tuottaa luokat. Se on liikkeessä ja koostuu toimijoista, kun suomalainen yhteiskunta näyttää (tai on näyttänyt) muodostuvan rakenteista, joita organisaatiot edustavat. On kuin ranskalainen yhteiskunta olisi alati rakenteilla ja torjuisi siksi tulkintaa: ei ole mitään itsestään selvää tapaa kuvata sitä. Siihen nähden yhteiskunnan representaatio, jossa on ryhmiä ja niitä edustavia, niiden ”edessä seisovia” ja niistä johdettavia organisoituneita muodostumia, on läpinäkyvä, yllätyksetön, ellei suorastaan asiallisen järkevä?

VIII

Kaikella tällä on ilmeisiä seurauksia osallistumisen luonteelle. Siellä, missä edustaminen on organisaatioiden edessä seisomista, osallistumisen performatiivinen ulottuvuus on heikosti kehittynyttä. Siellä taas, missä edustaminen on näkyväksi tekemistä, osallistuminen on esittämistä. Avainmuoto on mielenosoitus. Se on edustetun ryhmän asettamista näyttämölle ja nimenomaan siellä, missä se on näkyvimmillään eli kadulla (ks. Luhtakallio 2012; Alapuro 2017).

Kirjallisuus

- Alapuro, Risto (2005). Associations and contention in France and Finland: constructing the society and describing the society. *Scandinavian Political Studies*, 28(4), 377–399.
- Alapuro, Risto (2006). The construction of the voter in Finland, c. 1860–1907. *Redescriptions*, 10, 41–64.
- Alapuro, Risto. (2017). Demonstrationer i Finland. *Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys* 8, 87–112.
- Alasuutari, Pertti (1996). *Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994*. Tampere: Vastapaino.
- Allardt, Erik. (1984). Unohtuiko suomalaisen sosiologian suuri linja? *Sosiologia*, 21, 139–142.
- Barthélemy, Martine (2000). *Associations. Un nouvel âge de la participation?* Paris: Presses de Sciences Po.
- Bourdieu, Pierre (1987). What makes a social class? On the theoretical and practical existence of groups. *Berkeley Journal of Sociology*, 32, 1–17.
- Bourdieu, Pierre (1991). *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Doidy, Eric (2004). Une lecture inquiète de l'activité militante: épuisement et effondrement dans deux mobilisations contemporaines en France. *Modern & Contemporary France*, 12(1), 63–74.
- Kangas, Anita (2003). Kolmas sektori ja kulttuuripolitiikka. Teoksessa Sakari Hänninen, Anita Kangas & Martti Siisiäinen (toim.) *Mitä yhdistykset välittävät. Tutkimuskohteena kolmas sektori*. Jyväskylä: Atena, 38–69.
- Keränen, Marja (2017). Hallinnallistuuko kansalaistoiminta? Valtion ja kansalaisyhteiskunnan suhteet hallinnan paradigmojen muutoksessa. Teoksessa Elina Kestilä-Kekkonen & Paul-Erik Korvela (toim.) *Poliittinen Osallistuminen: Vanhan Ja Uuden Osallistumisen Jännitteitä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 134–159.
- Keränen, Marja (2014). Onko politiikkaprosessi politiikkaa vai hallintoa? Teoksessa Liisa Häikiö and Helena Leino (toim.) *Tulkinnan mahti: johdatus tulkitsevaan politiikka-analysiin*. Tampere: Tampere University Press, 33–55.
- Le Petit Robert 1. Dictionnaire de la langue française* (1987). Paris: Dictionnaires Le Robert.
- Liikanen, Ilkka (1995). *Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Luhtakallio, Eeva (2012). *Practicing Democracy: Local Activism and Politics in France and Finland*. London: Palgrave Macmillan.
- Offerlé, Michel (1994). *Sociologie des groupes d'intérêt*. Paris: Montchrestien.

- Palonen, Kari (2005). Eduskunnasta puhkekunnaksi? Parlamentarismi retorisena politiikkana. *Politiikka*, 47(2), 142–148.
- Perrot, Michelle (1986). On the formation of the French working class. Teoksessa Ira Katznelson & Aristide R. Zolberg (toim.) *Working-class formation: nineteenth-century patterns in Western Europe and the United States*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 71–110.
- Pohjantammi, Ismo (2003). Edustus. Teoksessa Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen & Henrik Stenius (toim.) *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino, 363–412.
- Rosanvallon, Pierre (1992). *Le sacre du citoyen. Histoire du suffrage universel en France*. Paris: Gallimard.
- Rosanvallon, Pierre (1998). *Le peuple introuvable. Histoire de la représentation démocratique en France*. Paris: Gallimard.
- Rosanvallon, Pierre (2000). *La démocratie inachevée. Histoire de la souveraineté du peuple en France*. Paris: Gallimard.
- Rosanvallon, Pierre (2004). *Le modèle politique français. La société civile contre le jacobinisme de 1789 à nos jours*. Paris: Seuil.
- Siisiäinen, Martti (2003). Vuoden 1997 yhdistykset. Teoksessa Sakari Hänninen, Anita Kangas & Martti Siisiäinen (toim.) *Mitä yhdistykset välittävät. Tutkimuskohteena kolmas sektori*. Jyväskylä: Atena, 11–37.
- Stenius, Henrik (1987). *Frivilligt, jämlikt, samfällt. Föreningsväsendets utveckling i Finland fram till 1900-talets början med speciell hänsyn till massorganisationsprincipens genombrott*. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- Touraine, Alain (2003). Yhteiskunnalliset liikkeet. Teoksessa Sakari Hänninen, Anita Kangas & Martti Siisiäinen (toim.) *Mitä yhdistykset välittävät. Tutkimuskohteena kolmas sektori*. Jyväskylä: Atena, 247–257.
- Virtanen, Aila & Näsi, Salme (2003). Aatteesta ja rahasta – näkökulmia yhdistysten toimintaan ja talouteen. Teoksessa Sakari Hänninen, Anita Kangas & Martti Siisiäinen (toim.) *Mitä yhdistykset välittävät. Tutkimuskohteena kolmas sektori*. Jyväskylä: Atena, 167–189.

Machiavelli demokratiasta

Sakari Hänninen

Machiavelli (2017, 234) lopettaa *Il Principen* Petrarcan säkeisiin:

*Virtù contro a furore
Prenderà l'armi, e fia el combatter corto;
che l'antico valore
nelli italici cor non è ancor morto.*

Mielivallan kykenevä vastustaja
tarttuu aseisiin lopettaen taistelun lyhyeen
sillä muinainen urhoollisuus
ei ole vielä kuollut italialaisten sydämistä.

Nämä Petrarcan säkeet (Petrarca 1996) ovat hänen runoelmastaan *Italia mia (Rerum vulgarium fragmenta CXXVIII, 97–112)*, jossa Petrarca kuvaa isänmaansa poliittista alennustilaa ja ylistää sellaista vapaudentahtoa ja kuntoisuutta, jonka toimesta se pääsisi vieraan vallan taakasta. Tässä samassa *virtù*n hengessä, lähes 200 vuotta myöhemmin, Machiavelli kehottaa Italian vapauttamiseen barbaarien vallasta, varsinkin kun olosuhteet alkavat olla sille suosiolliset. Hän kysyykin, olisiko aika nyt

Italiassa suosiollinen uuden ruhtinaan kunniakkaalle kohoamiselle ja asettumiselle tämän vapautusliikkeen johtoon? (Machiavelli 2017, 229–230.) Demokratian näkökulmasta kysymys siitä, kuka tai millainen ruhtinas Machiavellilla on mielessään, on aivan keskeinen.

Uskallan väittää, että vaikka *Il Principe* on omistettu Lorenzo de’Medicille ja vaikka hän muodollisesti esittää Medicien sukua vapautusliikkeen johtoon, niin Machiavelli ei ajatellut tästä asiasta näin suoraan viivaisesti. Hänen ei ylipäänsä tarvinnut ajatella, että Italian vapautusliikkeen johdossa olisi ruhtinas, joka edustaisi jalosukuisia (*nobili*), ylhäisöä (*ottimati*) tai eliittiä (*grandi*). Tulevasta ruhtinaasta puhuessaan Machiavelli tarkoitti nimenomaan sellaista johtajaa tai toimijaa, joka olisi kykenevä tarttumaan tilaisuuteen ja ottamaan siitä kaiken hyödyn maansa ja sen kaikkien kansalaisten hyvinvoinnin ja menestyksen edistämiseksi. Kysymys on kyvykkästä poliittisesta subjektista, jonka tulisi edustaa pikemminkin monia eli kansaa (*popolo*) kuin vain ylhäisöä tai eliittiä. Vaikka Petrarca ei kohdistanutkaan sanojaan kansalle Machiavellin tarkoittamassa mielessä vaan niille yleville, joiden suonissa virtaa latinalaista verta (*Latin sangue gentile*), niin hänen tässä runoelmassaan ilmaisema huolensa pelkästä tyhjästä nimenpalvonnasta käsittelee sekin poliittisen subjektin merkitystä (Petrarca 1996):

*Latin sangue gentile
sgombra da te queste dannose some;
non far idolo un nome
vano senza soggetto.*

Te joilla on latinalaista verta suonissaan
vapauttakaa itsenne tästä harmin
taakasta
Älkää tehkö ihannetta nimestä
tyhjästä ilman tekijää.

Kehottaessaan kansaansa vapautumaan vieraan vallan ikeestä Petrarca varoittaa tekemästä pelkästä tyhjästä nimestä idolia, joka ei ole oikea poliittinen subjekti. Uskoisin, että tämä Petrarcan oivallus jo ounastelee Machiavellin ytimekästä kannanottoa: ”Monet ovat haaveilleet sellaisista

tasavalloista ja ruhtinaskunnista, jollaisia todellisessa elämässä ei ole koskaan tunnettu.” Machiavellin mukaan ”elämä on niin etäällä ihanteista, että se, joka pyrkii todellisuuden ohittaen pelkästään ihanteisiin, päätyy pikemminkin perikatoon kuin päämääräänsä.” (Machiavelli 1984, 60; Machiavelli 2017, 164.) Voisiko Machiavelli näin ollen varoittaa pitämästä demokratiaa kansanvaltaisena haaveena ja sen mukaisesti demokraattista kansalaista poliittisena subjektina, joka on pelkkä tyhjä nimi? Tuskinpa vain! Kysymys on nimenomaan siitä, että ajaessaan takaa ”toimivaa totuutta” (*verità effettuale*), Machiavelli saattoi katsoa demokratian edistävän sen toteutumista.

Rooman perintö

Kun pohditaan Machiavellin suhdetta demokratiaan, niin häntä on ilman muuta luettava omassa historiallisessa kontekstissaan. Mutta sen lisäksi, että on varottava sijoittamasta nykyistä käsitystä demokratiasta Machiavellin aikaan, pitää myös oivaltaa, ettemme nyt välttämättä osaa kaikkia asioita paremmin kuin joskus aikaisemmin, ja että meillä voi olla paljon opittavaa vanhojen viisaiden ajatuksista ja teoista. Machiavelli oli tästä asiasta erityisen hyvin tietoinen. Me taasen voimme oppia häneltä edelleen paljon, jopa demokratiasta. Erityisen hyvin tämän on osoittanut John McCormick, jonka tulkinnan mukaan ”Machiavellin demokratia” on kansanvallan muoto, jonka esikuvana toimi roomalainen kansankokous- ja kansantribuunijärjestelmä. Machiavellin demokratiakäsitykselle oli tärkeintä, että kansalla oli mahdollista pitää vallanpitäjiä ja eliittiä silmällä, ja vaatia heitä tilille teoistaan. Kansantribuunin (ja kansankokouksen) valvontavallan ja lainsäädännöllisen veto-oikeuden lisäksi Machiavelli tarjosi demokratian vahvistamiseksi vallan väärinkäyttäjien oikeudellista vastuuttamista sekä arpomista oikeudentuntoisena vaali- ja valintamenettelyä. (McCormick 2011.)

John McCormickin tulkinta Machiavellista demokraattina eroaa ratkaisevasti ”Cambridgen koulukunnan” Machiavellista klassisen republikanismin (Cicero) tyylipuhtaana perillisenä. McCormick painottaa luokkaerojen ja luokkataistelun merkitystä Machiavellin poliittisessa ajattelussa viitaten tällöin myös tasavallan aikaiseen Rooman valtakun-

taan. Machiavelli katsoo, että demokratia on kansanvaltaa, jota luokkataistelu – ja sen voimasuhdekenttä – pitää jatkuvasti liikkeessä. Näin nähtynä demokratia on prosessi, joka on aina jo alkanut ja joka on aina vasta tulossa. Voisiko näin ollen Machiavellin käsitystä demokratiasta kutsua – Derridan sanoin ja tavoin (Derrida 2005a; Derrida 2005b; Derrida 2010) – sellaiseksi tulevaksi demokratiaksi, joka viittaisi aktuaalisen demokratian tosiasialliseen eroon ideaalisesta esikuvastaan tai olemuksesta?

Vaikka Machiavellin ajattelussa ei pitäisi olla tai ei ole sijaa millekään haavekuville tasavalloista tai demokratioista, joita todellisessa elämässä ei ole koskaan tunnettu, niin tämä ei suinkaan tarkoita silmien sulkeamista tulevaisuudelta. Machiavelli päinvastoin arvostaa nykyisyyden tulkintaa tulevaisuuden näkökulmasta, siis ennakkonäkemyistä, ennakkointia ja varautumista milteipä tärkeimpinä politiikan taitoina. Tästä näkökulmasta katsottuna demokratian lupausta voidaan pitää Machiavellin poliittisen ajattelun keskeisenä osana. Mutta kysymys ei ole vain nykyisyyden lukemisesta tulevan vaan myös menneen näkökulmasta, sillä demokratian lupaus, joka esimerkkinä, on saatettu antaa jo menneisyudessa.

Machiavellin mukaan demokratia on siis aina liikkeessä, sekä menossa että tulossa, ja mahdollisuutena se voi olla läsnä nykyisydessä. Demokratia on siis liikkeenä tai prosessina kaksisuuntainen, mikä vastaa historiallisen ja ajallisen eroa. Historiallisena liikkeenä demokratia kansanvaltana on aina jo alkanut ja läpäisee nykyisyyden nousujensa mutta myös laskujensa jäljiltä. Ajallisena liikkeenä demokratia kohtaa nykyisyyden tulevaisuudesta käsin lupauksena ja muutoksena. Näin onkin helpompi oivaltaa, miksi ja miten Machiavellin kehoitusta Italian vapauttamiseksi barbaarien vallasta voidaan pitää demokraattisena julistuksena.

Demokratia poliittisena toimintana

Demokratian tulkinta kaksisuuntaisena prosessina, toisaalta aina jo alkaneena ja toisaalta alati muuttavana, kuvastaa hyvin Machiavellin ajattelua. Mutta tämän sanominen ei vielä tavoita sen moniulotteista syvällisyyttä. Machiavelli esitti sellaisen modaalisen tulkinnan politiikasta – ja politiikan peliaikatilasta *lo statona* – joka tarjoaa edelleenkin oivallisen

mahdollisuuden käsittää demokratia modaalisena toimintamuotona. Miguel Abensour (2008, 8) on kiteyttänyt tämän mahdollisuuden varsin osuvasti:

– *la democrazia non è un regime politico, ma innanzitutto un'azione, una modalità dell'agire politico, specifica nel senso che l'irruzione del demos, del popolo sulla scena politica, in appozione a coloro che Machiavelli chiama 'i Grandi' lotta per instaurare uno stato di non-domina nella città.*

– demokratia ei ole valtiomuoto vaan ennen kaikkea toimintaa, poliittisen toiminnan modaaliteetti siinä erityisessä mielessä, joka kuvaa kansan [*demos*] vyörymistä politiikan näyttämölle asettumalla vastakkain niiden kanssa, joita Machiavelli kutsuu eliitiksi [*'i Grandi'*] ja kamppailukseen alistamattoman vallan perustamiseksi kaupunkiyhteisöön.

Abensourin kiteytyksen ansio on demokratian yhdistäminen poliittiseen toimintaan ja siten poliittisen subjektin modaaliseksi määreeksi. Tämä oli ilman muuta Machiavellin tarkoituskin. Sen sijaan on kyseenalaista Machiavellin kohdalla suorasanaisesti väittää, ettei demokratia viittaisi ylimmän poliittisen vallan jäsentämis- ja järjestämistapaan (”valtiomuotoon”). Machiavelli toki liittää demokratian yhtä lailla ylimmän poliittisen vallan järjestämistapaan kuin myös hallitsemisen ja hallinnan käytäntöihin ja toimeenpanoon. Nämähän ovat ne kaksi demokratian käsitteellistä ulottuvuutta, jotka esimerkiksi Agamben (2010, 1–2) erottaa toisistaan juontaen ne epäilemättä talouden teologisessa genealogiassaan (Agamben 2007) tarkkanäköisesti analysoimastaan klassisesta *ordination* ja *execution* erosta. Machiavelli oli itsekin hyvin tietoinen *ordination* ja *execution* klassisesta erosta ja sen mukaisesti hallitsemisen (*regno, rule*) ja sen toimeenpanevien käytäntöjen (*governo, govern*) erosta – tai kuten Antonio Gramsci (1977, 970) Machiavellin vanavedessä puhui: suuren politiikan ja pienen politiikan erosta. Mutta tämän toteaminen ei kerro riittävästi Machiavellin poliittisen analyysin syvällisyydestä.

Machiavelli ei juutu *ordination* ja *execution* staattiseen erotteluun. Hän haluaa osoittaa miten näissä kahdessa ulottuvuudessa ja niiden leikkauspinnalla poliittinen toiminta ja poliittinen subjekti jäsentyvät modaalii-

sesti. Toinen ulottuvuuksista jännittyy *necessitàn* ja *ordinin* välille, kun taas toinen ulottuvuuksista jännittyy *fortunan* (*occasione*) ja *virtùn* välille. Machiavelli pitää nimenomaan kansan (*popolo*) ja eliitin (*grandi*) välistä kamppailua, siis luokkataistelua, ihmiskuntien välttämättömänä lainalaisuutena (*necessità*). Tämä kamppailu pitää politiikan ja sen subjektit liikkeessä ja synnyttää sellaisia muodostumia, joista valtakunnat rakennetaan. Juuri tässä hengessä Machiavelli toteaa, että Italiassa kyllä riittää ainesta millaisiin muodostumiin tahansa kannustaessaan tarttumaan tilaisuuteen Italian vapauttamiseksi (Machiavelli 2017, 230). Kansan ja eliitin välinen kamppailu voi johtaa ja jatkuvasti johtaa vakaviin häiriöihin ja epävakauteen. Niinpä on turvauduttava hyviin lakeihin, tapoihin ja institutionaalsiin järjestelyihin (*ordini*), jotka palauttavat tasapainon. Machiavelli (2017, 185) mainitsee, kuinka Ranska kuuluu aikamme parhaiten organisoituihin ja hallittuihin valtioihin eritoten kolmannen vallankäyttäjän eli siis vallanjoon ansiosta. Tämä huomio epäilemättä muistuttaa Machiavellin ennakoineen Montesquieu'n vallanjako-oppia.

Fortunan (*occasione*) ja *virtùn* jännittämän ulottuvuuden tapahtumista ja teoista Machiavelli (2017, 220) katsoo kohtalon säätelevän puolet jättäen meidän itsemme määrättäväksi toisen puolen tai ehkä hieman vähemmän. Machiavellin näkemykselle – mitä Althusser (2000, 35) on kutsunut aleatoriseksi materialismiksi – on ominaista sattuman ja epävarmuuden merkityksen korostaminen politiikalle ja politiikassa. Poliitiikan tehtävänä voidaan nähdä kontingenssin kohtaaminen *virtùn* avulla, siis tilaisuuteen tarttuminen. Tilaisuutena voidaan siis pitää kohtalon (*fortunan*) sitä puolta, joka on *virtùn* avulla ennakoitavissa tai johon voidaan sen avulla varautua. Tässä onnistuminen riippuu siis poliittisen subjektin kuntoisuudesta ja kelpoisuudesta – *virtùsta* – mihin nimenomaan liittyy Machiavellin Italian vapauttamiskehotuksen avainkohta: ”Italiassa kyllä riittää ainesta millaisiin muodostumiin tahansa. Kun vain päähän saatettiin puhtia: jäsenissä sitä on jo kylliksi.” (Machiavelli 1984, 94; Machiavelli 2017, 230.)

Demokratia vapautena ja luovuutena

Machiavellin näkemys demokratiasta tulevana demokratiana on moni-

ulotteinen ja dynaaminen. Sitä kuvaa liike, joka on aina jo alkanut ja alati muuttuva. Siinä voidaan nähdä *ordination* ja *execution* erottelun mukainen jako ylimmän poliittisen vallan järjestysmuotoon sekä hallitsemisen ja hallinnan käytäntöihin. Edellisen instituutioiden tehtävänä on valtakunnan vakauttaminen ja eri osapuolten (kansan ja eliitin) välisen kamppailun tasapainottaminen. Jälkimmäisen keskeisenä tavoitteena voidaan pitää niin tilaisuuksiin tarttumisen keinojen tarjontaa, vaihtoehtojen punnintaa kuin riskeihin ja epävarmuuteen varautumista. Mutta Machiavellia ei voida silti missään tapauksessa pitää järjestysajattelijana. Machiavelli päinvastoin hylkäsi kaikki teologiaperäiset järjestysvaatimukset kuin myös niihin rinnastettavat sopimusteoreettiset ratkaisut.

Machiavellin mukaan demokratian etuna voidaan pitää sen mukautumis-, muuntumis- ja mukauttamiskykyä. Tämä ilmenee kykynä vakauttaa vallankäyttöä yhtä lailla kuin kykynä vaarintorjuntaan ja varautumiseen. Näitä demokratian määreitä ei pidä kuitenkaan tulkita eikä arvottaa yhteyksistään irrallaan. Institutionaalisen vakauttamisen kohteena on nimenomaan se epäjärjestys ja epätasapaino, joka on seurausta kansan (*popolo*) ja eliitin (*grandi*) kamppailun epäsuhtaisuudesta, jotka tyypillisesti ja tavanomaisesti toimivat eliitin eduksi. Demokratia on sanamukaisesti kansanvaltaa, mistä yhtenä esimerkkinä on Machiavellin esittämä ja vaatima eliitin tilivelvollisuutta toteuttava kansantribuunijärjestelmä. Mutta Machiavellin mukaan demokratian tehtävänä on myös vakauttaa kansan itse itseään ruokkivasta (autokatalyyttisestä) saaliinhimosta ja riidanhalusta juontuva epäjärjestys ja ylilyönnit.

Kyky tilaisuuksien vaarintorjuntaan ja vaaroihin varautumiseen ei tapahdu tyhjiössä. Modaalisen ajattelun mukaisesti tässä toiminnassa ei ole kysymys välttämättömyydestä – kuten on kansan ja eliitin vastakkainasettelussa – vaan nimenomaan satunnaisuudesta, eli siitä mitä Machiavelli kutsuu kohtaloksi tai onneksi (*fortuna*). Siinä on eritoten kysymys kohtalon tai onnen yhdestä puolesta eli tilaisuuksista (*occasione*). Machiavellin syvälinen oivallus on se, että demokratia liittyy nimenomaan satunnaisuuteen (kontingenssiin, aleatorisuuteen) niin oikeamielisyyden ja oikeudentunnon kuin valinnan ja vapauden näkökulmasta.

Oikeudentunnon osalta riittää viittaus arpomiseen. Machiavelli ehdottaa sitä oikeudentuntoisena vaalimenettelynä. Se voitaisiin ottaa käyttöön vaikkapa monivaiheisen vaalin viimeisellä kierroksella. Vapaus ei ole myös-

kään Machiavellille mikään itsestäänselvyys. Vapautta on vain siellä ja niille, joilla on vaihtoehtoja eli todellisia tilaisuuksia. Niitä taasen ei synny välttämättömyyden pakosta vaan pikemminkin satunnaisesti, ikään kuin kohtalon oikusta. Machiavelli saattoi jopa ounastella sellaisesta virtuaalisesta maailmasta, joka olisi todellinen. Näin ymmärrettynä vapaus tarkoittaa luovuutta ja luovuus on vapautta. Luovuus voi olla luonteeltaan myös kollektiivista. Näin on tyypillisesti asianlaita politiikassa, aivan kuten Gramsci (1996, 57) Machiavellin vanavedessä oivalsi puhuessaan *spirito popolare creativosta*.

Vapaus vaihtoehtojen ja tilaisuuksien olemassaolona, jopa runsautena, ei vielä sinällään takaa demokratiaa. Vaihtoehtojen tulee olla tarjolla kaikille tai ainakin mahdollisimman monille, siis kansalle, jotta demokratia toteutuisi. Näin voi tapahtua vain siellä, missä demokratia toimii tai ainakin vahvistuu. Kyse on siis kaksisuuntaisesta prosessista, jossa kansan tulee olla vahvasti mukana, ei vain osallisena vaan osallistujana. Machiavelli pitää kansaa, eikä suinkaan eliittiä, vapauden takeena ja turvana. Tässä nimenomaisessa merkityksessä demokratiaa voidaan pitää poliittisen toiminnan modaliteettina.

Kaikki muuttuu

Demokratia liikkuu ja muuttuu alati. Se joutuu vastaamaan kansan ja eliitin välisiin kamppailuihin ja niiden seuraamuksiin. Demokratia onkin keskeinen tekijä ja kohde näissä kamppailuissa, joiden merkitystä Machiavelli lakkaamatta korosti. Näin teki omalla tavallaan myös Petrarca, joka Herakleitosta seuraten katsoi, että vastakohtat ja vastakkainasettelut kuten sodat liikuttavat maailmaa: *Omnia secundum lite fieri*. Mutta tämän saman asian oivaltaminen ei tehnyt Machiavellista epäroivää tai pessimistiä, vaan päinvastoin valoi häneen uskoa kyvykkäiden haluun ja taitoon muuttaa maailmaa mieleisekseen.

Machiavelli ei elätellyt mitään haavekuvia sen paremmin ikuisen rauhan kuin ylipäänsä ihmisten ja heidän suhteidensa välisen harmonian ja tasapainon mahdollisuudesta. Hän sanoi hyvästit teologiaperäisille järjestysdoktriineille ja -maksiimeille sekä sopimusteorioille. Niiden hän katsoi päinvastoin estävän ja vahingoittavan järkiperäistä ja patrioottista

poliittista toimintaa. Vaikka hän piti ihmisiä häilyväisinä, salakavalina, teeskentelevinä ja saaliinhimoisina, niin hän arvosti demokratiaa kansanvaltana ja piti sitä välttämättömänä ihmisten epävakaan ja epätasapainoisen maailman hallitsemisessa. Tämä oli sitäkin tähdellisempää silloin, kun eliitti oli saanut epävakaan aikaan etujensa ja vallanhalunsa ansiosta, kuten oli niin tavallista. Hänen mukaansa me emme muunlaista ihmisten maailmaa todellisuudessa tunnekaan. Ihmisten elämänvirtaan toki ajoittui tilapäisiä suvantovaiheita, mutta edessä oli pian seuraava virranpyörre ja myrskynsilmä. Niiden ylittämiseen ei Machiavellin mukaan riittänyt usko, toivo ja rakkaus, vaan siihen tarvittiin taidokasta ja kyvykästä politiikkaa.

Lähteet

- Abensour, Miguel (2008). *La democrazia contro lo Stato. Marx e il momento machiavelliano*. Napoli: Cronopio.
- Agamben, Giorgio (2007). *Il Regno e la Gloria. Per una genealogia teologica dell'economia e del governo*. Milano: Neri Pozza Editore.
- Agamben, Giorgio (2010). Introductory Note on the Concept of Democracy. Teoksessa Giorgio Agamben, Alain Badiou, Daniel Bensaïd, Wendy Brown, Jean-Luc Nancy, Jacques Rancière, Kristin Ross, Slavoj Žižek *Democracy in what State?* New York: Columbia University Press, 1–5.
- Althusser, Louis (2000). *Machiavelli and Us*. London: Verso.
- Derrida, Jacques (2005a). *The Politics of Friendship*. London: Verso.
- Derrida, Jacques (2005b). *Rogues: Two Essays on Reason*. Stanford: Stanford University Press.
- Derrida, Jacques (2010). *Spectres of Marx: The State of Debt, the Work of Mourning and the New International*. London: Routledge.
- Gramsci, Antonio (1977). *Quaderni del Carcere*. Volume secondo. Roma: Giulio Einaudi editore.
- Gramsci, Antonio (1996). *Lettere dal carcere 1926–1930*. Palermo: Sellerio editore.
- McCormick, John P. (2011). *Machiavellian democracy*. New York: Cambridge University Press.
- Machiavelli, Niccolò (1984). *Ruhtinas*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- Machiavelli, Niccolò (2017). *Il Principe*, toim. Ugo Dotti. Milano: Feltrinelli.
- Petrarca, Francesco (1996). *Rerum vulgarium fragmenta/Canzoniere*, toim. Ugo Dotti. Roma: Donzelli.

Liberalismista ja ihmisoikeusliberalismista

Pertti Ahonen

Olen kehittänyt artikkelini tausta-ajatukseni se, että juhlintamme kohteen, professorikollega Marja Keräsen, tieteellinen työ on eri tavoin kytkeytynyt liberalismiin ja ihmisoikeusliberalismin moniin teemoihin. Tarkastelen kuitenkin tuollaisia teemoja vain yleisesti ottamattani tehtäväkseni paikantaa niitä Marja Keräsen tuotannosta. Menettely on *Festschrift*-artikkeleissa varsin tavallinen. En katko esitystäni lähdeviiteillä, vaan esitän esseeni lopuksi sen jaksoihin liittyviä kirjallisuusvihjeitä.

Ihmisten keskinäisten erojen ja eroavuuksien *good governance*, ”hyvä hallinnointi”, muodostaa suorastaan klassisen teeman. Vielä äskettäin saattoi näyttää siltä, että poliittiset ja sosiaaliset kansalais- ja ihmisoikeudet etenisivät vääjäämätöntä globaalia voittokulkua. Kuitenkin paitsi että noiden oikeuksien toimeenpano-ongelmat on tunnistettu pitkään, myös voittokulun vastavirta on käynyt tuntuvaksi. Kysyn, mitä ainesta liberalismissa ja nimenomaan ihmisoikeusliberalismissa on huolenpitoon siitä, etteivät vähemmistöjen, köyhien, vähän koulutettujen, sairaiden, pakolaisten ja muiden maahanmuuttajien tai naisista koostuvan väestönonemistön oikeudet kääntyisi jopa vastakohdikkaan. Harjoitan myös muuta rajankäyntiä suhteessa liberalistiseen perinteeseen.

Esimodernin maailman kaikuja

On anakronistista tarkastella menneitä aikoja nykyajan näkökulmasta, mutta usein ei muukaan auta. Ihmisoikeusliberalismin esimuotoja voi jäljittää ammoisista käytännöistä. Erään muodostaa kaupankäynti olettamuksineen tasapuolisesta vaihdannasta sekä vaihdanta-aikeiden vastavuoroisesta kunnioittamisesta. Myös vanhakantaiset vastikkeettoman vieraanvaraisuuden ja vastavuoroisuuden muodot voidaan mainita.

Monet käytännöt asettuivat aikojen kuluessa institutionalisoituneiden uskontojen uomiin. Kristinuskon opetuksissa on ollut ainesta moneen. Eräs juonne koostuu kosmopoliittisista korostuksista kreikan kielen sanan *katolikos*, ”yleinen”, tapaan. Tuolla tavoin luonnehtivat itseään niin katolinen, ortodoksinen kuin luterilainen kirkko. Kristinuskon tunnustuskirjoissa tähdennetään metaforisesti sitä, ettei tulisi tehdä eroa ”juutalaisen ja kreikkalaisen” kesken. Kristinuskon piirissä on määritelty jopa synniksi ”fyletismi” eli oman ”heimon” suosinta. Nykynimikkeen fyletismille muodostaa tutkimuksen piirissä esiintyvä ”etnouskonnollinen nationalismi”.

Uskonnollista luonnetta on myös armeliaisuuden käsitehistoriallisella rykelmällä. Siinä missä uskonnot ovat esittäneet jumalansa kaikkivaltiuudessaan hyvinkin armahtavaiseksi, myös valtionpäämiehille on annettu armahtamisvaltaa. Joskaan ei ehkä toteutuneen pahan unohtaminen, niin sen kohtuullisempien muotojen anteeksianto kuuluu edelleen hyvään käytökseen. Hyvinvointivaltio tosin esitettiin aikanaan verrattomasti rationalistisemmaksi luomukseksi kuin armeliaisuudelle rakentunut hyväntekeväisyys. Kuitenkin hyvinvointivaltiollisilla käytännöillä on myös altruistinen taustansa tähdennyksineen siitä, että omista eduista tinkiminen hyvän suomiseksi toisille voi olla hyvinkin perusteltua.

Kansallisen itsekkyyden merkeissä on Suomessakin nyttemmin vaadittu rajauksia siihen, keille hyvinvointivaltiollisia etuuksia kohdennetaan. Vaatimuksia esittäneet joutuvat kohtaamaan vastavoimansa, kuten terveydenhuollon ammattilaisten Global Clinic -instituution, papit, jotka tarjoavat seurakuntien tiloja paperittomien turvapaikaksi tai yksityiset kansalaiset, jotka kätkevät omiin koteihinsa luvatta maassa oleskelevia.

Kohti modernisaatiota

Modernien ihmisoikeuksien varhaisena mallimaana saattaa näyttäytyä vallankumouksen ajan Ranska. ”Vapaus, veljeys ja tasa-arvoisuus” määriteltiin kuitenkin koskemaan vain ranskalaisia.

Sääty-yhteiskunnan viraltapano Ranskassa merkitsi askeleita kohden kunkin ”kansalaisen” ja ”kansalaisettaren” muodollista tasa-arvoisuutta. Perinteiden kahleita karisteleva Ranska esiintyi Euroopassa kuitenkin hegemonina, mikä oli omiaan lietsomaan muut kansakunnat ja proto-kansakunnat etsimään suvereniteettiaan, kuten Edvard Westermarck totesi moraalisten ideoiden alkuperää ja kehitystä koskevassa teoksessaan. Vuoden 1789 Ranskan vallankumous ei jäänyt viimeiseksi, vaan vallankumousten aikakausi jatkui Euroopassa sadan vuoden takaiseen aikaan saakka ja globaalisti selvästi pidempään.

Ihmisoikeuksien institutionalisointi

Sota ja sodankäynti ovat historiassa usein edustaneet teknologian, johtamisen, hallinnon ja organisoinnin korkeinta vaihetta – valitettavasti. Monet keksinnöt ja innovaatiot on tehty tai otettu käyttöön nimenomaan vastustajan kukistamiseksi.

Sodankäynnin raakuus, sotien aiheuttamat inhimilliset kärsimykset sekä sodankäynnin ennustamattomuus synnyttivät vastavoimiaan. Modernin koneistetun sodankäynnin vasta ollessa muotoutumassa muodostui Punainen Risti sotien aiheuttamaa hätää lieventämään periaatteena se, että kaikkien hätää kärsivien tuli saada apua. Vastaavaa toimintaa sääntelevät vuonna 1864 ja siitä lähtien solmitut Geneven sopimukset lisäpöytäkirjoinen. Useimmat maailman maat ovat ratifioineet asianomaiset sopimukset ja lisäpöytäkirjat.

Geneven sopimukset sääntelevät myös laajemmin sodan ja rauhan ehtoja. Sopimusten jatkeisiin ja laajennuksiin kuuluvat maailmanjärjestöt Kansainliitto ja Yhdistyneet kansakunnat. Ensin edellinen ja sittemmin jälkimmäinen ovat kuitenkin monin tavoin epäonnistuneet rikkumattoman maailmanrauhan ylläpidossa.

Oikeuksia esiintyy sekä säädännäisiä että luontaisia eli luonnollisia.

Jälkimmäisiä ei aina ja kaikkialla tunnusteta, ja niille on saatettu antaa myös metafyyssisen hölynpölyn leimaa. Silti ne ovat usein korostuneet äärimmäisten tapahtumien, kuten Euroopan juutalaisten joukkotuhon jälkeen. Tunnetuimpiin luontaisten oikeuksien esityksiin kuuluu YK:n yleismaailmallinen ihmisoikeuksien julistus vuodelta 1948 varhaisimpana esikuvanaan ranskalainen ihmis- ja kansalaisoikeuksien julistus vuodelta 1789. Yleisluonteisuudestaan huolimatta YK-julistuksesta on Suomessakin tullut osa kansallista oikeutta maan ratifioitua YK:n yleiskokouksen vuonna 1976 tekemän päätöslauselman, vuoden 1948 julistuksen ja lisäksi kaksi myöhempää poliittisia ja sosiaalisia perusoikeuksia koskevaa YK:n päätösasiakirjaa.

Ihmisoikeuksien toimeenpanon hienosäätöön on pyritty pitkään. Monikansallisessa Itävalta-Unkarin imperiumissa austromarxisteina tunnetut ajattelijat luonnostelivat ratkaisumalleja, jotta monikieliset ja monietniset valtiot voisivat pysyä koossa. Aikakauden perillisiin kuuluu myös sionismi, jonka itävaltaunkarilainen perustaja Theodor Herzl imi vaikutteita juuri austromarxisteilta. Samoja juuria oli maailmansotien välisen ajan Viron vähemmistökansallisuuksien eli saksalaisten, venäläisten, ruotsalaisten ja juutalaisten kulttuurisella autonomialla. Aivan eri juurten versoja ei ole suomenruotsalaistenkaan sata vuotta sitten turvattu asema vahvimpana mutta ei suinkaan ainoana ilmentymänään Ahvenanmaan erityisstatus.

Ihmisoikeuksista sääntelemättömämpiä ovat olleet oikeudet olla tarttumatta aseeseen saati jättää ottamatta osaa edes aseettomaan maanpuolustukseen sekä oikeudet kansalaistottelemattomuuteen. Liberalistisesta näkökulmasta on tapana viitata John Lockeen kansalaistottelemattomuuden puolustukseksi eli Locken tähdennykseen siitä, että hirmuvallalla on soveliasta kukistaa jopa väkivalloin. Locken mukaan hirmuvallan käyttäjät ovat toimillaan sanoneet irti periaatteellisen sopimuksensa kansalaisten kanssa, ja kansalaisilla on siksi oikeus toimia parhaaksi katsomallaan tavalla uuden valtajärjestelmän muodostamiseksi syntyneessä sopimuksettomassa tilassa.

Liberalismin monet lajit

Sitä mitä Niccolò Machiavelli oli politiikalle, sitä oli taloudelle Bernard Mandeville. Kumpikin riisui moraalisen kuorrituksen tarkastelunsa kohteesta samalla tekopyhyttä vastustaen: edellinen vallasta ja sen käytöstä, jälkimmäinen taloudellisista kannustimista, taloudellisesta vaihdannasta ja taloudellisesta toiminnasta ylipäätään. Machiavellin aikaan tultaessa käytettävissä oli kirjoitettua historiaa häikäilemättömästä vallankäytöstä hyvinkin 2000 vuoden ajalta. Siitä huolimatta katolinen kirkko tahtoi pitää yllä käsitystä siitä, että niin maalliset hallitsijat kuin paavi periaatteessa hallitsivat tai ainakin voisivat hallita hyveellisesti. Machiavellin realistinen raadollisten tosiasioiden tunnustaminen vei hänen tuotantonsa vuosisadoiksi kiellettyjen kirjojen luetteloon.

Mandeville puolestaan edusti teoksessaan *Fable of the Bees* käsitystä, että räikeimpien paheidenkin kaupallistaminen muodosti pelkkää tavanomaista liiketoimintaa. Hänen aluksi runomuodossa esittämässään kielikuvassa muurahaispesästä sen jokainen asukas ajattelee vain omaa etuaan. Ei vain siitä huolimatta vaan juuri sen seurauksena tulisi Mandevillen mukaan kysymykseen suurin mahdollinen hyvinvointi muurahaispesän analogiassa, kapitalistisessa markkinataloudessa.

Suomessa oli jo satakunta vuotta sitten hyvin tiedossa se, että liberalismi oli monin tavoin jakautunut yksistään suhtautumisessaan markkinoihin. Vuoden 1918 lopussa vanhasuomalaisen puolueen ja nuorsuomalaisen puolueen hajotessa ja kokoomuksen ja edistyspuolueen muodostuessa jälkimmäisen puolueen markkinaliberaaleista monet hakeutuivat kokoomukseen, kun taas sosiaaliliberaalit pikemminkin liittyivät edistyspuolueeseen. Tosin kokoomus muodostui yhtä lailla monarkisti- ja edistyspuolue tasavaltalaispuolueena.

Viime vuosikymmeninä meilläkin leimakirveen käyttelyn kohteena tavallinen ”uusliberalismi” sai suomenkielisen luonnehdintansa jo vuonna 1924 Bruno Suvirannalta *Valtiotieteiden käsikirjassa*. Edelleen pätevällä tavalla Suviranta paikansi suuntauksen itävaltalaiseen Ludwig von Misesiin, jota tunnetummaksi uusliberalistiksi tosin sittemmin kohosi Misesin oppilas Friedrich von Hayek. Yksityinen omistusoikeus, mahdollisimman rajoittamaton markkinatalous sekä globaali vapaa-kauppa kuuluvat uusliberalistisiin ihanteisiin.

Monet muutkin kuin markkina- tai uusliberaalit juonteet ovat vuosien varrella korostuneet liberalistisella suunnalla. Individualismi, ihmisten vapaus toisten ihmisten tai valtion säilyttämistä rajoituksista ja yksilöiden autonomia kuuluvat liberalistisille suuntauksille yhteisiin tähdennyksiin. Tuollaiset suuntaukset ovat sen sijaan monin tavoin poikenneet toisistaan käsityksiltään yhteisöllisyydestä sekä oikeudellisen sääntelyn, hyvinvoinnin, vapaamielisyyden, kulttuurisen moniarvoisuuden ja edistyksen sisällöstä, suunnasta ja toivottavuudesta. Liberaaleihin juonteisiin on saattanut nivoutua myös konservatiivisia, nationalistisia, anarkistisia, sosialistisia, feministisiä tai ekologisia juonteita.

Liberalismin ja demokratian suhde on monimutkainen. Carl Schmittinsä aikanaan lukenut nuori Urho Kekkonen ilmaisi vuonna 1934 ilmestyneessä teoksessaan *Demokratian itsepuolustus* tosin kannatustaan demokratialle mutta arvioi Schmittin tapaan liberalismia heikoksi vastaamaan määrättyihin ankariin haasteisiin. Sekä Schmitt että Kekkonen paikansivat liberalismia heikkoudet sen taipumuksiin parlamentaarisiin ja muihin kompromisseihin, keskustelun ja pelkän puhumisenkin ylivaltaan suhteessa toimintaan sekä määrätietoisuuden puutteisiin. Kekkone ei muuten tee tarkkaa selkoa siitä, millaista olisi demokratia, jonka toimeenpano ei kietoutuisi yhteen liberalististen periaatteiden toimeenpanon kanssa. Kenties tästä tarjoutui kokemusta hänen presidenttikautensa vallantäyteisimmissä tapahtumissa.

Keiden ihmisoikeudet?

Ihmisoikeuksien lajit poikkeavat toisistaan sen suhteen, kuinka helposti ne ovat luonnehdittavissa ja kuinka helppoa niitä on panna toimeen ja sittemmin todeta se, mitä toimeenpanosta on seurannut. Muodollisesti ei ole pulmallista määritellä ikärajoja, joiden saavuttamisen jälkeen ihmisellä on tietyt oikeudet kuten solmia avioliitto, solmia työsopimus, tehdä palkkatyötä, perustaa yritys, äänestää, asettua vaaliehdokkaaksi, liittyä uskonnolliseen yhdyskuntaan tai erota sellaisesta tai alkaa nostaa ansaitsemaansa eläkettä. Sen enempiä ei ole vaikeaa määritellä niitä ikärajoja, jotka saavutettuaan ihmiselle asettuvat tietyt velvollisuudet, kuten lakien noudattamisvelvollisuus ilman nuoresta iästä aiheutuvia lieventäviä asianhaaroja, oppivelvollisuus tai maanpuolustusvelvollisuus.

Monien oikeuksien toimeenpano on eri tavoin vaikeaa. Vaikka Suomessa aviomies ja aviovaimo ovat olleet keskenään tasa-arvoiset vuonna 1930 tai sen jälkeen solmituissa avioliitoissa, muodollinen tasa-arvo on tuskin aluksi tarkoittanut tosiasiallista tasa-arvoa useimmissa ja sittemminkään kaikissa avioliitoissa. Alkujaan lähinnä nainen mutta sittemmin myös mies on saattanut olla avioliitossa osapuoli, jonka oikeudet ovat toteutuneet vajavaisesti, joko avioliiton kestäessä tai sen purkauduttua omaisuuden jaossa sekä ratkaisuissa lasten oikeuksista jatkaa vuorovaikutusta kummankin vanhempansa kanssa.

Vajaavaltaiten henkilöiden ongelmat ovat korostuneet jo vanhastaan. Täysi-ikäisyyden alaraja on askel askeleelta laskenut, ja alaikäisten suojellut oikeudet ovat lisääntyneet. Alaikäisistä erityisesti nuorimpia edustavat heidän vanhempansa tai muut holhoojansa ja huoltajansa. Vastaava menettely tulee kysymykseen synnynnäisesti vammaisten tai ikäännytyään tai jo aikaisemmin vakavasti sairastuneiden edustamiseksi. Jokainen vanhempi, holhooja, huoltaja tai edunvalvoja ei kuitenkaan hoida tehtäviään moitteettomasti, kuten valppaat viestimet Suomessakin usein tuovat esiin.

Eräät ihmisoikeuksista ovat erityisen haavoittuvia. Kenties niihin liittyy vastaavanlaista stigmaa kuin aikaisemmin romani-, saamelais- tai ortodoksi-identiteettiin, jolloin asianomaiset virallisiin tiedusteluihin vastatessaan kenties kiistivät identiteettinsä samaistuen valtaväestöön. Haavoittuvia saattavat myös olla oikeudet miespuoliseen homoseksuaaliseen identiteettiin, lesboidentiteettiin, biseksuaaliseen identiteettiin tai transsukupuoliseen identiteettiin. Samoin paperittoman maassa oleskelevan ulkomaalaisen identiteetti saattaa olla siinä määrin haavoittuva, että osa sen omaavista arvioi parhaaksi jättää hakematta niitä palveluita tai muita etuuksia, joihin heillä sinänsä on oikeus. Ja entäpä jos pelkästään huonot kokemukset viranomaisten menettelytavoista johtavat siihen, ettei kansalainen hae ainakaan osaa niistä sosiaalisista etuuksista, joihin hänellä sinänsä on oikeus?

Identiteetin intersektionaalisuudeksi kutsuttu ilmiö aiheuttaa omat lisähaasteensa. Harvaa henkilöä luonnehtii hänen oikeuksiensaakaan kanalta vain yksi ainoa identiteetti, vaan hänen identiteettinsä muodostuu usean identiteetin risteyskohdassa. Suomen nykyarjessa on tuskin haasteellinen työikäisen, kokopäivätyötä tekevän heteroseksuellin luterilai-

sen tai uskonnottoman miehen tai naisen intersektionaalinenkaan identiteetti. Varsin toisenlainen saattaa olla sukupuoliselta identiteetiltään vaihtoehtoisen, muuhun kuin kristilliseen uskontoon samaistuneen työkyvyttömän ja lisäksi kenties paperittomana maassa oleskelevan pakolaisen identiteetti.

Entä poliittinen toimeenpano?

Liberalistiset periaatteet ovat runsaan kolmensadan vuoden aikana muodostuneet monimutkaiseksi kudelmaksiksi, josta erottuu poliittis-filosofisia, käytännön puoluepoliittisia, lainsäädännöllisiä sekä yleisen mielipiteen palkeilla ilmeneviä juonteita. Erittäin monet periaatteista on pantu toimeen sekä lainsäädäntötoimin että politiikkatoimia harjoittamalla. Niihin kuuluu niin poliittisia vapausoikeuksia kuin noiden oikeuksien tosiasiallista toteutumisesta tukevia sosiaalisia oikeuksia.

Yleisen mielipiteen liberalistiset juonteet ovat monimutkaiset. Yhdysvalloissa henkilö, joka on *liberal*, on ilmennyt liittovaltion toteuttamien politiikkatoimien ja liittovaltion toimielinten harjoittaman sääntelyn sekä liittovaltion toimeenpanemien sosiaalisten politiikkatoimien kannattajana. Puolestaan Suomessa erottuvat toisistaan ”uusliberaalit”, jollaisiksi tosin vain harvat tunnustautuvat, ja toisaalta ”sosiaaliliberaalit”, joita löytyy niin Vihreän liiton, kokoomuksen kuin SDP:nkin jäsenten ja kannattajien keskuudesta. Tunnustautumista ”vasemmistoliberaaliksikin” on meillä esiintynyt.

Vaalikoneiden ristiintaulukkoasetelmat paikantavat yltiöliberaalit intersektioon, jossa kohtaavat toisensa suurin markkinaliberalismi ja suurin moraalinen liberalismi. Heihin nähden äärimmäinen vastapooli muodostuu niistä, jotka populistisissa suuntauksissa tavalliseen tapaan vaativat samanaikaisesti markkinoiden toimintaa pehmentäviä julkisia politiikkatoimia ja luonnollisiksi mieltämiensä perinteisten moraaliarvojen palauttamista voimaan. Anglosaksisperäinen vaalikoneiden perusasetelma on tosin Euroopan oloihin nähden vinoutunut. Seurauksena on nimittäin se, että kovin monet poliittiset tahot – kuten vuodenvaihteessa 2017–2018 muut presidenttiehdokkaat kuin Laura Huhtasaari ja Paavo Väyrynen – paikantuvat moraalisesti liberaaliin mutta pidäkkeettömään markkinatalouteen kriittisesti suhtautuvien intersektioon.

Emme pääse pitkällekkään, jos pyrimme erottamaan ”aidot” liberalistiset tai toisaalta niiden vastaiset vaikutteet ”epäaidoista”. Sekä aidommat että vähemmän aidot vaikutteet ovat joko tuontitavaraa, jonka jopa vuosikymmeniä sitten maahan saapuneet ”erät” on autuaasti unohdettu, tai kotimaisissa ajatusten varastoissa pitkään levännyttä ainesta, joka on jälleen löydetty joko sattumalta tai nimenomaan etsien. Kaiken kaikkiaan erittäin laaja on se varanto, josta ajankohtaisen keskustelun aines ammentetaan niin yleisen mielipiteen vellontaan kuin lainsäädännön ja julkisten politiikkatoimien valmisteluun.

Kirjallisuutta

Esimodernin maailman kaikuja

- Conversi, Daniele (toim.) (2004). *Ethnonationalism in the contemporary world: Walker Connor and the theory of nationalism*. London: Routledge.
- Titmuss, Richard M. (1970). *The gift relationship: From human blood to social policy*. London: George Allen and Unwin.

Kohti modernisaatiota

- Westermarck, Edvard ([1908] 1927). *The Origin and development of moral ideas*. Vol. II. London: Macmillan.

Ihmisoikeuksien institutionalisointi

- Beck, Colin J., Drori, Gili S. & Meyer, John W. (2012). World influences on human rights language in constitutions: A cross-national study. *International Sociology*, 27(4), 483–501.
- Bonsdorff, Göran v. (1950). Självstyrelsetanken i finlandssvensk politik åren 1917–1923. *Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk*. 94, 1. Helsinki: Finska Vetenskaps-Societeten.
- Locke, John ([1689] 1988). *Two treatises of government*, toim. Peter Laslett. Cambridge: Cambridge University Press.

- Mandeville, Bernard ([1714/23] 1988). *The fable of the bees; Or, private vices, publick benefits*. Indianapolis: Liberty Fund.
- Suviranta, Bruno (1924). Vapaamielinen oppisuunta. Teoksessa Leo Harmaja (päätoim.) *Valtiotieteiden käsikirja*. Neljäs osa: Terveystieteiden osasto. Helsinki: Tietosanakirja-osakeyhtiö.
- Freeden, Michael (2008). *Ideologies and political theory: A conceptual approach*. Oxford: Clarendon Press.
- Schmitt, Carl ([1923] 1996). *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*. Berlin: Duncker & Humblot.
- Kekkonen, Urho (1934). *Demokratian itsepuolustus*. Porvoo: WSOY.

Keiden ihmisoikeudet?

- Rossi, Leena-Maija (2017). Hauras, korjaava ja parantumaton queer? Katse ylöspäin, normatiivisuuden ja (uus)häpeän aikoihin. *SQS – Suomen Queer-tutkimuksen seuran lehti*, 11(1), 1–18.

Entä poliittinen toimeenpano?

- Garzia, Diego & Marschall, Stefan (toim.) (2014). *Matching voters with parties and candidates: Voting advice applications*. Colchester: ECPR Press.

Fragmentteja demokratiasta ja ihmisoikeuksista

Hanna-Mari Kivistö

Pohdin tässä tekstissä demokratiaa ja ihmisoikeuksia.¹ Tarkastelussa yhdistyy useampi Marja Keräseen liittämäni käsite: demokratian lisäksi ainakin politiikka ja poliittisuus, kansalaisuus, kieli ja retoriikka. Huomioni demokratiasta ja ihmisoikeuksista kytkeytyvät näiden teemojen ympärille.

Ihmisoikeuksiin liittyy läheisesti ajatus siitä, kuinka toisia ihmisiä tulisi kohdella. Osallistuin opiskeluaikoina Jyväskylän yliopistossa esimerkiksi Marjan vetämälle retoriikan ja tekstianalyysin kurssille. Muistan sieltä paitsi saamani välineet poliittisen kielen analyysiin myös kannustavan ja innostavan ilmapiiriin. Vaikka en itse ole ollut Marjan väitöskirjaohjattavana, olen samassa yksikössä työskennellessäni saanut seurata, kuinka Marja eri tilanteissa keskustelee, kommentoi, opettaa ja ohjaa: viisaasti, erittäin tarkkanäköisesti ja ennen kaikkea toiset ihmiset aina empaattisesti kohdaten ja huomioiden.

1 Teksti on kirjoitettu Koneen Säätiön rahoittaman Ihmisoikeuksien politiikka (2016–18) post doc -tutkimusprojektin aikana.

Politiikka, demokratia ja ihmisoikeudet

Norberto Bobbio näkee teoksessaan *The Age of Rights* demokratian ja ihmisoikeuksien toisiinsa erottamattomasti kietoutuneina käsitteinä. Ihmisoikeudet kytkeytyvät paitsi demokratiaan myös rauhan kysymyksiin osana samaa historiallista liikettä toisen maailmansodan jälkeen. Bobbiolle demokratiaa ei ole olemassa ilman ihmisoikeuksien tunnustamista ja turvaamista. (Bobbio 1996, 63, 89.)

Vaikka demokratia ja ihmisoikeudet on liitetty läheisesti toisiinsa erityisesti kylmän sodan päättymisen jälkeen, demokratian ja ihmisoikeuksien suhde ei ole ollut mitenkään itsestään selvä. Poliittisina käsitteinä demokratia ja ihmisoikeudet ovat molemmat kiistanalaisia ja kiisteltyjä, muuttuviakin. Niiden tarinat eivät ole aina linkittyneet toisiinsa, eivätkä ihmisoikeudet, niihin liittyvät vaateet ja demokratia aina kulje käsi kädessä poliittisessä elämässä.

Ihmisoikeuksia voidaan kuitenkin ajatella (liberaalin) demokratian käsitteenä ja demokraattisena poliittisena käytänteenä. Mikäli demokratia ajatellaan perustuslaillisena poliittisena järjestelmänä, demokratiaa ei oikeastaan voi ajatella ilman oikeuksia tai päinvastoin (ks. myös Bellamy 2012).

Ihmisoikeudet toimivat eri tasoilla. Ihmisoikeudet vaikuttavat poliittisten toimijoiden argumentaatioissa, ne ovat arvoja ja ideaaleja mutta kytkeytyvät myös normeihin ja instituutioihin. Ihmisoikeuksilla ja sillä, kuinka niistä ajatellaan, on hyvin paljon poliittista merkitystä. Poliitiikan tutkijan näkökulmasta ihmisoikeuksissa kiinnostavaa on esimerkiksi se, kuinka niitä oikeutetaan tai vastustetaan ja kritikoidaan, kenelle oikeuksien nähdään kuuluvan, mitkä oikeudet ajatellaan ihmisoikeuksiksi, millaisia velvollisuuksia niihin liittyy, ja kuinka ihmisoikeuksiin vedotaan poliittisessa toiminnassa. (Ks. myös Schaffer & Maliks 2017.)

Kansainvälinen ihmisoikeusregiimi on synnytetty toisen maailmansodan jälkeen. Ihmisoikeudet ovat uudelleenmääritelleet ja muuttaneet politiikkaa; ne asettavat normatiivisia vaateita valtioille, poliittisille instituutioille, laeille ja käytänteille (Schaffer 2017, 38). Ihmisoikeudet säätelevät valtioiden ja kansalaisten suhdetta ja valtioiden vallankäyttöä. Ne liittyvät yhtäällä kansainväliseen oikeuteen ja toisaalla kansalaisyhteiskunnan toimintaan. (Ks. Beitz 2009.)

1940-luvun loppu on merkityksellistä ja käännteentekevää aikaa ihmisoikeuksien näkökulmasta. Vaikka kansainvälinen ihmisoikeusjärjestelmä on nykyään huomattavasti laajempi ja moninaisempi, tuon aikakauden kansainväliset keskustelut vaikuttavat siihen, kuinka ihmisoikeudet ymmärretään. Vuoden 1948 Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus ja vuoden 1950 Euroopan ihmisoikeussopimus (yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi) säätelevät edelleen keskeisinä normeina valtioiden käytäntöjä ihmisoikeuksien suhteen. Suomi liittyi Euroopan ihmisoikeussopimukseen vuonna 1989.

YK:n ihmisoikeuksien julistuksessa ei tehdä eksplisiittistä viittausta demokratiaan. Sen sijaan Euroopan ihmisoikeussopimuksessa demokratia ja erityisesti demokraattinen mainitaan useampaan kertaan. Ihmisoikeussopimuksen laatineen Euroopan neuvoston alkutaipaleella korostuu juuri ihmisoikeuksien, oikeusvaltion ja demokratian välinen linkki (ks. myös Bitsch 2013; Simpson 2004). Siinä missä YK:n ihmisoikeuksien julistuksessa on kyse standardeista, tavoitteista ja pyrkimyksistä, Euroopan ihmisoikeussopimus on valtioita juridisesti velvoittava. Ylikansallisella tasolla neuvotelluilla ihmisoikeussopimuksilla on siis huomattavaa poliittista merkitystä myös kansallisten demokratioiden kontekstissa: ne ovat sitovia kansainvälisiä sopimuksia, jotka vaikuttavat kansalliseen lainsäädäntöön (Schaffer 2017, 44–45).

Ignatieff (2001) puhuu toisen maailmansodan jälkeisestä ”ihmisoikeusvallankumouksesta”. Eckel ja Moyn (2014) ovat sijoittaneet vallankumouksen 70-luvulle. Ajatuksena on, että tuolloin ihmisoikeudet lyövät läpi: niistä tulee osa valtavirran poliittista kieltä ja ulkopoliittikan agenda. Moynin (Moyn 2010) teesi on, että ihmisoikeuksista tulee viimeinen utopia, idealistinen ja ideologinen tapa ajatella muiden utopioiden kaaduttua. 70-luku tuo mukanaan myös aktivismivallankumouksen; kansalaisjärjestöt, tunnetuimpana Amnesty International, nousevat merkityksellisiksi ihmisoikeustoimijoiksi (ks. Eckel 2014; Moyn 2010).

Kansalaisuus, demokratia ja ihmisoikeudet

Kansalaisuuden käsite on demokratia- ja ihmisoikeuskeskustelujen kes-

kiössä. Marja kirjoittaa *Kansallisvaltion kielioppi* -teoksessa, kuinka kansalaisuutta säädellään tilassa. Kansalaisuus tarkoittaa jäsenyyttä kansallisvaltiossa. Kansalaisoikeudet pätevät tämän valtion alueen sisällä. (Keränen 1998, 158–159.) Ihmisoikeudet puolestaan ovat universaaleja vaateita, jotka paradoksaalisestikin toteutetaan ja turvataan kansallisten demokratioiden kontekstissa. Kansalaisuuden status yhtäältä antaa pääsyn universaaleihin oikeuksiin. Toisaalta oikeuskeskusteluissa rajaa piirretään ja rajanvetoa käydään erityisesti kansalaisuuteen liittyen.

Toisen maailmansodan jälkeinen ihmisoikeuksien luonnonoikeudellinen kieli on retorista jatkumoa 1700-luvun lopun oikeusjulistuksille. Luonnonoikeuksiin liittyy ajatus siitä, että on olemassa luonnollisia, kaikille kuuluvia oikeuksia, joiden olemassaolo ei ole riippuvainen valtioista, ajasta tai paikasta. (Ks. Hunt 2007; ks. myös Pertti Ahosen luku tässä kirjassa.)

1700-luvun lopun julistuksissa on kuitenkin kyse kansalaisten oikeuksista ja vapauksista. Oikeudet ovat siis yhteydessä valtion poliittiseen jäsenyyteen. Kuuluisassa kritiikissään Hannah Arendt (1966, 291–293) toteaa, eritoten pakolaisuuteen ja valtiottomuuteen viitaten, kuinka luovuttamattomat oikeudet ovat täytöntöönpanokelvottomia heille, joille mikään valtio ei ole takaamassa oikeuksia. Huolimatta siitä, että ihmisoikeuskonteksti on erilainen nykyään, Arendtin kirjoitus on edelleen hyvin ajankohtainen.

Vaikka ihmisoikeuksiin liittyy vaade kontekstit ylittävästä yleismaailmallisuudesta, ihmisoikeudet ovat historiallisesti kontingenteja, tiettyssä ajassa ja paikassa tunnustettuja, kirjoitettuja, luotuja ja toteutettavia oikeuksia. Universaaliset käsitteet on siis rakennettu tiettyssä kontekstissa, tiettyjen toimijoiden toimesta, tiettyjen poliittisten kamppailujen tuloksena ja niitä leimaavat tietyt valtasuhteet. Esimerkiksi YK:n ja Euroopan neuvoston areenoilla ihmisoikeusdokumenteja on kirjoitettu neuvottelemalla, debatoimalla, tekemällä kompromisseja. Molemmat ovatkin hyvin kiinnostavia poliittisia lokuksia ihmisoikeusdebattien ja -käsitteen tutkimiseen.

Toisen maailmansodan jälkeen ihmisoikeudet on julistettu kuuluvaksi luovuttamattomina kaikille ihmisyyteen perustuen. Ihmisoikeuskeskustelujen subjektiksi on noussut ihminen. Kuten kansalaisuuden rajaa on uudelleenpiirretty ja määritelty eri aikoina (vrt. Keränen 1998; ks.

myös Wiesner ym. 2018), myös ihmisen ja ihmiskunnan käsitteitä on käytetty paitsi sisään- myös ulossulkemiseen (ks. Phillips 2014; Douzinas 2013). Molemmille on annettu erilaisia merkityksiä ja sisältöjä, ja näihin rajanvetoihin ja määrittelykamppailuihin on liittynyt myös olenaisesti vallankäyttöä. Anne Phillips kehottaakin teoksessaan *The Politics of the Human* tarttumaan erotteluihin ja jaotteluihin sekä tarkastelemaan, miksi (ja kuinka) niille on annettu historiassa merkityksellinen rooli, ja miksi ne ovat merkityksellisiä nykyään (Phillips 2014).

Vaikka ihmisoikeudet julistetaan itsestään selviksi, itsestään selviä ne eivät kuitenkaan ole. Kysymys siitä, kenen oikeuksista ja oikeudenmukaisuudesta on kyse, on ollut ihmisoikeuksien historiassa tärkeä. Ajankohtaisessa keskustelussa kansalaisuuden ja ihmisyyden historiallisemmat rajanvedot resonoivat esimerkiksi vähemmistöjen oikeuskamppailuissa tai kysymyksessä pakolaisten tai paperittomien henkilöiden ihmisoikeuksista. Turvapaikkaoikeus on myös esimerkki oikeudesta, jossa demokratian ja ihmisoikeuksien jännitteet tulevat näkyviin (ks. myös Ignatieff 2017). Oikeutta on haastettu enemmistön toimesta, tai ainakin enemmistön äänellä puhuen. Toinen ajankohtainen esimerkki jännitteestä liittyy eurooppalaiseen ihmisoikeusjärjestelmään ja pyrkimykseen muuttaa sitä siten, että Euroopan neuvoston jäsenmailla olisi enemmän valtaa puuttua ihmisoikeustuomioistuimen linjaan (ks. Justitsministeriet 12.4.2018).

Retoriikka, demokratia ja ihmisoikeudet

Ihmisoikeuksien käsitettä käytetään poliittisessa argumentaatiossa eri tavoin ja erilaisiin tarkoituksiin. Ihmisoikeudet voidaan ajatella myös retorisenä poliittisena käytänteenä: niihin vetoaminen on retorista poliittista toimintaa. Demokraattisessa politiikassa toimitaan poliittisesti ja käydään poliittista kamppailua ennen muuta kielen ja retoriikan keinoin (ks. esim. Garsten 2008; Steinmetz 2011).

Ihmisoikeuksien nimissä on tehty monenlaista: oikeutettu sekä dominointia että emansipaatiota (Beitz 2009, 6). Ihmisoikeudet voivat yhtäältä olla hallinnan ja kontrollin väline. Niitä voidaan pitää myös nimenomaisesti globaalin eliitin kielenä (ks. Ignatieff 2017). Toisaalta

monet toimijat löytävät ihmisoikeuksista kielen oikeuksien tunnustamisen ja oikeudenmukaisuuden vaateisiin sekä alistavan politiikan vastustamiseen (Lyon & Olson 2011, 206). Ihmisoikeudet ja niihin vetoaminen siten nimenomaisesti antavat valtaa heille, joilla sitä lähtökohtaisesti on vähemmän. Näissä demokraattisissa kamppailuissa toimijoina ovat usein olleet poliittisesti marginaaliset henkilöt.²

Zivi (2012, 8) näkee oikeuksiin vetoamisen ja oikeuksien vaatimisen performatiivisena demokraattisena toimintana. Tässä luennassa ihmisoikeuksien ja demokratian linkki liittyy ennen kaikkea siihen, että ihmisoikeudet avaavat mahdollisuuksia poliittiseen toimintaan ja osallistumiseen. Ihmisoikeuksia ei siis ajatella epäpoliittisina tai epäpolitisoina. Tasa-arvon ja poliittisen muutoksen vaatimuksina, kritiikkinä ja haastamisina ne ovat nimenomaisesti demokraattisen toiminnan välineitä. Tässä yhteydessä esimerkiksi se, onko toimijalla kansalaisen status vai ei, on toissijaista (ks. myös Isin & Nielsen 2008).³

Ihmisoikeudet usein korostuvat poliittis-moraalisen kielen avainkäsitteenä (ks. Ignatieff 2001): vahvana moraalisen vaateena johon vedota. On kuitenkin tärkeää huomioida, etteivät ihmisoikeudet ole pelkästään moraalisia vaan myös juridisia välineitä poliittisen muutoksen ja tasa-arvon vaatimukseen (ks. Schaffer 2017, 45). Douzinas (2014) kirjoittaa, kuinka ihmisoikeuksien voima piilee juuri niiden retorisisessa ja poliittisessä monimerkityksellisyydessä: ihmisoikeudet voivat olla yhtäältä vaateita päästä lain piiriin ja toisaalta vaateita lain muuttamiseksi. Tämä juuri tekee niistä vetovoimaisen sekä moniin käyttötarkoituksiin taipuvan poliittisen kielen.

Lopuksi: demokratiasta ja ihmisoikeuksista

Demokratia ja ihmisoikeudet voidaan molemmat ajatella universaaleiksi ideaaleiksi. Poliittisina käsitteinä ne ovat kumpikin kuitenkin kiis-

2 Vrt. Suomen kontekstissa Oikeus elämään -mielensäntukset, joilla on otettu kantaa erityisesti sitä vastaan, että turvapaikanhakijoita palautetaan Irakiin ja Afganistaniin.

3 Isin & Nielsen (2008) ovat tarkastelleet kansalaisuutta statuksen sijaan toimintana, kansalaisuuden tekoina.

tanalaisia sekä kontekstisidonnaisten tulkintojen ja käyttötapojen kohteita. Käytännön tasolla ihmisoikeuksien ja demokratian kohtaamisessa on kyse myös universaalilla kielellä ilmaistuista vaateista, joita tulkitaan, toteutetaan ja turvataan, tai jätetään toteuttamatta ja turvaamatta, lokaaleissa demokratian konteksteissa.

Demokratian, kansalaisuuden ja oikeuksien rajaa on eri aikoina piirretty eri tavoin uudelleen: demokratiakäsitykset ja -järjestelmät ovat sulkeutuneet ulos ihmisiä, joille ei ole myönnetty oikeuksia. Oikeuksiin liittyneet poliittiset kamppailut ovat olleet demokratioissa historiallisesti tärkeitä. Toisaalta demokratian ja ihmisoikeuksien suhdetta voidaan myös ajatella niin, että ihmisoikeuksien tarpeessa ovat kipeimmin olleet juuri demokraattisista käytänteistä ulossuljetut henkilöt (ks. Bellamy 2012, 460).

Demokraattisessa politiikassa ihmisoikeudet yhtäältä rajoittavat valtakäyttöä ja toisaalta ovat osa sitä. Eräs tapa käsitteellistää ihmisoikeudet on tarkastella niitä demokraattisena poliittisena toimintana. Tällöin ne poliittisen muutoksen ja tasa-arvon vaatimuksina avaavat toiminnan mahdollisuuksia sekä valta-asemassa oleville että marginaalisille toimijoille. Ihmisoikeuksiin vetoaminen on väylä politisoida kysymyksiä: ihmisoikeudet antavat kielen ja sanaston vaateiden kehystämiseen ja epäoikeudenmukaisuuksien haastamiseen eri toimijoille ja eri tarkoituksiin.

Vaikka ihmisoikeuksien ja demokratian suhde on historiallisesti kiistanalainen eikä sitä tulisi pitää itsestään selvänä, tärkeää on kuitenkin Bobbion tavoin juuri pohtia ja purkaa käsitteiden yhteyksiä ja myös niiden jännitteitä. Erityisen merkityksellistä ja ajankohtaista puntarointi on nykykontekstissa, jossa ihmisoikeuksiin, demokratiaan ja demokraattisiin instituutioihin kohdistuu jälleen runsaasti kritiikkiä ja jossa ihmisoikeuksia kriisiytetään myös juuri demokratiaan ja demokraattiseen enemmistöön vedoten.

Kirjallisuus

- Arendt, Hannah (1966). *The Origins of Totalitarianism*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Beitz, Charles (2009). *The Idea of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press.
- Bellamy, Richard (2012). Rights as Democracy. *Critical Review of International*

- Social and Political Philosophy*, 15(4), 449–471.
- Bitsch, Marie-Thérèse (2013). *The History of the Council of Europe*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Bobbio, Norberto (1996). *The Age of Rights*. Cambridge: Polity Press.
- Douzinas, Costas (2013). The Paradoxes of Human Rights. *Constellations*, 20(1), 51–67.
- Douzinas, Costas (2014). Human Rights and the Paradoxes of Liberalism. *open-Democracy*
<https://www.opendemocracy.net/costas-douzinas/human-rights-and-paradoxes-of-liberalism>. Viitattu 25.4.2018.
- Eckel, Jan (2014). *Die Ambivalenz des Guten. Menschenrechte in der internationalen Politik seit den 1940ern*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Eckel, Jan & Moyn, Samuel (toim.) (2014). *The Breakthrough: Human Rights in the 1970s*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Garsten, Bryan (2006). *Saving Persuasion. A Defence of Rhetoric and Judgement*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hunt, Lynn (2007). *Inventing Human Rights: A History*. New York: W.W. Norton.
- Ignatieff, Michael (2001). *Human Rights as Politics and Idolatry*. Princeton: Princeton University Press.
- Ignatieff, Michael (2017). *The Ordinary Virtues. Moral Order in a Divided World*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Isin, Engin F. & Nielsen, Greg M. (toim.) (2008). *Acts of Citizenship*. London: Zed Books.
- Justitsministeriet 12.4.2018. Danmark sikrer reform af menneskerettigheder. <http://www.justitsministeriet.dk/nyt-og-presse/pressemeddelelser/2018/danmark-sikrer-reform-af-menneskerettigheder>. Viitattu 25.4.2018.
- Keränen, Marja (1998). Suomi tutkimuksen luontona. Teoksessa Marja Keränen (toim.) *Kansallisvaltion kielioppi*. Jyväskylä: SoPhi, 152–168.
- Lyon, Arabella & Olson, Lester C. (2011). Special Issue on Human Rights Rhetoric: Traditions of Testifying and Witnessing. *Rhetoric Society Quarterly*, 41(3), 203–212.
- Moyn, Samuel (2010). *The Last Utopia: Human Rights in History*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Phillips, Anne (2014). *The Politics of the Human*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schaffer, Johan Karlsson & Maliks, Reidar (2017). Expanding the Debate on Moral and Political Approaches to the Philosophy of Human Rights. Teoksessa Reidar Maliks & Johan Karlsson Schaffer (toim.) *Moral and Political Conceptions of Human Rights: Implications for Theory and Practice*. Cam-

- bridge: Cambridge University Press, 1–12.
- Schaffer, Johan Karlsson (2017). The Point of the Practice of Human Rights: International Concern or Domestic Empowerment? Teoksessa Reidar Maliks & Johan Karlsson Schaffer (toim.) *Moral and Political Conceptions of Human Rights: Implications for Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 33–57.
- Simpson, Brian A.W. (2004). *Human Rights and the End of Empire: Britain and the Genesis of the European Convention*. Oxford: Oxford University Press.
- Steinmetz, Willibald (toim.) (2011). *Political Languages in the Age of Extremes*. Oxford: Oxford University Press.
- Wiesner, Claudia, Björk, Anna, Kivistö, Hanna-Mari & Mäkinen, Katja (toim.) (2018). *Shaping Citizenship. A Political Concept in Theory, Debate and Practice*. Abingdon: Routledge.
- Zivi, Karen (2012). *Making Rights Claims: A Practice of Democratic Citizenship*. Oxford: Oxford University Press.

V Osallistuminen ja osallistaminen

Poliittisen sosiologian avulla katse kansalaisyhteiskunnan hyveistä myös patologioihin

Tapio Litmanen

Marja Keränen on akateemisen uransa aikana tutkinut politiikkaa, poliittisia järjestelmiä, hallintoa, hallintaa, demokratiaa, poliittista osallistumista, kansalaisuutta ja kansalaisyhteiskuntaa. Marja on, kuten sanotaan, valtio-oppinut, mutta hänen tutkijaprofiliinsa voi ottaa myös toisenlaisen näkökulman. Yhteisen Superdemokratia-projektimme tilaisuuksissa Marja korostanut politiikan tutkimuksen ja sosiologian rajan keinotekoisuutta. Niinpä katsastan tässä artikkelissa lyhyesti, millaiselta näyttää näitä kahta oppialaa yhdistävä kenttä. Nimeän kentän sosiologian näkökulmasta poliittiseksi sosiologiaksi. Toisaalta tutkiesseen demokratiaa, hallintoa ja hallintaa sekä opettaessaan valtio-opin ja kansalaisyhteiskunnan asiantuntijuuden maisteriohjelman opiskelijoita Marja on työstänyt paljon kysymyksiä kansalaisuudesta ja kansalaisyhteiskunnasta. Kuten poliittisen sosiologian oppikirjoista havaitaan, on kansalaisyhteiskunta yksi niistä alueista, jotka yhdistävät politologeja ja sosiologeja. Toinen osa tästä artikkelista käsittelee kansalaisyhteiskuntaa käsitteenä ja sen tehtäviä sekä vähemmälle huomiolle jääneitä kysymyksiä kansalaisyhteiskunnan pimeältä puolelta. Kansalaisyhteiskuntaa koskevien kriittistenkin kysymysten esittäminen on juuri sellaista aka-

teemisuutta, johon Marja on kannustanut opiskelijoitaan ja nuorempia työtovereitaan.

Poliittinen sosiologia

Poliittinen sosiologia on monimuotoinen ala, jota vaikea määritellä yksiselitteisesti. Kiinnostuksen kohteet ovat hyvin moninaiset, mutta jotain yhteistä sentään löytyy. Yleisesti ottaen poliittista sosiologiaa on yritetty määritellä politiikan tutkimuksen ja sosiologian sokeiden pisteiden kautta (Bendix & Lipset 1957, 87; Sartori 1969, 197–198; Amenta, Nash & Scott 2012, xxii-xxiii). Myös Horowitz (1997) tekee kirjansa toisessa luvussa jaon politiikan tutkijoiden kiinnostukseen intresseistä, vallasta, valtajärjestelmistä ja hallinnasta ja sosiologien kiinnostukseen arvoista, normeista, sosiaalisesta järjestyksestä ja sosiaalisesta integraatiosta. Tällöin nähdään, että poliittista sosiologiaa tarvitaan molempien tieteenalojen sokeiden pisteiden valaisemiseen. Tässä ajattelutavassa lähtökohta on, että siinä missä tyypillisimmillään politiikan tutkimus jättää vähemmälle huomiolle erinäisten poliittisten prosessien sosiaaliset perustat, sosiologia puolestaan jättää paikoin huomioimatta poliittis-hallinnolliset instituutiot sekä poliittiset prosessit. Tutkijat ovat käyttäneet tällaista näkemystä poliittisen sosiologian erittelyn lähtökohtana jo vuosikymmeniä, vaikka ovatkin eri mieltä sen lopullisesta käyttökelpoisuudesta (Bendix & Lipset 1957, 87-88; Sartori 1969, 198; Amenta, Nash & Scott 2012, xxii-xxiii; Nash 2010, 3–4).

Parempi lienee kuitenkin lähteä miettimään poliittista sosiologiaa suhteellisen itsenäisenä kenttänä, jolle on hahmoteltu tehtäväksi pureutua vallan ja auktoriteetin kysymyksiin sekä valtion ja kansalaisyhteiskunnan suhteisiin. Poliittisen sosiologian tutkijat erittelevät poliittisia ilmiöitä, kuten valtiomuodostuksen kehitystä. Tutkimuksen kohteena voi olla myös paikallisten, kansallisten ja ylikansallisten poliittisten regiimien institutionalisaatio, mutta miksei myös politiikan ja talouden historialliset yhtymäkohdat tai poliittisten uskomusten ja toiminnan sosiaalinen rakenne. Tutkittavana voivat olla myös vallan, valtarakenteiden ja niiden muutoksien haasteet, kuten kysymykset siitä, milloin ja miten kansalaiset haastavat poliittisia instituutioita ja kuinka poliittiset järjestelmät muuttuvat. (Amenta, Nash & Scott 2012, xxii-xxiii.)

Esitän, että poliittisen sosiologian ydin voisi olla kiteytettävissä neljälle akselille, joista ensimmäisellä sijaitsevat vallankäytön kysymykset, kuten valtio, valta ja auktoriteetit. Toiselle voisi sijoittaa sosiaalisen järjestyksen kysymykset, jotka haastavat tai ylläpitävät valtaa. Näitä ovat erilaiset ristiriidat, hajaannuksen tilat ja kiistat, mutta toisaalta myös pysyvyys, yhtenäisyys ja jatkuvuus. Ylipäänsä monenlaiset sosiaaliset syyt ja mekanismit kiinnostavat poliittisen sosiologian parissa työskenteleviä. Kolmannelle akselille voi sijoittaa poliittiset rakenteet, joissa on vastaavalla tavalla kuin sosiaalisissa rakenteissa ristiriitoja, vastakkainasettelua, mutta myös yhdentymistä. Neljännelle akselille sijoittuu sitten poliittinen toiminta, jota edustavat erilaiset kansalaisaktivismin muodot, yhteiskunnalliset liikkeet, kansalaisuus sekä organisoitu ja institutionaalisiin uomiin kanavoituva poliittinen toiminta.

Näin päästään katsastamaan poliittisen sosiologian keskeisiä kysymyksiä. Edellä rajattujen lähtökohtien pohjalta keskiöön asettuvat kiehtovat kysymykset esimerkiksi siitä, kuinka modernit valtiojärjestelmät kehittyvät, kuinka poliittiset hallintajärjestelmät (regiimit) institutionalisoituvat ja ketkä hallitsevat. Institutionalisoitumisen rinnalla kulkevat tietenkin sellaiset kysymykset muutoksesta kuin, miten poliittiset järjestelmät muuttuvat, miten poliittisia instituutioita haastetaan ja jopa kaadetaan sekä miten ja millaiset sosiaalisen epätasa-arvon kysymykset vaikuttavat poliittiseen järjestelmään. Poliittisen eliitin ja virallisen poliittisen järjestelmän haastajia koskevat tutkimustehtävät, kuten ulkoparlamentaariset liikehdinnät ja protestit, ovat poliittiselle sosiologialle tärkeitä. Vallanpitäjien ja kansalaisten suhteita koskevia kysymyksiä on monia, mutta yleisimmillään käsitellään valtion ja kansalaisyhteiskunnan suhteita sekä kysymyksiä siitä, kuinka kansalaisten erilaiset intressit ja näkemykset välittyvät viralliseen poliittiseen järjestelmään ja valtiollis-hallinnollisiin suunnittelu- ja päätöksentekojärjestelmiin. Kysymykset poliittisten prosessien sosiaalisuudesta ovat tärkeitä. Tällöin voidaan tutkia esimerkiksi sitä, kuinka keskeiset taloudelliset ja sosiaaliset kehityskulut ovat yhteydessä poliittisiin prosesseihin. Tiedämme hyvin, että viimeisten vuosikymmenten talouden globalisaatio lisäsi sosiaalista eriarvoisuutta ja tuotti sosiaalisia ongelmia, minkä johdosta globalisaatiokritiikki lisääntyi (ks. esim. Lindholm 2005; Ylä-Anttila 2010) sekä tuotti nationalis-populistisia liikehdintöjä, jotka puolestaan vaikuttivat eri tavoin

poliittisten toimijoiden näkemyksiin ja saattoivat muuttaa yhteiskuntapoliittisia painotuksia.

Kansalaisyhteiskunnan teoretisointi

Kansalaisyhteiskunnassa on kyse keskinäissuhteiden organisoimisesta. Yhteiskuntafilosofian klassikoiden teksteistä, mutta myös uudempien teoreetikkojen teksteistä huomaa, että yksi keskeinen kysymys on, kuinka valtion, yhteiskunnan, yhteisön ja yksilön väliset suhteet pitäisi mieltää (Keane 1988; Ehrenberg 1999). Tällä on tietenkin sitten seurauksia yhteiskuntaelämän organisoimiselle.

Kansalaisyhteiskunta on käsite, jonka merkitys muuttuu yhteiskuntatodellisuuksien muuttuessa. Kautta historian, antiikista keskiajalle sekä valistuksen ajalta nykyaikaan, termiä kansalaisyhteiskunta on pyritty määrittelemään eri tarpeisiin. Antiikissa filosofit pohtivat, kuinka kreikkalaisessa kaupunkivaltiossa yhteisöelämä organisoidaan ja kuinka hyvä elämä ylläpidetään riippumatta yksilöllisistä intresseistä ja yhteiskunnan intresseistä nousevista konflikteista. Tällöin ei tehty eroa valtion ja kansalaisyhteiskunnan välillä, vaan molemmat koettiin samaksi asiaksi. Vasta 1800-luvulla kansalaisyhteiskunta ryhdyttiin mieltämään politiikasta erillään olevaksi. Esimerkiksi valistusajan ajattelijat näkivät kansalaisyhteiskunnan vapaaehtoiset julkiset yhdistykset kansalaisten oikeuksien ja vapauden puolustajiksi valtiota vastaan. Karkeasti ajatellen kansalaisyhteiskunnan käsitteen voisi jakaa perinteiseen ja moderniin. Perinteinen tapa nähdä kansalaisyhteiskunta on mieltää se julkiseksi tilaksi, jossa kansalaiset yksityisen elämänsä ulkopuolella hoitavat yhteisön asioita. Uudempiin aikoihin kytkeytyvä käsitys kansalaisyhteiskunnasta lähtee kansalaisen velvollisuudesta olla aktiivinen kansalainen ja vaikuttaa sekä perustaa vapaita yhdistyksiä, joilla vaikuttaa ympäröivään todellisuuteen. (Cohen & Arato 1994; Islamoglu 2001; Kaldor 2005; Jensen 2006; Reichardt 2007; Keane 2010; Ray 2012.)

Yhteistä eri aikakausien teoretisoinneille on sosiaalisen järjestyksen dilemma. Kansalaisyhteiskuntaa teoretisoidessa on kehiteltävä vastausta kysymykseen, kuinka sosiaalinen järjestys mahdollista oloissa, jossa on vapaita yksilöitä. Samoin on pohdittava kysymystä siitä, miten yhteis-

elämä mahdollista, kun elämänpiirit erilaisissa monimutkaisissa yhteiselämisen muodoissa ja rakenteissa ovat pakostakin erilaisia. Myös kysymys yhteisestä hyvästä ja omasta edusta on tuottanut ongelmia yhteiskuntateoreetikoille: erilaisista rakenteista ja asemista näissä rakenteissa johtuen yhteinen hyvä ei toteudu, kun oma henkilökohtainen etu on kenties hyvinkin erilainen kuin toisen osapuolen oma etu. Sosiaaliseen järjestykseen ja poliittiseen järjestelmään on vaihtelevissa olosuhteissa sisään rakennettava vastaus kysymykseen, miten estää se, ettei yhteiselämä ajaudu kaaokseen, vaikka erilaisuus tuottaa ristiriitoja. Kansalaisyhteiskunnan teoretisointi antaa parhaimmillaan vastauksia yhteiskunnallisen eheyden kohtalonkysymyksiin. Miten taataan kaikille rauhaus ja vakaat elinolot ja kuinka mahdollistetaan yksilöllisten intressien toteutuminen, mutta samalla estetään väkivaltaisuus, mielivaltaiset ratkaisut ja barbaariset toimet toisia kohtaan? (Kaldor 2005; Reichardt 2007; Rucht 2011.)

Kansalaisyhteiskunnan teoretisoinnilla on merkitystä myös yhteiskuntamoraalin ja vapauden edistämiseksi. Yhteiskuntakehityksen edessä yksinkertaisista yhteiskunnallisista rakenteista monimutkaisiin sekä toiminnoiltaan ja tehtäviltään eriytyneisiin yhteiskunnallisiin megakoneisiin täytyy näihin sekavaltakin vaikuttaviin yhteiselämisen muotoihin kyetä luomaan järjestystä ylläpitäviä moraalisia rakenteita. Miten siis rakennetaan moraalioleissa, joissa suku, etnisuus ja heimo eivät ole keskeisiä sosiaalisen järjestäytymisen periaatteita? Entä kuinka taata yksilöille mahdollisimman laaja vapaus, vaikka tiedetään, että yhteistä hyvää mahdollistetaan takaamalla yhteiskuntarauha ja vakaat sosiaaliset olosuhteet? Kansalaisyhteiskuntaa pohdittaessa ollaan siis myös ratkomassa yhteisöllisyyden ongelmaa. Kuinka tuotetaan erillistä yksilöistä koostuvaan joukkoon sosiaalista integraatiota ja sosiaalista solidaarisuutta? Kuinka luodaan rauhallinen ja vakaa sosiaalinen yhteisö?

Keskinäissuhteiden organisoimisen merkittävä kysymys on myös, miten organisoida valtion ja sen kansalaisten suhteet (Keane 1998). Tällöin sosiaalisen ongelmasta siirrytään enemmän poliittiseen ongelmaan. Demokraattisten yhteiskuntien alinomainen huoli demokratian elävyydestä ja toimivuudesta on ymmärrettävää, sillä tällöin eritellään myös elintärkeää kysymystä yhteiskuntajärjestelmän oikeutuksesta. Vapaiden kansalaisten ja kansalaisyhteiskunnan puolelta ponnistavaa yhteiskunnan ohjausta varten pitää ratkaista kysymyksiä siitä, kuinka kansa pystyy hallitsemaan,

kuinka demokratia laitetaan käytännössä toimimaan, kuinka massojen poliittinen osallistuminen organisoidaan, kenellä on oikeus osallistua ja kuinka luoda poliittinen tila, jossa vallankäyttö ei ole vain harvoilla.

Aristoteleen (384–322 eaa.) vastaus tämäntyyppisiin kysymyksiin yhteiskuntaelämän ohjauksesta oli korostaa demokratiaa parempana ratkaisuna kuin oligopolia ja lähteä kahdenlaisesta vapauskäsityksestä. Aristoteles näki, että yksilöillä on oltava oikeus osallistua hallitsemiseen julkisessa toimessa ja että lakien pitäisi olla tulosta keskivertokansalaisen julkisesta keskustelusta mieluummin kuin asiantuntijoiden, koska ihmiset diskurssien kautta laajentavat kollektiivista käytännöllistä älyllisyyttä ja varmistavat kaikkien yhteiskunnan osapuolten optimaalisen tyytyväisyyden. Aristoteles myös korosti tasa-arvoon pääsemisen tulevan oikein luotujen lakien alaisina toimimisen ja tottelemisen kautta, koska tämä mahdollistaa ihmisten omien mieltymysten mukaisen elämän vapaana valtion interventtiosta (Ehrenberg 1999, 3–27.)

Kansalaisyhteiskunnan tehtävät hyveteoreettisesti tulkittuna

Mietittäessä kansalaisyhteiskunnan merkitystä ja tärkeyttä vaikkapa kansallisvaltiolle huomio kiinnittyy kansalaisyhteiskunnan myönteisiin vaikutuksiin. Voimme ottaa esimerkiksi Blombergin (2014, 65–66) tavoin funktionalistisen lähestymistavan kansalaisyhteiskuntaan. Kansalaisyhteiskunnalla on ensinnäkin merkittävä moraalis-eettinen tehtävä. Tämän tehtävän alle voi liittää lukuisia moraalis-eettisiä alatehtäviä, kuten moraalisten normien työstäminen; yhteiskunnan vakauden ja rauhan takaaminen; yhteiskuntarauhan harmonian, tasapainon ja koheesion ylläpito; demokraattisten arvojen tuottaminen ja kansalaisten kultivointi yhteiselämään kykeneviksi; sosiaalisen luottamuksen levittäminen; moraalisten siteiden tuottaminen; vuorovaikutuksen sosiaalisena alustana tai voiteluaineena toimiminen sekä erilaisten julkisten tilojen tuottaminen, joissa harjoittaa demokraattisia tapoja ja lisätä luottamusta, yhteistyötä ja mahdollisuuksia kompromisseihin. Ylipäänsä demokraattisten tai kansalaishyveiden, kuten suvaitsevaisuus, luottamus, maltillisuus, kyky kompromisseihin ja sopeutumiseen edistäminen tuottaa rauhanomaisuutta, sekä poliittis-sosiaalisten halkeamien ja konfliktien demokraattista valvontaa

osallistumisen ja kansalaiskasvatuksen kautta (Blomberg 2014).

Toisaalta kansalaisyhteiskunnalla voi nähdä olevan myös merkittävä kehittämistehtävä. Kansalaisyhteiskuntaa voi pitää koko yhteiskunnan sosiaalisena ja kulttuurisena uudistajana. Ajatellaan vaikkapa pohjoismaisia hyvinvointivaltioita. Yhteiskuntakehityksen historiasta tiedetään, että kansanliikkeet loivat paitsi kansakunnan, mutta myös pitkälti vaikuttivat hyvinvointivaltiollisten rakenteiden kehittymiseen (esim. Alapuro & Steenius 1989).

Kolmanneksi kansalaisyhteiskunnalla on nähty olevan rakenteellisia tehtäviä. Yksi rakenteellinen tehtävä kytkeytyy poliittiseen järjestelmään. Vaikka yhteiskunta edellyttää pysyvyyttä ja jatkuvuutta, niin muutoksille on tarvetta ja muutoksien pitää olla mahdollisia. Kansalaisyhteiskunnalla on siten välityksellinen, institutionaalis-rakenteellinen, tehtävä olla esimerkiksi yksilön ja isompien valtiollisten sekä markkinaehtoisten megarakenteiden välillä. Parhaimmillaan tämän tehtävän toteuttaminen esimerkiksi lieventää yhteiskunnan sosiaalisia jännitteitä. Kansalaisyhteiskunnan ryhmien kehittämistehtävistä merkittävä on siis olla kansalaisryhmien ”äänitorvi” järjestelmään päin. Kansalaisten huolien ja näkemysten välittyminen poliittiseen järjestelmään edellyttää, että on olemassa toimiva niin sanottu intressien välitysjärjestelmä. Tässä tehtävässä kansalaisyhteiskunnan puolella toimivat kansalaisten omaehtoiset ryhmät tekevät merkittävää työtä. Niillä on kommunikaatiotehtävä välittää kansalaisyhteiskunnan näkemyksiä poliittiseen järjestelmään, minkä lisäksi niillä on edustustehtävä edustaa kansalaisyhteiskunnan moniarvoisia järjestöjä, joista poliittinen kulttuuri kehkeytyy (Blomberg 2014). Tässä tehtävässään ne toimivat Habermasin (1929–) kehittelemän ajatuksen mukaisesti julkisen diskurssin alustoina ja liikkeelle panijoina. Erilaisia näkemyksiä esitellään sekä edistetään julkisen agendan muodostumista, jotta näkemyksiä voidaan työstää, neuvotella ja kanavoida edestakaisin hallittujen ja hallitsevien välillä (Blomberg 2014).

Poliittis-rakenteelliseen tehtävään liittyy ajatus siitä, että kansalaisyhteiskunnan toimijat ovat ikään kuin viides valtiomahti, kontrolloiva voima. Jos hyväksytään ajatus, että media on neljäs valtiomahti Montesquieun (1689–1755) vallan kolmijako-opin nykyaikaisessa tulkinnassa, niin kansalaisyhteiskuntaa voi pitää viidentenä. Tällöin ensimmäistä valtiomahtia, eli poliittista päätösvaltaa (eduskuntaa), toista, eli hallinnol-

lista toimeenpanovaltaa (valtioneuvosto) ja kolmatta, eli näitä molempia valvovaa tuomiovaltaa käyttävää oikeuslaitosta, varten pitää olla kaksi metatason valvontajärjestelmää eli media ja kansalaisyhteiskunta. Metatason valvonnan tehtävä on vaikuttaa valtiopäivälaitoksen päätöksentekoon, yleiseen käsitykseen hallituksen toimien onnistumisesta sekä yleiseen mielipiteeseen oikeuslaitoksen antamista tuomioista, mutta miksei myös arvioida kriittisesti valtaa ja markkinoita lähellä olevan median toimintaa. (Blomberg 2014.)

Lockelaisen (Locke 1632–1704) liberaalin poliittisen perinteen mukaisesti kansalaisyhteiskunnalla on myös erityistehtävä suojella kansalaisia ja yhteisöjä valtiolta. Kansalaisyhteiskunta ajatellaan tällöin riippumattomaksi valtiosta. Tässä ajatteluperinteessä kansalaisten ajatellaan tarvitsevan puolustusta valtiollisia toimijoita vastaan. Esimerkiksi kansalaisten oikeuksien polkeminen valtiollisen repression takia tai yksinkertaisesti kansalaisten omistusoikeuksista huolehtiminen ovat tällöin kansalaisyhteiskunnan tehtäviä. Toisaalta kansalaisyhteiskunnan suojelutehtävä voi olla sopusoinnussa myös marxilaisen perinteen kanssa, sillä Gramscin (1891–1937) pohjalta kansalaisyhteiskunta voidaan nähdä omana alueenaan erillään valtiosta ja markkinoista. Tällöin kansalaisyhteiskunta ottaa oppositiollisen rooliin valtiota ja valtiollista hegemoniaa vastaan ja puolustaa moniarvoisuutta. (Blomberg 2014, 65–66.)

Rakenteellinen sosiaalipoliittinen tehtävä liittyy hyvinvointivaltion palvelujärjestelmien ja erinäisten puutteiden paikkaamiseen. Kansalaisyhteiskunnan tehtäväksi on milloin tietoisesti poliittisten valintojen pohjalta ja milloin hyvinkin epämääräisten ja tiedostamattomien kehityskulkujen pohjalta tullut tarjota puuttuvia sosiaalihuollollisia palveluita yhteiskunnan vähäosaisille, syrjäytyneille tai muuten vain keskiarvoisen yhteiskuntaelämän laitamille jättäytyneille. Vapaaehtoistyöhön pohjautuvia palveluita ja toimintoja on luotu kansalaisyhteiskunnan organisoimina. Niiden voidaan ajatella hoitavan yhteiskunnallista rakenteellista tehtävää täydentäessään hyvinvointivaltiollisia palvelujärjestelmiä. Kansalaisjärjestöt toimijat usein vapaaehtoistyön tukirankana.

Kuun pimeä puoli: kansalaisyhteiskunnan patologia -teoretisointi

Hyveiden lisäksi on ryhdytty teoretisoimaan kansalaisyhteiskunnan pimeää puolta (esim. Forbrig 2002; Kopecký & Mudde 2003; 2005; Reichardt 2007). Jos yksi kansalaisyhteiskunnan metateoreettinen ajattelutraditio perustuu hyveteoreettiseen ajatteluun, niin vastakkainen ajattelutapa lähtee liikkeelle kansalaisyhteiskunnan dysfunktionaalisista piirteistä tai patologioista (Wahyunengseh & Hastjarjo 2016). Kopecký & Mudde (2005, 11) puolestaan huomauttavat normatiivisesta ansasta, jossa etukäteispäätelmät estävät meitä näkemästä kansalaisyhteiskuntia niiden moninaisuudessaan, ei ainoastaan moraalista hyvää tuottavina.

Yksi aikakaudesta toiseen seuraava kansalaisyhteiskuntaan liitetty ongelma on taipumus liialliseen populismiin. On tietenkin vaikea sanoa, mikä on hyväksyttävä tai sovelias määrä populismia, mutta patologisena tilana populismi johtaa joukkojen irtautumiseen normaalista järjestyksestä ja kohtuullisuuden normeista. Tulkinta populismin poliittisesta perustasta riippuu tietenkin siitä, mihin aatesuuntaan sitoudutaan ja millaiset toimijaryhmät mielletään vastapelureiksi. On olemassa oikeistolaista populismia, jolloin äärimmilleen vietynä voidaan olla tekemisissä esimerkiksi fasismin kanssa. On olemassa vasemmistolaista populismia, jolloin liian pitkälle vietynä voidaan olla tekemisissä sosialismin perustalta organisoitujen erilaisten autoritaaristen hallintamuotojen kanssa (Arato 2017). Molempien aatesuuntien pohjalta organisoitu populismi voi viedä yhteiskuntia kohti omanlaisiaan diktatuurin muotoja, joissa katsotaan halveksuen luottamukseen perustuvaan kansanvaltaiseen järjestelmään.

Hyveteoreettisesta näkökulmasta katsottuna kansalaisyhteiskunnan oletetaan ylläpitävän ja tuottavan syrjinnän, väkivallan ja sorron vastaisia arvoja sekä ylläpitävän moniarvoista arvojärjestelmää (Wahyunengseh & Hastjarjo 2016, 394). Kuitenkin myös kansalaisyhteiskunta voi altistua vahvoille antihumanistisille tai antidemokraattisille aatteille sekä se voi itse olla tuottamassa niitä. Esimerkiksi rasistiset aatteet ovat saaneet jalansijaa eri aikoina kansalaisyhteiskunnan toimijoiden keskuudessa. Rasismista aatteena on pahimmillaan lyhyt matka jopa väkivaltaiseen rasistiseen toimintaan. Toisen tyyppinen, kansalaisyhteiskunnasta pon-

nistava, rikollinen toiminta on rikollisjengit ja organisoitu rikollisuus, kuten vaikkapa mafia. Ääriesimerkki kansalaisyhteiskunnan ”hulluuden hetkestä”, fanaattisuudesta tai kansalaisyhteiskunnan ääripatologiasta on innostuneisuus sodasta. Toisaalta kansakuntien halkeaminen kahteen toisilleen vihamieliseen leiriin voi tuottaa vastustajien vainoamista etnisyyden, poliittisen aatteen tai uskonnollisen vakaumuksen pohjalta. Kansanmurha ei hyveteoreettisesti ole perusteltavissa kansalaisyhteiskunnan toimintona, mutta patologisesta näkökulmasta sen pystyy hahmottamaan kansalaisyhteiskunnan vikaantumisena. Hyveteoreettisesti kansalaisyhteiskunta ajatellaan hyveitä tuottavaksi, kansalaisten omaehtoisen luovuuden tilaksi, mutta patologisesta näkökulmasta kansalaisyhteiskunta voidaan nähdä ulkoa ohjailtavaksi sekä kohtuullisen ja maltillisuuden mittasuhteet kadottavaksi massapsykoosiinkin kykeneväksi kokonaisuudeksi.

Toinen tapa miettiä kansalaisyhteiskunnan ongelmia on ryhtyä epäilemään kansalaisyhteiskunnan teoreettisen perustan yhteiskunnallismaantieteellistä vinoutumaa. Entäpä jos läntisen maailman hellimä liberaalidemokraattinen kansalaisyhteiskunnan malli onkin väärä tai jos se tuottaakin enemmän ikäviä seurauksia, kuten dysfunktionaalisuutta ja patologioita? Universaaliksi kuvattu kansalaisyhteiskunnan teoretisointi on saanut viime vuosina lisää kritiikkiä Euroopan ja kehittyneiden maiden ulkopuolisista maista ja näitä kehittyviä maita tutkivilta tutkijoilta. Wahyunengseh & Hastjarjo (2016) ovat nostaneet esiin kansalaisyhteiskunnan patologisia piirteitä indonesialaisesta kansalaisyhteiskunnasta lähtien. Comaroff & Comaroff (1999) puolestaan tuovat esiin afrikkalaisista kansalaisyhteiskunnista käsin kriittisiä näkökulmia kansalaisyhteiskunnan teoretisointeihin. Doyle (2016; 2017; 2018) puolestaan tuottaa kriittisiä näkökulmia tavanomaiseen kansalaisyhteiskunnan teoretisointiin tarkastelemalla Lähi-Idän maita.

Lopuksi

Olen tässä artikkelissa pyrkinyt osoittamaan Marja Keräsen ajatuksien mukaisesti, että on keinotekoisista pitää valtio-opin ja sosiologian välillä korkeita raja-aitoja. Yhteiseksi tutkimusalueeksi nimesin poliittisen sosio-

logian, jonka piirissä molempien tieteenalojen tutkimuksellista panosta tarvitaan. Poliittisen sosiologian alueella liikkueensa tutkijat käsittelevät vallankäytön, sosiaalisen järjestyksen, poliittisten rakenteiden ja poliittisen toiminnan kysymyksiä. Hyvinvoivan demokratian edellytyksenä pidetään suhteellisen vapaasta kansalaisyhteiskunnasta ponnistavaa monipuolista poliittista toimintaa. Marja Keräsen tutkimusten innoittamana tässä artikkelissa käsiteltiin kansalaisyhteiskuntaa paitsi myötäsukaaisesti hyveteoreettisesta näkökulmasta myös kriittisesti arvioiden kansalaisyhteiskunnan patologioiden näkökulmasta. Poliitiikan tutkimuksen ja sosiologian kriittiset tutkimusperinteet edellyttävät tutkijoilta valppautta havahtua irti meitä kaikkia paikoin vaivaavista, ihanteellisuuteen pohjautuvista, samanmielisyyden kuplista sekä ryhtyä ravistelemaan liian yksipuolisia ajattelurakenteita.

Lähteet

- Alapuro, Risto & Stenius, Henrik (1989). Kansanliikkeet loivat kansakunnan. Teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds, Kerstin & Henrik Stenius (toim.) *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä, 5–52.
- Amenta, Edwin, Nash, Kate & Scott, Alan (2012). Introduction. Teoksessa Edwin Amenta, Kate Nash & Alan Scott (toim.) *The Wiley-Blackwell Companion to Political Sociology*. Chichester: Wiley-Blackwell, xxii–xxiii.
- Arato, Andrew (2017). *Populism and the courts*. <http://www.iconnectblog.com/2017/04/populism-and-the-courts/>. Viitattu 13.2.2018.
- Blomberg, Franziska (2014). *The bright & dark sides of civil society. Democratic consolidation and regime hybridity in divided societies*. Doctoral Dissertation, the Faculty for Cultural Studies European University Viadrina, Frankfurt.
- Bendix, Reinhard and Lipset, Seymour M. (1957). Political sociology: An essay with special reference to the development of research in the United States of America and Western Europe. *Current Sociology*, 6(2), 79–99.
- Cohen, Jean, L. & Arato, Andrew (1994). *Civil society and political theory*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Comaroff, John L. & Comaroff, Jean (1999). Introduction. Teoksessa John L. Comaroff and Jean Comaroff (toim.) *Civil Society and the political imagination in Africa: Critical perspectives*. Chicago and London: University of Chicago Press, 1–43.

- Doyle, Jessica Leigh (2016). Civil society as ideology in the Middle East: A critical perspective. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 43(3), 403–422.
- Doyle, Jessica Leigh (2018). Government co-optation of civil society: exploring the AKP's role within Turkish women's CSOs. *Democratization*, 25(3), 445–463.
- Doyle, Jessica Leigh (2017). State control of civil society organizations: the case of Turkey. *Democratization*, 24(2), 244–264.
- Ehrenberg, John (1999). *Civil society. The critical history of an idea*. New York: New York University Press.
- Forbrig, Joerg (2002). The nexus between civil society and democracy. Suggesting a critical approach. Teoksessa Walter Reichel (toim.) *Political Priorities between East and West. Europe's rediscovered wealth – What the accession-candidates in Eastern and Central Europe have to offer*. Studien des Institutes für den Donauraum und Mitteleuropa, 2002, 2. Wien: IDM, Inst. für den Donauraum und Mitteleuropa, 79–103.
- Horowitz, Irving Louis (1997). *Foundations of political sociology. With a new introduction by the author*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Islamoglu, Hakan (2001). Civil Society, Concept and History of. Teoksessa Smelser, Neil J. and Baltes, Paul B. (toim.) *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Amsterdam: Elsevier, 1891–1897.
- Jensen, Mark N. (2006). Concepts and conceptions of civil society. *Journal of Civil Society*, 2 (1), 39–56.
- Kaldor, Mary (2005). *Gloaali kansalaisyhteiskunta. Vastaus sodan ongelmaan*. Helsinki: Like.
- Keane, John (2010). Civil society, definitions and approaches. Teoksessa Helmut K. Anheier, Stefan Toepler, Regina List (toim.) *International Encyclopedia of Civil Society*. Berlin: Springer.
- Keane, John (1998). Introduction. Teoksessa John Keane (toim.) *Civil society and the state: new European perspectives*. London: Verso, 1–31.
- Kopecký, Petr & Mudde, Cas (2003). Rethinking civil society. *Democratization*, 10(3), 1–14.
- Kopecký, Petr & Mudde, Cas (2005). *Uncivil society? Contentious politics in post-communist Europe*. London: Routledge.
- Lindholm, Arto (2005). *Maaailman parantajat. Globalisaatiokriittinen liike Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Nash, Kate (2010). *Contemporary political sociology: Globalization, politics and power*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Ray, Larry (2012). Civil society and the public sphere. Teoksessa Edwin Amenta, Kate Nash, & Alan Scott (toim.) *The Wiley-Blackwell Companion to Political Sociology*. Chichester: Wiley-Blackwell, 240–251.

- Reichardt, Sven (2007). Civility, violence and civil society. Teoksessa John Keane (toim.) *Civil society. Berlin perspectives*. New York: Berghahn Books, 139–167.
- Rucht, Dieter (2011). Civil society and civility in twentieth-century theorizing. *European Review of History*, 18(3), 387–407.
- Sartori, Giovanni (1969). From the sociology of politics to political sociology. *Government and Opposition*, 4(2), 195–214.
- Wahyunengseh, Rutiana Dwi & Hastjarjo, Sri (2016). Pathology of social accountability in civil society: Cultural commodification. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research, Vol. 84*. International Conference on Ethics in Governance (ICONEG 2016).
- Zaslove, Andrej (2008). Here to stay? Populism as a new party type. *The State of the Parties—Party Democracy in the 21st Century*, 16(3), 319–336.
- Ylä-Anttila, Tuomas (2010). *Politiikan paluu. Globalisaatioliike ja julkisuus*. Tampere: Vastapaino.

Osallisuus Simmelin formaalin sosiologian valossa

Martti Siisiäinen

Osassa osallisuus, osallistuminen, osallistaminen, osallistuttaminen, osattomuus, syrjäytyneisyys, poissulkeminen ovat sanoja, joilla ajankohtaisissa keskusteluissa, poliittisissa ja hallinnollisissa ohjelmissa sekä sosiologisissa ja valtio-opillisissa tutkimuksissa usein kuvataan mukana olemista tai sen puutetta (ks. esim. Keränen 2017; Matthies & Uggerhøj 2014). Kokonaisvaltaisia ”osallisuuden” alueen määrittelyjä on kuitenkin huomattavan vähän aihepiirin tärkeyteen ja kiinnostavuuteen suhteutettuna (ks. esim. Siisiäinen M. 2014a). Tässä erittelen osallisuuden ongelman kokonaisuutta Georg Simmelin formaalisen sosiologian käsitteistön ja muutaman sovellutusesimerkin avulla.

Simmelin teokset olivat 1940–1950-lukujen yhdysvaltalaispainotteisen sosiologisen pluralismiteorian keskeisimpiä lähteitä (Simmel 1890; 1898a ja 1898b; 1899; 1908; ks. Siisiäinen 1986). Simmel luonnehti sosiologiaa ”*sosiaalisten muotojen geometriaksi*”: ”Inhimillisten olentojen suhteet toinen toisiinsa ovat niin monimutkaiset, niin haarautuneet ja niin kompaktit, että olisi toivotonta purkaa niitä osatekijöihinsä, ja me olemme pakotetut sen vuoksi käsittelemään niitä yksikköinä pikemmin kuin itsenäisesti olemassa olevina rakenteina. Siksi valtiosta, laista, instituutioista, muodosta jne. puhuminen ikään kuin kukin näistä olisi yhte-

näinen entiteetti on vain metodologinen väline” (1898a, 666).

Viime kädessä on vain yksilöitä ja heidän henkisiä rakenteitaan. Heidän vuorovaikutuksensa luo säännöllisiä *sosiaalisia muotoja*, jotka tekevät mahdolliseksi sen, että uusien sukupolvien ei tarvitse aloittaa nol-lapisteestä. Sosiaaliset muodot voidaan jakaa 1) *sosiaalisiin piireihin*, jotka välittävät jäsentensä (”osallisten”) suhdetta yhteiskuntaan (luokka, pri-maari- ja sekundaariryhmät, perhe ja suku, etniset yhteisöt ja uskonto-kunnat, valtio, koulu ja yliopisto, yhdistykset ja yhteiskunnalliset liikkeet jne.) ja 2) *sosiaalisiin prosesseihin*, jotka määrittävät sosiaalisten piirien sisäistä dynamiikkaa, antavat niille sisällön ja luonteen, värittävät niiden toimintaa (muoti, eriarvoistuminen, kilpailu, riisto, sorto, solidaarisuuden tai (epä)luottamuksen kehitys, korruptoituminen, tunnustuksen saaminen/epääminen, pakottaminen, alistaminen, ahdisteleminen, voi-maannuttaminen, loukkaaminen jne.). (Ks. Simmel 1890; 1908; 1899; 1986.)

Jokaisella toimijalla on oma yhteiskuntansa siitä riippuen, millaisten sosiaalisten piirien jäsenyyksien, osallisuuksien, niissä omattujen posi-tioiden ja niissä vaikuttavien prosessien kautta hänen suhteensa yhteis-kuntaan määrittyy. Yksilön sosiaalisten piirien välittämä sosiaalistuminen yhteiskuntaan on objektiivisten ja subjektiivisten tekijöiden yhteisvaiku-tusta: sosiaalisen piirin jäsenenä yksilö ”antautuu sille”, mutta sitä kautta hän samalla ”voittaa takaisin yksilöllisyytensä koska hänen osanottamisen mallinsa on ainutlaatuinen” (Simmel 1966, 141). Yksilötoimijoiden vapaaehtoisesti luomat sosiaaliset piirit, esimerkiksi yhdistykset, ilmene-vät ”yksilölle ikään kuin jonain objektiivisena, henkilökohtaisen elämän rajoituksista vapautettuna. Toisaalta on varmaa, että viime kädessä vain yksilöt ovat olemassa” (Simmel 1898a, 665).

Simmelin teoretisoinnilla oli kahtalainen vaikutus sosiologi-sen, analyttisen pluralismiteorian kehitykseen: yhtäältä yksilötason monijäsenyyksien, toisaalta ryhmä- ja luokkatason sidosten keskinäis-suhteiden formaalina viitekehysenä. Molemmilla näkökulmilla on merkitystä myös 2010-luvun osallisuus-/osallistumisproblematiikan hahmottamiselle sekä yhteiskunnan kehityksen erilaisten vaihtoehtojen (pluralistisen vs. massayhteiskunnan kehitys) pohdinnalle.

Ristikkäisjäsenyyksien pluralistinen yhteiskunta

Moderneissa yhteiskunnissa kansalaisilla on lukuisia intressejä ja osallisuuksia erilaisissa sosiaalisissa piireissä. Nämä kehittyvät eri – jopa vastakkaisin – tavoin erilaisissa piireissä. Simmel korosti vapaasti valittujen, erityisesti yhdistystyyppisten jäsenyyksien tärkeyttä ulkopuolelta määrättyihin tai perittyihin (esimerkiksi luokan, suvun, uskonnon) jäsenyyksiin verrattuna. Vapaasti valitun yhteenliittymän jäsenyys ”antaa yksilölle mahdollisuuden tehdä uskomuksensa tunnetuksi.” Toimijan mahdollisuus valita, keiden kanssa liittoutua, laajentaa hänen vapautensa rajoja. (Simmel 1966, 130.) Vakaassa, *ristikkäisten piirien hallitsemassa yhteiskunnassa* kansalaisten monenlaiset jäsenyydet voivat liittää ja sitoa heitä yhteen eri luokista ja sosiaalisista taustaryhmistä tulevien ihmisten kanssa elämän eri alueilla. Ne vetävät heitä eri suuntiin. Erilaiset piirit risteävät kunkin yksilön sisällä: yksilö on erilaisten osallisuuspiiriensä leikkauspiste. Tämä johtaa moniulotteisen ja -tasoisen sitoutuneisuuksien ja solidaarisuuksien verkoston kehittymiseen. Jäsenyysryhmät muodostavat toiminnallisen koordinaatiojärjestelmän, jonka perusteella jokainen uusi potentiaalinen tai toteutumassa oleva jäsenyys määritellään tai koodataan. Siten on epätodennäköistä, että sellaisessa yhteiskunnassa useilla toimijoilla olisi täsmälleen samanlainen jäsenyysryhmien kokoluoma tai että näillä moninaisilla piireillä olisi identtinen leikkauspisteensä (Simmel 1890, 103).

Pluralismin oloissa toimija on liikkeessä kiertäen piiristä toiseen, samalla tuottaen erilaisia henkilökohtaisia keskinäisiteitä ja liittoutumisia toisistaan eroavissa tilanteissa ja konteksteissa. Tämä tekee mahdolliseksi elastisen yhteiskunnallisen ja tasapainoisen poliittisen järjestelmän kehittymisen sillä edellytyksellä, että jäsenyysintressit todella vaikuttavat erisuuntaisesti ja että henkilöiden väliset mahdolliset herruussuhteet eri piireissä ovat toisistaan riippumattomia (esimerkiksi että taloudelliseen eliittiin kuuluminen ei mahdollista hallitsevaa asemaa politiikan kentällä). Tällainen aito, toisistaan riippumattomiin ristikkäisjäsenyyksiin, -intresseihin ja -solidaarisuuksiin perustuva yhteiskunta tekisi lähes mahdottomaksi laajojen joukkojen koko toimintapotentiaalinen mobiilisoinnin ja kanavoinnin yhteen kollektiivisen käyttäytymisen uomaan. Taloudellisen laman (tai muiden poikkeusolojen) aikoina kansanjoukko-

jen tyytymättömyys ei siten muuttuisi demokratiaa uhkaavaksi, laajamittaiseksi luokkapohjaiseksi voimaksi. Luokkasolidaarisuuden pirstoutumisen tavoin myös naisten keskinäisen solidaarisuuden rikkonaisuuden ja intressimobilisaation heikkouden syitä olisi Simmelin mukaan etsittävä sukupuolikategorioita intersektionaalisesti halkovien, kilpailevien intressien hajottavasta vaikutuksesta. (Ks. Simmel 1890; 1899, 40; 1966, 179–184.)

Nämä Simmelin ideat siirrettiin puoli vuosisataa myöhemmin sosiologiseen pluralismiteoriaan luokkateoretisoinnin kontekstissa (ks. Schattschneider 1942; 1960; Lipset 1959). Lipset totesi, että eri luokkiin kuuluvien ristikkäiset jäsenyydet voivat ehkäistä luokkajaon yksipuolisen määräävyyden yhteiskunnallisen ja poliittisen järjestelmän eri tasoilla: luokkakonflikti ei silloin siirtyisi sellaisenaan poliittiseen alajärjestelmään, koska se joutuisi kilpailemaan ”tasa-arvoisena” muiden, risteävien konfliktien kanssa. Sen seurauksena luokkataistelu käytäisiin järjestelmälle vaarattomilla kentillä (Lipset 1959; Verba 1966, 238).

Schattschneider kiteytti luokkia risteävien ja pirstovien intressien idean ”intressien epätäydellisen mobilisoinnin laiksi” (1935; 1942; 1960). Omien intressien artikulointi- ja organisoimiskyky ei jakaudu tasaisesti eri luokkien välillä, vaan ylempät luokat ovat taloudellisesti, koulutuksellisesti ja sosiaalisesti etulyöntiasemassa muihin verrattuna. Koska toimijoilla on monia erilaisia intressejä ja ”osallisuuksia” intressiryhmissä, on epätodennäköistä törmätä yksilöihin, ryhmistä puhumattakaan, joilla olisi keskenään identtinen intressien kokonaisuus. Jokaista yksilöä hajottaa siten hänen omien intressiensä monipuolisuus ja erisuuntaisuus (Schattschneider 1942, 33). Siitä johtuen konfliktit eivät kumuloidu, koska luokkapohjaiset jaot, poliittiset ja kansalaisyhteiskunnan eri alueiden yhteenliittymät eivät vahvista päällekkäisinä toinen toisiaan. Päinvastoin, asemoidessaan ”luokkatoverit” johdonmukaisesti eri puolille suhteessa muihin yhteiskunnallisiin jakolinjoihin, ne heikentävät yleensäkin luokkakonfliktin yhteiskunnallista painoarvoa. Eri poliittiset konfliktit ovatkin tyypillisesti keskenään yhteen sovittamattomia (luokka, alueellinen eriytyminen, sukupuoli, etnisyys, uskonto). Yhden konfliktirintaman kehittyminen saattaa ehkäistä muiden muotoutumista, koska yhden intressisitoutuneisuuden radikaali muutos olisi mahdollista vain muiden, kilpailevien liittoutuneisuuksien ja intressiprioriteettien kustan-

nuksella (Schattschneider 1960, 65). Tätä kautta selittyy Schattschneiderin mukaan keskeisiltä osin esimerkiksi sosialistisen työväenliikkeen heikkous Yhdysvalloissa.

Simmelillä on ollut myös tärkeä panos ei-marxilaisen konfliktisosiologian kehittämisessä. Konflikti sosiaalisena muotona on erilaisuuteen ja eturistiriitoihin pohjautuvan yhteiskunnan ykseyden välttämätön edellytys. Kuten kuume voi samanaikaisesti olla näkymättömissä vaikuttavan taudin tai tulehduksen oire ja voittamisen keino, konfliktitkin voivat sekä tuoda ilmi pinnanalaista, tukahdutettua kärsimystä, riistoa tai deprivatiota että auttaa niiden hävittämisessä (ks. Simmel 1908, 86–187; 1899). Esimerkiksi järjestelmäkriittisiä sosiaalisia liikkeitä ja yhdistyksiä voidaan perustellusti pitää pohjoismaisen hyvinvointivaltion keskeisinä kehitystekijöinä sekä yhtenä tärkeänä selitysperstuna Pohjoismaiden kärkitiloille kansainvälisissä luottamusta ja demokraattisuuden astetta mittaavissa tutkimuksissa (ks. Baer 2007). Venäjän demokratian ongelmien keskeistä syytä puolestaan voidaan etsiä konfliktien ja niitä poliittiseen järjestelmään välittävien yhteiskuntakriittisten liikkeiden tukahduttamisesta (vrt. Dahrendorf 1990).

Päällekkäisten jäsenyyksien massayhteiskunta

Ideaalityyppisessä *massayhteiskunnassa* sosiaaliset piirit ja ryhmäjäsennydet (”osallisuudet”) rakentuvat päällekkäisesti ja samakeskisesti (ks. Simmel 1966, 146–154; 1890). Sen seurauksena kansalaisten sidonnaisuudet ja keskinäiset yhteenliittymät määräytyvät kauttaaltaan hallitsevan rakenteellisen jakolinjan mukaisesti. Useimmiten määrittävänä tekijänä toimii luokkajako, mutta primaarisen sosiaalisen poissulkemisen tai inklusion perustana voi toimia myös esimerkiksi uskonto tai etninen alkuperä (ks. Murphy 1986).

Yhteiskunnallinen järjestyksen epävakauden todennäköisyys kasvaa, kun eri luokkiin kuuluvia kansalaisia yhteen liittävät, luokkarajat ylittävät sosiaalisten piirien jäsenyydet, osallisuudet, solidaarisuudet ja yhteenkuuluvuuden tunteet ovat vähäisiä tai puuttuvat (lähes) kokonaan. Siinä tapauksessa samaan luokkaan kuuluvat toimisivat omien luokkatoveriensä kanssa kaikenlaisissa osajärjestelmissä ja organisaatioissa, myös

kansalaisyhteiskunnan yhteenliittymissä, puolueissa ja ryhmissä, jotka ovat samojen keskusten määrittämiä. Silloin kansalaisyhteiskunnalle elintärkeitä ”yhdistykset vaikuttavat yksilöihin ikään kuin jokainen niistä olisi riippumaton toinen toisistaan”, mutta tosiasiassa ”ne eivät salli niihin osallistuvalla mitään erityisasemaa, koska näistä pienimpään osallistuminen jo pitää sisällään osallistumisen suurempiin ryhmiin” (Simmel 1966, 147). Toimijat liittoutuisivat itsensä kaltaisten luokkatoveriensä kanssa eri sosiaalisissa muodostumissa, minkä vuoksi sosiaaliset kriisit vaikuttaisivat heihin saman tyyppisesti eri kentillä ja yhteiskunnan osa-alueilla, sysäisivät heitä samaan suuntaan ja vahvistaisivat toinen toisensa vaikutusta sen sijaan, että neutralisoisivat toistensa (kumouksellista) vaikutusta. Tuollainen oli pitkälti Suomen sisällissodan jälkeisen neljännesvuosisadan luokkapohjainen ja poliittinen leiriasetus, missä jakolinjat punaisen ja valkoisen Suomen välillä läpäisi yhteiskunnan eri osa-alueet ja järjestäytymisalueet hyvin kattavasti.

Pluralistisessa mallissa massojen tai yhteiskuntaluokkien kausaalinen voima hajoaisi eri suuntiin ja purkautuisi keskenään kilpaileviksi sosiaalisiksi liittoutumiksi. Keskitetyssä, päällekkäisten sosiaalisten piirien järjestelmässä luokkakuiluista nouseva muutosvaikutus kumuloituu edetessään kentältä toiselle. Sellaiset olosuhteet suosivat massaliikkeiden syntymistä, ääritapauksissa vallankumousten puhkeamista. Sellaisenaan massa on Simmelin mukaan jäykkä, liikuttamaton, konservatiivinen, passiivinen ja inertian lakia noudattava. Kuitenkin se on samanaikaisesti ennustamaton ja herkästi ärtyvä sekä uusien, yhdessä vaikuttavien positiivisten voimien liikuteltavissa. Mikäli kansalaisten ristikkäisten sosiaalisten piirien puskuri – tai Gramscin analysoima kansalaisyhteiskunnan yhteenliittymien muodostama linnoitusten järjestelmä (ks. Gramsci 1979) – ei ole suojaamassa yhteiskunnan vakautta, seurauksena voi olla voimakkaita yhteiskunnallisia levottomuuksia (Simmel 1898a, 37–38; 1898b, 690–691).

Näitä teoreettisia ideoita kehittivät systemaattisessa muodossa muiden muassa William Kornhauser massayhteiskunnan (1959) ja C. Wright Mills yleisön ja massan suhteen analyyseissaan (1963). Kornhauserin tutkimassa massayhteiskunnassa hallitsevan eliitin ja omien tarpeidentyydytyksensä parissa puuhailevien yksilöiden suhdetta välittävä vapaaehtoisten yhteenliittymien kokonaisuus ei toimi. Massa joutuu elii-

tiltä tulevan suoran manipulaation kohteeksi. Toisaalta myös poliittinen eliitti on altis massojen suoralle painostukselle joutuessaan kalastelemaan sen suosiota vaaleissa ja systeemin legitimointitavoitteissaan.

Tähän nivoutuu myös Simmelin korostama keskiluokan, erityisesti intellektuellien rooli tasapainoisen yhteiskunnan ja pluralismin kehityksessä (Simmel 1890; 1899). Saman suuntaisia ajatuksia on esitetty myös viime vuosien tutkimuksissa, joissa esille on noussut keskiluokan tärkeys yleistetyn luottamuksen edellytysten luomisessa ja jatkuvuuden ylläpitämisessä (esim. Rothstein 2008). Muun muassa siitä syystä keskiluokan eri kerrostumien heikkenemisellä voi olla hyvin merkittävä vaikutus legitimaatio- ja luottamuskriisin syvenemiseen erilaisissa poliittisissa järjestelmissä. Keskiluokkaisen intressimuotoutumisen pirstoutumisesta kertonee omalta osaltaan myös vaikeus määrittää uuden, potentiaalisesti keskiluokkaisen kategorian, prekariaatin, identiteetti- ja intressimuodostuksen solmukohtia (ks. Siisiäinen, L. 2014).

Formaalın sosiologian sovellutuksia ja avaamia tulkintamahdollisuuksia

Seuraavaksi esitän joitakin esimerkkejä siitä, kuinka Simmelin formaalin sosiologian avulla voidaan redusoida tai pelkistää yhteiskunnallisen todellisuuden ilmenemisen kompleksisuutta. Vaikka Simmelin formaalin sosiologian tärkein anti on yksilöiden muodostamista piireistä muodostuvan yhteiskuntatason hahmottamisessa, sitä voidaan soveltaa tapaustyyppisesti myös yksilöiden tilanteiden ja elämäntilanteiden tarkasteluun ja ymmärtämiseen.

Ajatuskokeena voitaisiin pohtia esimerkiksi sotamarsalkka G. Mannerheimin elämäntilannetta ja valintoja hänen eri ikäkausiansa ”osallisuuskäsitteiden”, sosiaalisten piirien jäsenyyksien ajallisesti kerrostuneen kokonaisuuden perustalta. Millaisten piirien risteyskohtana Mannerheimin elämä olisi kuvattavissa? Miten lapsuuden perhe ja suku (rikas sukuverkosto, mutta hunsuvotti isä ja rikkoutunut ydinperhe), niiden tarjoama alkupääoma (Bourdieu 1979) sekä lapsuus- ja nuoruusvuosien aikana kertynyt sosiaalinen pääoma mahtoivat vaikuttaa myöhempien sosiaalisten suhteiden ja verkostojen sisältöön (esimerkiksi koulutaival epäonnis-

tumisten sarjana aina sotakouluihin saakka, yleisesikuntaupseerikoulutuksen puuttuminen)? Entä millä tavoin Mannerheimin vapaaherrasäätö ("noblesse oblige"), vajavainen suomen kielen taito ja niiden seurauksena kosketuksen ja tuntemuksen puute suhteessa alempiin säätyihin ja kansankerroksiin, rahvaaseen, vaikutti hänen henkilökohtaiseen "polkuriippuvuuteensa"? Onnistunut pyrkimys (pitkästi suvun sosiaalisen pääoman avustuksella) uraan Venäjän armeijassa ja pääsy keisarin Chevalier-kaartiin ja vieraantuminen Suomen todellisuudesta avautuvat myös edeltävien sosiaalisten piirien pohjalta. Tutkimuksissa ja keskusteluissa pohdintoja ja erilaisia tulkintoja ovat synnyttäneet esimerkiksi Mannerheimin uskollisuudenvala keisarille, aito sitoutuminen yksinvaltaiseen keisarilliseen järjestelmään, Suomen itsenäisyyspyrkimysten vastustus, mm. aktivistien pitäminen maanpetteureina ja sen vaikutus talvi- ja jatkosodan suosikkijärjestelmän luomiseen, "ryssänkenraalien" väitetty suosiminen Saksassa koulutettujen aktivistiupseerien kustannuksella. Nuo "osallisuudet" tekevät mahdollisesti ylipäällikkö Mannerheimin talvi- ja jatkosodan määrätyt, osin kiistanalaiset painopisteiden valinnat ja preferenssitkin paremmin ymmärrettäväksi. Samoin niiden kautta voidaan pohtia myös syitä ja taustoja Mannerheim nurjalle suhtautumiselle suomalaiseseen parlamentaariseen demokratiaan tai ilmeisen myönteiseen asenteeseen 1920- ja 1930-lukujen suomalaisen oikeistoradikalismiin. (Ks. esim. Turtola 2016; Laaksonen 2017.)

Ymmärrettävästi toisenlainen – historiallisesti, kulttuurisesti sekä luokkakontekstiltään – toimintahorisontti avautuu vuonna 2012 tutkimieni 20–32-vuotiaiden pitkään työtä vailla olleiden keskisuomalaisen nuorten elämänkuluista ja valinnoista (ks. Siisiäinen, M. 2014b). Joidenkin nuorten lapsuus oli suhteellisen turvattua perheolosuhteiden ja kasvatusympäristön osalta, mikä helpotti vaihtelevasti myös heidän nuoruusiän työttömyysvaiheista selviämistään. On kuitenkin hyvä huomata, että 2010-luvun loppupuolen koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevat nuoret ovat 1990-luvun laman ja sen poliittisen shokkihoidon kauden lapsia. Heidän sosiaalisia piirejään leimaavat ja ehdollistavat pitkälti lamavuosien vaikutukset. Tässä havainnollistan tuota kokemismaailmaa Nikon elämänkulun kautta.

Niko on haastateltujen, kovia kokeneiden työttömien nuorten joukosakin ääritapaus, mutta useilla muilla nuorilla oli samankaltaisia koke-

muksia. Nikon varhaislapsuus pienessä eteläsuomalaisessa kaupungissa oli kova. Hänen nuorina kuolleet vanhempansa olivat työttömiä alkoholisteja. Hänen alkupääomansa arvo oli siten lähinnä miinusmerkkinen. Kodin tarjoamia heikkoja valmiuksia korostivat huostaanottoa seuranneet kärsimys- ja vääryyskokemukset. Julkisen terveyden- ja sosiaalihuollon piirissä Niko sai varhain aggressiivisuus- ja paniikkihäiriödiagnoosit, jotka johtivat sijoittamiseen lastenpsykiatriseen sairaalaan ja myöhemmin sijaisperheeseen. Vaikka lähin sukulainen, täti, jossain määrin tarjosi myönteistä tukea, kaiken kaikkiaan Nikon prosesseja varhaisvuosina luonnehtivat itsetunnon murtaminen, moninkertaiset loukkaamisen ja sosiaalisen kärsimisen kokemukset eri sosiaalisissa ympäristöissä. Nikon osaksi tullut positionaalinen kärsimys oli hänelle ulkoa määräytyvien, lähes determinististen voimien aikaansaannosta. Nikon sosiaalinen tausta ei ennustanut menestystarinaa myöskään kouluinstituutioissa. Nikolla ei ollut peruskoulussa menestymisen edellyttämiä tiedollisia ja emotionaalisia lähtövalmiuksia. Se erotti hänet myös luokkatovereistaan ja altisti kiusaamiselle, luokalle jäämiselle ja kaverittomuudelle. Nikon kärsimys oli sekä fyysistä että psyykkistä luonteeltaan.

Tällainen kokemusmaailma oli yhteistä monille haastatelluista nuorista, samoin terveysongelmien kokeminen. Haastatellut nuoret olivat käytännön realisteja valitessaan tietyissä tilanteissa sellaisia vaihtoehtoja, joiden heidän resursseillaan, toimintavalmiuksillaan ja -taipumuksillaan todennäköisesti voitiin odottaa johtavan parhaaseen tai edes siedettävään lopputulokseen (ks. Bourdieu 1974; Siisiäinen, M. 2014b). Niko ajautui ulkoisten ja sisäisten syiden yhteisvaikutuksesta (puutteellinen koulutus, puuttuvat tukiverkostot ja negatiivinen sosiaalinen pääoma, heikko itsetunto ja itseluottamus) sellaiselle työuralle (vähäistä ammattitaitoa edellyttävä yötyö, selkää kuormittavat työtehtävät), jotka eivät juurikaan auttaneet elämänkulkua nosteeseen ja kompensoineet varhaisempien menetysten vaikutuksia. Vertaiskaveripiirit pikemmin vahvistivat kurimusta, muun muassa yhteisen päihteiden käytön kautta.

Pieneltä ihmeeltä tuntuukin, että tuollaisesta kierteestä huolimatta Nikon, kuten monien muidenkin vastaavanlaista syrjäyttämistä ja kärsimyksiä kokeneiden nuorten, elämänkulku voi muuttaa suuntaa. Omaan asuntoon muuttaminen sekä erityisesti hyvinvointivaltion instituutioissa saatu myönteinen tuki (työvoiman palvelukeskuksen palvelut, ohjaus ja

kuntouttava työtoiminta) sekä kolmannen sektorin työjakso ja taidetyöpajan voimaantumiskokemus olivat muutoksen mahdollistajia. Nämä tekijät vaikuttivat keskeisesti uuden kaveripiiriin sekä saman henkisen työtöystävän löytymiseen. Työnteko alkoi kiinnostaa kunnon ja itsetunnon kohotessa, erilaisia vaihtoehtoja alkaa hahmottua. Uudet suunnitelmat pohjautuivat nekin oman menneisyyden sosiaalisissa piireissä saatuihin kokemuksiin (hyvinvointivaltio, kolmas sektori, tädin tuki). Niko kiinnostui myös aatteellisista asioista ja pehmeistä arvoista. Hänen toiminnassaan ne tarkoittivat kasvissyöntiä ja eläinten oikeuksien puolustamista sekä yhteyttä niitä ajaviin liikkeisiin, nuorten harrastusmahdollisuuksia vaativien lehtikirjoitusten tekoa. Sen sijaan kirkko, ammattiyhdistysliike, formaalit järjestöt – puhumattakaan puolueista – eivät häntä kiinnostaneet tai olleet edes tuttuja ja tunnistettavia. Tällainen vieraantuminen poliittisista ja kansalaisyhteiskunnan järjestökoneistoista yhdisti lähes kaikkia haastateltuja nuoria. Samoin Nikolle tyypillinen arjen realismi ja järkevyytensä kannattaa tavoitella vain sellaisia asioita ja osallistumisen muotoja, joihin tarvittavia taitoja ja resursseja tuntee itsellään olevan. (Ks. Siisiäinen, M. 2014b.)

Tutkimiani nuoria ja Suomen taloudellista, poliittista ja kulttuurista eliittiä yhdistäviä sosiaalisia piirejä löytyi hyvin vähän: suomalaisen yläluokan ja keskisuomalaisen nuoren pitkäaikaistyöttömän Suomi ei ole simmeliläisessä mielessä yksi ja yhteinen. Monet jollain tavalla yhdistävistä perinteisistä suomalaisista sosiaalisista piireistä ovat menettämässä yhdistävää otettaan erityisesti nuorten tiettyihin alaryhmiin. Esimerkiksi Yleisradion, evankelis-luterilaisen kirkon, muutaman vuosikymmenen jo yhteisenä pidetyn peruskoulun, yleisurheilun, alueellisesti ja hierarkkisesti rakennettujen kansanliikkeiden merkitys on vähenemään päin. Vaikka niissäkin oli omat herruusrakenteensa, moniin osallistuminen oli luonteeltaan vapaaehtoista. Vaihtelevasti luokkarajojakin ylittävällä vuorovaikutuksella oli niissä oma merkityksensä. Kansanliikkeissä kommunikaatio ei kulkenut vain ylhäältä alas, vaan toiseenkin suuntaan, ja puutteellisenakin tasojen välisellä keskustelulla oli jonkinlainen paikkansa.

Simmeliläinen näkökulma antaa yhden mahdollisuuden hahmottaa Suomen poliittisen järjestelmän kehityskaarta sisällissodan jälkeisestä leiriasetelmasta 1960-luvun kehittyneeseen integraation ja hyvinvointivaltion kauteen. Vielä 1950-luvun kansainvälisissä vertailevissa tut-

kimuksissa Suomi luokiteltiin epävakaiden demokratioiden ryhmään. 1960-luvulla kommunistit hyväksyttiin hallituskelpoiseksi osaksi poliittista järjestelmää, kehitettiin tulopolitiikkaa, aloitettiin urheiluliikkeen ja monien muiden kahtiajakautuneiden järjestölinjojen uuskorporatistinen yhdistämispolitiikka.

1960-luvulla vahvistuen kehittyneellä hyvinvointivaltiolla on ollut ratkaiseva merkitys luokkarajoja ylittävän luottamuksen ja yhteiskunnallisen solidaarisuuden luoja. Hyvinvointivaltion instituutiot – parhaimmillaan – opettivat keskiluokan eri kerrostumille, ehkä osalle pääomaeliittiäkin, ajatusta eri luokkien samassa veneessä olemisesta tai siitä, että yhteiskunta on niin vahva kuin on sen heikoin lenkki. Jos 2000-luvun hallitsevaksi eri luokkia yhdistäväksi ”piiriksi” jäisi markkinat, saisimme unohtaa haaveen luokkarajat ylittävästä solidaarisuudesta tai luottamuksesta (ks. esim. Crow 2002).

Tässä avoimeksi jätetään kysymys internet-pohjaisten verkostojen ja yhteisöjen, uusien heimojen (Maffesoli 1996) mahdollisuudesta luoda luokkarajat ylittävää pysyväisluonteista luottamusta ja solidaarisuutta tai muodostaa Simmelin tarkoittamia ristikkäisiä jäsenyyksiä, ”osallisuuksia”. Populististen liikkeiden, vihapuheelle pohjautuvien verkostojen, poliittisten sitoutuneisuuksien nopeiden heilahtelujen ja uuden informaatio- ja kommunikaatioteknologian tarjoamia mahdollisuuksia käyttävien manipulaatioiden, valeutisten virtojen ja epäautenttisten maailmojen symbolisen luomisen yleistymisen viittaavat pluralistisen demokratian sijaan pikemminkin uudentyyppisen massayhteiskunnan sosiaalisten piirien kehittymiseen. Sen kuilujen analyysiin Simmelin formaali sosiologia tarjoaa edelleen yhden varteenotettavan teoreettis-metodologisen mahdollisuuden.

Kirjallisuus

- Baer, Douglas (2007). Voluntary Association Involvement in Comparative Perspective. Teoksessa Lars Trägårdh (toim.) *State and Civil Society in Northern Europe. The Swedish Model Reconsidered*. New York & Oxford: Berghahn Books, 67–125.
- Bourdieu, Pierre (1974). Avenir de classe et causalité du probable. *Revue française de sociologie*, 19(3), 3–42.

- Bourdieu, Pierre (1979). *La distinction – critique social du jugement*. Paris: Minuit.
- Crow, Graham (2002). *Social Solidarities. Theories, Identities and Social Change*. Buckingham: Open University Press.
- Dahrendorf, Ralf (1990). *Reflections on the Revolution in Europe*. New York: Times Publishers.
- Gramsci, Antonio (1979). *Vankilavihkot. Valikoima*. Helsinki: Kansankulttuuri.
- Haug, Wolfgang Fritz (1981). Strukturelle Hegemonie. *Das Argument*, 23(129), 628–647.
- Keränen, Marja (2017). Hallinnallistuuko kansalaistoiminta? Valtion ja kansalaisyhteiskunnan suhteet hallinnan paradigmojen muutoksessa. Teoksessa Elina Kestilä-Kekkonen & Paul-Erik Korvela (toim.) *Poliittinen osallistuminen – Vanhan ja uuden osallistumisen jännitteitä*. Jyväskylä: SoPhi 135, 134–160.
- Kornhauser, William (1959). *The Politics of Mass Society*. Glencoe: The Free Press.
- Laaksonen, Lasse (2017). *Viina, hermot ja rangaistukset – Sotilasylilyhdon henkilökohtaiset ongelmat 1918–1945*. Jyväskylä: Docendo.
- Lipset, Seymour Martin (1959). *Political Man*. Garden City: Doubleday & Company.
- Maffesoli, Michel (1996). *The Time of the Tribes. The Decline of Individualism in Mass Society*. London: SAGE.
- Matthies, Aila-Leena & Lars Uggerhøj (toim.) (2012). *Participation, Marginalization and Welfare Services. Concepts, Politics and Practices*. Furnham: Ashgate.
- Mills, C. Wright (1963). *Power, People, Politics*. New York: Ballantine Books.
- Murphy, Raymond (1986). The Concept of Class in Closure Theory: Learning from rather than Falling into the Problems Encountered by Neo-Marxism. *Sociology*, 20(2), 247–264.
- Rothstein, Bo (2008). Pohjoismainen hyvinvointivaltio ja keskiluokka. *Yhteiskuntapolitiikka*, 73(4), 368–375.
- Schattschneider, Elmer Eric (1935). *Politics, pressures and the tariff*. New York: Prentice-Hall.
- Schattschneider, Elmer Eric (1942). *Party government*. New York: Rinehart.
- Schattschneider, Elmer Eric (1960). *The Semi-sovereign People*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Siisiäinen, Lauri (2014). Precarious Voice or Precarious Noise? Teoksessa Donatella della Porta & Sakari Hänninen & Martti Siisiäinen & Tiina Silvasti (toim.) *The New Social Division: Making and Unmaking Precariousness*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 197–212.

- Siisiäinen, Martti (1986). *Intressit, yhdistyslaitos ja poliittisen järjestelmän vakaisuus*. Jyväskylä: Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 57.
- Siisiäinen, Martti (2014a). Four faces of Participation. Teoksessa Aila-Leena Matthies & Lars Uggerhøj (toim.) *Participation, Marginalization and Welfare Services. Concepts, Politics and Practices*. Furnham: Ashgate, 29–46.
- Siisiäinen, Martti (2014b). Työtä vailla olevat nuoret. Teoksessa Kirsti Lempiäinen & Tiina Silvasti (toim.) *Eriarvoisuuden rakenteet. Haurastuvat työmarkkinat Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 91–125.
- Simmel, Georg (1890). *Soziale Differenzierung. Sociologische und Psychologische Untersuchungen*. Leipzig: Duncker & Humblot.
- Simmel, Georg (1898a; 1898b; 1899). The Persistence of Social Groups I–III. *The American Journal of Sociology*, 3(5), 662–698; 3(6), 829–836; 4(1), 35–50.
- Simmel, Georg (1908). *Soziologie*. Leipzig: Duncker & Humblot.
- Simmel, Georg (1966). *Conflict & The Web of Group Affiliations* (2nd Ed.). New York: The Free Press.
- Simmel, Georg (1986). Die Mode. In: Simmel, Georg *Philosophische Kultur*. Berlin: Klaus Wagenbach.
- Turtola, Martti (2016). *Mannerheim*. Helsinki: Tammi.
- Verba, Sidney (1966). Organizational membership and democratic consensus. Teoksessa Heinz Eulau (toim.) *Political behavior in America*. New York: Random House.

Osallistumisen kehittämishankkeet

Kanerva Kuokkanen

”Uudet” osallistumisen muodot, verkostomainen hallinta sekä osallistumis- tai demokratiapolitiikka ja näihin liittyvä retoriikka ovat olleet kriittisen tarkastelun kohteina Marjan 2000-luvun julkaisuissa. Keskeisiä kysymyksiä näissä ovat olleet muun muassa, ovatko hallintovetoiset osallistumisen muodot politiikkaa vai hallintoa ja epäpolitisoituuko osallistuminen (ks. myös Wilson & Swyngedouw 2014); ketkä voivat saada toimijapositioita ja millaisiin rationaliteetteihin osallistuminen perustuu; millaista tarinaa osallistumisesta politiikkadokumenteissa ja tutkimuksessa kerrotaan tai ei kerrota; ja mikä on osallistumisen laajempi yhteiskunnallinen, poliittinen ja tutkimuksellinen konteksti.

Marjalla on kuitenkin viime vuosien osallistumis- ja hallintatutkimusta huomattavasti laajempi näkökulma aiheeseen. Hän muun muassa aloitti tutkijanuransa Voitto Helanderin tutkimusavustajana 1970-luvun lopulla ja on sittemmin työskennellyt Jyväskylässä kansalaisyhteiskunnan asiantuntijuuden maisteriohjelmassa. Näissä tehtävissä ”molemmista etusijalla on ollut kansalaisten ja kansalaisjärjestöjen todella aktiivinen toiminta kautta Suomen historian”, kuten Marja toteaa väitöskirjantani antamassaan esitarkastuslausunnossa perustellessaan kriittistä tulo-kulmaansa suhteessa tämänhetkiseen osallistumistutkimukseen. Tämän tekstin puitteissa kattava katsaus Marjan tutkimukseen olisi kuitenkin mahdoton, joten paneudun kolmeen Marjan 2000-luvun julkaisuun,

jotka koskevat osallistumista sekä kansalaisyhteiskunnan, politiikan ja hallinnon suhdetta (Keränen 2008, 2014; 2017). Peilaan Marjan julkaisuja itse tekemääni ja muuhun osallistumisen kehittämishankkeita koskevaan tutkimukseen sekä kansalaisosallistumisen ja osallistumispolitiikan tämänhetkiseen tilanteeseen.

Marjalla on ollut tarkasteltavana valtiotasolla toteutettu Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma, jolla pyrittiin kehittämään osallistumista ja demokratiaa muun muassa demokratiakasvatuksen ja -koulutuksen sekä ”demokratiapolitiikan” institutionalisoimisen kautta (Keränen 2008). Itse olen analysoinut kaupunkien osallistumishankkeita sekä muita paikallisia projekteja, joiden rahoitus tulee esimerkiksi kunnilta, valtiolta tai EU:lta (esim. Kuokkanen 2004; 2016a; 2016b). Marjan ja minun tutkimuskohteiden – laajojen ohjelmien ja paikallisten projektien – vertaileminen ei ole omenoiden ja päärynöiden vertailua, vaikka näin eräs anonyymi vertaisarvioija minulle kerran sanoi. Molemmissa on paljon yhteisiä teemoja: hallinta- ja osallistamisajattelu, politiikan, hallinnon ja kansalaisyhteiskunnan suhde, politisoitumisen ja depolitisoitumisen kysymykset, tietty ajallisesti rajattu kehittämissuunnitelma tai -hanke ja niin edelleen. Laajat ohjelmat luovat viitekehysten, jonka sisällä yksittäisiä hankkeita toimeenpannaan (ks. Mikola 2007). Käytännössä ohjelmien tavoitteita kuitenkin tulkitaan ja sovelletaan hanketasolla (vrt. implementaatiotutkimuksesta esim. Pressman & Wildavsky 1973; Vedung 2016). Usein valtiotasolla toteutetuilla ohjelmilla on ollut paikallinen ulottuvuus ja ne on käytännössä toimeenpantu kunnissa (Sjöblom 2011).

Tekstin rakenne on seuraava: Käyn ensin läpi Marjan osallistumiseen ja osallistamiseen liittyviä julkaisuja ja niiden keskeisiä teemoja. Tämän jälkeen tarkastelen osallistumisen kehittämishankkeita koskevaa tutkimusta (mukaan lukien omaani), jossa kysytään muun muassa, ketkä osallistuvat ja mikä rooli osallistumiselle annetaan sekä mitä tuloksia osallistumishankkeista saadaan. Lopuksi pohdin lyhyesti ilmiöitä, jotka tuntuvat vahvistuneen väitöskirjatyöni jälkeen: osallistumishankkeiden institutionalisointimista sekä toisaalta verkostomaisia, ei-järjestöpohjaisia osallistumisen muotoja.

Osallistuminen ja osallistaminen Marjan tutkimuksessa

Tarkastelemistani Marjan julkaisuista ”Poliittisen osallistumisen epäpoliittisoituminen” (Keränen 2008) käsittelee vuosina 2004–2007 toteutettua Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmaa, ”Onko politiikkaprosessi politiikkaa vai hallintoa?” (Keränen 2014) poliittisen toiminnan mahdollisuuksia politiikkaprosesseissa ja ”Hallinnallistuuko kansalaistoiminta? Valtion ja kansalaisyhteiskunnan suhteet hallinnan paradigmojen muutoksessa” (Keränen 2017) kansalaisyhteiskunnan ja politiikan tai hallinnon suhteita eri kausien tai periodien aikana (ks. myös Palumbo 2015). Nostan tässä katsauksessa esiin näissä Marjan julkaisuissa esillä olevia keskeisiä ja myös eri julkaisuja yhdistäviä teemoja.

Ensimmäinen teema on muutoksen tai uutuuden retoriikka, jota käytetään sekä hallinnollisissa dokumenteissa että tutkijoiden toimesta. Esimerkiksi Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman analyysissä (Keränen 2008) Marja toteaa, että rakenteeltaan ohjelma noudattaa perinteistä uudistushankkeen mallia, jossa alussa tuotetaan hankkeelle kehys ja tulkinta menneestä (Suomen loistava menneisyys demokratian mallimaana), sen jatkumona ongelma ja murros historiallisessa kehityksessä (puolue- ja järjestöosallistumisen heikentyminen mittareiden ja määrittelyjen perusteella, osallistumisen eriytyminen) lopuksi korjaus ehdotus (ohjelman toimenpiteet kuten erilaiset kansalaiskasvatuksen muodot ja demokratiapolitiikan institutionalisoiminen omaksi politiikanalukseksi). Tämän tyyppinen muutospuhe, jossa asetetaan vastakkain ”vanha” edustuksellinen järjestelmä, jonka nähdään toimivan huonosti, ja ”uudet” verkostomaiset hallinnan ja osallistumisen tavat, on kuitenkin laajasti omaksuttu myös hallinnan tutkijoiden keskuudessa (Keränen 2014; 2017).

Marjan teksteissä vahvasti esillä oleva teema on ”uuden” osallistumisen yhteiskunnallinen, poliittinen ja tutkimuksellinen konteksti. Marja tarkastelee tässä yhteydessä kriittisesti tutkimusta verkostomaisesta hallinnasta ja kysyy, onko mahdollista uskoa puheeseen suorasta demokratiasta ja osallistumismahdollisuuksien laajenemisesta, jota monet hallinnan tutkijat edustavat, vai onko kyseessä teknokraattinen yritys legitimoida hallinnon toimintaa (Keränen 2014; hallintaan ja demokratiaan liittyvästä keskustelusta ks. esim. Papadopoulos & Warin 2007). Tähän teemaan

liittyy politiikan tutkimuksen perinteinen jaottelu syötteisiin (*input*) ja tuotoksiin (*output*) (ks. myös Easton 1965). Perinteisesti kansalaisosallistumisella on nähty tehtävä politiikkaprosessin syötepuolella, usein järjestöjen tai puolueiden kaltaisen kollektiivisen toiminnan kautta. Hallinta-ajattelun mukaan osallistuminen kytkeytyy hallinnollisiin prosesseihin, osaksi tuotos- tai toimeenpanovaihetta. (Keränen 2008; 2014; 2017.)

Marja analysoi laajasti hallinta-ajattelun suhdetta osallistumiseen ja demokratiaan, esimerkiksi ”uusien” osallistumismuotojen valikoituvuutta, niiden usein heikkoa edustavuutta sekä niihin liittyviä vallan ja vastuun kysymyksiä. Hän myös huomioi, että agendan asettaminen on yleensä julkishallinnon tehtävä ja osallistumisen toimintatila rajataan esimerkiksi maantieteellisesti paikallisiin tai tiettyihin palveluihin keskittyviin kysymyksiin. Marjan mukaan yksittäisen kansalaisen rooli käsitetään yhä useammin kuluttajuutena tai palveluiden asiakkuutena ennemmin kuin poliittisena toimijuutena. Samaan aikaan järjestöjen rooli on muuttunut kansalaisosallistumisen kanavoijasta yhä enemmän palveluiden tuottajaksi, mikä liittyy osaltaan myös hyvinvointivaltion purkamiseen ja julkisen sektorin hyvinvointitehtävien ulkoistamiseen. (Keränen 2008; 2014; 2017.)

Marja kiinnittää huomiota myös osallistumisen vaikuttavuuteen ja painottaa, että edes avoimesti ja inklusiivisesti toteutetuista osallistumisprosesseista ei välttämättä seuraa asioiden jatkoprosessointia ja päätösvalikointia ja kehittelyä. Kansalaisten kuuleminen ei johda sitoviin päätöksiin eikä vastuuseen tehdyistä päätöksistä. Hallinta-ajattelun mukainen osallistuminen esitetään usein kokeiluina, ei normaalina rutiinina tai uutena käytäntönä, mikä heikentää sen kykyä vaikuttaa julkishallinnon toimintaan. (Keränen 2014.)

Yhdessä uusimmista julkaisuistaan Marja tarkastelee hallinnon ja kansalaisyhteiskunnan suhteiden muutosta laajojen periodien tai kausien näkökulmasta (Keränen 2017; ks. myös Palumbo 2015), jotka hän sijoittaa suomalaiseen kontekstiin. Kausista ensimmäinen oli hyvinvointivaltion kasvu ja kansalaisosallistumisen pluralistinen kausi, jossa korostui järjestömuodon omaksuneiden kansanliikkeiden rooli hyvinvointivaltion luomisessa, kansalaisten, mobilisoimisessa ja syötteiden tuottamisessa poliittiseen järjestelmään (ks. myös Alapuro & Stenius 1987). Tätä seurannutta korporatistista kautta leimasi monitasoinen organisaatio vakiin-

tuneiden järjestöjen (erityisesti työmarkkinajärjestöjen) ja julkisen vallan välillä. Margaret Thatcherin vuonna 1979 tapahtuneen valtaantumisen jälkeen myös muihin maihin levisi vähitellen uusliberaali vastavallankumous, johon kuuluivat muun muassa korporatismiin kritiikki, markkinamekanismien korostaminen, depolitisaatio ja kansalaisten kehystäminen kuluttajiksi sekä kansalaisjärjestöjen puolestaan palveluntuottajiksi. Neljäntenä kautena voidaan nähdä osallistava hallinta, jossa pelkkä kuluttajan rooli nähdään kansalaisille liian kapeana ja kansalaisten matalasta osallistumisesta ollaan huolissaan, mutta johon silti liittyvät edellä käsitellyt osallistumisen roolia, politiikkaa ja poliittisuutta, edustuksellisuutta, valtaa ja vastuuta koskevat kysymykset.

Marjan mukaan poliittisen osallistumisen epäpolitisoitumista tutkittaessa on syytä etäännyä ajatuksesta poliitikasta erillisenä sfäärinä ja ennemmin nähdä se tulkinnan näkökulmana, jolloin mikä tahansa kysymys voidaan nähdä poliittisena (Keränen 2008; 2014). Marjan analyysin perusteella hallinta-ajatteluun kuuluva osallistuminen on pääsääntöisesti epäpoliittista, mutta kansalaisina ja tutkijoina voimme kuitenkin pyrkiä omilla toimillamme kyseenalaistamaan toimijarooleja, muodostamaan osallistumisten paikkoja ja politisoimaan asioita (Keränen 2014). Myös eri periodien limittäisyys ja ”uuden” ja ”vanhan” rinnakkainen olemassaolo kannattaa muistaa: kyse ei ole täydellisestä siirtymästä hyvinvointivaltion pluralismista korporatismiin kautta uuteen julkisjohtamiseen ja sitä kautta osallistavaan hallintaan, vaan kaikki nämä ilmiöt ovat olemassa samaan aikaan ja niiden rinnalla kehittyä myös uutta (Keränen 2017).

Osallistumisen kehittämishankkeet

Kuten alussa totesin, itse olen tutkinut osallistumista joko yksittäisten kansalaisten tai järjestöjen näkökulmasta osana hankkeita tai projekteja (esim. Kuokkanen 2004; 2016a; 2016b). Hankkeiden tutkijat ovat tässä yhteydessä puhuneet yhteiskunnan ”hankkeistumisesta” tai ”projektifikaatiosta” (esim. Sulkunen 2006; Sjöblom, Löfgren & Godenhjelm 2013). Projektit ovat toimintatapana vahvasti sidottuja uuden julkisjohtamisen ajatuksiin yksityisen sektorin toimintamallien käytöstä julkisella sektorilla, tulosoajauksesta ja ulkoistamisesta sekä uusiin hallinnan muo-

toihin liitettiin verkostoihin ja kumppanuuksiin. Suomessa Euroopan unionilla on ollut suuri merkitys projektimuotoisen toiminnan vakiintumisessa erityisesti alue-, maaseutu- ja kaupunkipolitiikan saroilla. Samalla EU on vaikuttanut siihen, että myös kansallisella rahoituksella toteutetut politiikkatoimet on näillä aloilla usein toteutettu ohjelma- ja projektimallin mukaan. Marko Nousiainen (2011) on jäljittänyt EU-rahoitteisten osallistumishankkeiden toimintalogiikan taustaa muun muassa kaupunkisuunnittelun teoriaan, 1960-luvulla yhdysvaltalaisissa kaupungeissa toteutettuihin köyhyyden vastaisiin toimiin, kehitysyhteistyöhön ja maaseutuhankkeissa myös suomalaiseen kylätoiminnan perinteeseen.

Tutkimiini hankkeisiin liittyvät samat hallinnan, osallistumisen ja poliittisuuden kysymykset kuin mitä Marja on omissa julkaisuissaan käynyt läpi. Gradussani (Kuokkanen 2004) tutkin kolmannen sektorin roolia hallinta-ajattelun mukaisissa kumppanuuksissa toisaalta kansalaisyhteiskunnan osallistumisen kanavana, toisaalta palveluiden tuottajana ja projektien vetäjänä. Empiirisenä aineistona käytin EU-rahoitteisia hankkeita Itä- ja Pohjois-Suomessa. Vaikka en nähnyt radikaalia muutosta järjestötoiminnassa, esitin, että hallinta-ajattelun vaikutukset järjestötoimintaan olivat vahvistumassa (mt., 74). Peräänkuulutin politiikan tutkimuksesta ammentavaa hallinnan tutkimusta, jossa nähtäisiin hallinnan poliittisuus ja arvovalinnat, sekä keskustelua siitä, mitä hallinta on, kenet se kattaa ja miten se suhteutuu poliittiseen vastuuseen (mt., 83). Väitöskirjassani halusin tutkia erityisesti sellaisia hankkeita, joiden eksplisiittisenä tavoitteena on kansalais- tai asukasosallistuminen. Tapaustutkimukseni, Helsingin kaupunginosayhdistysten liiton vuosina 2005–2007 toteuttama Kansalaiskanava-hanke, valikoitui tältä pohjalta.

Hankkeissa ja erityisesti osallistumishankkeissa on olennaista, keitä hankkeisiin osallistuu – onko kyse esimerkiksi jo muualla yhteiskunnassa aktiivisesti toimivista kansalaisista, hankkeen kautta ”valtaistettavista” erityisryhmistä (kuten ongelmallisiksi leimattujen lähiöiden asukkaista, työttömistä tai maahanmuuttajista, ks. Kuokkanen 2016b), ammattimaisista ”osallistumisen kehittäjistä”, vakiintuneista järjestöistä tai hanketta varten perustetusta organisaatiosta (Kuokkanen 2004, 73). Kansalaiset ja järjestöt muodostavat hanketoimijoista kuitenkin vain murto-osan: usein hankkeiden vetäjät ja hankeverkostojen sidosryhmät edustavat esimerkiksi julkishallinnon organisaatioita, tutkimus- ja koulutuslaitoksia,

yrityksiä ja konsultteja (esim. Pinson 2009; Kuokkanen 2016b; Jensen, Johansson & Lofström 2007).

Vähintään yhtä olennaista kuin osallistujien edustavuus on kuitenkin se, mikä rooli tai tila osallistumiselle hankkeissa annetaan ja kuka määrittelee agendan. Esimerkiksi kaupunkien kehittämishankkeissa asukkailla nähdään olevan tietoa oman kotikaupunginosansa asioista tai palveluista, mutta tarkkaan rajatuissa hankkeissa ei käsitellä laajempia poliittisia kysymyksiä, mihin myös Marja kiinnitti huomiota esitarkastajanani ja vastaväittäjänäni toimiessaan. Toinen ajallisesti rajatuissa hankkeissa keskeinen kysymys on jatkuvuus projektirahoituksen loppumisen jälkeen. Kuten yllä todettiin, Marjan mukaan uuden hallinnan osallistamispromykset esitetään helposti kokeiluina (Keränen 2014). Huomion kiinnittäminen osallistumisen rooliin hankkeissa sekä hankkeiden jatkuvuuteen vastaa myös politiikan tutkimuksen perinteistä jaottelua syötteisiin ja tuotoksiin (*input* ja *output*), joka on ollut myös Marjalla esillä hänen omassa tarkastelussaan.

Omassa tutkimuksessani kaupunkien osallistumishankkeista (Kuokkanen 2016a; 2016b) esiin on noussut jännite kahden eri osallistumisen muodon (tai laajemmin kahden eri osallistumisen funktion tai rationaliteetin) välillä. Näistä ensimmäisen tavoitteena on *asioihin vaikuttaminen* osallistumisen kautta. Tämä on väitöskirjaani varten tekemissäni tutkimushaastatteluissa se osallistumisen muoto, jota kaupunginosayhdistysten aktiivit näkivät itse toteuttavansa esimerkiksi estämällä paikallisen bussilinjan lopettamisen, järjestämällä korotuksen suojatien kohdalle tai painostamalla kaupunkia lisäämään päivähoitopaikkoja. Tällaisen toiminnan tulosten olisi myös olennaista näkyä pian. Osallistumishankkeissa osallistumisessa on kuitenkin usein kyse *kehittämiskohteesta* ja aloite siihen tulee hallinnon tai erilaisten ”osallistumisen kehittäjien” kuten järjestöjen suunnalta. Hankkeiden ja pilottien rajallisia osallistumismahdollisuuksia ja heikkoa vaikuttavuutta pyritään perustelemaan sillä, että kyseessä on esityö jollekin, mikä tapahtuu myöhemmin. Käytännössä tässä kohtaa tulee vastaan hankkeiden kriittinen vaihe – mitä hankkeissa kehitetyille erilaisille toimintamalleille tapahtuu, kun hanke-rahoitus loppuu? Hyödynnetäänkö niitä jossain, vai toimiiko ”projektiyhteiskunta” (Sulkunen 2006) toimijoineen hallinnon rakenteista ja ympäröivästä yhteiskunnasta irrallaan koskaan vaikuttamatta niihin?

Väitöskirjassani (Kuokkanen 2016a) esitin empiirisen analyysini pohjalta kaksi mahdollista tapaa vastata näihin kysymyksiin. Pessimistisen tulkinnan mukaan ”metaprojekti” (Pinson 2009) kyllä jatkuu yksittäisten hankkeiden rahoituskausien yli ja hankkeet kerryttävät keskeisten toimijoiden (kuten projektipäälliköt, hankkeiden sidosryhmäedustajat ja näiden taustaorganisaatiot) osaamista, mutta hankkeiden vaikuttavuus suhteessa julkishallintoon ja ympäröivään yhteiskuntaan on vähäinen. Osallistumishankkeisiin liittyvä osaaminen erikoistuu (ks. myös Nonjon 2012), ja syntyy erityisiä ”osallistumisen asiantuntijoita”. Samaan aikaan nämä projektiosaajat ovat kuitenkin erillään kansalaisista tai asukkaista, jotka ovat hankkeiden osallistavasta retoriikasta huolimatta viime kädessä enemmän hankkeiden kohteita kuin aktiivisia toimijoita. Toisaalta optimistisen tulkinnan mukaan hankkeilla pystytään vähitellen muuttamaan vallitsevaa toimintakulttuuria: hankkeiden avulla tehdään ”myyräntyötä”, josta jää jälkiä paikallistasolle ja joka vähitellen vaikuttaa myös hallinnon toimintaan ja nostaa osallistumisen kysymyksiä poliittiselle agendalle (ks. myös Kuokkanen & Palonen 2018). Hankeverkostoissa toimivat ”osallistumisen asiantuntijat” ovat vahvasti sitoutuneita osallistumisen kehittämiseen, heillä on aiheesta kompetenssia ja tässä yhteydessä esimerkiksi järjestöt yhdistävät projektihallinnointiin myös perinteisen advocacy-roolinsa.

Hankkeiden institutionalisoituminen, ruohonjuuritason uudet toimijat ja osallistumisen eriarvoisuus

Politiikan ja hallinnon tutkimuksessa muutosta on lähestytty eri näkökulmista. Esimerkiksi arviointitutkimuksessa ohjelma-, interventio- tai muutosteorian avulla hahmotetaan tietyn poliittisen intervention tavoittelemaa ja sen käytännössä aikaansaamaa muutosta. Radikaalin paradigman muutoksen (vrt. Kuhn 1962) sijaan politiikan muutoksessa on usein kyse asteittaisista muutoksista johtuen muun muassa tehtyjen politiikkaratkaisujen polkuriippuvuudesta ja instituutioiden jäykkyydestä. (Vedung 2016.) Määräaikaiset ohjelmat ja hankkeet ovat kuitenkin joissain tilanteissa myös institutionalisoituneet. Esimerkiksi valtiotasolla osallistumisen kehittämissuunnitelmat ovat johtaneet uuden polycyn, demo-

kratiapolitiikan, syntymiseen. Voidaan sanoa, että ohjelmat ovat olleet tietyssä mielessä kehittämishankkeita ja pilotteja, joista on seurannut osallistumisen institutionalisoituminen omaksi politiikkalohkokseen. Kuten edellä todettiin, demokratiapolitiikka itsessään ei kuitenkaan ole ongelmaton ilmiö, mitä Marja käsittelee omassa tutkimuksessaan (Keränen 2008; ks. myös Palonen 2009).

Väitöskirjani valmistumisen jälkeen myös Helsingissä on havaittavissa osallistumishankkeiden tulosten jonkinasteista institutionalisoitumista. Helsingin kaupungin osallisuusmallissa on paljon asioita, joita on testattu ja kokeiltu aiemmissa hankkeissa ja piloteissa (ks. myös Kuokkanen & Palonen 2018). Helsingin kaupungin osallisuusmallin keskeisten toimijoiden puheissa malli esitetään pitkälti uutena, aikaisempaan toimintaan katkoksen tekevänä toimintatapana (ks. Meriluoto tässä julkaisussa). Kuitenkin esimerkiksi stadiluotsien kaltaisista paikallisista koordinaattoreista oli puhetta useassa tutkimushaastattelussani osallistumisen kehittäjien kanssa vuosina 2008–2009. Paikallistason osallistumiskoordinaattoreiden, jotka saattoivat haastateltavien mukaan edustaa joko kuntaa tai kolmannen sektorin toimijoita, toivottiin tuottavan ratkaisun paikallisten hankkeiden hajanaisuuteen ja lyhytaikaisuuteen ja tuovan hankemaa ilmaan koordinaatiota ja jatkuvuutta. Samaan aikaan koordinaattorien toivottiin toimivan ”välittävänä organisaationa” kansalaisyhteiskunnan ja kunnallishallinnon välillä (mikä ei kuitenkaan ole uusi ajatus, vrt. esim. de Tocqueville 1850). Kuinka paljon asukkaiden osallistumiseen liittyvät erilaiset vaateet ja ristiriidat voivat tätä kautta kanavoitua, jää kuitenkin nähtäväksi.

Samaan aikaan tiettyjen hallinnon järjestämien osallistumismuotojen institutionalisoitumisen kanssa erityisesti Helsingin kaltaisissa isoissa kaupungeissa verkostomaiset, tee se itse -tyyliset kansalaistoiminnan muodot ovat vahvistuneet muun muassa sosiaalisen median kehittymisen kautta (ks. myös Kuokkanen 2018). Esimerkkejä näistä ovat kaupunkiviljely, jaetut työtilat, Ravintola- tai Siivouspäivän kaltaiset tapahtumat tai alueelliset Facebook-ryhmät. Pasi Mäenpää ja Maija Faehnle ovat Kaupunkiaktivismi metropolin voimavarana -hankkeessa (ks. *Kaupunkiaktivismi*, Faehnle & Mäenpää 2017) käyneet näitä kansalaistoiminnan muotoja läpi. He kutsuvat verkostomaista, ei-järjestöpohjaista toimintaa neljänneksi sektoriksi ja erottavat sen järjestömuotoisesta kol-

mannesta sektorista. Monet näistä kansalaistoiminnan muodoista on helppo mieltää epäpoliittisiksi, lähinnä koulutettuja nuoria kaupunkilaisia koskeviksi ja hyvin paikallisiin kysymyksiin rajautuviksi. Mäenpää ja Faehnle näkevät tämän tyyppisellä kansalaistoiminnalla olevan kuitenkin roolin myös kuntien politiikkaan ja hallintoon vaikuttaessa. Esimerkiksi Helsingissä hallinto onkin muuttanut jossain määrin toimintapolitiikkaansa kansalaisten omaehtoisten tapahtumien suhteen ja katsoo aiempaa enemmän sormien läpi esimerkiksi Ravintolapäivän kaltaisten tapahtumien järjestämisestä, joihin se voisi kuitenkin periaatteessa puuttua esimerkiksi elintarvikehygieniää koskevaan lainsäädäntöön vedoten (Kuokkanen 2018).

Myös osallistumisen eriytyminen on tällä hetkellä yhteiskunnallisessa ja tutkimuskeskustelussa esillä. Esimerkiksi Eeva Luhtakallio ja Maria Mustranta (2017) ovat nostaneet esiin vuokratalovaltaisten lähiöiden asukkaiden heikot käytännön osallistumismahdollisuudet ”superdemokratian ulkoreunoilla”. Tämä liittyy myös esimerkiksi siihen, mikä arvo vuokralaisdemokratian kaltaisille toimintatavoille annetaan hallinnon kehittäessä osallistumisen kanavia. Luhtakallio ja Mustranta nostavat ratkaisuksi asuinalueiden ja niiden arjen näkemisen, toisten asemaan asettumisen, asioiden ja tilanteiden saamien merkitysten ja niiden taustojen tunnistamisen sekä lähiöiden ihmisten ja heidän toimintansa kuten vuokralaisdemokratian arvostamisen – sekä näiden kaikkien ilmiöiden pohjalta oppimisen. Luhtakallio ja Mustranta korostavat kuitenkin johdopäätöksissään, että vuokratalovaltaisten lähiöiden asukkaiden osallistumismahdollisuuksissa on kyse myös yhteiskunnan rakenteista, yhteiskuntaluokista ja eriarvoisuudesta. (Luhtakallio & Mustranta 2017.)

Osallistumisohjelmien ja hankkeiden institutionalisoituminen sekä toisaalta verkostomaisten tee se itse -tyyppisten kansalaistoiminnan muotojen kehittyminen ei poista perinteisiä osallistumistutkimukseen liittyviä kysymyksiä (ks. myös Meriluoto tässä julkaisussa). Kuka osallistuu ja kenen osallistumista kannustetaan? Mitkä ryhmät jäävät ulkopuolelle? Mikä on osallistumisen tarkoitus? Mikä tila sille annetaan? Mitä osallistumisen kautta kanavoituvilla kansalaisten mielipiteillä, tiedolla ja vaatimuksilla tehdään hallinnossa, ja voiko niillä vaikuttaa mihinkään? Mikäli osallistuminen on vain osallistumispolitiikkaa (*policy*), miten käytännöllisen vaikuttamisen, konfliktien ja kysymysten nostamisen poliitti-

selle agendalle (*politics*)? Nämä kysymykset ovat olleet olennaisia Marjan tutkimuksissa, ja ne ovat keskeisiä myös tulevaisuuden osallistumistutkimuksessa.

Lähteet

- Alapuro, Risto & Stenius, Henrik (1987). Kansanliikkeet loivat kansakunnan. Teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.) *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä, Helsinki, 7–52.
- Easton, David (1965). *A Systems Analysis of Political Life*. New York: Wiley.
- Faehnle, Maija & Mäenpää, Pasi (2017). Neljäs sektori murtaa ja rakentaa kuntien hallintoa. <https://www.kuntaliitto.fi/blogi/2017/neljas-sektori-murtaa-ja-rakentaa-kuntien-hallintoa> Viitattu 15.3.2018.
- Jensen, Christian, Johansson, Staffan & Löfström, Mikael (2007). *Projektledning i offentlig miljö*. Malmö: Liber.
- Kaupunkiaktivismi*. <http://www.kaupunkiaktivismi.fi/fi> Viitattu 15.3.2018.
- Keränen, Marja (2008). Poliittisen osallistumisen epäpoliittisoituminen. Teoksessa Paul-Erik Korvela ja Kia Lindroos (toim.) *Avauksia poliittiseen ajatteluun*. Jyväskylä: SoPhi, 35–59.
- Keränen, Marja (2014). Onko politiikkaprosessi politiikkaa vai hallintoa? Teoksessa Liisa Häikiö & Helena Leino (toim.) *Tulkinnan mahti. Jobdatus tulkitsevaan politiikka-analyysiin*. Tampere University Press, Tampere, 33–55.
- Keränen, Marja (2017). Hallinnallistuuko kansalaistoiminta? Valtion ja kansalaisyhteiskunnan suhteet hallinnan paradigmojen muutoksessa. Teoksessa Elina Kestilä-Kekkonen & Paul-Erik Korvela (toim.) *Poliittinen osallistuminen. Vanhan ja uuden osallistumisen jännitteitä*. Jyväskylä: SoPhi, 134–159.
- Kuhn, Thomas (1962). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Kuokkanen, Kanerva (2004). *Kolmas sektori kumppanuuksissa. Esimerkkinä tavoite 1 -ohjelmat rakennerahastokaudella 2000–2006 Itä- ja Pohjois-Suomessa*. MTT:n selvityksiä 63. Helsinki: MTT Taloustutkimus.
- Kuokkanen, Kanerva (2016a). *Developing Participation through Projects? A Case Study from the Helsinki Metropolitan Area*. Faculty of Social Sciences Publications 6/2016, Helsinki: University of Helsinki.
- Kuokkanen, Kanerva (2016b). Hankeperustainen kaupunkipolitiikka ja kansalaisosallistuminen. Teoksessa Marko Nousiainen & Kari Kulovaara (toim.) *Hallinnan ja osallistamisen politiikat*. Jyväskylä: SoPhi, 125–157.
- Kuokkanen, Kanerva (2018). Kansalais- ja vapaaehtoistoiminta ja sääntely. Teok-

- nessa Kati Rantala, Pertti Ahonen, Noora Alasuutari, Jussi Kauppila, Petrus Kautto, Kanerva Kuokkanen, Essi Römpötti, Karolina Saarenpää, Jyrki Tala & Petri Uusikylä *Sääntelytaakan arviointi ja vähentäminen*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 27/2018. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 97–103.
- Kuokkanen, Kanerva & Palonen, Emilia (2018). Post-Political Development and Emancipation: Urban Participatory Projects in Helsinki. Teoksessa Sabine Knierbein & Tihomir Viderman (toim.) *Public Space Unbound: Urban Emancipation and the Post-Political Condition*. New York: Routledge, 99–112.
- Luhtakallio, Eeva & Maria Mustranta (2017). *Demokratia suomalaisessa lähiössä*. Helsinki: Into Kustannus Oy.
- Mikola, Sinikka (ed.) (2007). *Kuntien ohjelmajohtaminen. Näkemyksiä ja arvioita*. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Nonjon, Magali (2012). De la "militance" à la "consultance": les bureaux d'études urbaines, acteurs et reflets de la "procéduralisation" de la participation. *Revue Politiques et Management Public*, 29(1), 79–98.
- Nousiainen, Marko (2011). *Hallinta, osallistuminen ja toimijuus: tulkintoja suomalaisen LEADER-toiminnan poliittisuuksista*. Seinäjoki: Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti.
- Palonen, Kari (2009). "Demokratiapolitiikka" – demokratian epäpolitisointia. Reunahuomautuksia Oikeusministeriön keskusteluasiakirjaan "Demokratiapolitiikan suuntaviivat". *Politiikka*, 51(2), 146–150.
- Palumbo, Antonino (2015). *Situating Governance: Context, Content, Critique*. Colchester: The ECPR Press.
- Papadopoulos, Yannis & Warin, Philippe (2007). Are innovative, participatory and deliberative processes in policy making democratic and effective? *European Journal of Political Research*, 46, 445–472.
- Pinson, Gilles (2009). *Gouverner la ville par projet: Urbanisme et gouvernance des villes européennes*. Paris: Presses de Sciences Po.
- Pressman, Jeffrey L. & Wildavsky, Aaron (1973). *Implementation: How Great Expectations in Washington Are Dashed in Oakland*. Berkeley: University of California Press.
- Sjöblom, Stefan (2011). Finland: The Limits of the Unitary Decentralized Model. Teoksessa John Loughlin, Frank Hendriks & Anders Lidström (toim.) *The Oxford Handbook of Local and Regional Democracy in Europe*. Oxford: Oxford University Press, 241–260.
- Sjöblom, Stefan, Löfgren, Karl & Godenhjelm, Sebastian (2013). Projectified Politics – Temporary Organizations in a Public Context. Introduction to the special issue. *Scandinavian Journal of Public Administration*, 17(2), 3–12.

- Sulkunen, Pekka (2006). Projektiyhteiskunta ja uusi yhteiskuntasopimus. Teoksessa Kati Rantala and Pekka Sulkunen (toim.) *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia*. Helsinki: Gaudeamus, 17–38.
- de Tocqueville, Alexis (1850). *De la démocratie en Amérique* (13. ed.). Paris: Pagnerre.
- Vedung, Evert (2016). *Implementering i politik och förvaltning*. Lund: Studentlitteratur.
- Wilson, Japhy & Swyngedouw, Erik (toim.) (2014). *The Post-Political and its Discontents: Spaces of Depoliticisation, Spectres of Radical Politics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Tarina osallistavasta hallinnasta

Taina Meriluoto

”Millaista tarinaa tässä kerrotaan, ja voisiko sen kertoa toisinkin?”

Lyhyt tutkijanurani on alkanut hyvin onnellisten tähtien alla, sillä olen saanut tehdä tutkimustani Marjan ohjauksessa niin kandidaatin-, maisterin- kuin nyt tohtorintutkintoa suorittaessani. Tässä luvussa haluan tuoda esiin Marjan ohjaajan, mentorin ja poliittisen ajattelun opettajan roolissa. Pohdin seuraavassa Marjalta oppimaani tietynlaisena tarkastelutapana politiikan tutkimuksessa. Lähdän liikkeelle tarina-sanasta, ja tarkastelen, kuinka tarinan käsite voi toimia välineenä ottaa askeleita taaksepäin (esim. Keränen 2017). Näin myös (ja erityisesti) itsestään selvinä ja neutraaleina esitetyt sanavalinnat ja kuvaukset hahmottuvat kontingenteina ja siten potentiaalisesti poliittisina.

Luvun alun sitaatti on Marjalta tutkimusseminaareissa usein kuulemani kommentti. Se tiivistää Marjan taidokkaan tavan ohjata aloittelevaa tutkijaa katsomaan vääjäämättöminä ja luonnollisina esitettyjen ilmiöiden ja käsitteellisten valintojen taakse. Kysymällä, millaista tarinaa tässä kerrotaan, on mahdollista ottaa askel taaksepäin ja pohtia, millaisia tarkoitusperiä arkipäiväisten puhuntojen ja totuttujen esittämisen tapojen – myös oman tutkimuksemme käsitteellisten valintojen – takana on.

Kiinnitän tässä luvussa huomioni osallistava hallinta -käsitteen käyt-

töön ja tarkastelen sitä analyttisen käsitteen sijaan tarkoituksellisesti rakennettuna ja kerrottuna tarinana. Osallistava hallinta on oivallinen esimerkki käsitteestä, joka on tuotettu kuvaamaan yhtä aikamme megatrendeistä, mutta jota voi yhtä lailla pitää keinona uusintaa, perustella ja ottaa haltuun tietynlaista hallintotapaa. Ajatus osallistavan hallinnan tarinasta auttaa tarkastelemaan hallinnasta tällä tavoin puhumista tietoisena valintana, jolle voi kuvitella myös vaihtoehtoja. Kun tarinan elementit nostetaan esiin, tulee mahdolliseksi myös kysyä, miksi tällaista tarinaa halutaan kertoa, ja millaiset muut tarinat olisivat tässä yhteydessä mahdollisia. Jatkan luvussani niin sanotun kolmannen vaiheen hallinnan tutkimuksen viitoittamalla tiellä (ks. Keränen 2017; Kuokkanen 2016) ja pysähdyn analysoimaan yhtä paikallista, Helsingin kaupungin uuden osallisuusmallin valmistelun ja implementoinnin yhteydessä kerrottua tarinaa osallistavasta hallinnasta.

Osallistava hallinta tarinana

Erilaiset kansalaisosallistamisen muodot ovat yleistyneet ja institutionaalisoituneet valtavasti viimeisen 30 vuoden aikana (Polletta 2016). Kansalaisten ja ”relevanttien sidosryhmien” aktiivisempaa osallistamista on sekä ylikansallisten organisaatioiden (erityisesti OECD ja EU, esim. Nousiainen & Mäkinen 2015), että kansallisten ja paikallisten julkishallinnon toimijoiden taholta tarjottu ratkaisuna hyvin moninasiin, ja osin keskenään ristiriitaisiin ongelmiin. Yhtäältä osallistaminen on esitetty keinona ”voimaannuttaa” eritoten marginalisoituja kansalaisia (Mathies, Närhi & Kokkonen 2018). Toisaalta se on aseteltu nykyaikaisen, demokraattisen ja responsiivisen hallinnon välttämättömäksi elementiksi ja siten myös sen legitimitetin ehdoksi (Smith 2009, 8–9). Kolmanneksi osallistamista on perusteltu myös hyvin konkreettisten tietotarpeiden kautta; kansalaisten niin kutsuttua maallikkotietoa kuulemalla on väitetty mahdollista tehdä perustellumpia päätöksiä, yhteistuottaa palveluita ja tehdä ”tietoon pohjautuvaa” politiikkaa (Meriluoto 2018).

Tämä into yhteistoimintaverkostojen luomisesta ja kansalaisten aktiivointia kohtaan on tutkimuksessa nimetty osallistavaksi hallinnaksi (*participatory governance*) (Fung & Wright 2001). Yleisesti kerrotun kehitys-

tarinan mukaan siirtymä ”hallinnosta hallintaan” (Peters & Pierre 2001) on ollut looginen ja välttämätön vastaus läntisten demokratioiden legitimeettikriisiin ja yhä monimutkaistuviin kiperiin ongelmiin (Ferlie ym. 2011). Sille ominaista on valtion kansalaisten aktivoiminen uusiin rooleihin hallinnon ”kumppaneiksi” tai palveluiden ”yhteistuottajiksi” (Newman ym. 2004). Näin on esitetty synnyttävään tasa-arvoisia ja osallistavia verkostoja, joissa erilaiset tiedot ja näkökulmat saadaan parhaalla mahdollisella tavalla käyttöön yhteisen päämäärän hyväksi (Lappalainen 2017, 114). Samalla hallinnosta on kerrottu demokratisoitumisen tarinaa. Tasa-arvoiset yhteistoimintaverkostot esitetään keinoina nostaa esiin marginalisoitujen ryhmien ääniä ja siten niin sanotusti kuroa umpeen hallinnon ja kansalaisten välistä kuilua (Palumbo 2015, 118–122).

Niin kutsuttu kolmannen vaiheen hallinnan tutkimus (Palumbo 2015; Keränen 2017; Kuokkanen 2016, 28–29) on ryhtynyt purkamaan osallistavasta hallinnasta kerrottua kehitystarinaa. Tutkijat ovat haastaneet hallinnosta hallintaan kulkeneen ”luonnollisen kehityskulun” tarinaa tuomalla esiin, kuinka uudet hallintaidealit eivät ole omalakisesti kehittyneitä ”todellisuutta”, vaan hyvin vahvasti seurausta tietoisista poliittisistä valinnoista, joissa tiettyjä tietämisen ja olemisen tapoja arvostetaan muita enemmän (Bevir 2010; Palumbo 2015, 92). Tällä tulkinnallisella hallinnan tutkimuksella on politisoitu paitsi hallintatavoissa tapahtuneet muutokset, myös niistä kerrottu tarina (Bevir 2011). Osallistavan hallinnan osalta tutkijat ovat olleet erityisen epäileväisiä usein maalaillun ”suuren käänteen” olemassaolosta (esim. Keränen 2017). Marja Keränen onkin esittänyt (mt.), että ”käänteen” tai suuren muutoksen sijaan kyse on uudesta ilmiöstä, jonka rinnan myös vanhemmat osallistumisen ja hallinnon muodot jatkavat olemassaoloaan.

Jos tosiaan on niin, ettei osallistavassa hallinnassa tosiasiallisesti ole kyse nopeasta ja kokonaisvaltaisesta hallintoparadigman muutoksesta, on seuraavaksi mielenkiintoista kysyä, miksi tällaista tarinaa sitten kerrotaan. Tässä kysymyksessä juuri tarinan käsite auttaa pääsemään eteenpäin. Narratiivisen ajattelun avulla tulee mahdolliseksi kyseenalaistaa osallistava hallinta itsestään selvästi ”edistyneimpänä” tapana käyttää valtaa ja organisoida hallinto. Sen sijaan huomio kiinnittyy paikallisiin toimijuuksiin, toimijoiden tarkoitukseen, paikallisiin merkityksenantoihin ja tulkin-toihin hallinnasta puhuttaessa ja sitä näin todeksi tehdessä (Bevir 2011).

Jatkan tässä osallistavan hallinnan tarinan purkamista keskittymällä yhteen paikalliseen tarinaan: Helsingin kaupungin uuden osallisuusmallin valmisteluun ja implementointiin. Helsinki on vuonna 2017 ottanut käyttöönsä uuden organisaatio- ja johtamisrakenteen, johon nivoutuen Helsingin kaupunginhallitus hyväksyi 13.11.2017 kaupungille uuden, laajan ja kunnianhimoisen osallisuus- ja vuorovaikutusmallin (Helsingin kaupunki 2018b). Tätä lukua kirjoittaessani Helsinki on juuri rekrytoimassa mallin toimeenpanijoita: alueosallisuuden päällikköä, osallistuvan budjetoinnin ja digitaalisten osallistumiskanavien asiantuntijoita sekä seitsemää ”stadiluotsia”, joiden tehtävänä on ”edistää dialogia ja aktivoida eri väestöryhmiä osallistumaan” (Helsingin kaupunki 2017, 7). Tämän lisäksi osallisuusmalli merkitsee konkreettisesti Helsingissä muun muassa 4,4 miljoonan euron vuosittaista osallistavan budjetoinnin menetelmin jaettavaa pottia kaupunkilaisten aloitteille. Lisäksi kaupungin jokainen toimiala velvoitetaan laatimaan itselleen ”osallisuussuunnitelma”, joissa ne kuvaavat toimenpiteensä matkallaan kohti kaupungin strategiassa määriteltyjä ”osallisuuden osatekijöitä” (Helsingin kaupunki 2017, 9). Osallisuusmallia ”jalkautetaan” – siis tarinaa osallistavasta Helsingistä kerrotaan juuri nyt.

Tällaisen lyhyen ja paikallisen hallinnan tarinan kuvaus ei niinkään osallistu keskusteluun laajasta tarinan kaaresta hallinnosta hallintaan (vrt. Keränen 2017). Sen sijaan se tarkastelee osallistavaa hallintaa omana tarinanaan ja kysyy, kuka tätä tarinaa kertoo ja millaiseksi tarina muodostuu. Näiden kysymysten kautta voi olla mahdollista tehdä alustavia tulkintoja siitä, millaisia päämääriä tarinan kertomisen taustalla voi vaikuttaa.

Helsingin kaupungin osallistavan hallinnan tarina(t)

Lähden etsimään Helsingin kaupungin osallistavan hallinnan tarinaa kaupungin omista osallisuus- ja vuorovaikutusmallia käsittelevistä materiaaleista, siitä kirjoitetuista artikkeleista sekä kaupungin viranhaltijoiden, erityisesti uuden osallisuus- ja vuorovaikutusmallin primus motorin, kulttuurin ja vapaa-ajan toimialajohtaja Tommi Laition teksteistä¹.

1 Aineistolistaus luvun lopussa

Tarkastelen seuraavassa rinnan Helsingin kaupungin asiakirjoja ja esityksiä sekä Laition julkisia, osallistumista tai osallisuutta käsitteleviä Facebook-päivityksiä (26) ja niihin linkitettyjä esityksiä ja haastatteluja (10) aikavälillä 15.9.2016–24.1.2018. Tutkin, millaista tarinaa Helsinki ja Laitio sen edustajana kertovat osallistavasta hallinnasta: millaisia jatku-moita tai katkoksia rakennetaan ja millaisia konnotaatioita viritellään. Tavoitteenani on päästä käsiksi kysymykseen, miksi juuri tällaista tarinaa kerrotaan juuri tässä tilanteessa ja kontekstissa.

Laition tekstien analysointi osana Helsingin kaupungin osallistavan hallinnan tarinaa on perusteltua, sillä kaupungin uusi osallisuusmalli ja sen ympärillä kerrottu tarina Helsingin uudesta ”osallistavasta hallinto-kulttuurista” henkilöityvät vahvasti juuri Laition innostavaan ja karis-maattiseen persoonaan. Silloinen nuorisotoimenjohtaja aloitti kaupun-gin nuorisotoimessa osallistavan budjetoinnin kokeilut osana Helsingin demokratiapilotteja vuonna 2013 ja sai roolin uuden, avoimen hallin-totavan airuena. Vuodesta 2016 Laitio vastasi Helsingin uuden osalli-suus- ja vuorovaikutusmallin *osallistavasta* valmistelusta (Helsingin kau-punki 2016). Vuodesta 2017 Laitio on toiminut kaupungin kulttuurin ja vapaa-ajan toimialajohtajana ja puhunut voimallisesti Helsingin uuden, osallistavan toimintatavan puolesta. Laition rooli osallistavan hallinnan tarinankertojana on korostunut entisestään, kun kaupungin oma tiedo-tus muutoksesta on ollut niukkaa.

Korostan, että käsittelen Laition tekstejä viranhaltijan julkaisuina. Vaikka ne ovat hänen henkilökohtaisia kirjoituksiaan, olisi hänen kau-pungin viranhaltijana vaikeaa tuottaa osallistavasta hallinnasta tarinaa, joka olisi ristiriidassa hänen työnantajansa kertoman tarinan kanssa. Käsittelen Laition julkisia päivityksiä siis viranhaltijan ”virransa puo-lesta” tuottamana tarinana, joka ei välttämättä kaikilta osin vastaa Laition henkilökohtaisia näkemyksiä ja preferenssejä. Tarinnallisen lähestymistä-van mielekkyyttä alleviivaa, että Laitio myös itse viittaa tarinankerron-taan osana työtään. Esimerkiksi Helsingin kaupungin nuorisotoimen työn tulosten näkymättömyyteen hän tarjoaa ratkaisuksi ”uutta kerto-musta” (Laitio 2016).

”Parempaa Helsinkiä rakennetaan yhdessä”

Ei liene yllättävää, että kaupunginhallinnon osallisuusmallia käsittelevien tekstien ydintarina on kehityskertomus: osallistava hallinta marsitetaan esiin ”entistä monipuolisempina vaikutusmahdollisuuksina” ja ”entistä laajempina ja helpompina toimintamahdollisuuksina” (Helsingin kaupunki 2018b). Puhutaan ”moderneista osallisuuskäytännöistä” ja Helsingistä osallisuuden ja avoimuuden ”kansainvälisenä edelläkävijänä”. (Helsingin kaupunki 2018a). Kehitystarinaa vauhditetaan kuvailemalla, miten osallistavan hallinnan mallia on haettu opintomatkoilla New Yorkiin ja Chicagoon (Laitio 2017b). Osallistava hallinta esitetään elimellisenä ja itsestään selvänä osana kehitystä ja nykyaikaista hallintotapaa.

Kehitystarina on ilmeinen ja ymmärrettävä uudistusta ja sen tarvetta perusteltaessa (Kestilä-Kekkonen & Korvela 2017, 16). Menneet hallintotavat ja osallistumisen muodot on tarpeen esittää toimimattomina tai vähintäänkin riittämättöminä, jotta uusi osallistavan hallinnan paradigma näyttäytyisi houkuttelevana vaihtoehtona. Laitio kuvailee päivityksessään 14.1.2018, kuinka ”meillä on iso joukko asukkaita, jotka ovat menettäneet luottamuksensa kaupunkiin. Ihmisiä, jotka ovat tottuneet hyvää tarkoitaviin ja sulavasti puhuviin virkamiehiin, jotka lupaavat asioita mutta muutosta ei silti näy.” Osallistava hallinta kerrotaan tämän vastakohtaksi. Se on pidettyjä sopimuksia tyhjien lupausten sijaan. Reiluja prosesseja. Kaupunki, joka on luottamuksen arvoinen.

Tätä kehitystarinaa Laitio kertoo päivityksissään reippaalla otteella: hänen osallistavan hallinnan tarinassaan on liki vallankumouksellinen mittakaava. Muutoksessa on ollut mukana ”satoja ihmisiä kaupunkiorganisaation sisältä ja sen ulkopuolelta” ja sen seurauksena osallistuvaan budjetointiin on tulossa ”Euroopan matalin ikäraja” (2.11.2017). Laition mukaan tavoitteena on ”valtaa koko kansalle” (2.11.2017). Laitio kirjoittaa, ettei nyt pidä varoa isoja sanoja, kuten tasa-arvo tai demokratia. Osallistavassa hallintomallissa kyse on ”Vallasta omaan elämään, vallasta kuulua porukkaan, vallasta katsoa tasavertaisesti silmiin, vallasta vaikuttaa yhteiseen suuntaan, vallasta elää ilman kipua ja särkyä, vallasta olla arvokas.” (6.10.2017.)

Vallankumoukseton tavoitteeksi on helppo kuvitella innostaminen: jos nyt on tarjolla tasa-arvoa ja demokratiaa ennenäkemättömällä

voimalla, kukapa ei haluaisi olla mukana? Vallankumoukseton kääntöpuolena on kuitenkin sen piirtämä kuva menneestä. Muutoksen valtavaa mittaluokkaa ja merkitystä kuvaillessa tulee helposti luoneeksi käsitystä, että tasa-arvoa tai demokratiaa ei aiemmin ollut juurikaan tarjolla. Menneet toimintatavat piirtyvät läpeensä ongelmallisina, ja uudet muutokset näyttäytyvät toivonpilkahduksena pimeässä. Silloin täysin uudet toimintatavat – innovaatiot – näyttävät helposti houkuttelevimpina ja perustelluimpina kuin vanhojen toimintatapojen ongelmien tarkastelu ja korjaaminen. Suuren muutoksen tarina asettuu perustelemaan muutoksen välttämättömyyttä; jotain on tehtävä ja pian sittenkin.

Mielenkiinnoista on, että Helsingin osallisuusmalli antaisi suuren muutostarinan sijaan aineksia myös peruspuurtamista arvostavalle ”suo, kuokka ja Jussi” -kerronnalle. Esimerkiksi toimialojen osallisuussuunnitelmat olisi mahdollista kuvata niin sanottuna rehtinä perustyönä, jossa vasara otetaan kauniiseen käteen, astutaan peilin eteen ja ryhdytään tekemään toisin, edetään konkreettisin toimenpitein. Laition laatimat kuvaukset kaupunginhallinnon työntekijöiden Yhdysvaltain opintomatkasta kertovat osallistavasta hallinnasta tätä tarinaa: osallistava hallinta on ennen muuta konkreettisia tekoja, kuten osallistavan budjetoinnin käytännön järjestelyjä (Laitio 2017b).

Kaupunkihallinnolta toiselle tarkoitettussa *Bloomberg Cities* -verkkojulkaisussa ilmestyneessä, viranhaltijoiden oman työn uudelleentarkasteluun tarkoitettua osallistumispeliä käsittelevässä artikkelissa liikutaan mielenkiintoisesti näiden kahden tarinatyyppin välimaastossa (Bloomberg Cities 2017). Yhtäältä osallistava hallinta kuvataan hyvin ruohonjuuritasoisena ja konkreettisena työnä: käydään yhdessä läpi juurta jaksan, mitä voitaisiin tehdä toisin. Samalla tämä oma perustyön kehittäminen väritetään kuitenkin superlatiivein. Se on ”luovaa ja laatikon ulkopuolista ajattelua ilman ennalta määriteltyjä strategioita ja menetelmiä”. Tämän työn seurauksena Helsinki on saavuttanut ”erityislaatuista edistystä merkityksellisen kansalaisyhteistyön tukemisessa” (Laitio 2018). Osallistava hallinta käytännön työn tasolla tarinallistetaan juureviksi ja kädet savessa edistettäväksi toimenpiteiksi, mutta niiden myötä aikaansaatu muutos, itse ”osallistava hallinta”, on ”erityislaatuista edistystä”.

Myös Laition päivitysten kerronnassa osallistava hallinta on ensisijaisesti ylätasoinen tarina: ”Osallisuus ei ole jotain, mitä tehdään muun

työn ohessa. Itselleni on hahmottunut, että kyse ei ole kansalaisuustempuradasta, vaan toimintakulttuurin muutoksesta.” Suunta on niin sanotusti näpertämisestä suuriin linjoihin, ”organisaatiokeskeisestä palvelujen johtamisesta ekosysteemin managerointiin” (6.11.2016). Helsingin osallistavan hallinnan tarinan yksi merkittävin teko onkin mittakaavan uudelleenskaalaus; osallistavassa hallinnassa on kyse toimintakulttuurista, ei yksittäisistä toimista.

On mahdollista, että konkreettisten ruohonjuuritason toimenpiteiden jättäminen pienempään arvoon heijastelee osallisuusmallin taustalla vaikuttavaa päämäärää kaupunkilaisten roolista ja hyvästä kaupunkidemokratiasta. Kaupunginhallituksen mukaan kaupungin roolina on toimia ”*alustana* itseorganisoituvalle ja omaehtoiselle toiminnalle, joka voi edesauttaa rakentamaan yhteyksiä eri toimijoiden välille ja uusien ratkaisujen löytämistä” (Helsingin kaupunki 2017, 6, korostus lisätty). Kaupungista rakennetaan tässä osallistavan hallinnan tarinassa *mahdollistajaa*, eräänlaista innovaatioalustaa, jossa vapaat ja aktiiviset kaupunkilaiset tuottavat itselleen merkityksellistä elämää.

Myös Laition päivityksissä pilkahtelee välillä suoria viittauksia yksilövapauden lisäämisen ja kaupungin taaksevetäytymisen tavoitteista: ”kaupunki on vapaiden ihmisten kaupunki. Vapaus on sitä, että ihmiset voivat toimia itsensä ja toisten hyväksi. Kaupungin pitää auttaa tätä kiittämällä, tarjoamalla tiloja, tekemällä yhdessä, avustamalla ja lainaamalla välineitä – vain muutamia mainitakseni.” (21.9.2016). Kaupunki on Laition useassa tekstissä ”ekosysteemi”, joka tuottaa asioita ”kumppaneiden kanssa” (Laitio 2017a). Pohjoismaisten pääkaupunkien vuosittaisessa tapaamisessa 16.2.2017 Laitio esitti kaupunkilaisten osallistumisen motiiveista: ”Wellbeing doesn’t motivate. Freedom(s) do.” (Laitio 2017c.)

Helsingin tarinassa osallistavan hallinnan päämääräksi asettuu siten aiemmin byrokratian, rajallisten vaikutusmahdollisuuksien ja epätasaarvon kahlitseman kaupunkilaisen *vapauttaminen* toimimaan aktiivisesti itsensä ja toisten hyväksi. Osallistava hallinta on tarina mahdollistamisesta, tilan antamisesta, vapauksien ruokkimisesta ja tieltä pois astumisesta.

Millaista tarinaa tässä kerrotaan, ja voisiko sen kertoa toisinkin?

Helsingin kaupungin osallistavan hallinnan tarinan keskeisiä elementtejä ovat siis edistys, ennenäkemätön mittakaava, muutoksen huutava tarpeellisuus ja tarinan onnellisena lopputuloksena rajoituksista vapaa, itseään toteuttava kaupunkilainen. Tarinan myötä aiemmat ja vaihtoehtoiset tavat hallita saadaan näyttämään vanhanaikaisilta ja tehottomilta. Kun korostetaan kaupunkilaisten asiantuntijuutta ja kyvykkyyttä, tulee helposti mieleen ihmetellä, miten näitä resursseja ei ole aiemmin huomattu hyödyntää. Kun edistetään tilan ja mahdollisuuksien antamista ja byrokratian vähentämistä, tullaan helposti vihjanneeksi, että vanhat toimintatavat ovat olleet innovatiivisten ja luovien kaupunkilaisten tiellä.

Tämän vapautta tuottavan edistystarinan yksi tarkoitus on eittämättä myös tuottaa kaupunkilaisille tietynlaista käsitystä itsestään. Voimaannuttavalla puheenparrella kyvykkäistä, asiantuntevista ja osaavista kaupunkilaisista on kiistatta myönteiset puolensa. Samalla varjoon jää kuitenkin yksi vaihtoehtoisista tarinoista, jota Laitio ajoin päivytyksissään kertoo: kaupunkilaisten mahdollisuudet toteuttaa omaa vapauttaan eivät ole yhtäläiset (esim. 24. ja 14.1.2018). Tämä Laition esiintuoma vastatarina tuntuu kulkevan eri raiteilla kaupungin virallisen, kyvykkäät kaupunkilaiset toimimaan vapauttavan edistystarinan kanssa. Menestystarinassa on huonosti tilaa sille, että tilan antamisen kääntöpuoli voi olla tuen häviäminen sitä tarvitsevilta.

Yhtä lailla huomionarvoista on, että kaupunkilaisten osallistumista perustellaan ensisijaisesti heidän kyvykkyydellään ja osaamisellaan. Osallistuminen ei näyttäyty jokaisen perusoikeutena, vaan kaipaa tuekseen lisäperusteita; kaupunkilaisten tulee saada osallistua, koska he ovat asiantuntevia ja kykeneviä – ei siksi että he ovat kaupungin asukkaita. Millainen paikka tässä tarinassa on heille, jonka osaaminen ja kyvyt eivät istu kaupungin strategiaan?

Hugh T. Miller (2012, 2) on ehdottanut, että ryhtyisimme puhumaan politiikan toimeenpanosta (*policy implementation*) julkishallinnon (*public administration*) sijaan. Millerin perustelu on, että puhe politiikan toimeenpanosta kiinnittää huomiota politiikan sisältöön – voittajaehdotukseen, jota nyt sovelletaan päätöksenteossa. Näin ei ole kuitenkaan käynyt,

Miller huomaa. Sen sijaan huomio kohdistetaan toimintatapoihin puhumalla hallinnosta, hallinnasta tai johtamisesta. Osallistavan hallinnan tarinakin kiinnittää huomiomme osallistamiseen toimintatapana, ei siihen, että osallistuminen on nyt valikoitunut toivottavaksi päämääräksi tai liioin siihen, miksi osallistumista nyt niin kovin arvostetaan. Vielä tiukemmin pimentoon jäävät vaihtoehtoiset poliittisen osallistumisen ja hallinnon suhteet, kun huomio keskittyy siihen, kuinka osallistava hallintaa tulisi järjestää.

Miller esittää, että puhe toimintatavoista on tietoinen valinta, jonka tarkoituksena on häivyttää poliittiset valinnat osallistavan hallintatavan taustalla. Eikä hän ole yksin; Gianpaolo Baiocchi ja Roberto Ganuza (2017, 5) ovat huomauttaneet, kuinka mielenkiintoista on, että osallistaminen on omaksuttu hyvän hallinnan normiksi samanaikaisesti, kun yhä suurempi määrä päätöksistä tosiasiallisesti lipuu demokraattisen päätöksenteon ulottumattomiin. Ingolfur Blühdorn on esittänyt, että osallistavasta hallinnasta puhumalla ihmiset saadaan kiinnittämään huomio osallistaviin mekanismeihin, jotka tehokkaasti ”simuloivat demokratiaa” (Blühdorn 2013, 28–29). Kun huomio kiinnittyy osallistamiseen itseensä, unohtuu kysyä, mihin ja miten näin järjestetyllä osallistumisella *ei* voida vaikuttaa, ja minkä vuoksi tai sijaan juuri tämänmuotoista osallistumista nyt edistetään. Helsingin kaupungin osallisuusmalliin kietoutuva osallistavan hallinnan tarinan lyhyt tarkastelu yllä esimerkiksi toi esille, että sen taustalla mahdollisesti vaikuttaa ajatus kaupungin vetäytymisestä ja kaupunkilaisten ”vapaasta toimeliaisuudesta”. Samalla kertomus aktiivisten ja kyvykkäiden kaupunkilaisten toiminnan mahdollistamisesta saa kaupungin vetäytymisen mahdollistajan rooliin näyttämään hyvin rationaaliselta päämäärältä.

Osallistavan hallinnan sijaan tai ohella voisi kaupunkidemokratiaa kehittää myös toisin. Laito kiinnittää huomiota muun muassa siihen, kuinka vuoden 2018 presidentinvaaleissa Helsingin aktiivisimman ja passiivisimman äänestysalueen välinen ero äänestysaktiivisuudessa oli valtava (Toukola B 81,6 %, Kontula C 55,3 %). Eeva Luhtakallio on puolestaan kiinnittänyt huomiota kaupungin ”vuokralaisdemokratiaan” – olemassa olevaan järjestelmään, joka hyvin toimiessaan mahdollistaisi marginalisoitujen kaupunkilaisten äänten kuulumisen huomattavasti nykyistä tehokkaammin (Luhtakallio 2017). Kuitenkaan näiden edus-

tuksellisuuteen pohjautuvien tai ”vanhojen” suoran demokratian meka-
nismien kehittäminen ei näyttäydä kaupungin osallistavan hallinnan
tarinassa keskeisenä kehittämisen polttopisteinä.

Vaihtoehtosiakin tarinoita hallinnon ja osallistumisen suhteesta voisi
kertoa. Tarina olisi esimerkiksi kovin erilainen, jos sen lähtöoletuksena
olisivat lähtökohtaisesti osallistumishaluttomat tai osallistumisen resurs-
seiltaan vahvasti epätasa-arvoiset kaupunkilaiset. Yhtä lailla tarina muut-
tuu, jos edistyksen mittareiksi määritellään esimerkiksi hallinnon nopeus
tai päätösten pohjautuminen asiantuntijatietoon. Tällöin osallistuminen
näyttäytyy hallintoa hidastavana ja asiantuntijatietoa haastavana element-
tinä – jarruna, ei edistykseenä. Vastaus nyt osallistavalla hallinnalla rat-
kaistavaan, kaupunkia kohtaan koettuun luottamuspuolaan voisi niin ikää
yhtä lailla olla esimerkiksi julkisten investointien uudelleenjako kaupun-
ginosien välillä. Entä miltä tarina kuulostaisi, jos se kerrottaisiin niiden
kansalaisvaikuttamisen tapojen näkökulmasta, jotka eivät istu tai halua
istua hallinnon toimintalogiikoihin? Tarinallinen tarkastelu esittää osal-
listavalle hallinnalle valitut lähtökohdat ja faktat tietoisina valintoina
ja tuo näin mahdollisuuden kyseenalaistaa tarinan kautta perustellut
päämäärät. Se tekee mahdolliseksi kuvitella, ettei osallistavassa hallin-
nassa ole kysymys väistämättömästä kehityksestä, vaan yhdenlaisesta
valinnasta johtaa ja hallita. Silloin voi myös kysyä, miksi juuri näin tulisi
tehdä, ja millaisia poliittisia päämääriä tämän tarinan kertomiseen liittyy.

Viitattu aineisto

Bloomberg Cities (2017). How Helsinki uses a board game to promote public
participation. <https://medium.com/@BloombergCities/how-helsinki-uses-a-board-game-to-promote-public-participation-39d580380280>. Viitattu
15.2.2018.

Helsingin kaupunki (2016). Osallisuusmallin jatkovalmistelu. Esitys. <https://docs.google.com/presentation/d/1w9fKWSnsKr1StNEDh1HzQ4iwm6ziBIWIHwUvuLGm-Q8/edit#slide=id.p4>. Viitattu 15.2.2018.

Helsingin kaupunki (2017). Helsingin kaupunginhallituksen pöytäkirja
40/2017.

[https://www.hel.fi/static/public/hela/Kaupunginhallitus/Suomi/Paatos/2017/
Keha_2017-11-13_Khs_40_Pk/EFD2A757-4ED3-C16C-A893-](https://www.hel.fi/static/public/hela/Kaupunginhallitus/Suomi/Paatos/2017/Keha_2017-11-13_Khs_40_Pk/EFD2A757-4ED3-C16C-A893-)

- 5FDE2A300001/Osallisuusmallin_toimeenpano_ja_rahoytus.pdf. Viitattu 15.2.2018.
- Helsingin kaupunki (2018a). Helsingin osallisuusmalli. Yleisesitys. <https://www.hel.fi/static/liitteet/kanslia/asukasyhteistyoy/osallisuusmalli-yleisesitys-2018.pdf>. Viitattu 15.2.2018.
- Helsingin kaupunki (2018b). Osallisuus- ja vuorovaikutusmalli. <https://www.hel.fi/helsinki/fi/kaupunki-ja-hallinto/osallistu-ja-vaikuta/vaikuttamiskanavat/osallisuus-ja-vuorovaikutusmalli>. Viitattu 15.2.2018.
- Laitio, Tommi. 26 Facebook-päivitystä aikavälillä 15.9.2016–24.1.2018.
- Laitio, Tommi (2016). Johtaminen muutoksessa. Helsingin nuorisotoimenjohtaja Tommi Laition esitelmä pääkaupunkiseudun kirjastojen esimiehille muutoksesta 16.11.2016. <https://www.slideshare.net/tommilaitio/johtaminen-muutoksessa-laitio>. Viitattu 15.2.2018.
- Laitio, Tommi (2017a). Helsinki muutoksessa – havaintoja Suomen suurimman fuusion keskeltä. Kulttuurin ja vapaa-ajan toimialajohtaja Tommi Laition esitys Aalto EE:n JOKO-ohjelmassa 12.12.2017. <https://www.slideshare.net/tommilaitio/helsinki-muutoksessa>. Viitattu 15.2.2018.
- Laitio, Tommi (2017b). Yhdysvaltain opintomatka. Helsingin opintomatka New Yorkiin ja Chicagoon 18.–22.9.2017. https://docs.google.com/presentation/d/1zkO_ZmXxmmMbhztZUyP_trzgPuXkMwcAz3RUGhPQCoo/edit#slide=id.p19. Viitattu 15.2.2018.
- Laitio, Tommi (2017c). What do civil servants need citizens for? Presentation on democracy at Annual meeting of the Nordic capitals. 16 February 2017. <https://www.slideshare.net/tommilaitio/what-do-civil-servants-need-citizens-for>. Viitattu 15.2.2018.
- Laitio, Tommi (2018). Making engagement meaningful in Helsinki. Centre for Public Impact. <https://www.centreforpublicimpact.org/making-engagement-meaningful-helsinki/>. Viitattu 15.2.2018.

Lähteet

- Baiocchi, Gianpaolo & Ganuza, Ernesto (2017). *Popular Democracy: The Paradox of Participation*. Stanford: Stanford University Press.
- Bevir, Mark (2011). Governance and governmentality after neoliberalism. *Policy & Politics*, 39(4), 457–471.
- Bevir, Mark (2010). Rethinking governmentality: Towards genealogies of governance. *European Journal of Social Theory*, 13(4), 423–441.
- Blühdorn, Ingolfur (2013). The governance of unsustainability: ecology and

- democracy after the post-democratic turn. *Environmental Politics*, 22(1), 16–36.
- Ferlie, Ewan, Fitzgerald, Louise, McGivern, Gerry, Dopson, Sue & Bennett, Chris (2011). Public Policy Networks and ‘Wicked Problems’: A Nascent Solution? *Public Administration*, 89(2), 307–324.
- Fung, Archon & Wright, Erik Olin (2001). Deepening Democracy: Innovations in Empowered Participatory Governance. *Politics & Society*, 29(1), 5–41.
- Keränen, Marja (2017). Hallinnallistuuko kansalaistoiminta? Valtion ja kansalaisyhteiskunnan suhteet hallinnan paradigmojen muutoksessa. Teoksessa Elina Kestilä-Kekkonen & Paul-Erik Korvela (toim.) *Poliittinen osallistuminen. Vanhan ja uuden osallistumisen jännitteitä*. Jyväskylä: SoPhi, 134–160.
- Kestilä-Kekkonen, Elina & Korvela, Paul-Erik (2017). Vaali- ja puolueosallistumisesta demokratiainnovaatioihin: syventyykö vai heikentyykö demokratia? Teoksessa Elina Kestilä-Kekkonen & Paul-Erik Korvela (toim.) *Poliittinen osallistuminen. Vanhan ja uuden osallistumisen jännitteitä*. Jyväskylä: SoPhi, 8–29.
- Kuokkanen, Kanerva (2016). *Developing participation through projects? A case study from the Helsinki metropolitan area*. Helsinki: University of Helsinki.
- Lappalainen, Pertti (2017). Hallinto- ja kansalaisaloitteinen osallistaminen, demokratia ja politiikka. Teoksessa Elina Kestilä-Kekkonen & Paul-Erik Korvela (toim.) *Poliittinen osallistuminen. Vanhan ja uuden osallistumisen jännitteitä*. Jyväskylä: SoPhi, 110–133.
- Luhtakallio, Eeva (2017). Power in (inter)action. Esitelmä seminaarissa Postdemokratia: keskustelua demokratian tilasta. Tampere 16. –17.11.2017
- Matthies, Aila-Leena, Närhi, Kati & Kokkonen, Tuomo (2018). Promise and Deception of Participation: Janus-faces of Welfare Services for Unemployed Young People. *Critical Social Work*, tulossa.
- Meriluoto, Taina (2018). Neutral Experts or Passionate Participants? – Renegotiating Expertise and the Right to Act in Finnish Participatory Social Policy. *European Journal of Cultural and Political Sociology*, 5(1–2), 116–139.
- Miller, Hugh T. (2012). *Governing Narratives: Symbolic Politics and Policy Change*. Alabama: University of Alabama Press.
- Newman, Janet, Barnes, Marian, Sullivan, Helen & Knops, Andrew (2004). Public Participation and Collaborative Governance. *Journal of Social Policy*, 33(2), 203–223.
- Nousiainen, Marko & Mäkinen, Katja (2015). Multilevel Governance and Participation: Interpreting Democracy in EU-programmes. *European Politics and Society*, 16(2), 208–223.
- Palumbo, Antonino (2015). *Situating Governance. Context, Content, Critique*. Colchester: ECPR Press.

- Peters, B. Guy & Pierre, Jon (2001). Developments in intergovernmental relations: towards multi-level governance. *Policy & Politics*, 29(2), 131–135.
- Polletta, Francesca (2016). Participatory enthusiasms: a recent history of citizen engagement initiatives. *Journal of Civil Society*, 12(3), 231–246.
- Smith, Graham (2009). *Democratic innovations: Designing Institutions for Citizen Participation*. Cambridge: Cambridge University Press.

VI Hallinta

Eurooppalaisen *governancen* alkuperästä

Mika Ojakangas

I

1990-luvulla Euroopan yhdentymisen koki kovia. Irlantilaiset äänestivät ”ei” Nizzan sopimukselle, Tanska ei huolinut euroa ja sveitsiläiset äänestivät Euroopan unioniin liittymistä vastaan. EU oli kriisissä ja vuonna 1999 valittu uusi komissio oli tästä varsin tietoinen. Mikä sitten oli komission käsitys kyseisestä kriisistä? Euroopan parlamentissa 15. helmikuuta 2000 pitämässään strategisessa puheessa ”2000–2005: Shaping the New Europe” Romano Prodi korosti, että EU:n kriisi liittyi monella tapaa hallitsemiseen ja että selvitäkseen kriisistä EU:n on suunniteltava ”täysin uusi *governancen* tapa huomispäivän maailmaa varten” (Prodi 2000, 9). Puheessaan Prodi ilmoitti, että tällaista *governancen* tapaa ollaan jo suunnittelemassa ja että piakkoin julkaistaan valkoinen kirja (*White Paper*), jossa tämän uuden *governancen* muodon keskeiset suunta-
viitat tullaan esittämään.

Kyseinen kirja julkaistiin 25.7.2001. Sen otsikkona oli ”European Governance” (suomennettuna ”Eurooppalainen hallintotapa”) ja sen keskeisenä sanomana eurooppalaisen hallintotavan reformaatio. Suh-
teessa perinteiseen parlamentaariseen demokraattiseen päätöksentekojär-
jestelmään, jonka nähtiin olevan EU:ssa kriisissä, tämä tarkoitti ainakin

kahta asiaa: päätöksenteon hajauttamista ja muuttamista monitasoiseksi sekä sääntelyn joustavoittamista ja tehostamista. Päätöksenteon hajauttamisella tarkoitettiin myös kansalaisyhteiskunnan toimijoiden osallistamista. Monet ei-parlamentaariset toimijat kuten ammattiliitot, työnantajajärjestöt, kansalaisjärjestöt, ammattialajärjestöt, hyväntekeväisyysjärjestöt, kirkkokunnat, uskonnolliset yhteisöt, ruohonjuuritason organisaatiot ja kaikki ne organisaatiot, joiden välityksellä kansalaiset osallistuvat paikalliseen toimintaan, haluttiin ottaa päätöksentekoon mukaan. Sääntelyn joustavoittaminen tarkoitti vuorostaan sitä, että lainsäädännön lisäksi ja osittain sitä korvaamaan olisi otettava käyttöön joustavampia ja nopeampia päätöksentekomekanismeja. EU:n on vähennettävä, valkoisessa kirjassa korostettiin, ”ylhäältä alas suuntauvan päätöksentekomallin käyttöä ja käytettävä politiikkansa välineiden täydentämiseksi entistä tehokkaammin hyväkseen muitakin kuin lainsäädännöllisiä välineitä” (European Commission 2001, 4). Valkoisen kirjan mukaan perinteiset lait ovat liian joustamattomia ja tehottomia hallinnan muotoja. Siksi niitä on täydennettävä tai ne on korvattava joustavammilla ja tehokkaammilla hallinnan muodoilla, ei ainoastaan säännöllillä, direktiiveillä ja päätöksillä, vaan myös määräyksillä, puitedirektiiveillä, suuntaviitoilla, suosituksilla ja yhteissääntelymekanismeilla.

Valkoinen kirja ei kuitenkaan mennyt niin pitkälle kuin vuotta aikaisemmin julkaistu vihreä kirja ”The Future of Parliamentary Democracy: Transition and Challenge in European Governance”, jonka yhtenä tarkoituksena oli toimia pohjapaperina valkoiselle kirjalle eurooppalaisesta hallintatavasta. Siinä parlamentaarisen demokratian malli tuomittiin suoralta kädeltä aikansa eläneeksi. Yhtäältä se oli aikansa elänyt siksi, että parlamentaarille järjestelmälle ominaiset hallintatavat eivät vastaa myöhäismodernin kapitalismin ”monimutkaista” (*complex*) poliittista ja taloudellista todellisuutta. Toisaalta vihreässä kirjassa esitettiin, että parlamentaarisen demokratian perusteet ovat jo alusta lähtien olleet illusoriset, osa länsimaista poliittista mytologiaa. Vielä tarkemmin, parlamentaarinen demokratia on ja on ollut vaarallinen myytti, koska se ylläpitää vääriä odotuksia vastuullisuudesta:

Parlamentarisessa demokratiassa vastuu politiikanteosta ja sääntelystä on muodollisesti parlamentilla. Käytännössä muut toimijat ovat kui-

tenkin ottaneet osan tästä vallasta itselleen ja vähentäneet näin parlamentaarisen hallitsemisen käytännöllistä valtaa. Useimmat niistä, jotka vaikuttavat politiikantekoon, eivät ole vastuussa suurelle yleisölle vaan heidän erikoistuneille organisaatioilleen ja niiden intresseille. Siksi julkiset odotukset vastuullisuudesta ovat vääriä, suureksi osaksi siksi, että ne perustuvat kansallisen suvereenisuuden ja parlamentaarisen demokratian poliittiseen mytologiaan.¹

Vihreän kirjan mukaan EU:ssa ei tule pyrkiä toistamaan tätä mytologiaa, vaan on hahmotettava aivan toisenlainen hallinnan malli. Sen kirjoittajat – kaiken kaikkiaan viisi kirjoittajaa puheenjohtajana Uppsalan sosiologian professori Tom R. Burns – argumentoivat, että EU:ssa hallinnan tulee perustua monien toimijoiden muodostamaan horisontaaliseen kokonaisuuteen, jossa EU:n virallisten toimielinten lisäksi toimivat erilaiset kansalaisyhteiskunnan intressiorganisaatiot ammattiyhdistyksistä kirkkoihin, sekä moninaiset ja joustavat paikalliset, kansalliset ja kansainväliset verkostot. Yhdessä ne muodostavat sen, mistä vihreän kirjan kirjoittajat käyttivät nimitystä ”organic governance”.

Tämä ei tarkoita, että vihreän kirja kirjoittajat olisivat halunneet päästä parlamentaarisesta järjestelmästä kokonaan eroon. Heidän mukaansa Euroopan parlamentilla on EU:ssa merkittävä rooli, mutta toisenlainen kuin perinteisessä parlamentaarisessa teoriassa oletetaan. Yhtäältä Euroopan parlamentin tehtävänä on luoda normatiivinen viitekehys, jossa asetetaan käyttäytymissäännöt monien toimijoiden muodostamalle orgaaniselle hallintatavalle. Toisaalta sen tulee omaksua eräänlainen meta-suvereenin asema, jossa substantiaalisen päätöksenteon sijaan päätetään päätösvallan allokoinnista ei-parlamentarisille tahoille. Parlamentin tehtävänä tulee toisin sanoen olla vallan ulkoparlamentaarisen käytön legitimointi, sillä nimenomaan tällä tavoin parlamentti kykenee estämään EU:n legitimaatiokriisin leviämisen. Legitimoimalla ”avainsidosryhmien” päätökset parlamentti auttaa pääsemään eroon vastarinnasta:

Kokemus osoittaa, että näillä päätöksillä on suurempi mahdollisuus

1 Verkossa saatavilla olevassa vihreässä kirjassa ”The Future of Parliamentary Democracy: Transition and Challenge in European Governance” ei ole sivunumerointia.

tulla toimeenpannuksi, jos ne kulkevat parlamenttien kautta, koska parlamenttien välitys on se, joka tekee mahdolliseksi voittaa niiden vastarinta, joiden intressejä päätös vahingoittaa.

Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että parlamentin olisi allokoitava lainsäädäntövaltaa itsensä ulkopuolelle. Itse asiassa ajatus, että poliittista yhteisöä hallittaisiin lakien avulla, on vihreän kirjan mukaan vanhentunut. Yhtäältä se on vanhentunut siksi, että lakien ja muiden sosiaalisten kontrollimekanismien ero on nykyään häilyvä tai oikeastaan kokonaan kuroutunut umpeen:

Menneisyudessa lait, jotka säädettiin lainsäädäntöprosessissa, erotettiin normeista ja sopimuksista, jotka syntyivät kansalaisyhteiskunnassa tapahtuvassa kanssakäymisessä. Nykyään meillä on muiden sosiaalisten kontrollimekanismien lisäksi suuri variaatio kollektiivisesti määrättyjä sääntöjä, regulaatioita ja regulatiivisia muotoja.

Toisaalta se on vanhentunut syystä, että lait, niiden parlamentaarisoikeusvaltiollisessa merkityksessä, ovat liian jäykkiä ja siten liian tehotomia sosiaalisen kontrollin muotoja. EU:n kontrollijärjestelmän tulee olla joustava, sillä ei ole tehokasta kontrollia ilman joustavuutta:

Säätäessään lakeja EU:n on löydettävä tapoja nopeuttaa lainsäädäntöprosessia. Sen on löydettävä sopiva tasapaino kahden lähestymistavan välillä: yhdenmukaisen lähestymistavan, silloin kun sitä tarvitaan, ja lähestymistavan, joka mahdollistaa suuremman joustavuuden tavassa, jolla säännöt pannaan toimeen kentällä.

II

Vaikka valkoinen kirja eurooppalaisesta hallintotavasta tai edes vihreä kirja eurooppalaisen parlamentarismien tulevaisuudesta eivät introdusoineetkaan *governancen* käsitettä Euroopan unionin hallintoon, termi oli suhteellisen epätavallinen EU-byrokratiassa ennen kirjojen julkaisemista. Kuten Doina Cajvaneanu väitöskirjassaan *A Genealogy of Government:*

On Governance Transparency and Partnership in the European Union on osoittanut ja johon tässä esitetty ”governancen” käsitehistoria suurelta osin perustuu, ennen vuotta 1995 EU-dokumenteissa ei mainita sanaa *governance* kertaakaan. Tämän jälkeen siitä tuli kuitenkin pian yleinen käsite. Vuodesta 2000 vuoteen 2008 sana mainittiin EU:n dokumenteissa peräti 2150 kertaa. Tämä oli suurelta osin juuri valkoisen kirjan ”European Governance” vaikutusta. Silti se oli kuitenkin vain eräänlainen kulminaatiopiste suuremmassa kehityslinjassa, jossa termi otettiin käyttöön. Ennen valkoisen kirjan julkaisemista se löytyy muun muassa erilaisista komission mietinnöistä, joissa tarkastellaan EU:n hallitsemista. Tämän uuden kielen ja ajattelutavan eräänä alkulähteenä voidaan pitää *Forward Studies Unitia* (FSU), 1989 perustettua ajatushautomoa komission sisällä. FSU:n virallisena tavoitteena oli monitoroida ja evaluoida Euroopan integraatiota, mutta sen lisäksi se on ollut aktiivinen EU:n tulevaisuusvisioiden luoja. Se on muun muassa julkaissut lukuisia Euroopan hallintajärjestelmän uudistamiseen liittyviä ehdotuksia. Näistä ensimmäinen julkaistiin vuonna 1997 yhteistyössä Louvainin katolisen yliopiston oikeusfilosofiakeskuksen ja Maastrichtin julkishallinnon Eurooppa-instituutin kanssa, kolme vuotta ennen eurooppalaisen *governancen* valkoista kirjaa. Kyseisen dokumentin nimi oli ”Evolution in Governance: What Lessons for the Commission?” Vaikka tämä dokumentti ei määritellyt *governancen* käsitettä, se kuitenkin vaikutti vahvasti paitsi valkoisen kirjan syntyyn myös laajemmin EU:n hallintakieleen. Sen sanoma oli, että sekä hyvinvointivaltio että parlamentaarinen demokratia olivat legitimaatiokriisissä paitsi yhteiskuntien lisääntyvän kompleksisuuden myös niiden tehottomuuden ja vääriä odotuksia luovien vaikutustensa takia. Vaikka dokumentin kahdesta kirjoittajasta vain toinen eli John Paterson oli entinen Louvainin oikeusfilosofiakeskuksen lehtori,² näyttää vahvasti siltä, että dokumentin viitekehys ja sanasto olivat paljosta velkaa nimenomaan kyseisen oikeusfilosofiakeskuksen teoreettiselle työlle.

Louvainin oikeusfilosofiakeskuksen oikeusteoria ammensi inspiraationsa ja teoreettisen perustansa Niklas Luhmannin systeemiteoriasta. Kuten tunnettua, Luhmannin teorian ytimessä on kommunikaatio ja toisaalta informaation ääretön kompleksisuus maailmassa. Sosiaaliset jär-

2 Toinen kirjoittaja oli Notis Lebbessis, FSU:n *governance*-projektin koordinaattori.

jestelmät – tai niin sanotut alajärjestelmät – ovat kommunikaation järjestelmiä. Ei kuitenkaan ole olemassa yhtä kommunikaatiojärjestelmää, joka voisi hallita loputonta informaatiota maailmassa, sillä tuo informaatiotulva on täysin kaoottinen. Siksi Luhmannille ei ole myöskään kaiken kattavaa yhteiskunnan käsitettä – ainakaan jos informaation kaoottista kokonaisuutta ei kutsuta yhteiskunnaksi. Ollakseen olemassa jokaisen järjestelmän on suljettava ulos määrätty osuus informaatiosta. Järjestelmät määrittyvät tämän ulossulkemisen kautta, sillä jokaisella järjestelmällä on sille ominainen identiteetti, joka riippuu siitä, mitä on ulossuljettu pelkkänä metelinä ja mitä pidetään merkityksellisenä informaationa. Ulossuljettua informaatiota kutsutaan systeemin ympäristöksi, ja jos järjestelmä ei kykene määrittelemään ja ulossulkemaan meteliä, se lakkaa olemasta ja palaa siihen kaoottiseen ympäristöön, josta se sai alkunsa. Luhmann kutsuu tätä ympäristön hälyä suodattavaa reproduktion prosessia autopoiesikseksi. Sosiaaliset systeemit ovat Luhmannin mukaan autopoieettisesti suljettuja siten, että vaikka ne käyttävät ympäristön resursseja, näistä resursseista ei tule osa systeemin toimintaa. Ympäristö on pikemminkin autopoieettisen toiminnan stimulus. Sosiaalisten järjestelmien on kuitenkin otettava opikseen näistä stimuluksista, muuten ne eivät selviä ympäristössään. Niiden on kyettävä reagoimaan niihin systeemiä säilyttävällä tavalla – tavalla, joka mahdollistaa niiden itseohjautuvuuden.

Vaikka Luhmann kehitti myös oikeusteorian systeemitheoriaansa pohjalta, Louvainin koulun oikeusteoria perustui pikemminkin Luhmannin yleiselle teorialle yhteiskunnasta. Sillä kun Luhmann ajatteli, että oikeus muodostaa yhden alajärjestelmän muiden joukossa, Louvainin koulu näki lain pääasiallisena tapana hallita autopoieettisten alajärjestelmien sisäistä ja ulkoista kommunikaatiota. Lakia ei tässä yhteydessä kuitenkaan pidä ymmärtää siinä perinteisessä merkityksessä, että se pakottaisi määrätynlaiseen kommunikaatioon. Sen sijaan, että laki asettaisi sisällöllisiä päämääriä alajärjestelmille, sen vaikutus Louvainin koulukunnan mukaan tulee rajoittaa alajärjestelmien sisäisen ja ulkoisen kommunikaation tapojen sääntelyyn. Sen ei tule määrätä kommunikaation sisältöjä vaan säädellä sen muotoja. Eikä lakia pitäisi ymmärtää edes sääntönä vaan pikemminkin alajärjestelmien ulkoisena stimuluksena. Toki näillä stimuluksillakin pyritään johonkin – lailla on toisin sanoen päämäärä – mutta niiden päämääränä on tehdä alajärjestelmistä autopoieettisia,

toisin sanoen puoliautonomisia järjestelmiä, jotka sääntelevät itseään omien immanenttien normiensä mukaan. Lain tarkoituksena on luoda Luhmannin teoriassa ilmaistuja systeemisiä järjestelmiä: ”Valtiollisen lain roolina ei ole sisällöllinen sääntely vaan proseduraalinen ja organisaationaalinen ’autonomisten’ sosiaalisten prosessien strukturointi” (Teubner 1983, 277).

Luhmann ei kuitenkaan ollut ainoa teoreetikko, johon nämä Louvainin koulukunnan oikeusoppineet nojautuvat. Toinen oli Jürgen Habermas ja erityisesti hänen teoriasa hyvinvointivaltion legitimaatiokriisistä. Asettaessaan substantiaalisia päämääriä hyvinvointivaltio ajautuu väistämättä legitimaatiokriisiin, jos kansalaisten odotukset hyvinvoinnista eivät täyty. Siksi valtiointerventiot on rajattava kommunikaatiosääntöjen asettamiseen. Sen sijaan, että valtio yrittäisi tuottaa substantiaalista hyvää, sen on vain säädeltävä yhteiskunnassa tapahtuvaa interaktiota eli kommunikaatiota ja pyrittävä tekemään se mahdollisimman rationaaliseksi. Ainoastaan institutionaalisella tasolla hyvin organisoitu, autonomisista evolutiivisista prosesseissa kehkeytyvä diskursiivinen rationaalisuus, kuten Habermas asian itse muotoilee, voi ratkaista modernin valtion legitimaatiokriisin. Niinpä kun nämä oikeusteoreetikot – kuten edellä mainitut John Paterson ja oikeuden systemiteoreetikkona tunnettu Gunther Teubner – kritisoivat oikeuden materiaalista käsitettä, he eivät kuitenkaan ehdottaneet, että olisi palattava lain liberaaliin tulkintaan, jossa sosiaalinen järjestys syntyy itsestään perusoikeuksilla varustettujen yksilöiden vapaassa interaktiossa. Sen sijaan he argumentoivat uudenlaisen lain käsitteen puolesta – sellaisen, jossa laki toimii alajärjestelmiä organisoivana regulatiivisena periaatteena erityisenä kohteenaan alajärjestelmien sisäinen kommunikaatio. Mutta sen sijaan, että se ohjaisi tätä kommunikaatiota suoraan, tämän uuden lain – sitä on kutsuttu sekä reflektiiviseksi että postmoderniksi laiksi – tehtävänä on säännellä kommunikaatiota stimuloimalla alajärjestelmiä siten, että ne sääntelisivät itseään niin tehokkaasti kuin mahdollista suhteessa järjestelmän itse itselleen asettamiin päämääriin. Laki on toisin sanoen vain stimulus, joka saa aikaan määrätyn reaktion tai vastauksen ja tuottaa määrättyjä tuloksia. Nämä vastaukset ja tulokset eivät ole etukäteen määrättyjä vastauksia ja tuloksia – laki ei määrää niiden sisällöstä – sillä alajärjestelmät sääntelevät itse itseään.

Aivan kuten jo sana stimulus indikoi, tämän uuden oikeusteorian

taustalla ei ole vain Luhmann tai Habermas vaan sen juuret ulottuvat behavioristisen psykologian alkulähteille, erityisesti sen piirissä kehitettyyn ärsyke-reaktio-malliin. Oikeustieteeseen ja lopulta EU:n hallinnollisiin dokumentteihin tämä behavioristinen malli tuli kuitenkin systeemitieteen sekä toisaalta kybernetiikan välityksellä.³ Perusajatus oli silti sama: monimutkaisten järjestelmien tehokas sääntely – oli kyse sitten elävästä organismista tai organisaatiokompleksista – ei tapahdu ulkoapäin pakottamalla, esimerkiksi käskemällä, vaan sallimalla systeemin itse-sääntelyn määrätystä ympäristössä. Ainoastaan tätä ympäristöä pyritään muokkaamaan erilaisten systeemille ulkoisin toimenpitein. Näiden toimenpiteiden – ulkoisten stimulusten – tarkoituksena ei kuitenkaan ole säädellä systeemiä sille ulkoisin kriteerein, sillä systeemi asettaa itse itselleen päämääränsä. Niiden tarkoituksena on luoda systeemistä mahdollisimman tehokas suhteessa sen omiin päämääriin: ”Järjestelmän tarkoituksena on se, mitä järjestelmä tekee”, kuten Stafford Beer, yksi kybernetiikan pioneereista, kirjoitti teoksessaan *Cybernetics and Management* (1959, 7). Beerin mukaan onnistunut regulaattori ei kiinnitä huomiota systeemin lopputuotteeseen vaan siihen, että systeemi toimii kaikkein tehokkaimmin – ja kaikkein tehokkaimmin se toimii silloin, kun se kykenee opettamaan itselleen optimaalisen käyttäytymismallin: ”Meidän on tiedettävä, miten luoda itse itseään opettava systeemi” (Beer 1959, 57). Juuri tämä oli se kieli ja yhteiskunnan kuvaus, jonka oikeusteoria ja sittemmin EU-hallinto omaksui, osin Luhmannin kautta, osin suoraan: hallinnan tavoitteita ei artikuloita vapauden tai oikeudenmukaisuuden termein vaan tehokkuuden ja itseohjautuvuuden kautta tapahtuvan kontrollin termein.

EU-governancessa ei kuitenkaan ole kyse puhtaasta ärsyke-reaktiomallista, sillä tässä hallintamallista myös palautteella on ollut varsin keskeinen merkitys. Palaute on myös yksi niistä seikoista, joka erottaa EU:n hallintamallin uusliberaalista hallintaideologiasta. Tuossa ideologiassa ainoastaan rahan ajatellaan toimivan stimuluksena. Uusliberaali hallintaideologia näkee ihmisen ensisijassa *homo economicuksena*, mutta sys-

3 On tunnettua, että Luhmann kehitti systeemitietoriaansa kybernetiikan teorioiden pohjalta, mutta vähemmän tunnettua on, että vihreän paperin kirjoittajakuntaan kuulunut Uppsalan valtio-opin professori Tom R. Burns on paitsi systeemitietoreetikko myös peliteoretikko.

teemiteoreettisesta näkökulmasta tämä on ongelma. Tällöin ajatellaan, että lainsäätäjä tai hallintovirkamies tietää, mikä stimuloi toimijoita alajärjestelmässä. Vaikka uusliberaali hallintaideologia ei suoraan asetakaan järjestelmän tavoitteita, se kuitenkin ottaa annettuna, että järjestelmää voidaan ohjata sille ulkoisin kriteerein, nimittäin rahan voimalla. *Governance*-ideologiassa ei sen sijaan ole ennako-oletusta siitä, mikä stimuloi järjestelmää toimimaan mahdollisimman tehokkaasti. Alajärjestelmät, samoin kuin ihmiset, ovat erilaisia, niillä on erilaisia preferenssejä, erilaisia arvoja, erilaisia pyrkimyksiä ja päämääriä. *Governance*-ideologiassa on olennaista tietää, mitä preferenssejä ja pyrkimyksiä alajärjestelmillä on ja tämä tapahtuu yksinkertaisesti kysymällä järjestelmän avainsidosryhmiltä, mitä he haluavat. Siksi palaute on yksi keskeinen tekijä eurooppalaisessa hallintamallissa. Vasta palautteen kautta voidaan tarkentaa, millaisia stimuluksia tai ärsykeitä lainsäädännön avulla alajärjestelmille on annettava. Ajatus palautteesta paljastaa samalla, että *EU-governancessa* ei ole kyse myöskään usukorporatiivisesta valtioideologiasta. Korporatismissa hallinta tapahtuu eri intressitoimijoiden sopimusten perusteella. *EU-governancessa* intressitoimijat eivät kuitenkaan ole ensisijaisesti sopimusosapuolia vaan niitä, joita kuunnellaan ja joilta odotetaan palautetta, jotta EU itse pystyisi tekemään parempia ja tehokkaampia päätöksiä. Kaikkein vähiten tällä *governancella* on kuitenkaan tekemistä perinteisen valtio-opillisen sanaston kanssa. Kybernetiikasta ja systeemiteoriasta ammentavassa hallintamallissa ja hallintasanastossa ei ole tilaa sellaisille valtio-opillisille käsitteille kuten suvereenisuus, hallitus, auktoriteetti, valta, vapaus, velvollisuus, totteleminen tai representaatio. Tässä uudessa mallissa nämä kaikki korvataan systeemin, ympäristön, stimuluksen ja tehokkuuden käsitteillä – unohtamatta kuitenkaan politiikan kohteena olevia subjekteja, sillä juuri nämä subjektit ovat niitä, jotka oikein stimuloituna luovat autopoettisesti tehokkaita järjestelmiä.

III

Termi *governance* ei ole systeemiteorian tai kybernetiikan piirissä syntynyt – vaikka siitä systeemiteoreetikkojen keskuudessa tulikin varsin yleisesti käytetty termi. Kuten Cajvaneanu (2011) on osoittanut, termi

ilmaantui amerikkalaiseen politiikan tutkimukseen jo 1940-luvulla, jolloin eräät amerikkalaiset politologit alkoivat käyttää sitä pyrkiessään laajentamaan aiemmin vain valtiollisiin elimiin liittyvää ammatillista kompetenssiaan. Nyt he argumentoivat, että myös yksityisissä organisaatioissa ja yrityksissä on kyse siitä, mistä he olivat aiemmin puhuneet valtion yhteydessä, vaikka tarkkaan ottaen kyse ei olekaan poliittisesta vallasta. Systemiteoreetikko Talcott Parsonsin sijaan he nojautuivat pikemminkin Harold Laskin 1920-luvulla esittämään pluralistiseen yhteiskunta-teoriaan. Laskin mukaan valtio ei ole sillä tavoin suvereeni kuin klassinen politiikan teoria olettaa, sillä yksilöt ottavat osaa moniin sosiaalisiin, taloudellisiin ja poliittisiin organisaatioihin, yhteenliittymiin ja järjestöihin kirkoista ammattiyhdistyksiin ja yrityksiin. Valtio on vain yksi muiden joukossa. Sitä paitsi nämä yhteenliittymät ja organisaatiot kontrolloivat yksilöitä ja asettavat heille velvoitteita aivan samalla tavalla kuin valtiokin tekee, joten valtiota ei voida pitää ainoana suvereenina. Tämä oli myös lähtökohtana James Robbinsin ja Gunnar Heckscherin vuonna 1941 *The Journal of Politics* lehdessä julkaisemassa artikkelissa ”The Constitutional Theory of Autonomous Groups”, joka Cajvaneanun mukaan (2011, 70) introdusoi termin *governance* politiikantutkimuksen sanastoon.⁴ Heidän mielestään on väärin olettaa, että *governance* on ainoastaan valtion asia:

Saatetaan sanoa, että hallitsemisbisnes [*the business of government*] ei ole bisnesmiesten asia ja että *governance* [kursiivi alkuperäinen] on ainoastaan valtion asia. Mutta tässä argumentissa on se väärä oletus, että niin sanottu liikkeenjohto [*management*] tai yrityshallinto [*business administration*] olisi olennaisesti erilaista kuin poliittinen hallinta [*political government*]. Ne ovat erilaisia, mutta eivät erillisiä. (Robbins ja Heckscher 1941, 19–20.)

Heidän tarkoituksenaan ei siis ollut introdusoida yritysmallia julkishallintoon vaan päinvastoin osoittaa, että julkishallinnon asiantuntija voi olla myös yrityshallinnon asiantuntija, ja että yrityksissä, samoin kuin muissa vapaaehtoisissa yhdistyksissä, harjoitetaan hallitsemista ja *gover-*

4 Burnsien tavoin Heckscherin oli Uppsalan yliopiston professori, ei tosin sosiologian vaan valtio-opin.

nancea. Termi myös yleistyi varsin pian. Kun Charles Merriam vuonna 1944 julkaisi teoksen *Private and Public Government*, hän puhui jo yleisesti *governancesta* ja julisti, että ”*governancea* on kaikkialla” (1944, 1). Sillä missä tahansa, missä on lakeja, sääntöjä ja ohjeistuksia, siellä on myös *governancea*:

Governancen lanka kulkee moninaisin muodoin ja moninaisissa yksiköissä läpi kaikkien sosiaalisen elämän verkostojen. Sääntöjärjestelmien ongelma, suostumuksen ongelma ja johtajuuden ongelma ovat yhteisiä kaikenlaisille yhdistyksille, olivat ne sitten julkisia tai yksityisiä. (Merriam 1944, 2–3.)

Governance ei toki ole James Robbinsin ja Gunnar Hecksherin keksimä termi. Itse asiassa se saattaa olla vanhempi englanninkielen sana kuin *government*. *Governance* oli yleisesti käytössä vielä 1500-luvulla, mutta modernin valtion synnyn myötä se vähitellen häviää käytöstä ja korvautuu termillä *government*. Miksi *governance* korvattiin termillä *government*? Yksi mahdollinen vastaus voisi liittyä hallintainstituutioiden sekularisointiin. Englannin termi *governance* on käännös ranskan termistä *gouvernance* ja ainakin ranskan osalta on sanottu, että *gouvernance* – toisin kuin *gouvernement* – assosioitiin valistuksen aikana *ancien régimeen* ja kuninkaan jumalalliseen oikeuteen. Tämä saattaa päteä myös englannin *governanceen*. Selvää ainakin on, että vielä 1600-luvun uskonnollisessa kielenkäytössä *governance* viittasi siihen, millä tavoin Jumala hallitsee maailmaa Pyhän Hengen välityksellä:

Kääntykäämme hänen puoleen, joka on kaikkien todella katuvien syntisten armollinen vastaanottaja; vakuuttaen itsemme, että hän on valmis ottamaan meidät vastaan ja kaikkein halukkain antamaan meille anteeksi, jos me tulemme hänen luokseen uskollisina katujina; jos me alistumme hänelle ja tästä lähtien kuljemme hänen tietään; jos me otamme kantaaksemme hänen helpon ikeen ja kevyen taakan, seuraamme häntä nöyryydessä, kärsivällisyydessä ja ihmisorjassa, ja elämme hänen Pyhän Henkensä *governancen* mukaan; etsien aina hänen kunniaansa, ja palvellen häntä oikein kutsumuksessamme kiittollisena.

Näin julisti *The Book of Common Prayer* vuodelta 1662. Ja vaikka englannin *governance* juontaa juurensa latinan termiin *gubernare* (joka vuorostaan juontuu kreikan sanasta *kubernao*, ohjata laivaa), on varsin todennäköistä, että *governance* ei tässä yhteydessä ole käännös latinan tai kreikan vastaavasta termistä vaan latinan *dispensatiosta*, joka vuorostaan on käännös kreikan taloudenhoitoa tarkoittavasta *oikonomiasta*. Tämä on se hallintatapa, jolla kristinuskon Jumala hallitsee maailmaa enkelien – näiden taivaallisten byrokraattien – välityksellä. Tai kuten Efesolaiskirjeessä (3:2-9) sanotaan:

Olettehan kuulleet siitä Jumalan armollisesta *oikonomiasta* [*oikonomian tês kharitos tou theou*], jonka hän on ilmoittanut minulle, teidän parhaaksenne. Minulle on ilmestyksessä [*kata apokalypsian*] annettu tiedoksi tämä salaisuus [*mystêrion*], niin kuin olen edellä lyhyesti kirjoittanut. Tätä lukiessanne voitte huomata, kuinka hyvin minä olen perillä Kristuksen salaisuudesta. Sitä ei menneiden sukupolvien aikana annettu ihmisten tietoon, mutta nyt Henki on ilmoittanut sen Kristuksen pyhille apostoleille ja profetoille: muihin kansoihin kuuluvilla on sama oikeus perintöön kuin juutalaisillakin, he ovat saman ruumiin jäseniä ja heitä koskee nyt sama lupaus, kun evankeliumi on johtanut heidät Kristuksen Jeesuksen yhteyteen. Tämän evankeliumin palvelija minusta on tullut sen armolahjan perusteella, jonka Jumala on voimassaan minulle suonut. Minulle, kaikista pyhistä vähäisimmälle, on annettu se armo, että saan julistaa kansoille sanomaa Kristuksen tutkimattomasta rikkaudesta ja ilmoittaa sen pyhän *oikonomian*, jonka Jumala, kaiken luoja, on ikiajoista asti pitänyt salaisuutenaan.

Kirjallisuus

- Beer, Stafford (1959). *Cybernetics and Management*. New York: John Wiley & Sons.
- Burns, Tom R. (2000). The future of parliamentary democracy: transition and challenge in European governance: Green Paper prepared for the conference of the speakers of EU parliaments. Rome – September 22–24.
- Cajvaneanu, Doina (2011). *A Genealogy of Government: On Governance, Transparency and Partnership in the European Union*. Trento: University of Trento.

- http://eprintsphd.biblio.unitn.it/492/1/cajvaneanu_thesis_final_upload.pdf. Viitattu 15.3.2018.
- European Commission (2001). *European governance: a White Paper*. Brussels: European Commission.
- Lebessis, Notis & Paterson, John (1997). *Evolution in Governance: What Lessons for the Commission?* Brussels: Forward Studies Unit, European Commission.
- Merriam, Charles (1944). *Private and Public Government*. Yale: Yale University Press.
- Prodi, Romano (2000). 2000–2005: Shaping the new Europe. European Commission: Bulletin of the European Union, Supplement 1.
- Robbins, James J. & Heckscher, Gunnar (1941). The Constitutional theory of autonomous groups. *The Journal of Politics*, 3(1), 3–28.
- Teubner, Gunther (1983). Substantive and reflexive elements in modern law. *Law and Society Review* 17(2), 239–285.

Medborgaren i förvaltningsförändringen

Stefan Sjöblom & Isak Vento

Marja Keränen inledde sin forskarbana vid Statsvetenskapliga institutionen vid Åbo Akademi i slutet av 1970-talet. Det var här Stefan första gången kom i kontakt med henne när han 1978 inledde sina studier i offentlig förvaltning och statskunskap. Marja var då assistent vid institutionen i Åbo. Hennes forskning var vid den här tiden inriktad på förvaltningsfrågor som också kom att bli Stefans huvudsakliga intresseområde. Efter Åbotiderna var kontakterna sporadiska men vägarna har korsats igen på senare år, inte minst genom konferensen *Assessing the Participatory Turn and 'New Democracy'* som Marjas Superdemokrati-projekt arrangerade i Helsingfors 2014. Det projektet visade sig ha mycket gemensamt med de teman som intresserat flera av statsvetarna vid Svenska social- och kommunalhögskolan. En av de viktiga frågorna är vad den allt större komplexiteten i de offentliga beslutssystemen betytt för medborgarnas påverkningsmöjligheter i demokratin. Det är också huvudfrågan i den här artikeln.

Marja var professor i statskunskap vid Jyväskylä universitet då Isak som nybliven doktorand vid Helsingfors universitet blev bekant med henne. Det första mötet var genom arrangemangen av konferensen *Assessing the Participatory Turn and 'New Democracy'* i Helsingfors 2014. Samarbetet fortsatte under arrangemangen av Statsvetardagarna vid Jyväskylä universitet 2017. I egenskap av Statsvetenskapliga föreningens sekreterare lärde

Isak känna konferensens ledare Marja som en lättillgänglig, flexibel och ytterst tålmodig person. Marjas forskning i deltagande, förvaltning och samhällsstyrning, ofta med empirisk förankring i Finland, är också en fortgående inspirationskälla för en doktorand i förvaltningspolitik.

Komplexiteten och dess drivkrafter

Den offentliga förvaltningen och styrningssystemen har under de senaste 30–40 åren förändrats i riktning mot en allt större variation och komplexitet. Fram till början av 1970-talet hade den offentliga sektorn befunnit sig i en oavbruten tillväxt. Välfärdsstatens etablering betydde att politikens möjligheter framstod som nära nog obegränsade.

Men 1970-talets första år innebar en snabb brytning i synen på den offentliga organiseringens möjligheter. Ett ganska komplicerat växelspel mellan ekonomiska, strukturella och ideologiska förändringar innebar att tillväxtoptimismen kom till ett snabbt slut. Begrepp som överbelastning, ostyrbarhet och demokratins kris blev allt vanligare inslag i den debatt som följde på Croziers, Huntingtons och Watanukis (1975) inflytelserika bok *The Crisis of Democracy*.

Även om domedagsprofetior som var rätt vanliga vid den här tiden visserligen kom på skam, har komplexitet blivit ett av de vanligaste begreppen för att beskriva den utveckling vi fram till idag haft i den offentliga organiseringen. Den följer bland annat av insikten att samhällsproblem inte längre med någon självklarhet kan lösas enbart av de politiska institutionerna och de kollektiva förhandlingsystemen. Nationalstaten inte längre har den exklusiva makten.

Komplexitetens innebörd kan kanske sammanfattas i ett antal skalproblem som samhällsutvecklingen fört med sig. Man kan skilja mellan åtminstone tre typer av skalproblem (även i Sjöblom 2017). Det första är det *funktionella*. Dagens komplexitet är inte enbart ett förvaltningsstrukturellt problem. Samhällsproblem som klimatförändring, förorening, mat- och energiförsörjning eller mobilitet och integrationsfrågor är funktionellt och sektoriellt invävda i varandra på ett helt annat sätt än för några decennier sedan.

För det andra är de *rumsliga och geografiska* skalorna idag av ett annat

slag än tidigare. Regioner och kommuner förväntas i allt högre grad vara strategiska, flexibla och dynamiska områden. Regionala utvecklingsansattningar är i allt mindre grad beroende av administrativa gränser. Kommunala och regionala gränser förändras kontinuerligt, vilket vi sett inte minst i Finland. Också i Europa har utvecklingen på den subnationella nivån gått i riktning mot differentiering snarare än homogenisering. I många fall har jämförelser av nationella data blivit mer eller mindre meningslösa eftersom de skymmer stora inomnationella – lokala såväl som regionala – variationer (Hendricks, Loughlin & Lidström 2011; Charron 2013).

För det tredje handlar skalproblematiken om starkare *tidsmässiga* spänningar (Sjöblom, Löfgren & Godenhjelm 2013). Även om det inte finns någon nödvändig motsättning mellan politik på kort och på lång sikt, kännetecknas dagens samhällsproblem av mycket varierande tidsramar. Å ena sidan kan effekter av politiska beslut på många områden ses först efter generationer. Å andra sidan kännetecknas samhällspolitiken idag kanske mer än någonsin tidigare av krav på snabba beslut och omedelbara lösningar. Också det här draget är lätt att känna igen i de senaste årens politik.

Alla de här förändringarna ställs mot demokratiska strukturer och procedurer som dikteras av valperioder och elektorala cykler, och som över tid förblivit relativt oförändrade. Till skillnad från t.ex. marknader och media har det parlamentariska beslutsfattandet kunnat dra relativt liten nytta av den teknologiska utvecklingen. Möjligheterna att anpassa det offentliga beslutsfattandet till förändringar i omgivningen genom att ändra på grundläggande demokratiska och parlamentariska principer är relativt begränsade (Laux 2011). Den politiska och den administrativa logiken ställs idag mot varandra på ett mera utpräglat sätt än tidigare.

Flexibilitet, samordning och anpassning måste istället skapas genom nya styrinstrument och organiseringsformer i kontaktytan mellan politiken och andra samhällssektorer. Det är den utvecklingen vi sett under de senaste årtiondena och det leder bland annat till att politiken själv genererar en större komplexitet.

Utvecklingens konsekvenser

Förvaltningspolitiken, förstådd som medvetna strävanden att påverka förvaltningens utveckling, började i de nordiska länderna ta form i slutet av 1970-talet. Jämförelser har visat att reformpolitikens förlopp fram till idag kan sammanfattas i tre faser (Greve, Laegreid & Rykkja 2016). Den första fasen började under 1980-talet och sammanföll med den New Public Management (NPM) inspirerade politiken i de anglo-saxiska länderna. Vi den här tiden var emellertid de nordiska länderna ”motvilliga reformatörer” (Olsen 1996) såtillvida att privatisering och marknadsmässighet inte fick samma genomslag som exempelvis i Australien, Nya Zeeland och England. Snarare blev förvaltningspolitiken ett smörgåsbord där olika ideologiska inriktningar kunde finna stöd för ett förnyelseinriktat arbete.

Den andra vågen inleddes ungefär vid millennieskiftet under en allt större insikt om att genuint svår lösta samhällsproblem (*wicked problems*) förutsatte samarbete och samverkan. Nätverk och samverkansstyrning blev viktiga slagord som gick igen i flera reformperspektiv med ett starkt internationellt genomslag, så som ”whole-of-government”, ”joined-up government” och ”New Public Governance” (NPG).

Den tredje fasen, som fortfarande pågår, reflekterar framgångar och misslyckanden i tidigare decenniers reformpolitik. Dagens förvaltningspolitik bygger förvisso på att en mångfald organiseringsalternativ och styrinstrument är tillgängliga och i bruk samtidigt, men den reflekterar också en mera statscentrerad syn än för några decennier sedan. Europas regeringar tenderar med andra ord igen att gynna centraliserade lösningar men detta inom ramen för samhällsproblem och samhällsstrukturer som nått en mycket hög komplexitet (Greve, Laegreid & Rykkja 2016, 192f.).

Om man mera specifikt betraktar den finländska utvecklingen är den sammantagna konsekvensen av de senaste årtiondenas reformförlopp att enhetskulturen i förvaltningen gradvis brutits. Den offentliga förvaltningen är med andra ord ingen monolit, ingen sammanhållen aktör. Komplexiteten i dagens förvaltningssystem skapas av varierande och parallella organiserings- och styrformer. Politiska processer är sällan resultatet av en entydig styrningsrelation utan av flera. Det är inte längre lika klart vem som styr och vem som styrs. Nya organiserings- och styrfor-

mer kompletterar snarare än ersätter gamla, vilket leder till hybridartade organisatoriska lösningar men också till spänningar mellan olika organiserings- och styrningsprinciper. Det finns en stor variation mellan sektorer och nivåer som innebär att resultatet av samma styrmedel kan variera avsevärt mellan olika verksamhetsområden.

Dessutom skapar dagens samhällsproblem ett allt större behov av samordning mellan enskilda förvaltningsenheter. Målet med samordningen är att öka förvaltningens problemlösnings- och anpassningsförmåga, och att ge verksamheten en större förändringskänslighet för att använda ett av reformpolitikens modeord (OECD 2010). Det kan göras på flera sätt. Man kan samordna på strukturell väg genom omorganiseringar. Ett sådant element har de flesta reformer som genomförts. En annan viktig form av samordning är programstyrningen som utgår från att samhällsproblemen, vare sig de gäller miljö, energi, skatter, sysselsättning eller socialt utanförskap idag är betydligt mera tvärssektoriella än för trettio år sedan. Grundtanken, så den tillämpats i Finland, är att med hjälp av programmen skapa en verksamhetsmodell för förvaltningen som är härledd ur politiken och regeringens strategi. På så sätt uppstår nya, mer eller mindre formella strukturer som skär igenom invanda administrativa gränser. Antalet handlingsprogram och strategier i förvaltningen är idag mycket stort och svåröverskådligt. Statliga myndigheter är på samma sätt som andra samhällsaktörer allt mera invävda i och beroende av omgivande strukturer. Begreppet "the embedded state" (Jacobsson, Pierre & Sundström 2015) sammanfattar mycket väl statens förändrade roll i den här utvecklingen.

Ytterligare en problematisk konsekvens är att förändringarna haft en avpolitiserande effekt. Förvaltningsmyndigheternas frihetsgrader är stora. Många för den enskilda individen viktiga avgöranden förskjuts allt längre in i den politiska processens tillämpningsfas, till förvaltningen och de serviceproducerande enheterna. De förändringar som nu sker på den kommunala nivån och inom social- och hälsovården riskerar leda till liknande konsekvenser. Avpolitiseringen av politiken har den problematiska konsekvensen att den offentliga politikens utfallssida inte i samma mån som tidigare genererar stöd till de politiska institutionerna (Sjöblom 2011). När förvaltningens frihetsgrader är stora och det mesta förefaller handla om verkställighet förvrängs bilden av politiken. Offentliga tjänster uppfattas inte nödvändigtvis som ett resultat av politisk verksamhet.

Vad har utvecklingen betytt för medborgarna?

Förvaltningspolitiken har i Finland sedan 1980-talet närmast fokuserat på strukturella reformer med målsättningen att främja ekonomisk effektivitet och politisk styrning. Demokrati och deltagande har däremot ofta spelat endast en marginell roll i reformerna, vilket småningom väckt oron om ett tilltagande demokratiunderskott (Sjöblom 2011). Trots att man kanske fäster mer uppmärksamhet vid demokratins tillstånd idag än tidigare, har förhållandet mellan staten och civilsamhället varierat under olika historiska skeden. Marja Keränen (2017) har visat hur förhållandet förändrats i Finland genom tillämpning av den italienska filosofen Antoino Palumbos (2015) periodisering av stat-civilsamhälle-utvecklingen.

Den periodiserande analysen visar att förhållandet utvecklas från pluralism, där en bred flora av aktörer interagerat med staten, till korporatism, där arbetsmarkandsaktörerna växelverkar med staten, till nyliberalism, där interaktionen sker inom ramen för beställar-utförar-modeller, och slutligen till nätverkssamverkan, där medborgaren deltar i förvaltningen istället för politiken.

Speciellt det sista skedet i ledet har väckt intresse bland statsvetare. En central utveckling har varit att på initiativ av det offentliga försöka möjliggöra deltagande i beredningen, beslutsfattandet och genomförandet av offentliga åtgärder. Denna deltagande samhällsstyrning har grundat sig på förhoppningar om ökat medborgerligt inflytande och lärande, vilket skulle leda till en större tillfredsställelse med den offentliga verksamheten och i sista hand med demokratin. Förvaltningens och medborgarens samverkan leder dock till nya problem. Förvaltningens byråkratiska funktionslogik kan vara främmande för civilsamhällets organisationer och medborgaren, och en uppifrån-ner styrd process riskerar förbli för stel för att svara på deltagarnas önskemål (Vento & Sjöblom 2018). Ur ett makroperspektiv kan en omfattande samverkan med staten leda till byråkratisering av civilsamhället, vilket ytterst kan kväva dess innovativitet. Sist men inte minst, är risken att offentliga åtgärder och växelverkan mellan staten och medborgaren reduceras från politik till förvaltande av gemensamma angelägenheter (Keränen 2017). Att politiker lyser med sin frånvaro i dessa deltagandeprojekt är talande för hur förvaltningsmässigt de uppfattas. Problemet ur ett demokratiperspektiv är att en tolkning

av offentliga åtgärder som förvaltning istället för politik döljer maktförhållanden och ofta motstridiga intressen, vilket på sikt kan undergräva demokratins legitimitet.

Som Kerärens (2017) analys visar är verkligheten mera komplex än så. På samma sätt som statens styrmekanismer har även de olika tillvägagångssätten för civilsamhället att växelverka med staten ackumulerats. Staten och civilsamhället har samtidigt ett pluralistiskt, korporativt, nyliberalt och nätverksorienterat förhållande. Därtill har medborgaren trots domedagsprofetiorna om demokratins kris också möjlighet att delta i politik genom traditionella kanaler. Den samverkande styrningen har kanske inte införlivat optimisternas förväntningar om en förstärkt demokrati, men att döma från historien har vi inte sett den sista förvaltningsreformen än.

Samtidigt är det viktigt att inse att dagens förvaltningsreformer är så omfattande att de på ett grundläggande sätt påverkar medborgarnas förtroende för politiken och samhällsinstitutionerna. Som vi tidigare nämnde kan man se tydliga tecken på att staten vill förstärka sitt grepp om reformpolitiken. Det gäller inte bara Finland utan flera andra europeiska länder. I det sammanhanget är det viktigt att såväl den allmänna förvaltningspolitiken som enskilda reformer har en synlig plats i politiken och i samhällsdebatten. Det är en av förutsättningarna för medborgarnas förtroende och möjligheter till ansvarsutkrävning. Vare sig reformpolitiken eller medborgardeltagandet bör reduceras till förvaltningsverksamhet. Som Kerärens (2017) uttrycker det, får framtiden visa hur förhållandet mellan staten och medborgaren kommer att se ut och därmed också demokratin.

Källor

- Charron, Nicholas (2013). QoG at the sub-national level and the EQI. I Nicholas Charron, Victor Lapuente & Bo Rothstein (red.) *Quality of Government and Corruption from a European Perspective*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd, 70–137.
- Crozier, Michel, Huntington, Samuel P. & Watanuki, Joji (1975). *The Crisis of Democracy*. New York: New York University Press.
- Greve, Carsten, Laegreid, Per & Rykkja, Lise H. (2016). *Nordic Administrative*

- Reforms: Lessons for Public management*. London: Palgrave Macmillan Ltd.
- Hendricks Frank, Loughlin John & Lidström Anders (2011). European Subnational Democracy: Comparative Reflections and Conclusions. I Frank Hendricks, John Loughlin & Anders Lidström (red.) *The Oxford Handbook of Local and Regional Democracy in Europe*. New York: Oxford University Press, 715–742.
- Jacobsson, Bengt, Pierre, Jon, & Sundström, Göran (2015). *Governing the Embedded State. The Organizational Dimension of Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Keränen, Marja (2017). Hallinnallistuuko kansalaistoiminta? Valtion ja kansalaisyhteiskunnan suhteet hallinnan paradigmojen muutoksessa. I Elina Kes-tilä-Kekkonen & Paul-Erik Korvela (red.) *Poliittinen osallistuminen. Vanhan ja uuden osallistumisen jännitteitä*. Jyväskylä: SoPhi, 134–159.
- Laux, H. (2011). The time of politics: Pathological effects of social differentiation. *Time and Society*, 20(2), 224–240.
- OECD (2010). *Public Administration after “New Public Management”*. Paris: OECD.
- Palumbo, Antonino (2015). *Situating Governance: Context, Content, Critique*. Colchester: The ECPR Press.
- Sjöblom, Stefan (2011). Finland: The Limits of the Unitary Decentralized Model. I John Loughlin, Frank Hendriks & Anders Lidström (red.) *The Oxford Handbook of Local and Regional Democracy in Europe*. Oxford: Oxford University Press, 241–260.
- Sjöblom, Stefan, Löfgren, Karl & Godenhjelm, Sebastian (2013). Projectified Politics – Temporary Organizations in a Public Context. Introduction to the special issue. *Scandinavian Journal of Public Administration*, 17(2), 3–12.
- Sjöblom, Stefan (2017). Förändringar i det offentliga beslutsfattandet. I Juha Janhunen (red.) *Sphinx. Finska Vetenskaps-Societetens årsbok 2016–2017*. Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten, 29–39.
- Vento, Isak & Sjöblom, Stefan (2018). Administrative Agencies and the Collaborative Game : An Analysis of the Influence of Government Agencies in Collaborative Policy Implementation. *Scandinavian Political Studies*, early view: 1–23.

Moniselitteinen monitasohallinta

Katja Mäkinen

Marja Keränen on vaikuttanut vahvasti tutkijanpolkuni tärkeimmissä vaiheissa. Marja on ollut graduni ohjaaja, ja hänen johtamassaan Sameita vesiä -hankkeessa (Suomen Akatemia, 2008–2013) tein väitöskirjani. Väitösprosessin loppumetreillä teimme Marjan luotsauksessa Marko Nousiaisen kanssa hakemuksen Koneen Säätiölle, ja saimme rahoituksen Osallistumisen politiikat ja demokraattinen legitimaatio Euroopan unionissa -hankkeelle (2013–2015). Molempien hankkeiden suunnittelu oli innostavaa yhdessä ideointia. Vain sitä jäin miettimään, mitä oikein tarkoitti Sameita vesiä -hankkeen koko nimi ”Demokratia ja hallinta multilateraalisessa valtiossa”. Hankkeen tutkijat tarkastelivat moninaisia hallinnan muotoja eri tasoilla kunnista valtiotason kautta Euroopan unioniin ja OECD:hen, ja omassa väitöskirjassani hahmotin Euroopan unionin eri instituutioiden monitasoisena ja monimutkaisena dynamiikkana. Mutta silti: mikä ihmeen monenkeskinen valtio?

Vasta Osallistumisen politiikat -hankkeessa huomasin, että tutkiessani kansalaisuutta, osallistumista ja demokratiaa Euroopan unionin kontekstissa tutkin oikeastaan monitasohallintaa, jolle on tyypillistä juuri toimijoiden ja niiden välisten suhteiden moninaisuus (esim. Bache & Chapman 2008; Bache & Flinders 2004; Hooghe 1996; Hooghe & Marks 2003; Hooghe & Marks 2001; Sørensen & Torfing 2007). Siksi tässä Marjan monipuoliselle ja inspiroivalle politiikantutkijuudelle omistetussa

kirjoituksessa tarkastelen Euroopan unionin monitasohallintaa. Kirjoitus perustuu Tampereella 17.11.2017 pitämään alustukseen ”Knowing people from other European countries’. Osallistujien kokemuksia EU-hankkeiden osallistavissa käytännöissä”. Alustus pidettiin ”Postdemokratia; keskustelua demokratian tilasta” -seminaarissa, jonne Marja loihti monitahoista ajatustenvaihtoa kutsumalla mukaan yhteistyökumppaneita eri tahoilta.

European Citizen Campus -hanke ikkunana EU:n monitasohallintaan

European Citizen Campus (ECC) on hanke, joka sai rahoitusta EU:n Kulttuuri-ohjelmasta vuosina 2013–2015. EU-ohjelmista rahoitetaan hakemusten perusteella hankkeita, joita koordinoivat tyypillisesti kuntien tai kansalaisjärjestöjen viranhaltijat ja muut työntekijät. Kulttuuri-ohjelman (joka jatkaa toimintaansa ohjelmakaudella 2014–2020 nimellä Luova Eurooppa) tavoitteena on edistää kulttuuriin liittyvää yhteistoimintaa jäsenvaltioiden yli ja osallistaa kansalaisia EU:n toimintaan. Ohjelma on siten osa EU:n osallistavaa hallintaa ja monitasohallintaa. Käytän European Citizen Campus -hanketta ikkunana EU:n monitasohallintaan ja osallistavaan hallintaan käytännössä: tästä ikkunasta voi tarkastella EU:n osallistavan hallinnan toimeenpanoa paikallistasolla ja osallistujien kokemuksia siinä. Yhden yksittäisen hankkeen käytännön aspektien tutkiminen voi osaltaan valaista ristiriitaisia tulkintoja ja yhteentörmäyksiä EU:n monitasohallinnassa.

Hankkeen pääjärjestäjä oli Deutsches Studentenwerk, joka on Berliinissä toimiva korkeakouluopiskelijoille palveluja tuottava organisaatio. Muut järjestävät tahot olivat vastaavia paikallisella, alueellisella tai kansallisella tasolla toimivia organisaatioita Belgiassa, Hollannissa, Italiassa, Luxemburgissa, Portugalissa, Ranskassa ja Saksassa. European Citizen Campus oli opiskelijavaihtoprojekti, jossa järjestettiin kesällä 2014 kuusi taidelaboratoriota hankkeen osallistujamaissa sijaitseissa yliopistoissa tai korkeakouluissa. Laboratorioihin valittiin hakemusten perusteella 144 osallistujaa seitsemästä maasta. Hankkeen keskuskausi oli ”eurooppalainen kansalaisuus”, ja laboratorioiden teemat nähtiin

”eurooppalaisen kansalaisuuden temaattisina variaatioina” (Detailed description 2014, 1). Näitä teemoja olivat identiteetti, juuret, koti, konflikti, vapaus ja dialogi. Teemoja tutkittiin eri taiteenlajien kautta laboratorioissa, joita ohjasi yhteensä kaksitoista taiteilijaa.

Tutkimuskohteena European Citizen Campus koostuu osallistujien tasosta, toimeenpanotasosta, koordinoititastosta ja ohjelmatasosta. Osallistujien taso välittyy taidelaboratorioon osallistuneiden opiskelijoiden haastatteluista sekä havainnoinnista kenttätyön aikana. Hankkeen toimeenpanotaso muodostuu laboratorioiden paikallisista järjestäjistä ja ohjaajista sekä niiden käytännöistä, työskentelytavoista ja materiaaleista. Koordinoititasto sisältää hankkeen järjestäjätahojen toimijoita ja heidän laatimiaan hakuvaiheeseen ja raportointiin liittyviä tekstejä, hankekuvauksia sekä päätöskonferenssin, mukaan lukien konferenssissa avattu laboratorioiden työskentelyyn perustuva taidenäyttely, näyttelykatalogi sekä konferenssissa julkaistu julistus. Näitä kaikkia voi heijastaa ohjelmatasoon eli EU-instituutioiden tuottamiin Kulttuuri-ohjelmaa käsitteleviin virallisiin asiakirjoihin. Hankkeeseen liittyvä etnografinen ja dokumenttiaineisto mahdollistaa siten eri tasojen erilaisten tarinoiden ristiinvalottamisen.

Tämä kirjoitus pohjautuu kenttätyöhön European Citizen Campus -hankkeen Juuret-laboratoriossa Strasbourgissa 7.–10.7.2014. Aineisto sisältää yksitoista hankkeen osallistujien haastattelua sekä kenttäpäiväkirjan, johon kirjoitin havaintojani. Aineistoon kuuluu myös osallistuva havainnointi hankkeen päätöskonferenssissa Antwerpenissä 25.–26.6.2015, jonne minut kutsuttiin kertomaan tutkimuksestani. Etnografisen tutkimuksen avulla selvitän, miltä EU:n osallistava hallinta näyttää käytännössä osallistujien näkökulmasta yhden hankkeen viitekehyyksessä: miten EU-ohjelmaa toimeenpannaan paikallistasolla ja miten osallistajat kokevat sen.

Väärinkäsityksiä ja infokatkoksia

European Citizen Campus -hankkeen Juuret-laboratorio alkoi heinäkuuisena maanantaiaamuna opiskelijaruokalassa Strasbourgissa. Laboratorion paikallinen järjestäjä kertoi eri maista tulleille osallistujille käytännön

asioista ja esitteli molempien työpajojen, kuvitustyöpajan ja kierrätystaidetyöpajan, vetäjät. Minut hän esitteli lyhyesti harjoittelijana, vaikka olimme vaihtaneet sähköposteja etukäteen eikä vierailuni tarkoituksessa ja positiossani pitänyt olla mitään epäselvää. Tämän jälkeen osallistujat jaettiin kahteen ryhmään, jotka lähtivät vetäjien johdolla kohti työpajoja. Päätin mennä ensin kierrätystaideryhmään, koska se kokoontui minulle ennestään tutussa paikassa Strasbourgin yliopistolla.

Perillä työpajan johtaja ei uskonut selityksiäni, että olen paikalla tutkimassa hanketta hankkeen koordinaattorin luvalla, vaikka olin lähettänyt molempien työpajojen vetäjille asiasta sähköpostia hyvissä ajoin etukäteen, vaan toisteli kerta toisensa jälkeen: ”Why are you here?” Hän pyysi assistenttiaan soittamaan laboratorion paikalliselle järjestäjälle ja varmistamaan asian. Tämän jälkeenkin hän sinnikkäästi ehdotti, että en paljastaisi osallistujille tutkijanpositiotani, vaan toimisim ryhmässä yhtenä muiden joukossa. Vaati pitkälistisiä neuvotteluja ennen kuin hän tyytyi siihen, että osallistujilla on oikeus tietää tutkimuksesta, ja sain luvan esittäytyä lounastauon jälkeen. Epäselväksi jäi, miksi häntä häiritsi läsnäoloni ja miksi en olisi saanut paljastaa sen tarkoitusta. Tärkeintä hänelle tuntui olevan, että pukeudun hitsausasuun kuten kaikki muutkin, ja tähän antropologiseen roolileikkiin heittäydyinkin innolla mukaan.

Tätä infokatkostakin enemmän hämmästelini sitä, että aloitustilaisuudessa keskityttiin pelkästään käytännön asioihin, eikä hankkeen tai laboratorion teemoista puhuttu mitään. Kenttätyö paljasti muitakin eroja ja katkoksia hankkeen eri tasojen ja toimijoiden välillä. Hankkeen ydinteema kansalaisuus loisti poissaolollaan niin Juuret-laboratorion molemmissa työpajoissa kuin osallistujien haastatteluissakin. Laboratorion erityisteemaa, juuria, käsiteltiin kahdessa työpajassa hyvin eri tavoin, ja myös työpajojen käytännöt poikkesivat toisistaan. Toimintakäytännöt eivät täysin vastanneet myöskään osallistujien odotuksia. Hankkeen päätöskonferenssi seuraavana kesänä tuntui kertovan jälleen uudenlaista tarinaa.

Teemat ja toimintakäytännöt

Kuvitustyöpajassa lähtökohtana oli teema Juuret, joskin tehtävänannossa

puhuttiin vähintään yhtä paljon ellei enemmänkin identiteetistä (Roots 2014). Teemaa käsiteltiin kuuden sanan kautta: eläin, paikka, ruumiinosa, hedelmä, esine, henkilöahmo. Osallistujat jaettiin pareihin, ja pareille annettiin nämä kuusi sanaa siten, että kumpikin sai niistä sattumanvaraisesti kolme. Osallistujien piti kirjoittaa saamiinsa sanoihin liittyen pieni runo tai teksti. Sitten parit kuvittivat toistensa tekstit. Valmiit kuvat kiinnitettiin opettajan tekemään pohjaan. Työskentelyä ohjasivat vetäjän määrittelemä aikataulu ja lopputuotos eli taiteltava taiteilijakirja, joka koostui kuudesta piirretystä puunrungosta, joihin osallistujien tekemät kuvat kiinnitettiin. Teemaa siis tulkittiin valmiin sapluunan kautta, johon istutettiin osallistujien tarinoita.

Kaksi haastateltavaa koki tehtävänannon vaikeana.

When he told us what we had to do I didn't understand it all. So we were all like 'okay, did you understand, did you understand'. So we had to find it out ourselves. And now we are all like we have so [little] time. I should need more time to finish it. We have to write our little text, we have to draw it [---] It's quite intense actually. I was hoping for [---] the feeling of vacation and having a great time but it's really about okay we have to make it, it has to be good because you don't wanna fail next to all of the others [---] I didn't expect that. I thought it was more like okay let's have a great time. We are going to do something about this and this and this and at the end of the week we are trying to achieve this. But it's like it has to be done then, we have to achieve that then [---] I was like okay my inspiration is gone (Osallistuja 1.)

We have to make the painting so that it fits exactly and the title has to be on a special paper and it's a lot of re-painting. [---] I am actually happy, because I know I could do something similar at home but I would give up earlier [---] but here we have this common goal [---] I have to stick with it. At the end I was quite pleased. (Osallistuja 5.)

Osallistuja 1 oli odottanut rennompaa ohjelmaa ja koki jäykän sapluunan ja aikapaineen stressaavana. Osallistuja 5 mainitsi, että kuvitus-työpajan täsmällinen tehtävänanto vaati paljon toistoja ja vaivannäköä,

mutta koki sen silti palkitsevana, koska se kannusti pyrkimään parempaan.

Vaikka juuret-teema oli kuvitustyöpajassa tehtävänannon lähtökoh-
tana, siitä ei keskusteltu yhteisesti.

Yksi minua aamiaisella neuvoneista tytöistä kävi äsken juttelemassa ja kyselemässä projektistani. Kun kysyin, onko ryhmällä tarkoitus jakaa juttujaan yhteisesti, hän sanoi, ettei tiedä, mutta toivoi sitä ja aikoi ehdottaa sitä [vetäjälle]. Hän kertoi olevansa psykologian opiskelija, joten oman prosessin yhteinen jakaminen ja toisten kuunteleminen tuntuisi hänestä tärkeältä. [---]

Kun [vetäjä] tuli pyytämään meitä alakertaan, psykologiopiskelija (saksalainen?) kysyi, voisiko ennen lounasta olla jakamishetki. [Vetäjä] sanoi että näin oli tarkoituskin. [---]

[Vetäjä] toi workshopin johdatuspaperin. Kysyin samalla, ehtivätkö ihmiset jo kertomaan omista tekemisistään (sillä aikaa kun olin käytävällä). 'Hiukan, mutta kun he näkivät tuon pohjan, heille tuli kiire mennä korjailemaan juttujaan. Prosessi on nyt hyvin raiteillaan.' (Kenttäpäiväkirja 8.7.2014.)

Työpajan ohjaaja korosti keskustelussamme voimakkaasti sitä, että hyvin etenevää prosessia ei ole syytä häiritä millään ylimääräisellä. Kahden haastateltavan mielestä yhteys juuret-teemaan jäikin löyhäksi.

Our roots as European citizens – that's the topic. I see a link between what we have to do here and the roots, of course, but only a little vague. (Osallistuja 1.)

First of all I think it's funny that the topic didn't come up yet in the workshop, because we are speaking more about identity. [---] Now for me, I feel like the topic is more identity than roots. (Osallistuja 5.)

Kierrätystaidetyöpajassa puolestaan osallistujille annettiin täysin vapaat kädet ja pään käyttäminen ”kiellettiin”: opiskelijoina olette tottuneet käyttämään päätänne, mutta täällä käytämme käsiä, työpajan

vetäjä ohjeisti. Hän avustajineen painotti, että tärkeintä oli vain ryhtyä tekemään, prosessi on tärkeämpää kuin etukäteissuunnittelu. Sekä laboratorion että koko hankkeen teemat melkein unohtuivat. Juuret-teema esiteltiin hyvin lyhyesti ja epämääräisesti ensimmäisenä päivänä vasta lounaan jälkeen: avustaja sanoi, että ohjaaja unohti kertoa työpajan teeman, ja antoi sitten puheenvuoron työpajaa ohjaavalle taiteilijalle.

There is a topic in this workshop and it is roots [---] In the European context [---] Our roots are broken because of the war. We meet together one more time to see what happened. (Taiteilija 1.)

Toisin kuin kuvitustyöpajassa, juuret-teema liitettiin Eurooppaan ja sotaan sekä yhteistyöhön toisen maailmansodan jälkeen. Eurooppa nähtiin siis sekä taistelukenttänä että rauhanprosessina. Haastattelussa teemasta ei juuri puhuttu, mutta kaksi haastateltavaa toi esiin, että opettajan puheenvuoron avulla he pystyivät liittämään tekemisensä teemaan ja eurooppalaiseen kontekstiin.

I think the theme is very interesting, too. [---] Yesterday when I was doing my sculpture, that was more about what [the teacher] was saying about war, and Europe being put back together. I like the idea a lot, that was very interesting, so that put it into more European context for me. But before he was talking about war and stuff I didn't really even consider what it meant in a European context. But it was interesting. (Osallistuja 7.)

For the workshop, [the teacher] told us that roots, it is a connection with the war and all the facts that we have to rebuild after the war. And this Europe came out after the war and we try to just connect all the nations together. And I think this kind of projects are doing this link. And we have to address [?] roots [---] I think we all are different cultures, different ways of speaking, of thinking, maybe, but this kind of projects are just building these roots that we train to do with European projects in general. (Osallistuja 9.)

Osallistuja 9 liitti ohjaajan puheenvuoron perusteella yhteen Euroo-

pan historian, sodan ja sen jälkeisen yhteistyön, ja lisäsi, että tällaisilla hankkeilla on tarkoitus rakentaa juuria erilaisten kielten, kulttuurien ja ajattelutapojen kesken Euroopassa. Tämä ajatus toistaa EU-ohjelmien retoriikkaa yhteyksien ja yhteisen identiteetin tuottamisesta EU-hankkeiden kautta. Eurooppa olikin aiheena joissakin kierrätystaidetyöpajan teoksissa (Art Catalogue 2015, 52–55). Juuria ei kummassakaan työpajassa liitetty koko hankkeen teemaan eli kansalaisuuteen, eikä kansalaisuudesta muutenkaan puhuttu laboratoriossa mitään.

Kuvitustyöpajassa oli enimmäkseen yksilötyöskentelyä sisällä istuen, kun taas kierrätystaidetyöpajassa tehtiin ryhmätyötä ulkona liikkuen. Yhteistä oli tekniikan keskeinen rooli: molemmissa käytettiin paljon aikaa tekniikkaan eli hitsauksen harjoitteluun ja painokoneiden esittelyyn. Haastattelut toivat esiin eroja osallistujien odotusten ja hankkeen käytäntöjen välillä. Muutama haastateltava kaipasi ryhmätoimintaa, mutta sitä ei Juuret-laboratoriossa ollut myöskään työpajojen ulkopuolella.

I thought it would be more in group, more talking, more discussing [---] We had a chance to tell a little bit of ourselves too but too [little] (Osallistuja 1.)

I miss... I would like a bit more structure like it would start at certain time and we would have certain meetings where everybody is taking part (Osallistuja 5.)

I find it a little pity that not something is organised to keep the group together or to have dinner together (Osallistuja 10.)

Laboratorion ohjelma sisälsi työpajoja maanantaista perjantaihin, mutta keskiviikoksi oli niiden sijaan järjestetty vierailu kuvittaja Tomi Ungererin museoon sekä hänestä kertova elokuvaesitys modernin ja nykytaiteen museossa. Elokuvan jälkeen museon johtaja piti esitelmän Tomi Ungererista. Ranskankielistä esitelmää ei tulkattu englanniksi, mikä saattoi vaikeuttaa joidenkin osallistujien ymmärtämistä. Museo ja elokuva tarjosivat aineksia pohtia niin juuria kuin kansalaisuuttakin, ja molempia nimenomaan sellaisessa eurooppalaisessa sotaan liittyvässä

kontekstissa, josta kierrätystaidetyöpajan vetäjä mainitsi. Alsace Ranskan ja Saksan välisenä rajaseutuna, monikielisenä ja -kulttuurisena alueena ja sotatantereena oli tärkeässä roolissa Tomi Ungererin elämässä ja uralla, ja hän pyrki parantamaan franko-germaanisia suhteita. Tästä huolimatta vierailuja ei liitetty laboratorion tai hankkeen teemoihin, juuriin ja kansalaisuuteen, eikä vierailuista keskusteltu yhteisesti. Eräs osallistuja kuitenkin loi yhteyden Tomi Ungererin ja laboratorion juuret-teeman välille kommentissaan, joka on julkaistu hanketta ja siihen pohjautuvaa näyttelyä esittelevässä katalogissa (Art Catalogue 2015, 53). Hän liitti teeman ja Tomi Ungererin henkilöhistorian paitsi toisiinsa, myös Strasbourgiiin paikkana.

Hankkeen päätöskonferenssissa kävi ilmi, että laboratorioden välillä oli eroja. Joissakin laboratorioissa oli ollut keskusteluja, ja työskentely oli kiinnittynyt suuremmin laboratorion teemaan. Päätöskonferenssi loi vaihtelmaa, että ECC-hanke oli pikemminkin järjestäjätahojen kuin opiskelijoiden osallistumisen areena, sillä mukaan oli kutsuttu vain muutama laboratorioden osallistuja, vaikka konferenssissa avattiin laboratorioihin pohjautuva näyttely. Ohjelmassa oli kaksi viiden minuutin mittaista opiskelijapuheenvuoroa, joista toisen piti opiskelija, joka oli tekemässä hankkeesta gradua. Kolme Dialogi-laboratorion osallistujaa esitti tanssia ja musiikkia. Konferenssissa julkaistu julistus keskittyi paljolti hankkeen järjestäjätahojen pyrkimykseen opiskelijoiden kulttuuritoiminnan aktivoimiseksi (Antwerp Declaration 2015).

Katkoksia ja jatkuvuuksia

Käytännön hanketasoon pureutuvan etnografisen tutkimuksen kautta on mahdollista etsiä ja tulkita hallinnon eri tasojen ja toimijoiden törmäämisiä sekä murtumia ja jännitteitä ennako-odotusten ja käytännön todellisuuden välillä. European Citizen Campus -hankkeen toimeenpanotaso ja osallistujien taso erosivat hankkeen koordinaatitotasosta ja ohjelmatasosta. Hanketta rahoittavassa Kulttuuri-ohjelmassa eurooppalaisen ja aktiivisen kansalaisuuden edistäminen on keskeinen tavoite (Euroopan parlamentti ja neuvosto 2006, 1, 4). Kulttuurinen ja kielellinen yhteistyö nähdään väylänä, jonka kautta kansalaiset pääsevät osallistumaan suo-

raan integraatioprosessiin ja jonka uskotaan tekevän eurooppalaisesta kansalaisuudesta konkreettisempaa (mt., 1). Hankekuvauksessa seurataan ohjelman retoriikkaa: laboratorioden tarkoituksena on aktiivisen eurooppalaisen kansalaisuuden edistäminen sekä sen visioiden ja mallien reflektointi (Detailed description 2014, 2, 3, 6). Päätoskonferenssissa julkaistun julistuksen mukaan taiteentekeminen toi hankkeen teemaan omakohtaisuutta, mitä ilman ”eurooppalainen kansalaisuus” olisi jäänyt abstraktiksi konstruktioksi (Antwerp Declaration 2015, 4).

Ohjelma- ja koordinaatitason retoriikka ei kuitenkaan ulottunut hankkeen käytännön toteuttajiin. Juuret-laboratoriossa niin osallistujat, taiteilijat kuin hankkeen paikallinen järjestäjäkin sivuuttivat eurooppalaisen kansalaisuuden teemana. Haastattelukysymys kansalaisuudesta päinvastoin hämmensi osallistujia. Juuret sen sijaan koettiin helpompana keskustelunaiheena, joskaan sitä ei kytketty kansalaisuuteen. Juuret-teemaa ei vaiettu laboratoriossa yhtä totaalisesti. Se oli läsnä kuvitustyöpajan tehtävänannossa yksilötason identiteettiin liittyen ja kierrätystaidetyöpajan vetäjän lyhyessä puheenvuorossa Euroopan ja sotahistorian yhteydessä.

Hankkeen eri tasot tuntuivat siis jäävän toisistaan erillisiksi ja irrallisiksi, mutta myös käsitejatkumoita löytyi. Yksi esimerkki käsitejatku-
mosta eri tasojen diskurssien välillä on yhteyksien luomisen tärkeys. Osallistujat korostivat haastatteluissa erimaalaisten ihmisten tapaamista ja sitä kautta eri maihin ja kulttuureihin tutustumista, ja yhteydet ja verkostot osallistujien välillä nähdään tärkeinä myös ECC-hankkeen teksteissä sekä Kulttuuri-ohjelmassa, kuten muissakin EU-ohjelmissa. Juuret-laboratorion käytännöt eivät kuitenkaan täysin tukeneet tätä, koska yhteisiä keskusteluhetkiä ei järjestetty. Myös Eurooppa oli keskeistä sekä hanke- ja ohjelmason diskursseissa että osallistujien haastatteluissa, vaikka haastattelukysymyksissä Eurooppa mainittiin vain kerran. Juuret-laboratoriossa Euroopasta puhuttiin lyhyesti vain kierrätystaidetyöpajassa, mutta monet kyseisen työpajan teokset viittasivat Eurooppaan.

Selkeä eri tasojen yhdistävä käsitejatkumo muodostui taiteen ympärille. Osallistujille taide oli keskeinen hankkeeseen hakeutumisen motiivi. Myös Juuret-laboratorion vetäjille taide oli ensisijaista: taiteentekemisen prosessi oli tärkeämpää kuin laboratorion ja hankkeen teemat, eikä prosessia saanut häiritä ”pään käyttämisellä” tai yhteisillä keskusteluilla. Taiteen merkitystä painotetaan myös hanketason teksteissä: ”Art is a power-

ful tool. In this project, we'll hand that tool to students, the future. As they will learn to understand it, they will create a new focus on the reality of citizenship.” (Detailed description 2014, 1; ks. myös Antwerp Declaration 2015). Toisaalta niissä taiteelle annetaan välineellinen merkitys hankkeen teemoja koskevien keskustelujen stimuloimiseksi (Detailed description 2014, 1, 5) ja opiskelijoiden kulttuuritoiminnan ja kulttuurisen opiskelijavaihdon edistämiseksi (Antwerp Declaration 2015). Taitteen toissijaisuuteen viittaa sekin, että laboratorioden tuotoksia esittelevä taidenäyttely oli avoinna vain pari päivää.

Ilman etnografisen kenttätöyön hämmentäviä havaintoja European Citizen Campus -hankkeen laboratorioissa ja päätöskonferenssissa näitä käsittekatkoksia ja -jatkumoa sekä eri tasojen kompleksisia suhteita ei olisi pystynyt saamaan esiin. Etnografinen tutkimus, joka kohdistuu hanketason kokemuksiin EU-ohjelmien toimeenpanosta, voikin tarkentaa käsityksiä EU-politiikoista, tässä tapauksessa kulttuuripolitiikasta, ja EU:n osallistavasta monitasohallinnasta. Poliitiikat eivät ole johdonmukaisesti toimivia input-output-koneistoja, vaan muodostuvat monimutkaisista käytännöistä ja rationaalisuuksista ja sisältävät monenlaisia toimijoiden välisiä suhteita ja ristiriitaisuuksia. Ennen kaikkea etnografisella tutkimuksella huomio voidaan siirtää osallistavien käytäntöjen osallistujiin itseensä.

Kiitokset

Tutkimus on saanut tukea Koneen Säätiöltä (Osallistumisen politiikat, 46–11423) sekä Euroopan tutkimusneuvostolta (Euroherit, 636177).

Lähteet

Tutkimusaineisto

Antwerp Declaration (2015). Antwerp Declaration for a stronger promotion of student culture. Saatu hankkeen päätöskonferenssissa Antwerpenissä 26.6.2015.

Art Catalogue (2015). Saatu hankkeen päätöskonferenssissa Antwerpenissä

25.6.2016.

- Detailed description (2014). Detailed description of the project European Citizen Campus (ECC). Saatu hankekoordinaattorilta sähköpostitse 15.5.2014.
- Euroopan parlamentti ja neuvosto (2006). Euroopan parlamentin ja neuvoston päätös N:o 1855/2006/EY Kulttuuri-ohjelman perustamisesta (2007–2013), 12.12.2006. *Euroopan unionin virallinen lehti* L 372, 27.12.2006, 1–11.
- Kenttäpäiväkirja etnografisesta kenttätöystä European Citizen Campus -hankkeen Juuret-laboratoriossa Strasbourgissa 7.–10.7.2014.
- Osallistujien haastattelut (11 kpl) European Citizen Campus -hankkeen Juuret-laboratoriossa Strasbourgissa 7.–10.7.2014.
- Roots (2014) Roots. Icinori's workshop. Saatu kuvitustyöpajan vetäjältä European Citizen Campus -hankkeen Juuret-laboratoriossa Strasbourgissa 8.7.2014.

Kirjallisuus

- Bache, Ian & Chapman, Rachel (2008). Democracy through multilevel governance? The implementation of the structural funds in South Yorkshire. *Governance*, 21(3), 397–418.
- Bache, Ian & Flinders, Matthew (toim.) (2004). *Multi-level Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Hooghe, Liesbet (toim.) (1996). *Cohesion Policy and European Integration: Building Multi-Level Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Hooghe, Liesbet & Marks, Gary (2003). Unravelling the Central State, But How? Types of Multi-Level Governance. *American Political Science Review*, 97 (2), 233–243.
- Hooghe, Liesbet & Marks, Gary (2001). *Multi-Level Governance and European Integration*. Oxford: Rowman and Littlefield.
- Sørensen, Eva & Torfing, Jacob (toim.) (2007). *Theories of Democratic Network Governance*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Kirjoittajat

Pertti Ahonen (VTT, KTM) on yleisen valtio-opin professori Helsingin yliopistossa.

Risto Alapuro (VTT) on sosiologian emeritusprofessori Helsingin yliopistossa.

Leena Eräsaari (YTT) on sosiaalityön emeritaprofessori Jyväskylän yliopistossa.

Anne Maria Holli (VTT) on yleisen valtio-opin professori Helsingin yliopistossa.

Sakari Hänninen (VTT) on tutkimusprofessori (emeritus) Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksella.

Niilo Kauppi (VTT) on tutkimusjohtaja CNRS:ssä (Centre national de la recherche scientifique) ja FiDiPro (Finland Distinguished Professor) Jyväskylän yliopistossa (2015–2019).

Hanna-Mari Kivistö (YTT) on valtio-opin tutkijatohtori ja yliopiston-opettaja Jyväskylän yliopistossa.

Markku Koivusalo (VTT) on yleisen valtio-opin dosentti Helsingin yliopistossa ja valtio-opin yliopistonopettaja Jyväskylän yliopistossa.

Kari Kulovaara (YTT) toimii valtio-opin yliopistonopettajana Jyväskylän yliopistossa.

Kanerva Kuokkanen (VTT) toimii tutkijatohtorina Svenska social- och kommunalhögskolanissa Helsingin yliopistossa.

Jaana Kuusipalo (YTT) on tutkijana (sukupuolentutkimus) Tampereen yliopistossa.

Pertti Lappalainen (YTT) on yliopistonlehtori ja valtio-opin dosentti Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksella.

Tapio Litmanen (YTT) on sosiologian professori Jyväskylän yliopistossa.

Eeva Luhtakallio (VTT) on sosiologian dosentti, joka työskentelee apulaisprofessorina Tampereen yliopistossa (yhteiskuntatieteiden tdk/New Social Research -ohjelma).

Taina Meriluoto (YTM) työskentelee Jyväskylän yliopistossa politiikan tutkimuksen tohtorikoulutettavana. Hän on tehnyt väitöskirjatutkimustaan osana Marja Keräsen johtamaa hanketta ”Superdemokratia” – Osallistavan käänteiden kriittinen arviointi.

Katja Mäkinen (YTT, FM) työskentelee tutkijatohtorina Euroherit-hankkeessa (Legitimation of European cultural heritage and the dynamics of identity politics in the EU) musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitoksella Jyväskylän yliopistossa.

Mika Ojakangas (VTT) on valtio-opin professori Jyväskylän yliopistossa.

Emilia Palonen (PhD) toimii valtio-opin yliopistonlehtorina Helsingin yliopistossa. Hän on myös valtio-opin, erityisesti kulttuuripolitiikan tutkimuksen dosentti Jyväskylän yliopistossa.

Kyösti Pekonen (YTT) on yleisen valtio-opin emeritusprofessori Helsingin yliopistossa.

Martti Siisiäinen (YTT) on täysinpalvellut sosiologian professori Jyväskylän yliopistossa.

Stefan Sjöblom (VTT) toimii kunnallishallinnon professorina Svenska social- och kommunalhögskolanissa Helsingin yliopistossa.

Marjukka Weide (VTM) on valtio-opin alan väitöskirjatutkija Jyväskylän yliopistossa ja Marja Keräsen johtaman ”Superdemokratia” – Osallistuvan käänteiden kriittinen arviointi -hankkeen työryhmässä.

Isak Vento (VTM) on yleisen valtio-opin väitöskirjatutkija Helsingin yliopistossa ja koordinaattori Suomen Akatemian strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamassa Kansalaisuuden kuulut ja kuplat -hankkeessa.

Joonatan Virtanen (YTM) on yleisen valtio-opin väitöskirjatutkija Helsingin yliopistossa.